

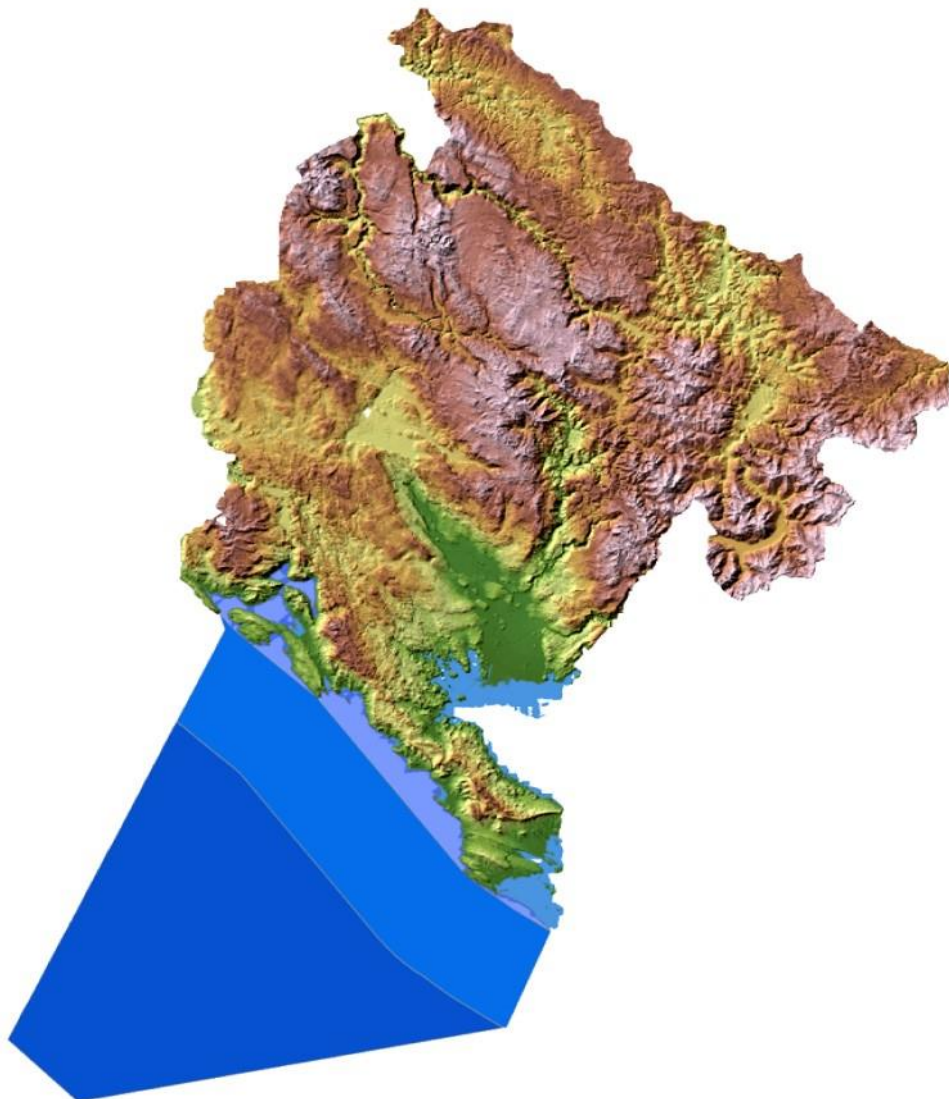
Vlada Crne Gore

Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2040.g.

Faza II

Koncept plana

Podgorica, novembar 2022

VLADA CRNE GORE

MINISTARSTVO EKOLOGIJE, PROSTORNOG PLANIRANJA I URBANIZMA

PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2040.g

Faza II

Koncept plana

Naslov dokumenta: Prostorni plan Crne Gore do 2040.g.

Naručilac: Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

Nosilac izrade i donošenja planskog dokumenta: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

Rukovodilac izrade PPCG: mr Svetlana Jovanović, dipl.prostorni planer

Stručni tim za izradu plana

Uži tim za izradu plana:

dr Zoran Miljanić, elektrotehničke nauke
dr Slobodan Radusinović, dipl. inž. geologije
mr Vladan Dubljević, geof.,
Matko Matko Marohnić, ecc
dr Nikola Milović, ecc
dr Dragica Mijanović, dipl. geog.

mr Svetlana Jovanović

*Koncept organizacije, uređenja i korišćenja
prostora, Mreža naselja, Urbanizacija i ruralni
razvoj, Stanovanje, Stanje životne sredine kopna,*

Jelena Milić, dipl.ist. geogr.

*Mreža naselja, Stanje životne sredine kopna,
Kartografski dio plana – GIS, tehnička podrška.*

dr Slobodan Radusinović, dipl. inž. geologije

*Geološke karakteristike i Mineralni resursi,
Rudarstvo i indutrija*

mr Vladan Dubljević, geof., hidrolog., geoh

Istraživanje ugljovodonika

Jadranka Mihaljević,
MSc zemljotresnog inženjerstva, dipl.ing.građ.

Seizmičnost i seizmički hazard, Seizmički rizik

dr Goran Barović, dipl.geog.

Geomorfološke karakteristike

Msc Branko Micev, dipl. meteorolog

*Klimatsko meteorološke karakteristike,
Meteorološki hazardi i klimatske promjene*

mr Golub Čulafić, dipl.geog.

Hidrološke karakteristike

dr Milan Radulović

Hidrogeološke karakteristike

dr sc Velibor Spalević, bioteh.nauka

Pedološke karakteristike

dr Danka Caković, biološke nauke

Biodiverzitet

dr Dragica Mijanović, dipl. geog.

Demografske karakteristike

Ksenija Vukmanović, dipl.ing.arh

*Urbanizacija i ruralni razvoj, Smjernice za
Implementciju*

Gordana Raičević, dipl.ing.arh mr

Urbanizacija i ruralni razvoj

Svetlana Jovanović, dipl. prost. Planer

Mirjana Nikolić, dipl. prost. planer

Dragan Marković, dipl. prost. planer

dr Nikola Milović, ecc

Dr. Željko Ivanović ,

dr Jasmina Četković, ecc

dr Zoran Miljanić, elektrotehničke nauke

mr Zdenka Ivanović, dipl. ing. hidrotehnike

Ratko Vujović, dipl.ing.el.

dr Darko Vuksanović

mr Dragan Radonjić, tehničke nauke

dr Božidarka Marković, poljoprivredne nauke

dr Zoran Jovović, poljoprivredne nauke

dr Biljana Lazović, poljoprivredne nauke

Dr Milica Mandić, biološke nauke

dr. Ana Pešić, biološke nauke

Blažo Jokanović dipl. ing. šumarstva

mr Aleksandar Stijović, dipl. inž. šumarstva

dr Rade Ratković

mr Siniša Topalović, ecc

Matko Marohnić, ecc

Josip Mičić, ecc

Tin Nemčić, ecc

dr Ivan Radević, ecc

dr Mijat Jocović, ecc

dr Biljana Ivanović, tehničke nauke

Vesna Jovović, dipl. inž. Šumarstva, za pejzažnu arhitekturu

dr Marija Vugdelić, biološke nauke

msc Sanja Lješković, pejzažni arhitekta

Igbala Šabović – Kerović Konzervator Ph.D. arc.

Stanovanje

Planiranje mora i zona Morskog dobra, Zemljišna politika

Opšta privreda

Pomorska privreda, Vodni saobraćaj

Energetika i Elektroenergetska infrastruktura

Vodoprivreda i Hidrotehnička infrastruktura

Elektrokomunikaciona infrastruktura

Upravljanje otpadom

Poljoprivreda

Marikultura, Stanje životne sredine mora

Morsko Ribarstvo

Šumarstvo

Turizam

Društvene djelatnosti

Usluge

Saobraćajna infrastruktura

Zaštita prirode, Stanje životne sredine kopna

Usluge ekosistema

Zaštita predjela

Zaštita kulturne baštine

Tehnička obrada i grafički prilozi:

Ninoslav Mitrić dipl. prostorni planer Gdi
Jelena Milić, dipl.ist. geogr.

Predstavnici opština u radnom timu za izradu Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.:

Mijodrag Novović, dipl.pr.planer	<i>Opština Andrijevica</i>
Nikoleta Pavićević, spec.sci.arh	<i>Opština Bar</i>
Darinka Martinović Milošević, dipl. Ing.arh.	
Marko Lalević, dipl.ecc.	<i>Opština Berane</i>
Milica Osmajlić dipl.ing.arh	
Budimka Bošković, dipl.ing.arh.	<i>Opština Bijelo Polje</i>
Marija Mrvaljević, dipl.ing.arh,	<i>Prijestonica Cetinje</i>
Vasilije Otašević, dipl.ing.arh	<i>Opština Danilovgrad</i>
Refik Pirović, dipl.psiholog	<i>Opština Gusinje</i>
Vladislav Velaš,dipl.ing.arh	<i>Opština Herceg Novi</i>
Marina Sekulić, dipl.ing.arh	
Tatjana Bulatović, dipl.ing.građ.	<i>Opština Kolašin</i>
Danijela Jablan, dipl.pr.planer	<i>Opština Kotor</i>
Jović Marković, dipl.ing.el.	<i>Opština Mojkovac</i>
Ana Vukotić, dipl.ing.pejz.arh.	<i>Opština Nikšić</i>
Haris Adrović, dipl.ing.arh.	<i>Opština Petnjica</i>
Slavica Vukanić dipl.pr.planer, Ljiljana Đondović dipl.pr.planer	<i>Opština Pljevlja</i>
Bojan Bujisić, dipl.ing.građ.	<i>Opština Plužine</i>
Miljan Barović, dip;.pr. planer	<i>Opština Podgorica</i>
Arbin Kalač, dipl.ing.arh	<i>Opština Rožaje</i>
Vlado Bečanović, dipl.ecc	<i>Opština Šavnik</i>
Milica Manojlović, dipl.ing.arh	<i>Opština Tivat</i>
Toma Gjeloshaj, dipl.ing.arh	<i>Opština Tuzi</i>
Aleksandar Dabović, dipl.ing.arh.	<i>Opština Ulcinj</i>
Vesko Dedeić, dipl.ing.arh.	<i>Opština Žabljak</i>
Demir Redžić, mast.ing.arh	<i>Opština Plav</i>
Nije delegiran predstavnik	<i>Opština Budva</i>

Komisija za stručnu ocjenu Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

prof. dr Svetislav Popović, dipl. ing. arh. - predsjednik komisije - urbanizacija,
prof. dr sc. Nenad Lipovac, urbanizam, zakonodavstvo, prostorno planiranje, arhitektura, tehnička obrada
prof. dr Svetlana Perović - arhitektura
prof. dr Miodrag Vujošević, dipl. ecc. - ekonomija, prostorno planiranje
Stevo Davidović, dipl.ecc. - ekonomija
prof. dr Vladan Radulović, dipl. ing. Elektrotehnike - elektroenergetika i OIE
prof. dr Budimir Lutovac, dipl. ing. Elektrotehnike - elektrokomunikaciona infrastruktura
vanr. prof. dr Nevena Vasiljević, dipl.ing.šum.za pejz.arh. - pejzažna arhitektura
doc. dr Miloje Šundić, dipl. biolog, - biologija, životna sredina
Prof. dr Milan Marković, dipl. ing. poljoprivrede - poljoprivreda
dr Dragiša Dabić, dipl. ing. arh. , turizam
dr Natalija Čadenović, dipl. Biolog - biologija, životna sredina
dr Dragan Borota, dipl. ing. Šumarstva - šumarstvo
mr Mladen Zagarčanin, dpl. Arheolog - kulturna baština
Ljudevit Boričić, dipl.ing.građ. - saobraćaj
Svjetlana Lalić, dipl. ing. - građevinarstvo, hidrotehnika
Vesna D. Vujačić, dipl. ing. Geologije - geologija, min.sirovine, seizmika
Branka Gogić, dipl. prostorni planer - prostorno planiranje

Predstavnici opština u Komisiji za stručnu ocjenu Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

Suzana Crnovršanin, predstavnica opštine Bar
Mihailo Kapisoda, predstavnik Opštine Budva
Miloš Raičević, predstavnik Opštine Berane
Aleksandra Bošković, predstavnica Opštine Bijelo Polje
Snežana Kujović, predstavnica Prijestonice Cetinje
Vasilije Otašević ,predstavnik Opštine Danilovgrad
Ranko Kovačević, predstavnik Opštine Herceg Novi
Ljiljana Rakočević, predstavnica Opštine Kolašin
Dušanka Petrović, predstavnica Opštine Kotor
Havaja Prelvukaj, predstavnica Opštine Gusinje
Gorica Zonjić, predstavnica Opštine Andrijevice
Sonja Vuković, predstavnica Opštine Mojkovac i Opštine Petnjica
Mladen Vujović, predstavnik opštine Nikšić
Harun Redžić, predstavnik Opštine Plav
Mira Čolović, predstavnica Opštine Pljevlja
Snežana Vujović, predstavnica Opštine Plužine
Tamara Vučević predstavnica Glavnog grada Podgorice
Nezerija Kurtagić predstavnica Opštine Rožaje
Jagoš Tomić predstavnik Opštine Šavnik
Jasmina Konjević predstavnica Opštine Tivat I Opštine Ulcinj
Mehmet Tafica, predstavnik Opštine Tuzi
Sava Zeković predstavnik Opštine Žabljak

Sektorske studije za potrebe izrade Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

doc. dr Gojko R. Nikolić, prof. dr Mićko Radulović, prof. dr Branislav Glavatović prof. dr Goran Sekulić dr Marko Pajović / dr Slobodan Radusinović dr Budimir Fuštić dr Zlatko Bulić mr Golub Lj. Čulafić;

Revident: Akademik Vukić Pulević

Prirodne karakteristike Crne Gore,

doc. dr Dragica Mijanović Glavni ekspert,

prof. dr Nikola Milović, prof. dr Mijat Jocović, mr Mileva Brajušković-Popović,

Revident: prof. dr Žarko Božović - saradnici

Demografski razvoj,

doc.dr Zdenka Dragašević,

Revident: Prof. dr Svetlana Rakočević

Društvene djelatnosti

dr Svetislav G.Popović, d.i.a., dr Milica Dobričić, dipl.pr.planer, dr Miroslava Vujadinović, d.i.a, Marko Martinović, d.i.a., Miroslav Vukčević, d.i.a.,

Revident: mr Dragoljub Marković, dipl.pr.planer;

Urbanizacija, razvoj naselja i funkcija urbanih centara

Đorđije Kalezić dipl. inž. arh., Saša Karajović dipl. prost.planer, Jelena Milić dipl. geogr.,

Revident: mr. sci. Jadranka Popović dipl.inž.arhitekture;

Organizacija i uređenje prostora,

Prof. dr Nikola Milović,

Revident: Prof. dr Milivoje Radović;

Privreda

dr Martin Čalasan, dipl. el. ing. , Bojan Đordan, dipl. el. ing., prof. dr Saša Mujović dipl. el. ing.,

Revident: prof. dr Milutin Ostojić, dipl. el. ing.

Energetika

Goran Nikolić, dipl.ecc, Maja Jokanović, dipl.ecc, mr Renata Milutinović;

Revident: Prof.dr Nikola Milović;

Industrija

doc. dr Gojko R. Nikolić, prof. dr Zoran Sušić, prof. dr Goran Barović, doc. dr Radovan Đurović,

Kartografija

mr Vladan Dubljević, dipl. ing. geol., Nebojša Koprivica, dipl. ing. geol., Dina Skarep, dipl. ing. geol. Radosav Čović, dipl. pravnik,

Revident: dr Slobodan Radusinović, dipl. ing. geol.;

Rudarstvo i istraživanje ugljovodonika

prof. dr Rade Ratković, Prof. dr Ivo Armenko, Dragana Zečević Spec Sci, Milica Vulević, Spec Sci,

Revident: prof. dr Ivo Županović;

Turizam

prof. dr Špiro Ivošević, doc. dr Senka Šekularac Ivošević prof.dr Jelena Nikčević, mr Maja Škurić, Ivan Mrakovic,

Pomorska privreda

Revident: prof. dr Deda Đelović;

dr Milić Čurović, dr Mirko Knežević, dr Dragana Milošević, dr Ana Topalović, mr Balša Bajagić,
Revident: dr Nedeljko Latinović, dr Milica Mandić,
mr Slobodan Stijepović;

Revident: dr. Nedeljko Latinović, dr Milica Mandić,
mr Slobodan Stijepović

prof. dr Mijat Jocović,

Revident: dr Jovan Đurašković;

Simeun Matović, dipl.inž.građ., prof. dr Ljubiša Kuzović, dipl.inž.saob., prof. Dr Draženko Glavić, dipl.inž.saob., dr.Rešad Nuhodžić, dipl.inž.saob., Nebojša Krstajić, dipl.prav., Maja Mijušković, dipl.prav., Dalibor Milošević, dipl.inž.saob., prof. Dr Slaven Tica, dipl.inž.saob., Miloš Vodogaz, dipl.inž.saob.,

prof.dr Goran Sekulić, prof. dr Branislav Đorđević, doc. dr Ivana Čipranić, doc. dr Senka Šekularac, doc. dr Milan Radulović, prof. dr Aleksandar Joksimović, dipl. ing. Rajko Radulović,

Revident: Dipl.ing.Momčilo Blagojević;

prof. dr Petar Živković, prof. dr Darko Vuksanovi, mr Dragan Radonjić,

Revident: Danilo Medenica;

Snežana Laban, dipl.inž.pejz.arh., dr Dragan Roganović, dipl.biolog, Vesna Jovović, dipl.inž.pejz.arh,

Revident: mr Sanja Mitrović Lješković, dipl. inž.pejz.arh

doc.dr.sci Boris Ilijanić, dipl.ing.arh.viši konzervator, prof.dr.sci Aleksandar Čilikov ist.umj. prof.dr.sci Amir Pašić dipl.ing.arh., Marko Ilijanić, spec.sci.arh., Goran Skrobanović, dipl.konzervator, Vesna Vidić, dipl.ing.pej.arh, Miroslava Vujadinović dipl.ing.a, Marko Ilijanić, spec.sci.arh.,

Revident: dr.sci. Igbala Šabović-Kerović, dipl.ing.arh, dipl.ing.arh.;

dr Srđan Janković, dr Mićko Radulović, dr Branislav Glavatović, mr Branko Micev,

Revident: mr Luka Mitrović

doc.dr Savo Milašinović, prof.dr Radomir Milašinović admiral Dragan Samardžić,

Revident: dr Ivan Mašulović.

Poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo i ribolov

Usluge- trgovina, bankarstvo, tržište kapitala

Saobraćaj i komunikacije

Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi

Upravljanje otpadom

Prirodne i pejzažne vrijednosti prostora i zaštita prirode,

Kulturna baština

Elementarne nepogode i rizik od tehničkih incidenata

Odbrana, zaštita i spašavanje

Sadržaj

UVOD	1
1. VIZIJA PROSTORNOG RAZVOJA	2
2. PROJEKCIJA OPŠTEG (EKONOMSKOG I DRUŠTVENOG) RAZVOJA	4
3. RAZVOJNI CILJEVI - OPŠTI I POSEBNI	6
a) Opšti razvojni ciljevi	6
b) Posebni razvojni ciljevi	7
4. POLAZIŠTA I PRINCIPI ORGANIZACIJE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA	10
5. POLOŽAJ I PRAVCI PROSTORNOG RAZVOJA U ODNOSU NA OKRUŽENJE	13
6. KORIŠĆENJE MEĐUNARODNIH KONVENCIJA U PROSTORNOM RAZVOJU	15
7. KORIŠĆENJE DRŽAVNIH / NACIONALNIH STRATEGIJA I MASTERPLANOVA U PROSTORNOM RAZVOJU	19
8. OBLASTI I MODALITETI PREKOGRANIČNE SARADNJE	22
9. VARIJANTNA RJEŠENJA (SCENARIJI) PROSTORNOG RAZVOJA	24
OBRAZLOŽENJE MOGUĆIH SCENARIJA RAZVOJA	24
KLJUČNE KARAKTERISTIKE MOGUĆIH SCENARIJA RAZVOJA U RAZMATRANIM OBLASTIMA RAZVOJA	28
Stanovništvo i demografski razvoj.....	28
Društvene djelatnosti	30
Mreža naselja i urbanizacija	31
Stanovanje.....	32
Zemljišna politika.....	32
Izgrađenost prostora	33
Energetika.....	33
Rudarstvo i istraživanje ugljovodonika	34
Poljoprivreda.....	34
Marikultura i ribarstvo	35
Šumarstvo	36
Lovstvo	36
Pomorska privreda.....	37
Turizam.....	37
Saobraćaj	37
Vodoprivreda.....	38
Upravljanje otpadom	38
Zaštita prirode.....	39
Očuvanje predjela	39
Kulturno nasljeđe.....	39
Seizmički rizik	40
Smanjenje rizika od katastrofa.....	40

Meteorološki hazardi	41
PREDLOG SCENARIJA RAZVOJA	49
10. KONCEPT ORGANIZACIJE I UREĐENJA PROSTORA	50
10.1. OPŠTA STRUKTURA PROSTORA	50
REGIONALNA PODJELA	50
SAOBRAĆAJNI RAZVOJNI KORIDORI	51
RAZVOJNE ZONE	52
10.2. DEMOGRAFSKE PROJEKCIJE	58
PROJEKCIJE BROJA STANOVNIKA	58
10.3. KONCEPT MREŽE NASELJA , URBANI I RURALNI RAZVOJ	61
MREŽA NASELJA	61
KONCEPT RAZVOJA URBANOG RAZVOJA	62
Strateški prioriteti urbanog razvoja	62
Ciljevi razvoja	63
RURALNA NASELJA I NJIHOV RAZVOJ	64
Ciljevi razvoja	64
Usklađenost sa ciljevima urbanog razvoja u Evropi	65
Predlog indikatora za praćenje realizacije	65
10.4. STANOVANJE	68
10.5. ZEMLJIŠNA POLITIKA	70
Polazne osnove za definisanje politike planiranja, uređenja i korišćenja prostora	70
10.6. NAMJENA POVRŠINA KOPNA	73
OPŠTE KATEGORIJE NAMJENE POVRŠINA	73
IZGRAĐENOST PROSTORA	74
OPTIMIZACIJA KORIŠĆENJA PROSTORA	75
10.7. KONCEPT NAMJENE MORA	76
Swot analiza	76
Skica o namjerama – vizija	77
Potrebe za prostorom	77
10.8. KONCEPT MAKROEKONOMSKOG RAZVOJA	82
10.9. RAZVOJ DRUŠTVENIH DJELATNOSTI	87
Ciljevi razvoja i mjere za ostvarenje ciljeva:	87
Obrazovanje	87
Naučna djelatnost	87
Djelatnost kulture	87
Zdravstvena djelatnost	88
Socijalna i dječja zaštita	88
Fizička kultura i sport	88
Rodna ravnopravnost	88

10.10. KONCEPT RAZVOJA ENERGETIKA I ELEKTROENERGETSKE INFRASTRUKTURE	89
KONCEPT RAZVOJA ENERGETIKE	89
Ciljevi razvoja	89
Predlog indikatora za praćenje realizacije	90
Energetski objekti	92
ELEKTROENERGETSKA INFRASTRUKTURA	96
Ciljevi razvoja	96
Predlog indikatora za praćenje realizacije	97
10.11. VODOPRIVREDA	100
Korišćenje voda	101
Zaštita kvaliteta voda	104
Zaštita od štetnog dejstva voda	107
10.12. RUDARSTVO, INDUSTRIJA I ISTRAŽIVANJE UGLJOVODONIKA	111
Ciljevi razvoja	111
SEKTOR RUDARSTVA I GEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA MINERALNIH SIROVINA	111
Politika, strategije i planovi korišćenja mineralnih sirovina	111
Mogućnost povećanje ukupne godišnje eksploatacije mineralnih sirovina	112
Sprječavanje nelegalne eksploatacije tehničko građevinskog kamena	114
INDUSTRIJA	114
Perspektive razvoja i ključni indikatori za praćenje razvoja	114
SEKTOR ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA	115
Nastavak istraživanja crnogorskog podmorja	115
Proizvodnja nafte i gasa	116
10.13. RAZVOJ POLJOPRIVREDE	118
Ciljevi razvoja	118
Predlog indikatora za praćenje realizacije	119
Planske i prostorne smjernice za razvoj poljoprivrede posmatrano po regionima	119
10.14. RAZVOJ MARIKULTURE I RIBARSTVA	121
RAZVOJ MARIKULTURE	121
Ciljevi razvoja	121
Prioritetni ciljevi razvoja marikulture	122
Polazišta i principi organizacije, uređenja i korišćenja prostora	122
Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje	122
Smjernice za izradu sektorskih studija, analiza programa i projekata	122
Predlog indikatora za praćenje realizacije	122
RAZVOJ RIBARSTVA	123
Ciljevi razvoja	123
Predlog indikatora za praćenje realizacije	123
10.15. ŠUMARSTVO	125
Ciljevi razvoja	126

Mjere za unapređenje šumarstva	127
Mjere za unapređenje drvne industrije.....	128
LOVSTVO	128
Koncept razvoja lovstva.....	128
Mjere za unapređenje lovstva	128
10.16. POMORSKA PRIVREDA.....	129
10.17. TURISTIČKI RAZVOJ.....	131
Opšta načela planiranja turističkog razvoja.....	131
Specifičnosti regiona Crne Gore u planiranju turizma	131
Poseban osvrt na zaštićena područja.....	136
Model rasta smještajnih kapaciteta u Crnoj Gori	137
Indikatori održivosti	142
Turističke zone.....	142
10.18. USLUŽNE DJELATNOSTI	147
10.19. KONCEPT RAZVOJA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE.....	149
KONCEPT RAZVOJA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE	149
Drumski saobraćaj	150
Željeznički saobraćaj	160
Vazdušni saobraćaj	160
Pomorski saobraćaj.....	161
Javni transport putnika	165
Predlog indikatora za praćenje realizacije	166
10.20. ELEKTRONSKA KOMUNIKACIONA INFRASTRUKTURA	168
10.21. UPRAVLJANJE OTPADOM	172
10.22. ZAŠTITA PRIRODE I ŽIVOTNE SREDINE	191
ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE	191
Ciljevi zaštite životne sredine mora	191
KONCEPT ZAŠTITE PRIRODE	192
Ciljevi zaštite prirode.....	192
Projekcija zaštite prirode	192
Predlog indikatora za praćenje realizacije	193
Preporuke i indikatori za očuvanje biodiverziteta	193
KONCEPT USLUGA EKOSISTEMA	196
Usluge ekosistema u razvojnoj i sektorskim politikama u Crnoj Gori	196
Uvođenje koncepta usluga ekosistema u prostorno planiranje.....	197
10.23. PREDJELI	198
Ciljevi i smjernice razvoja	198
Predlog indikatora za praćenje realizacije	201
10.24. KULTURNO NASLJEĐE	203
Ciljevi zaštite.....	203

Smjernice za dalju razradu i implementaciju PPCG.....	204
10.25. SMANJENJE SEIZMIČKOG RIZIKA	206
Ciljevi oblasti kontrole i smanjenja seizmičkog rizika	206
Indikatori sprovođenja ciljeva smanjenja seizmičkog rizika	209
10.26. SMANJENJE RIZIKA OD KATASTROFA	211
Opšti ciljevi razvoja	211
Preporučeni indikatori za praćenje implementacije predloženih mjera.....	215
10.27. METEOROLOŠKI RIZICI (MH) U KONTEKSTU KLIMATSKIH PROMJENA.....	222
Ciljevi i indikatori ostvarenje ciljeva.....	222
11. SMJERNICE I PRAVCI U ARHITEKTURI CRNE GORE.....	Error! Bookmark not defined.
12. IMPLEMENTACIJA PROSTORNOG PLANA	225
13. KARTOGRAFSKI PRILOZI	227
LITERATURA	228

UVOD

Koncept plana, je urađen u skladu sa Pravilnikom o metodologiji izrade planskog dokumenta i bližem načinu organizacije prethodnog učešća javnosti i sadrži: viziju prostornog razvoja, projekciju ekonomskog i društvenog razvoja, razvojne ciljeve - opšte i posebne. Ističe polazišta i principe organizacije, uređenja i korišćenja prostora, položaj i pravce prostornog razvoja u odnosu na okruženje, korišćenje međunarodnih konvencija o prostornom razvoju, i ukazuje na modalitete prekogranične saradnje. Razmatrani su mogući scenariji razvoja i na osnovu analiza očekivanih rezultata razmatranih scenarija, predložen je razvojni scenario koji u svim oblastima treba da dovede do ostvarenja planiranih ciljeva i time ukupnog državnog razvoja.

Aktuelna organizacija prostora Crne Gore dominantno je rezultat privrednih i ekonomskih tokova i socio – ekonomskih procesa iz perioda tranzicije društvenog i državnog uređenja. Nedovoljno kontrolisani procesi koji su se odražavali na prostorno uređenje u Crnoj Gori, uglavnom su bili suprotni deklarisanjoj politici i utvrđenim ciljevima u PPCG koji je donešen 2008.g. kojima se težilo racionalnijem korišćenju prostora, decentralizaciji funkcija i sadržaja u prostoru, a sa druge strane integraciji prostora i ujednačenom regionalnom razvoju.

Uočene slabosti i razvojni procesi u ovom periodu u Crnoj Gori, zahtjevaju da se dosadašnji modeli i praksa u planiranju prostora redefinišu u skladu sa prihvaćenim principima i izraženom potrebom da se postigne racionalno i efikasno integralno planiranje, upravljanje i kontrola u korišćenju prostora, čime se može obezbjediti kvalitetan i dugoročno održiv ekonomski razvoj države.

Na osnovu prethodnih analiza, sagledavanja preporuka Baznih studija koje su urađene za potrebe izrade PPCG, strateških opredjeljenja države u svim oblastima društvenog i privrednog razvoja, a prije svega opredjeljenja Crne Gore da nastavi uspješno putem evropskih integracija, u ovoj fazi izrade plana (Koncept plana prije izrade Nacrta plana), se ukazuje na viziju budućeg razvoja Crne Gore za period do 2040. godine, predlaže se opšti koncept razvoja i definišu ciljevi razvoja za sve oblasti koje plan obuhvata.

U procesu pripreme Koncepta plana je sagledano sadašnje stanje u prostoru i dostignuti razvoj u privrednim i društvenim oblastima, ostvaren razvoj infrastrukture i zaštite prostora. Na osnovu toga su definisani razvojni ciljevi, opšti, posebni i prioritetni, predočene su moguće varijante (scenariji) razvoja u narednom periodu i predložen scenario razvoja, koji treba da obezbjedi održiv, uravnotežen i kontrolisan razvoj i dovede do napretka u ekonomskom, socijalnom i ekološkom smislu i time pozicionira Crnu Goru u zajednicu razvijenijih evropskih država.

Vlada Crne Gore i resorno Ministarstvo jasno iskazuju potrebu za efikasnom strategijom upravljanja prostorom na principima održivosti, pri čemu je **čuvanje prirodnih, kulturnih i ekoloških vrijednosti prostora uslov, a stabilizacija ekonomije i dalji intenzivan ekonomski razvoj, ključ budućeg održivog razvoja Crne Gore.** To je osnovni princip predloženog planskog koncepta, kojim se nastoji obezbjediti što viši kvalitet života u svim djelovima Crne Gore i stvoriti ekonomski jaka i stabilna država u planskom periodu.

Nakon organizovanja i obavljanja „prethodnog učešća javnosti“ Stručni tim će uz sagledavanje iskazanih predloga i sugestija institucija, savjetodavnih tijela i cjelokupne javnosti, uz dijalog i konsultacije, pripremiti Nacrt Prostornog plana Crne Gore, koji se upućuje na Javni uvid.

Izrada PPCG za planski period do 2040. g. predstavlja strateški važan zadatak na nivou države i osim odgovornog angažovanja stručnog tima i resornog Ministarstva kao nosioca izrade planskog dokumenta, zahtjeva podršku i aktivno praćenje sa nivoa svih državnih institucija, lokalnih samouprava, Inženjerske Komore Crne Gore, NVO organizacija i drugih stručnih organizacija, kako bi se uz postizanje širokog konsenzusa, Preadlog plana usvojio na Skupštini Crne Gore.

Izrada najvažnijeg planskog dokumenta je počela u vrlo teškim epidemijskim i nestabilnim političkim okolnostima, pa su njegove prve faze izrade, Analiza stanja i Koncept plana bile opterećene različitim organizacionim i formalnim problemima. Očekuje se da njegova dalja izrada, nakon verifikacije Koncepta plana, teče dinamično, uz podršku Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, kao nosioca izrade PPCG i Vlade Crne Gore, odnosno njenih resornih Ministarstava.

1. VIZIJA PROSTORNOG RAZVOJA

Prostorni plan Crne Gore (PPCG), ima ključnu ulogu u planiranju korišćenja prostora i kordinaciji i integrisanju sektorskog strateškog planiranja. Predstavlja strateški okvir za prostorni razvoj i usklađivanje sektorskih politika, koje u svojoj realizaciji imaju prostorne uticaje i posledice. U tom smisku i mogući konflikti između razvojnih sektorskih potreba moraju da se usaglase u skladu sa definisanim principima i normama prostornog razvoja.

Neophodan uslov za dostizanje planskih projekcija je uspostavljanje pravila i mjera održivog prostornog razvoja, zaštite i unapređenja kvaliteta prostora. To se najprije odnosi na urbani i ruralni razvoj i adekvatnu izgradnju objekata i infrastrukture. Kontrolisan i usmjeren razvoj će obezbjediti i više socijalne standarde, kojima se teži i u političkim opredjeljenjima na putu približavanja standardima zemalja Evropske Unije. To zahtjeva prevazilaženje evidentiranih razvojnih ograničenja koja proističu iz prirodnih faktora i stvorenih uslova i institucionalno rješavanje uočenih slabosti koje su se ispoljile pri realizaciji planskih ciljeva u prethodnom periodu.

Za postizanje razvojne vizije potreban je sinhronizovan i komplementaran razvoj svih privrednih i društvenih djelatnosti, poštovanje principa zaštite prostora, uspostavljanje kvalitetnog sistema organizacije i uređenja prostora države, kao i jačanje institucionalnog okvira za sprovođenje i praćenje realizacije Prostornog plana Crne Gore.

U svim oblastima u razvojnim konceptima je potrebno poštovati principe definisane razvojnim strategijama na državnom nivou, prije svega princip održivosti iskazan u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030.g.

Slijedeći pravila, obaveze i mjere za sprovođenje Plana, Crna Gora može u planskom periodu postići sledeću plansku viziju.

- Crna Gora će u narednom periodu slijediti Ustavnu obavezu i status ekološke države u kojoj treba da bude ostvaren sklad tradicionalnog načina života čovjeka i njegovog prirodnog okruženja, u kojoj je životna sredina zdrava, a vrijednosti biodiverziteta, voda, mora, vazduha, zemljišta, prostora, kao i vrijednosti ostalih prirodnih resursa, unaprijeđene i sačuvane za generacije koje dolaze.
- Obezbjediće očuvanost vrijednih prirodnih predjela, kroz odgovorno vrjednovanje i sklad određenih funkcija u prostoru sa prirodnim okruženjem, posebno u oblasti urbanog i ruralnog razvoja, izgradnje objekata i infrastrukture.
- Poštovaće princip da samo zdrava životna sredina, sa očuvanim vrijednostima biodiverziteta, kopnenih voda, mora, poljoprivrednog i šumskog zemljišta i drugih prirodnih resursa, može obezbijediti dugoročno kvalitetan ekonomski razvoj.
- Stvaraće očuvane vrijednosti i usluge ekosistema kroz održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturnim vrijednostima, obezbijediće saniranje ekoloških problema, smanjenje uticaja na klimatske promjene i na principima “zelene ekonomije”, kvalitativno poboljšati rezultate u svim ekonomskim sektorima.
- Kroz projekcije razvoja u svim sektorima privrednih djelatnosti, Crna Gora će u narednom periodu obezbjediti ravnomjerniji ekonomski razvoj regiona i zaustaviti negativne demografske trendove.
- Ostvariće privredni i društveni progres i dinamičan proces Evropskih integracija, uz usvajanje i praktikovanje standarda u svim oblastima rada.
- Razvijaće društveni standard razvojem institucija zdravstva, obrazovanja, nauke, kulture, socijalne i dječje zaštite i fizičke kulture i sporta u svim opštinama.
- Kontrolisaće i unaprijediti urbani razvoj u cilju dostizanja kvalitetnih urbanih i javnih funkcija u skladu sa humanim principima i prihvaćenim evropskim standardima.
- Unaprijediće ruralni razvoj i sačuvati vrijedne ruralne prostore, kao posebnu razvojnu šansu turizma i ukupne privrede i uticati na smanjenje negativnih demografskih trendova u ruralnim područjima, posebno u Sjevernom regionu.
- Crna Gora će razvojem energetike i energetske infrastrukture obezbijediti veći udio energije iz obnovljivih izvora i time omogućiti energetska efikasnost, što će pozitivno uticati na ekonomiju i podizanje kvaliteta života u urbanim i ruralnim područjima i doprinjeti i smanjenu emisije gasova sa „efektom staklene bašte“.

- Intenzivnijim razvojem saobraćaja, obezbijediće se veća mobilnost i dostupnost i brži i kvalitetniji razvoj u sva tri regiona.
- U oblasti komunalne infrastrukture, uložiće dodatne napore u osiguravanju vodosnabdijevanja stanovništva i privrede higijenski kvalitetnom vodom, a prečišćavanjem otpadnih voda i kvalitetnim upravljanjem otpadom obezbijediće zdravu životnu sredinu.
- U narednom periodu u oblasti turizma će obezbijediti visokokvalitetne turističke projekte i postaće prestižna mediteranska i planinska država, kroz ponudu planinskog, ruralnog i primorskog turizma, koristeći prednosti zdrave hrane, čiste izvorske vode i bogatih šumskih predjela.
- U oblasti poljoprivrede će na dugoročno održiv način koristiti raspoložive prirodne resurse uz strogu zaštitu obradivog poljoprivrednog zemljišta i stimulativne mjere za očuvanje i aktiviranje nekorišćenog poljoprivrednog zemljišta, u cilju podrške ruralnom razvoju.
- U oblasti šumarstva obezbijediće unapređenje i očuvanje šumskog potencijala adekvatnim gazdovanjem u šumama.
- U oblasti upravljanja otpadom na kopnu i moru, obezbijediće sistem u skladu sa savremenim standardima, generisanjem otpada i smanjenjem i isključivanjem negativnih uticaja na životnu sredinu.
- Uz adekvatne mjere u oblasti odbrane, zaštite i spašavanja, zaštite od elementarnih nepogoda i kontrole seizmičkog rizika, obezbijediće se potreban nivo otpornosti i pripremljenosti na moguće prirodne rizike, čime će se postići dodatna sigurnost za život stanovništva u državi i sigurno ulaganje u ekonomiju.
- Ostvarenjem sektorskih ciljeva razvoja, Crna Gora će u planskom periodu biti saobraćajno dostupna, energetski nezavisna, sa uređenijim urbanim i ruralnim naseljima, ekonomski razvijena država na Balkanu, koja će razvijati dobre ekonomske i kulturne odnose sa zamljama u regionu i Evropi.
- Prepoznavanjem slabosti i ograničenja u svim oblastima djelovanja, sa nivoa institucija, pristupiće se odgovorno njihovom rješavanju.
- Crna Gora će slijediti savremene evropske principe, sa ciljem da postane prosperitetna, ekološki čista, ambijentalno privlačna država za život i nova investiciona ulaganja.
- Nakon donošenja plana, institucionalno će pratiti implemantaciju svih usvojenih planskih ciljeva i u skladu sa zakonskim rješenjima obezbijediti realizaciju plana.

2. PROJEKCIJA OPŠTEG (EKONOMSKOG I DRUŠTVENOG) RAZVOJA

Ekonomski razvoj - Činjenica je da je Crna Gora: 1. ostvarila prosječnu realnu stopu BDP-a u periodu 2006-2018. godine od 3,5%¹, 2. da je u istom periodu podigla sintetički indikator kupovne moći stanovništva sa 35 na 47 BDP/pc u paritetu kupovne moći u odnosu na EU prosjek (EU=100), koji je istovremeno i nabolji u regionu²; 3. da je privukla preko 6,5 mlrd € stranih investicija³, i 4. dostigla 8.500 \$ BDP/pc po stanovniku, govori u prilog održivog razvoja zemlje, ekonomskog prosperiteta i njene jasne integracione perspektive.

Strateški cilj razvojne i ekonomske politike, povećanje životnog standarda, ostvariće se uz obezbjeđivanje uslova za dinamičniji ekonomski rast i razvoj. Koncept ekonomske politike Crne Gore, definisan u strateškim razvojnim dokumentima, podrazumijava realizaciju mjera koje se odnose na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, posebno konsolidaciju javnih finansija i povećanje stabilnosti finansijskog sektora, kao i realizaciju mjera koje se odnose na prioritetne sektorske politike i infrastrukturne projekte.

Praćenjem razvoja kroz opšte strateške, posebne sektorske i prioritetne ciljeve, rješavaće se strukturni problemi u ekonomiji i time otklanjati ključne prepreke za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok. U navedenom razvojnom kontekstu očekuje se da raste zaposlenost i produktivnost, kao i efikasnost upotrebe svih razvojnih resursa u prostoru.

Ključne mjere čijom primjenom bi Crna Gora efikasno uticala na povećanje međunarodne konkurentnosti zemlje podrazumijevaju sljedeće:

- Održivi ekonomski rast i razvoj na principima zelene ekonomije, kojima se vodi računa o zaštiti životne sredine, posebno u energetike, upravljanja otpadom, izgradnji objekata, vodoprivredi, upravljanju zemljištem i dr.
- izgradnja infrastrukture koja bi podržala ekspanzivni rast ekonomije, posebno u područjima značajnih razvojnih resursa, a negativnih demografskih, posebno migratornih tokova,
- unaprijeđenje istraživanja i inovacija u funkciji razvoja, kako bi se jačala konkurentnost domaćih kompanija (sprovođenje prioriteta Strategije pametne specijalizacije, S3, koja prepoznaje tri prioriteta: održiva poljoprivreda i lanac vrijednosti hrane, energija, održivi i zdravi turizam, te ICT sektor, kao horizontalni prioritet i inovaciona platforma za sve druge djelatnosti),
- kreiranje biznis okruženja jednostavnijim i predvidivim u narednom periodu,
- rješavanje problema strukturnog disbalansa na tržištu rada (visoka nezaposlenost mladih, dugoročna nezaposlenost, ekonomske migracije),
- jačanje eksterne pozicije zemlje (kroz jačanje izvoznih kapaciteta) i integrisanje crnogorskog biznisa u regionalno i zajedničko tržište Unije,
- podsticanje dinamičnog razvoja Sjevernog regiona, u kojem je koncentrisan najveći dio razvojnog potencijala zasnovanog na raspoloživim prirodnim resursima.
- Razvojna i ekonomska politika kojom će se uticati na bolje korišćenje i tržišnu valorizaciju neaktiviranih potencijala Sjevernog regiona, naročito za razvoj turizma, raspoloživih šumskih i energetske potencijala, kao i potencijala za razvoj poljoprivrede, posebno u segmentu proizvodnje hrane.
- Sinhronizovan razvoj svih privrednih oblasti i međusobna regionalna i međuopštinska saradnja i podrška.

Društveni razvoj - Razvoj društvenih djelatnosti će nastaviti da se odvija u pozitivnom pravcu sa ciljem ispunjavanja uslova iz Strategije Evropa 2020. i u definisanim okvirima procesa pridruživanja Evropskoj Uniji.

Nivo razvoja segmenta društvenih djelatnosti ukazuje na ukupno dostignuti ekonomski i društveni razvoj države, pa je jedan od strateških ciljeva razvoj vaspitno obrazovne djelatnosti, naučne, djelatnosti kulture, zdravstvene djelatnost, socijalna i dječje zaštite, fizičke kulture i sporta.

¹ Monstat, Nacionalni računi, 2019;

² Eurostat, 2019;

³ CBCG, Platni bilans, 2019;

Faktori koji će uticati na dinamiku razvoja u oblastima društvenih djelatnosti su demografska kretanja, ostvarivanje dinamike privrednog i ekonomskog rasta, kao i zakonska regulativa koja reguliše prava korisnika pojedinih djelatnosti, u skladu sa normama i međunarodnim standardima.

Cilj je da se zadovolje potrebe stanovništva Crne Gore u svim navedenim oblastima i podrži koncept policentričnog razvoja naselja:

- Vaspitno obrazovne djelatnosti - (preškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja), kao preduslova socio-ekonomskog napretka države,
- Naučne djelatnosti u centrima najvišeg ranga, koje su važne sa aspekta savremenog privređivanja i povezana je sa nivoom globalne konkurentnosti,
- Kulture kao segmenta društvenog razvoja i očuvanja raznolikosti kulturnog identiteta u svim djelovima Crne Gore, što je jedan od razvojnih ciljeva.
- Oblast zdravstvene djelatnosti kojom se na najbolji i najefikasniji način moraju pokriti potrebe stanovništva od primarne zdravstvene zaštite u lokalnim centrima do specijalizovane zaštite na regionalnom nivou i državnom nivou.
- Socijalne i dječje zaštite koja je usmjerena na najranjivije kategorije stanovništva,
- Fizičke kulture i sporta, u cilju obezbjeđivanja svih centara regionalnog opštinskog nivoa adekvatnom sportskom infrastrukturom.

3. RAZVOJNI CILJEVI - OPŠTI I POSEBNI

U skladu sa Pravilnikom⁴, opšti ciljevi koji se definišu konceptom plana zasnivaju su na zajedničkim interesima i ciljevima strateškim razvojnim dokumentima, politikom racionalnog korišćenja prostora i zaštitom životne sredine, načelima održivog razvoja, kao i postizanju uravnoteženog socio-ekonomskog razvoja.

a) Opšti razvojni ciljevi⁵

- Racionalno korišćenje prirodnih i stvorenih resursa Crne Gore, na kopnu i moru,
- Razvoj u skladu sa principima koji su definisani u Ustavnom obavezom Crne Gore kao ekološke države, u skladu sa Ustavnim uređenjem,
- Ublažavanje regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju,
- Obezbjedivanje kvalieta života u svim područjima Crne Gore,
- Racionalna upotreba prostora i usklađivanje prostornog razvoja sa prostornim potencijalima i ograničenjima,
- Razvoj urbanih i ruralnih područja u skladu sa prihvatljivim principima i parametrima za izgradnju,
- Kontrola širenja građevinskog područja u urbanim sredinama i racionalno korišćenje prostora za urbanizaciju,
- Razvoj obalnog područja Crne Gore u skladu sa definisanim instrumentima upravljanja ovim područjem, koje je od posebnog interesa, posebno u dijelu rješavanja problema morskog akvatorija i evidentiranih konflikata u uskom obalnom pojasu,
- Policentrični razvoj mreže naselja,
- Obezbjedivanje komunalne opremljenosti urbanih i ruralnih naselja,
- Brži rast ekonomije u državi i primjena principa održivog razvoja u svim oblastima, posebno primjena principa zelene ekonomije,
- Širenje međunarodne ekonomske i druge razmjene,
- Nastavak tranzicijskih reformi i uključivanje Crne Gore u evropske tokove integracije, posebno u dijelu institucionalne podrške u razvoju infrastrukture, poljoprivrede, obrazovanja i dr,
- Očuvanje i unapređenje kulturnog, etničkog, vjerskog, rodnog i dr. identiteta,
- Ograničavanje širenja građevinskih područja i svođenje na optimalnu mjeru,
- Očuvanje plodnog poljoprivrednog zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju i spriječavanje prenamjene u građevinska područja,
- Uravnotežena, kontrolisana eksploatacija mineralnih sirovina, uz poštovanje propisanih mjera zaštite u toku i nakon eksploatacije,
- Teritorijalni raspored djelatnosti, u cilju ravnomjernog razvoja i racionalnog korišćenja vodosnabdijevanja,
- Podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije iz hidropotencijala, energije sunca i vjetra, biomase, uz izbjegavanje konflikata sa drugim namjenama u prostoru,
- Razvoj i unapređenje prekogranične saradnje, u oblasti zaštite životne sredine, infrastrukture, privrede i ekonomskog razvoja, saradnje u oblasti kulture i r.
- Sinhronizacija zakonskih rješenja i prostorno planskih dokumenata, međunarodnih protokola i konvencija koje je Crna Gora usvojila,
- Komplementaran razvoj u svim oblastima privrednih i društvenih djelatnosti, infrastrukture i zaštite prostora i integracija Crne Gore u Evropski region.

⁴ Pravilnik o metodologiji izrade planskog dokumenta i bližem načinu organizacije prethodnog učešća javnosti

⁵ Ciljevi opšteg prostornog i društveno ekonomskog razvoja koji se predlažu Konceptom PPCG su u skladu sa ciljevima Evropske Unije kojima se teži uravnoteženom prostornom razvoju, uz uvažavanje principa ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije.

b) Posebni razvojni ciljevi

Osim opštih razvojnih ciljeva, koji treba da predstavljaju okvir prostornog razvoja i u skladu su sa ciljevima istaknutim u Programskom zadatku, u Konceptu plana se ističu i posebni ciljevi za sve oblasti razvoja. U širim sektorskim konceptualnim elaboracijama koje PPCG obuhvata, predlaže se koncept razvoja za svaki sektor, sa prioritetima za realizaciju.

- **Namjena površina kopna** - definisati opšte kategorije namjene površina i definisati opšta pravila korišćenja, kao usmjerenje za detaljniji planski nivo.
- **Namjena mora** - U skladu sa domaćom i međunarodnom regulativom, kao i praksom u oblasti planiranja namjene mora, utvrditi namjenu mora i obale, posebno sa aspekta njegove integralne zaštite. Sagledati interakcije kopna i mora koje se ogledaju u prirodnim procesima i ljudskim aktivnostima, a generišu intervencije i uslovljavaju posebne namjene i režime korišćenja prostora mora i obale.
- **Očuvanje i održivo korišćenje obalnog područja** - sprovesti integralno upravljanje obalnim područjem Crne Gore i definisati namjenu mora.
- **Stanovništvo** - podsticajnim mjerama smanjiti i zaustaviti negativne demografske trendove u državi,
- **Mreža naselja** – ostvariti policentrični razvoj naselja i privrednih funkcija i povezati komplementarne funkcije i djelatnosti u mreži naselja.
- **Urbanizacija** – na detaljnijem planskom nivou omogućiti optimizaciju korišćenja prostora, inovirati i primjenjivati standarde i pravila u uređenju prostora i uz adekvatna zakonska rješenja definisati dodatne mehanizme kontrole kvaliteta planiranja, uređenja prostora i izgradnje objekata. (racionalno definisanje parametara za izgradnju u okviru građevinskih područja, u skladu sa nosivim kapacitetom prostora).
- **Kontrola intenzivnog širenja urbanih područja** i podizanje infrastrukturnog i komunlanog opremanja urbanih sredina na viši nivo, na osnovu planski usmjerenog razvoja, sanacije i unaprjeđenja posebno prekomjernom izgradnjom ugroženih urbanih područja,
- **Plansko definisanje smjernica za odabir arhitektonskih formi**, uz sprovođenje Javnih konkursa za sve javne prostore i objekte u opšteg značaja.
- **Organizovati proces legalizacije nelegalnih objekata** – preispitati i kritički ocjeniti sa aspekta štete koju su ovi objekti učinili u prostoru.
- **Stimulisati razvoj ruralnih područja** - obezbjediti dostupnost I infrastrukturnu opremljenost, podsticati očuvanje identiteta sela, uz razvoj poljoprivrede, agrarnog, eko i etno turizma.
- **U oblasti zemljišne politike** - obezbjediti sveobuhvatan pristup i uspostaviti balans između prava vlasnika zemljišta i javnog interesa.
- Unaprediti stambeni sektor - u pravcu povećanja socijalne, ekonomske i ekološke održivosti, definisati finansijske mehanizme za ostvarivanje javnog interesa u stambenom sektoru i izvršiti usaglašavanje sa EU propisima, posebno u dijelu ekološki održivih rješenja I energetski efikasnih objekata I stvaranja humanijih uslova stanovanja;
- **Privredni razvoj** – podsticati privredni razvoj i rasta konkurentnosti crnogorske ekonomije, jačati modele razvoja vođene direktnim investicijama i jačati izvoznu konkurentnost Crnogorske ekonomije.
- **Pomorska privreda** – unaprijediti povezanost luke Bar u cilju intermodalne aktivnosti, omogućiti bolje uslove protoka robe, kapitala, ljudi. Podići kvalitet pouzdanost i sigurnost i održavati konkurentnu poziciju.
- **Istraživanje i proizvodnja ugljovodonika** – u skladu sa odlukom Vlade Crne Gore vršiti istraživanje potencijala i na osnovu rezultata istraživanja planirati eventualnu proizvodnju ugljovodonika, uz poštovanje prvila I režima zaštite životne sredine.
- **Društveni razvoj** – obezbjediti razvoj funkcija društvenih djelatnosti u skladu sa rangom i prioritetima.
- **Razvoj turizma** - Podsticati razvoj kroz optimalan model turističkog razvoja korišćenjem raspoloživih potencijala sva tri regiona Crne Gore i postići povezivanje turističkih destinacija, I osigurati infrastrukturu za razvojne turističke projekte.
- **Razvoj poljoprivrede** - Očuvati poljoprivredno zemljišta i unaprijediti raspoloživ potencijal sa ciljem optimalnog korišćenja za potrebe stanovništva, ponude u turizmu i plasmana poljoprivrednih proizvoda na šire

tržište. Afirmacija tradicionalnih proizvoda i širenje turističke ponude na selu, uz investicionu podršku države i korišćenje međunarodnih podrški.

- **Razvoj šumarstva** - Odgovorno gazdovanje šumskim područjima u cilju očuvanja, unaprjeđenja i kontrolisane upotrebe u ekonomske svrhe, održivo i multifunkcionalno gazdovanje.
- **Razvoj energetike** u cilju dugoročno stabilnog razvoja nacionalne ekonomije, sinhronizovano sa zaštitom životne sredine.
- **Razvoj vodoprivrede** – postizanje sveobuhvatnog i usklađenog vodnog režima na cijeloj državnoj teritoriji i obezbjeivanje dovoljne količine kvalitetne pitke vode za javno snabdijevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, kao i obezbjeivanje zaštite voda i zaštite od štetnog djelovanja voda.
- **Eksploatacija mineralnih sirovina** – rezervisati i očuvati područja na kojima se nalaze mineralne sirovine i sprovesti kontrolisanu eksploataciju, uz primjenu mjera zaštite prirodne i životne sredine.
- **Razvoj saobraćaja** - postizanje bolje međuopštinska, međuregionalna i međunarodna saobraćajna povezanost transportnog sistema, kao najznačajnijeg preduslova razvoja. Ostvariti cilj da sve sve zemlje budu povezane jedinstvenom transportnom infrastrukturom (TEN-T), kroz razvoj drumskog saobraćaja, željeznica, luka i pristaništa, vazdušnih luka, luka na unutrašnjim vodama i dr.

Posebnu pažnju u toku izrade PPCG treba posvetiti razmatranju alternativnih koridora saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj u Primorskom regionu, s obzirom da dileme u vezi pozicije koridora postoje više decenija u Crnoj Gori.

Pristup planiranju koridora autoputa i magistrale za brzi saobraćaj u Primorju

Putevi visokog ranga su najefikasnije sredstvo za realizaciju razvojnih ciljeva i optimalnu organizaciju prostora. Ali, neadekvatni koridori mogu izazivati negativne efekte po regionalni i unutrašnji razvoj i korišćenje prostora. Uz to, putevi visokog ranga su srazmjerno skupe investicije.

Izrada PPCG do 2040 g. je prilika i planerska i politička obaveza da se provjere sve mogućnosti i optimalni koridori autoputa (Jadransko jonska kontinentalna varijanta) i magistrale za brzi saobraćaj (4 trake) u Primorskom regionu.

Ovo podrazumijeva:

- *ocjenu potreba i mogućnosti da se grade auto put i "brza magistrala" po paralelnom pravcu na relativno maloj udaljenosti u odnosu na očekivane i moguće međunarodne i unutrašnje saobraćajne tokove kao i mogućnost i uslovi finansiranja iz domaćih i inostranih izvora;*
- *provjeru koridora u odnosu na potrebe efikasnog funkcionisanja međunarodnih i unutardržavnih saobraćajnih tokova i najefikasnije povezivanje centara u smislu integracije prostora Crne Gore.*
- *provjeru varijanti trasa po izabranom koridoru (prelaz preko Bokokotorskog zaliva – most ili podvodni most - kasete u moru), alternativna trasa preko Luštice, visočija ili niža trasa u zoni opštine Budva i ostale moguće varijante.*

Za konačna opredjeljenja je neophodno da se na stručnom nivou i na nivou institucija postigne konsenzus o optimalnim saobraćajnim rješenjima.

- **Elektrokomunikaciona infrastruktura** - implementacija novih tehnika i tehnologija, povećanje broja i dostupnosti servisa, u skladu sa rastućim potrebama korišćenja ovih usluga u svim sferama poslovanja.
- **Obezbjeivanje komunalne opremljenosti** postojećeg i novoplaniranog građevinskog zemljišta, izgradnjom vodovoda, kanalizacije, sistema za prečišćavanje otpadnih voda i dr.
- **Aspekti zaštite prostora** - zaštita vrijednosti i kvaliteta prostora na lokalnom i državnom nivou u dijelu zaštite životne sredine, predjela, prirodne i kulturne baštine.
- **Zaštita prirodnih i pejzažnih vrijednosti** – uspostavljanje mjera za opšte unaprjeđenje i integralno upravljanje zaštićenim područjima prirode i mjera za zaštitu i očuvanje predjela.
- **Zaštita kulturnog naslijeđa** - postići bolju valorizaciju i zaštitu kulturne baštine, i aktivnije uključivanje kulturne baštine u turističku ponudu Crne Gore.
- **Smanjenje rizika od katastrofa** – definisati stroge mjere za sigurno funkcionisanje u uslovima ugrožene bezbjednosti, sa ciljem zaštite stanovništva, imovine i kulturnog naslijeđa do nivoa otpornosti.

- **Smanjenje seizmičkog rizika**- izradom planske dokumentacije obezbjediti zemljotresnu sigurnost i smanjiti uzroke rizika na nivou države
- **Meteorološki hazardi i klumatske promjene** – sagledati potencijalne meteorološke hazarde, posebno u kontekstu klimatskih promjena i prilagoditi izgradnju objekata i sve djelatnosti koje se odvijaju u prostoru, prirodnim ograničenjima sa ovog aspekta.
- **Upravljanje otpadom na kopnu i moru** - riješiti izražene probleme u upravljanju otpadom na kopnu i moru. Posebno rješavati problem otpada u moru, što je jedan od problema sa kojim se suočavaju i ostale zemlje Mediterana i svijeta, u cilju prevencije, smanjenja otpada, uklanjanja otpada iz mora i promjene obrazaca ponašanja u budućem periodu.

4. POLAZIŠTA I PRINCIPI ORGANIZACIJE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA

Kontinuitet u planiranju: PPCG koji je donešen 2008 g. sa plamskim horizontom do 2020.g. i služio za usmjeravanje prostornog razvoja Crne Gore do 2020.godine, nije ostvaren u pojedinim planskim postavkama nije ostvaren, dijelom zbog ambicioznih ciljeva, ali i nepostojanju dovoljno efikasnih instrumenata za njihovu realizaciju.

To ne umanjuje značaj tog strateškog planskog dokumenta, jer su svi planovi donešeni u njegovom planskom periodu morali poštovati ključne planske odrednice, posebno jasno opredjeljenje za održivi razvoj, evropske integracije, stvaranje uslova i pretpostavki za planiranje i dijelom realizaciju infrastrukturnih projekata i dr.

S obzirom na formalni aspekt važenja tog plana, kao i na promjene u periodu od 2008.g. do danas, uz poštovanje Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekta (Sl. List CG br. 64/17, 63/2018, 11/2019, ispr. i 82(2020)), neophodno je bilo pristupiti izradi Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

U tom smislu izrada PPCG znači nastavak započetih dobrih planskih opredjeljenja iz PPCG do 2020.g., ali i definisanje novih u kontekstu tekućeg razvoja i rješavanja uočenih razvojnih problema.

Usklađenost sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja - Važno polazište za izradu ovog plana predstavlja primjena principa održivog razvoja, koji su istaknuti i u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030.g. Strateški ciljevi ove strategije se naslanjaju na ciljeve održivog razvoja koji su definisani Agendom za održivi razvoj UN (2015.g.). Ti ciljevi su globalni i univerzalno primjenljivi i odnose se na cijeli svijet. Pri usvajanju globalnih ciljeva, se uzimaju u obzir okolnosti svake države, nivo i kapacitet razvoja, uz poštovanje politike i prioriteta razvoja države.

Izvod iz NSOR-a do 2030.

Vizija održivosti nacionalnog razvoja do 2030. g. (NSOR 2030, jun 2016) definsana je na sljedeći način:

- 1. Crna Gora je održivo, otvoreno, tolerantno, inkluzivno i prosperitetno društvo u kome se kontinuirano unapređuje kvalitet života svakog pojedinca i ulaže u ljudski i društveni kapital.*
- 2. Društveno-ekonomski razvoj Crne Gore utemeljen je na skladnom odnosu čovjeka i prirode i efikasnom upravljanju ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim resursima.*
- 3. Crna Gora je država izgrađenog crnogorskog identiteta, koja razvija tolerantan odnos prema svim različitostima, poštujući ih I tretirajući ih kao potencijale I resurse.*
- 4. Crna Gora je država vladavine prava u kojoj se poštuje dostojanstvo svakog pojedinca, u kojoj nema diskriminacije ni po kom osnovu I u kojoj svi, bez obzira na različitosti, imaju priliku I podršku za punu realizaciju svog ljudskog potencijala.*
- 5. Crna Gora je zajednica koja se temelji na otvorenosti i raznolikosti kulture, kako u pogledu očuvanja svih vidova kulturno-istorijskog naslijeđa, tako i kroz suživot različitih savremenih oblika culture. To je država u kojoj su područja istaknutih prirodnih, predionih i kulturnih vrijednosti sačuvana i stavljena u funkciju održivog razvoja.*
- 6. Crna Gora je država u kojoj su demografska kretanja unaprijeđena smanjenjem demografskog deficita i rastom stanovništva do 2030. godine za 1,4% u odnosu na 2015. godinu. To je postignuto uspješnom realizacijom strateških ciljeva i mjera definisanih Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine, prioritetno onih koje su relevantne za uvođenje zelene ekonomije, unapređenje stanja ljudskih resursa i jačanje socijalne inkluzije, kao i za podršku vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva.*
- 7. Crna Gora je zemlja u kojoj svi imaju jednak pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju na svim nivoima i tokom cijelog života. Sistem zdravstvene zaštite je kvalitetan i efikasan i obezbjeđuje zdrav život građanima u svim uzrastima, a posebno osjetljivim i ugroženim grupama stanovništva, čime su nejednakosti u zdravlju su smanjene.*
- 8. Crna Gora je ekološka država u kojoj je očuvana simbioza tradicionalnog načina života čovjeka i prirodnog okruženja, životna sredina je zdrava, a vrijednosti biodiverziteta, voda, mora, vazduha, zemljišta, prostora, kao i vrijednosti ostalih prirodnih resursa su unaprijeđene i sačuvane za generacije koje dolaze. Očuvane su vrijednosti i usluge ekosistema, povećan obuhvat očuvanih prirodnih, kulturnih i predionih vrijednosti kojima*

se održivo i efikasno upravlja, povećan adaptivni kapacitet čovjeka, ekosistema i ekonomskih sektora na uticaje klimatskih promjena i sanirano zagađenje na ključnim »crnim« ekološkim tačkama.

9. *Kontinuirano raste udio energije iz obnovljivih izvora, dok je omogućena energetska efikasnost i transfer tehnoloških rješenja kojima se doprinosi podizanju kvaliteta života u urbanim sredinama i smanjenju emisija gasova s efektom staklene bašte. Ostvareno je smanjenje nivoa emisija gasova s efektom staklene bašte do 2030. godine za 30% u odnosu na 1990. godinu. (Crna Gora nadalje daje svoj doprinos EU u cilju nulte tolerancije na CO₂ emisije do 2050.g.).*
10. *Crna Gora ostvaruje kontinuiran, inkluzivan, regionalno ravnomjerno raspoređen i održiv ekonomski razvoj, puno i produktivno zaposlenje i dostojanstven rad za sve.*
11. *Razvojne putanje upotrebe prirodnih resursa, s jedne strane i ekonomske aktivnosti i društvenog blagostanja, s druge strane, međusobno divergiraju, i inverzno su postavljene u odnosu na rast pritisaka na životnu sredinu, tako što je: i) ekonomska aktivnost usmjerena na održivo korišćenje prirodnih resursa, uz smanjenje negativnih uticaja na prirodno okruženje, ii) primjenom obrazaca održive potrošnje I proizvodnje je omogućeno ozelenjavanje ekonomije, resursno efikasne I cirkularne.*

Afirmiše se koncept održivog ekonomskog razvoja koji uključuje: zdravlje, obrazovanje, zdravu životnu sredinu i održivost prirodnih resursa, društveno odgovorno djelovanje, socijalnu inkluziju i dobro upravljanje, kao alternativa konceptu koji je isključivo zasnovan na afirmisanju konkurentnosti ekonomskog ambijenta i ekonomskog rasta.

Na taj način Crna Gora će ostvariti ciljeve i zadatke koji su postavljeni Agendom Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030.godine.

Proces evropskih integracija - Strateško spoljnopoličko, ali i razvojno opredjeljenje Crne Gore, koje je obilježilo ovaj period jeste dinamičan proces evropskih integracija (postepeno usvajanje evropskih standarda u svim oblastima politika kroz pregovore o pristupanju) i nastojanje da se što prije postane punopravan član Evropske unije. Zato se sve sektorske razvojne strategije i politika uređenja prostora usklađuju sa principima i standardima Evropske Unije, kroz preuzimanje i učinkovito sprovođenje evropske pravne tekovine (Acquis Communautaire).

Kohezionu politiku Evropske Unije, koja povezuje strukturne i investicione fondove sa razvojnim ciljevima Unije, podrazumijeva sagledavanje razvojnih potencijala države. Definisane regionalnih potencijala sa jedne strane i isticanje posebnosti i prednosti u bogatstvu svakog regiona, sagledavanje ograničenja koja je neophodno prevazilaziti, a sa druge strane uspostavljanje integracije prostora kroz međuregionalnu i međuopštinsku saradnju u svim oblastima je **zadatak u domenu planiranja budućeg razvoja Crne Gore, ali i odgovornog pristupa u sprovođenju realizacije ciljeva** koji budu prihvaćeni za naredni period do 2040.godine.

Zbog toga se Konceptom plana predviđa **dinamičan rast i razvoj crnogorske ekonomije, kao eurizovanog otvorenog ekonomskog sistema, ekonomije balansiranog regionalnog razvoja i infrastrukturno povezanih regiona i njihovih zona u prostoru, uz istovremenu adekvatnu zaštitu prostora i društva koje unapređuje socijalni razvoj i socijalnu koheziju.**

Principi evropske povelje o prostornom planiranju – Pri izradi Koncepta PPCG se imaju u vidu principi Evropske povelje o prostornom planiranju koja ukazuje na potrebu prostorne integrisanosti gradova i regija. Tokom 20 vijeka prostorno planiranje se uglavnom bavi rješavanjem problema ugrožavanja kvaliteta života u gradovima. Problemi na koje se ukazuje su socijalna nesigurnost, nezaposlenost, širenje rubnih urbanih područja i zapostavljanje centara gradova, uz povećanje zagađenosti i ugrožavanje životne sredine. Ukazuje se na potrebu da se preispitaju specifične potrebe seoskih zajednica, posebno udaljenijih koje imaju slabiji pristup zapošljavanju i uslugama višeg ranga, što usložnjava socijalne probleme. Promoviše se zdrava sredina i dobro očuvani elementi prirodnog i kulturnog nasleđa. Ističe se poboljšanje urbanih funkcija i očuvanje specifičnih obilježja prostora, što je neophodno primjeniti i u planiranju strateškog okvira razvoja u Crnoj Gori.

Na proces planiranja utiču i globalna ekonomska kriza, kao i klimatske promjene, zbog visokih stopa potrošnje zemljišta i disperznog razvoja. Smjernice koje su generalno date u ovoj Povelji, primjenljive su i u strategiji budućeg prostornog razvoja Crne Gore.

Principi iz Nove Urbane Agende o održivim gradovima i naseljima - HABITAT III – su važni kao polazište i u okvirima planiranja urbanog razvoja u Crnoj Gori. Nova urbana agenda⁶ koja je usvojena 2016.g. ukazala je na činjenicu da će se svjetsko urbano stanovništvo do 2050.g udvostručiti, što ukazuje na trend u procesu urbanizacije.

⁶ NUA Habitat III usvojena na Konferenciji UN o stanovanju i održivom urbanom razvoju 2016.g. u Kitu

To predstavlja nove izazove za održivost u domenu stanovanja, infrastrukture, usluga, zdravlja i obrazovanja, bezbjednosti hrane i očuvanja prirodnih uslova. I u Crnoj Gori kao malom sistemu se prema ciljevima Nove urbane agende⁷ treba dostići ravnomjeran, inkluzivan ekonomski rast, društveni i kulturni razvoj i zaštitu životne sredine.

Nova urbana agenda doprinosi sprovođenju i lokalizaciji Agende za održivi razvoj do 2030. g. na integralan način, kao i ostvarivanju ciljeva održivog razvoja, uključujući Cilj 11 prema kojem gradovi i naselja treba da budu “inkluzivni, bezbjedni, otporni i održivi”..

Vizija u okviru Nove urbane agende je “gradovi za sve, bezbjedni, zdravi, pristupačni, otporni i održivi gradovi i naselja, sa podizanjem kvaliteta života. Gradovi i naselja treba da ispunjavaju svoju društvenu funkciju, da obezbjede pristup kvalitetnom vodosnabdijevanju i ostaloj infrastrukturi, mobilnost i prevoz, kvalitet vazduha i dr.

Nova urbana agenda je usvojena kao kolektivna vizija i politička posvećenost promovisanju i realizaciji održivog urbanog razvoja i istorijska prilika da se iskoristi ključna uloga gradova i naselja kao pokretača održivog razvoja u svijetu koji je sve više urbanizovan.

REALIZACIJA PLANA – (indikatori, mjere i obaveze) - Za sve oblasti se predlažu Indikatori za praćenje razvoja, koji će se nakon usaglašavanja u procesu izrade Plana usvojiti, sa konkretnim mjerama za sprovođenje i realizaciju plana. Preko indikatora će se obezbijediti objektivnost u kontroli i mjerenju promjena u odnosu na postavljene ciljeve razvoja, što će obezbijediti ispravno donošenje odluka koje se tiču organizacije i uređenja prostora, izgradnje, ekonomije i zaštite prostora.

RAZVOJ INFORMACIONOG SISTEMA - Za uspješnost realizacije PPCG i postizanje racionalnog i uspješnog (održivog) razvoja važno je praćenje i izvještavanje o realizaciji postavljenih i usvojenih ciljeva. Zbog toga je neophodno uspostavljanje funkcionalnog informacionog sistema sa kompleksnom bazom podataka, radi mjerenja napretka u realizaciji, preko uspostavljenih indikatora razvoja

Otežavajuću okolnost pri izradi PPCG za planski period do 2040.g predstavlja nedostatak ažurne baze podataka u GIS-u, koja se može sa sigurnošću i lako koristiti u analitičkom dijelu plana, pri sektorskim analizama. Taj nedostatak se nastojao savladati dodatnim konsultacijama sa nadležnim institucijama i stručnim korišćenjem raspoložive planske i studijske dokumentacije, kao i koonvertovanjem podataka u GIS.

⁷ (NUA uključuje i ciljeve održivog razvoja, Pariski sporazum pod okriljem Okvirne konvencije o klimatskim promjenama Ujedinjenih Nacija, Okvir za smanjenje rizika od katastrofa 2015 - 2930. iz Sendaja, Svjetski Samit o održivom razvoju, Program akcije Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju i dr).

5. POLOŽAJ I PRAVCI PROSTORNOG RAZVOJA U ODNOSU NA OKRUŽENJE

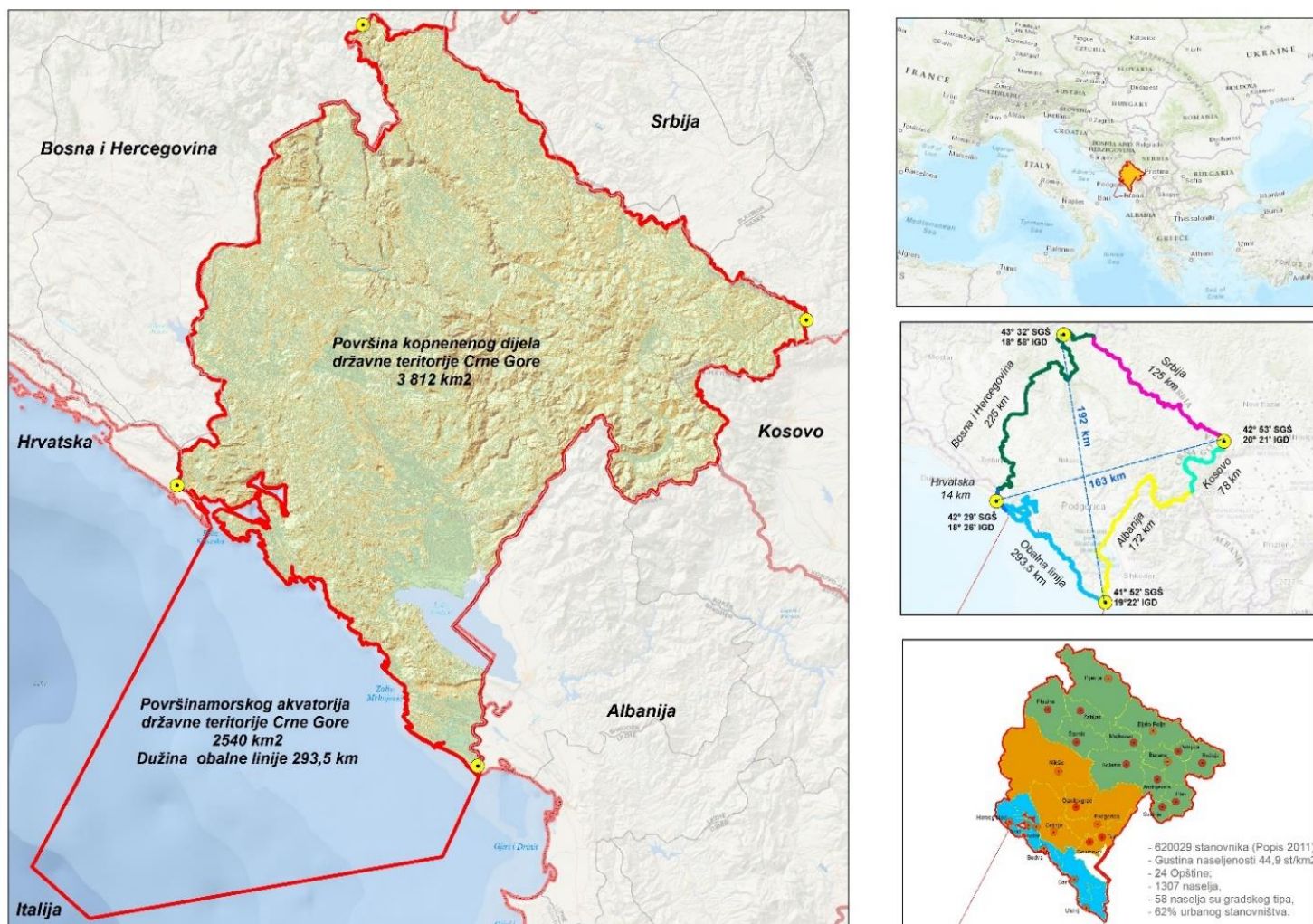
Crna Gora je južnoevropska država, koja ima izuzetno povoljan geografski položaj, koji se ogleda u specifičnim prostorno geografskim osobenostima i u položaju u odnosu na šire okruženje. Obuhvata kopnenu površinu od 13 812 km² i površinu morskog akvatorija oko 2540 km².

Graniči se sa Srbijom, Kosovom, Albanijom, Italijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom. Kopnena granica je dužine 614 km i to: na jugozapadu sa Hrvatskom (14km), na sjeverozapadu sa Bosnom i Hercegovinom (225km), sjeveru sa Srbijom (125 km) i Kosovom (78 km) na istoku, dok se na jugu graniči sa Albanijom (172km) i Italijom (granica Jadranskim morem).

Dužina obalne linije iznosi 293,5 km. Prema popisu iz 2011.g. Crna Gora ima 620 029 stanovnika, sa ostvarenom gustinom naseljenosti od 44,9 stanovnika na 1 km² površine.

U Crnoj Gori ima 1307 naselja, od čega 58 naselja gradskog tipa, gdje živi oko 62% populacije od ukupnog broja stanovništva. U administrativnom pogledu podijeljena je na 25 opština, od kojih je Nikšić najveća (2065 km²), a Tivat najmanja opština (46 km²).

Crna Gora je jadransko mediteranska i dinarska zemlja, sa granicom na sjeveru 43° 32' SGŠ i 18° 58' IGD (obronci planine Kovač kod mjesta Močevići), na jugu 41° 52' SGŠ, 19° 22' IGD (Ada Bojana), na ušću rijeke Bojane, na istoku 42° 53' sgš, 20° 21' IGD (selo Jablanica istočno od Rožaja) i na zapadu 42° 29' SGŠ, 18° 26' IGD (selo Sutorina – Herceg Novi). Rastojanje između najjužnije i najsjevernije tačke je 192km vazdušne linije, a između najzapadnije i najistočnije 163 km. (Kartogram 5.1. Položaj i pravci prostornog razvoja Crne Gore u odnosu na okruženje)

Kartogram 5.1. Položaj i pravci prostornog razvoja Crne Gore u odnosu na okruženje

Položaj Crne Gore u odnosu na okruženje je sa aspekta mogućnosti razvoja veoma povoljan. Da bi se taj položaj iskoristio, neophodno je prevazići razvojna ograničenja koja se prije svega odnose na infrastrukturnu opremljenost i intenzivniju saradnju u okviru prekograničnih razvojnih zona. Pravci prostornog razvoja Crne Gore u odnosu na okruženje, definisani su i opredjeljenjem da se država u svim oblastima razvija prema standardima koji omogućavaju saradnju u regionu i put ka evropskim integracijama.

Kvalitetnija saobraćajna povezanost sa državama u okruženju i sa evropskim zemljama, treba da se omogući u oblasti saobraćaja - drumskog, željezničkog, vazdušnog i vodnog. (kombinovani saobraćaj). Neophodno je unaprijediti saobraćajnu mrežu na pravcima prema susjednim državama i dalje prema transevropskim koridorima. (magistralni i regionalni pravci, autoput Bar-Boljare, Jadransko - jonski autoput i „brza magistrala“ u Primorskom regionu). Osim drumskog saobraćaja, potrebna je rekonstrukcija postojeće željezničke infrastrukture i izgradnja nove, kao i organizovanje intenzivnijeg pomorskog saobraćaja i uspostavljanje više veza sa lukama u susjednim državama. Potrebno je osavremenjavanje graničnih prelaza za dinamično funkcionisanje saobraćaja.

Povoljnost položaja je izražena i u oblasti energetike. Sa stanovišta elektroenergetske povezanosti Crne Gore i okolnih zemalja, ističe se povezanost sa Srbijom, Kosovom, Albanijom i Bosnom i Hercegovinom, a posebno povezanost podvodnim kablom između Italije i Crne Gore. U tom smislu, Crna Gora predstavlja buduće energetske čvorište Balkana, tako da je i njena pozicija u odnosu na okruženje i u energetskom smislu razvojna.

U oblasti privrede su otvorene razvojne mogućnosti sa regionom i Evropom, koje je potrebno unaprijediti u oblastima poljoprivrede, šumarstva, turizma i pograničnog razvoja.

U oblasti zaštite prostora, prirodnih i kulturnih vrijednosti, usaglašavanjem međudržavnih stavova po pitanju zaštite, posebno pri realizaciji projekata koji mogu imati prekogranične uticaje, Crna Gora će ostvariti interaktivne i dobrosusjedske odnose sa državama u okruženju.

6. KORIŠĆENJE MEĐUNARODNIH KONVENCIJA U PROSTORNOM RAZVOJU

Evropski i međunarodni dokumenti i nacionalno zakonodavstvo relevantno za prostorni i urbani razvoj

U periodu od donošenja važećeg PP Crne Gore, od 2008.g do danas donijeto je više evropskih i međunarodnih dokumenata koji se odnose na prostorni i urbani razvoj, što se odnosi i na Crnu Goru kao kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji. U Konceptu plana se ukazuje na ključne stavove iz navedenih dokumenata, u skladu sa Pravilnikom⁸. U fazi Nacrta plana će se dati opšta preporuka iz navedenih međunarodnih dokumenata.

Evropska dokumenta relevantna za ovu oblast su:

Agenda Ujedinjenih Nacija za održivi razvoj do 2030. - globalni strateški dokument koji određuje pravac razvoja svih država svijeta za narednih 15 godina. Agenda 2030 sadrži 17 ciljeva i 169 potciljeva, a uključuje tri dimenzije održivog razvoja: ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine. Daje indikatore ciljeva održivog razvoja.

Lajpciška povelja o održivim evropskim gradovima (Lajpcig, maj 2007.g.) – osnovne preporuke su: integralni urbani razvoj kroz očuvanje javnih prostora, modernizaciju infrastrukturne mreže, poboljšanje energetske efikasnosti, unapređenje životne sredine, jačanje lokalne ekonomije u zapostavljenim urbanim područjima. Preporuka je da se politika urbanog razvoja utvrdi na nacionalnom nivou uz rješenja na svim nivoima, što treba da doprinese razvoju snažnih gradova i regiona.

Marseljska deklaracija - donijeta na Euromediterranskoj konferenciji 2008.g. – koja ukazuje na porast stanovništva u gradovima na obalama i negativan uticaj na razvoj Mediteranske regije. Preporučeno je uklanjanje zagađenja iz Mediterana, integralni pristup u planiranju i adekvatna zaštita prostora.

Strategija Evropa 2020 donijeta od strane Evropske komisije 2010.g. u Briselu – ističe pametan, održiv i inkluzivan rast, smanjenje emisije gasova, povećanje udjela obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji i povećanje energetske efikasnosti.

Deklaracija iz Toleda donijeta 2010.g. u Španiji - kojom se ističe potreba podsticanja pametnijeg, održivijeg urbanog razvoja u evropskim urbanim područjima.

Teritorijalna agenda Evropske Unije 2020, donijeta u Mađarskoj - kojom je teritorijalna kohezija utvrđena kao zajednički cilj. Utvrđeni prioriteti su podsticanje policentričnog uravnoteženog razvoja, integralni razvoj u gradovima, ruralnim naseljima i regijama, teritorijalna intergracija prekograničnih i transnacionalnih funkcionalnim regijama, snažne lokalne ekonomije i globalna konkurentnost, povezivanje ekoloških i predionih vrijednosti regija. Istaknuto je da gradovi treba da budu privlačna mjesta za život, rad i ulaganje, a ruralni i slabo naseljeni prostori treba da poboljšaju pristupačnost i podstaknu preduzetništvo koristeći lokalne kapacitete.

Forum: Gradovi budućnosti, investiranje u Evropu je održan u Briselu 2014.g. – na kome je istaknuta borba protiv nejednakosti, zdrava životna sredina i CO2 neutralna ekonomija i ukupno jačanje urbanog kvaliteta .

Evropska povelja o prostornom planiranju - Vizija gradova i regija - evropskih teritorija u 21 vijeku (Povelja iz Barselone), prihvaćena je 2013.g. i ističe očuvanje kvaliteta života, kulturnog bogatstva, očuvanje raznolikosti, konkurentnosti i saradnje, integraciju izgrađene sredine sa prirodnim ekosistemima, očuvanje biodiverziteta, rješavanje problema klimatskih promjena, ekonomske integracije i socijalne kohezije. Posebno se ističe i koordiniranje planske vizije kroz efikasan proces prostornog planiranja.

Deklaracija iz Rige je usvojena 2015.g. u Rigi u Litviji, ističe važnost urbanih oblasti u podsticanju ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije Evropske Unije i potrebu da lokalne i regionalne vlasti ukažu na glavne urbane izazove.

Rezolucija Evropskog parlamenta o urbanoj dimenziji politika EU, donijeta je 2015.g. – ukazuje na značajnu ulogu urbane dimenzije u politici EU i novi urbani model kroz integralni teritorijalni razvoj koji bi prevazišao probleme nesrazmjere između administrativnih i teritorijalnih struktura i pokrenuo saradnju gradskih, prigradskih i ruralnih područja.

Urbana Agenda za EU „Amsterdamski pakt“ 2016.g u Amsterdamu - naglašava teme migranata i izbjeglica, kvaliteta životne sredine, rješavanje urbanog siromaštva, razvoj lokalne privrede, održivo korišćenje zemljišta, urbanu mobilnost i digitalnu tranziciju.

Deklaracija - U susret novoj Urbanoj Agendi Unije za Mediteran – 2017.g. u Kairu na Drugoj ministarskoj konferenciji Unije za Mediteran - ističe vrijednost sredozemnih država i kulture, a ujedno i ugroženost tih prostora ubrzanom urbanizacijom. Pri tome se ukazalo na saradnju u rješavanju problema kroz urbana pravila i propise, uravnotežen urbani i prostorni razvoj, životnu sredinu, klimu, mobilnost i konačno sredstva sprovođenja.

^{8 8} Pravilnik o metodologiji izrade planskog dokumenta i bližem načinu organizacije prethodnog učešća javnosti

Međunarodna dokumenta relevantna za urbani razvoj:

Međunarodne smjernice za urbanističko i teritorijalno planiranje (IGUTP)⁹, UN Habitat 2015.g. u Najrobiju, Kenija – Urbano stanovništvo je prešlo 50% globalne ekonomije, pri čemu urbanizacija napreduje u zemljama u razvoju. Potrebno je poboljšanje globalnih politika, planova, projekata i implementacije u cilju postizanja kompaktnijih, socijalno uključenijih i integrisanih gradova. Ukazuje se na principe urbanog i teritorijalnog planiranja i potrebu da se prate demografske promjene kroz stagnaciju, rast ili pad, kvalitet života, održivu urbanizaciju i prostorni kvalitet.

Nova urbana Agenda (NUA) – usvojena na Konferenciji UN o stanovanju i održivom urbanom razvoju (Habitat III) u Kitu, Ekvador 2016.g. - daje globalni okvir urbanog razvoja za narednih 20 godina i postavlja standarde integralnog i održivog urbanog razvoja. Obaveza država članica je da Novu urbanu agendu sprovede kroz urbane politike na nacionalnom i podnacionalnom nivou. Principi koji se ističu su: suzbijanje siromaštva, inkluzivna urbana ekonomija, očuvanje životne sredine, projektovanje bezbjednih i zelenih ulica i javnih prostora bez kriminala, komercijalno korišćenje prizemlja, prohodnost za pješake i bicikliste i sveukupno otporan urbani razvoj. Da bi se implementirala Strategija Nove Urbane Agende, potrebna je izgrađena struktura upravljanja gradovima i planiranje i upravljanje urbanim prostorima, uz obezbjeđena sredstva implementacije.

Nova urbana Agenda Habitat III je proistekla iz Agende održivog razvoja 2030, koja je donijeta 2015.g. i cilja (11), koji ukazuje na potrebu da održivi gradovi teže da budu otporni, bezbjedni i inkluzivni. Globalni ciljevi (17 ciljeva), su zamijenili UN Milenijumske ciljeve razvoja koji su bili izvedeni iz UN milenijumske deklaracije 2000, koji su prestali da važe 2016.g.

EU regulativa i preuzete međunarodne obaveze:

Evropska povelja o ljudskim pravima (2000.) predstavlja važan dokument koji inkorporira određena politička, socijalna i ekonomska prava građana i stanovnika Evropske Unije u pravni okvir EU. Sva nova legislativa država članica mora biti usklađena sa Poveljom.

Direktiva o staništima, (1992. - Direktiva Savjeta 92/43/EEC) uvodi mjere zaštite evropske flore i faune, ali i stanišnih tipova. Radi ocjenjivanja prijedloga pojedinih država u pogledu zaštite staništa, EU je podijeljena u devet biogeografskih regija koje su svaka za sebe karakteristične po vegetaciji, klimi, topografiji i geologiji. Granice regija su utvrđene tako da omogućavaju praćenje trendova očuvanja vrsta i staništa u sličnim uslovima, ne vodeći računa o državnim granicama.

- **CORINE Land Cover** je evropski program koordinacije podataka o životnoj sredini. U sklopu ovog programa urađena je inventarizacija zemljišta na nivou EU, sa ciljem obezbjeđivanja dostupnosti podataka i obuhvata 44 klase namjene i korišćenja zemljišta. Prva analiza urađena je 1980. g. a baze su ažurirane 1990, 2000, 2006, 2012, 2018. g. kako bi se pratile promjene u prostoru.

Prema Ugovoru, 2007.g. prostorne politike postale su zajednička nadležnost zemalja članica i Evropske komisije. Primjenjeno na politiku uređenja prostora, to znači zahtjev za održivim razvojem, na kome se temelje osnovni ciljevi evropske razvojne politike: ekonomska, društvena i teritorijalna kohezija.

Na tom planu cilj EU je da smanjuje razlike između stepena razvijenosti različitih regiona i zaostalost zapostavljenih regiona. Posebna pažnja se posvećuje seoskim područjima, područjima koja su pogođena industrijskom tranzicijom i područjima koja trpe zbog ozbiljnih i trajnih prirodnih ili demografskih nedostataka, kao što su najsjevernija područja sa veoma malom gustom naseljenosti, kao i pogranična i planinska područja. Teritorijalnu koheziju moguće je ostvariti u prvom redu kroz regionalnu i prostornu politiku, kao i kroz politike urbanog i ruralnog razvoja. Crna Gora na putu evropskih integracija, mora kreiranje ekonomske politike, uključujući i politiku uređenja prostora, da uskladi sa aktima, odnosno ciljevima Evropske unije.

Crna Gora je potpisnica i većeg broja obavezujućih međunarodnih Protokola i Konvencija koje se odnose na načine upravljanja i zaštite prostornih resursa. Najvažniji među njima su:

Konvencija za zaštitu Sredozemnog mora od zagađivanja (Barselonska konvencija) (UNEP, 1976.) - koja se odnosi na sprečavanje i borbu protiv zagađenja na području Sredozemnog mora i zaštita i poboljšanje morske sredine u toj oblasti.

Konvencija o močvarama od međunarodnog značaja, naročito kao ptica močvarica (Ramsarska konvencija) (UNESCO, 1971.), koja se bavi očuvanjem onih područja na Zemlji, koja su od presudne važnosti za opstanak mnogih biljnih i životinjskih vrsta i njihovih zajednica i koja imaju mnogostruku korisnu ulogu.

Konvencija o otvorenom moru (UN, 1950.) - definiše slobodu otvorenog mora, za obalne i neobalne države i podrazumijeva: slobodu plovidbe, slobodu ribolova, slobodu polaganja podmorskih kablova i cjevovoda, slobodu

⁹ International Guidelines on Urban and Territorial Planning

prelijetanja. Svim državama garantovane su te slobode, kao i druge slobode priznate opštim načelima prava, vodeći razumno računa o interesima drugih država na slobodu otvorenog mora.

Konvencija UN o biološkom diverzitetu (konvencija iz Rio de Žaneira, 1992.) - propisuje ciljeve u smislu očuvanja biološke raznovrsnosti, održivo korišćenje njenih komponenti i ravnomjernu podjelu koristi koje proizilaze iz korišćenja genetskih resursa, uzimajući u obzir sva prava nad tim resursima.

Konvencija o pristupu informacijama o životnoj sredini, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravdi (Arhuska konvencija, 1998.) - daje doprinos zaštiti prava svakog lica sadašnjih i budućih generacija da žive u životnoj sredini adekvatnoj svom zdravlju i blagostanju, svaka strana će garantovati pravo pristupa informacijama, učešće javnosti u donošenju odluka i pristup pravdi po pitanjima životne sredine, u skladu sa odredbama ove konvencije.

Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija) (Savjet Evrope, 1979.) predviđa zaštitu divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa, posebno onih vrsta i staništa čije očuvanje zahteva saradnju više država i promocija takve saradnje.

Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija) (UNEP, 1979.) predviđa očuvanje migratornih vrsta i preduzimanje mjera u tom cilju, obraćajući posebnu pažnju na migratorne vrste čiji je status konzervacije nepovoljan, kao i preduzimanje pojedinačnih ili odgovarajućih i potrebnih koraka u saradnji sa drugim potpisnicama kako bi se očuvale takve vrste i njihova staništa.

Konvencija o predjelima (Savjet Evrope, 2000) - označava identifikaciju pejzaža/predjela kao izraza raznolikosti zajedničkog kulturnog, ekološkog i društveno-ekonomskog nasljeđa i temelja lokalnog identiteta, analizu njihovih karakteristika i uzroka promjena, procjenu kvaliteta i vrijednosti.

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (UNESCO, 1972.) - Kulturna i prirodna baština predstavlja neprocjenjivo i nezamjenljivo bogatstvo, ne samo za svaku zemlju pojedinačno, već za čitavo čovječanstvo. Gubitak, usljed propadanja ili nestanka, bilo kog od tih vrijednih bogatstava predstavlja osiromašenje baštine svih naroda svijeta. Zbog njihovih izuzetnih karakteristika, može se smatrati da su dijelovi te baštine od „izuzetne univerzalne vrijednosti“ i kao takvi zaslužuju posebnu zaštitu od opasnosti koje im sve više prijete.

ICOMOS (International Council for Monuments and Sites: Medjunarodni savjet za spomenike i spomenicka područja) je međjunarodna organizacija koja djeluje na globalnom nivou i okuplja stručnjake iz oblasti zaštite nepokretnog kulturnog nasljedja. ICOMOS je jedno od dva savjetodavna tijela Komiteta Svjetskog nasljedja UNESCO-a u oblasti kulturnog nasljedja. Povelja Icomos se bavi principima analize, konzervacije i restauracije konstrukcija graditeljskog nasljeđa i obuhvata istraživanje i dijagnozu snimanja lokacija prije donošenja odluka o intervencijama na konstrukcijama i predlaže mjere, sanacije i kontrolu.

ICOMOS-IFLA principi o ruralnim pejzažima kao baštini Usvojeni na 19. Generalnoj skupštini ICOMOS-a, Nju Delhi, Indija, 15. decembar 2017. Definiše principe o ruralnim pejzažima kao važnom elementu kulturne baštine. Ruralni pejzaži obezbjeđuju višestruke ekonomske i društvene koristi, multifunkcionalnost, kulturnu podršku i funkcije ekosistema. Ukazuje se na potrebu održive transformacije sistema ruralnih pejzaža.

Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama (UNFCCC, 1992.) - ukazuje na stabilizaciju koncentracije gasova staklene bašte u atmosferi na nivou koji bi sprečio opasne antropogene uticaje na klimatski sistem. Takav nivo bi trebalo da bude postignut u roku koji je dovoljan da omogući ekosistemima da se prirodno adaptiraju na klimatske promene, kako se ne bi ugrozila proizvodnja hrane i omogućio nastavak ekonomskog razvoja.

Okvirna strategija smanjenja katastrofa u svijetu – Sendai Framework 2015-2030 (UN, 2015)

Sendai okvir za smanjenje rizika od katastrofa 2015-2030 ima za cilj da u sljedećih 15 godina postigne značajno smanjenje rizika od katastrofa i šteta, kao i ekonomskih, fizičkih, društvenih, kulturnih i ekoloških gubitaka lica, preduzeća, zajednica i država. U cilju procjene globalnog napretka u postizanju ciljeva Sendai okvira, utvrđeno je sedam globalnih ciljeva i četiri prioriteta djelovanja. Sedam globalnih ciljeva glase: 1. značajno smanjiti mortalitet na globalnom nivou usljed katastrofa do 2030. godine, sa ciljem da se smanji prosječna stopa smrtnosti na svakih 100 000 na globalnom nivou, za period 2020-2030 u odnosu na period 2005-2015; 2. značajno smanjiti broj ugroženih ljudi na globalnom nivou do 2030. godine, sa ciljem da se smanji prosječna cifra na globalnom nivou na svakih 100 000, za period 2020-2030 u odnosu na period 2005-2015; 3. smanjiti direktne ekonomske gubitke od katastrofa u odnosu na globalni bruto domaći proizvod (BDP) do 2030. godine; 4. značajno smanjiti štetu od katastrofa po kritičnu infrastrukturu i ometanje pružanja osnovnih usluga, a naročito kada je riječ o zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, kroz razvoj njihove otpornosti do 2030. godine; 5. značajno povećati broj zemalja sa nacionalnim i lokalnim strategijama za smanjenje rizika od katastrofa do 2020. godine; 6. značajno unaprijediti međunarodnu saradnju zemalja u razvoju kroz adekvatnu i održivu podršku kao dopunu nacionalnim aktivnostima na sprovođenju ovog okvira do 2030. godine; 7. značajno povećati dostupnost i pristup sistemima za rano upozoravanje u slučaju različitih hazarda, kao i procjenama i informacijama o rizicima od katastrofa do 2030. godine. Aktivnostima svih država na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou fokusiraju se na

sljedeće četiri prioritetne oblasti Sendai okvira, i to: 1: Razumijevanje rizika od katastrofa Politike i prakse koje se tiču upravljanja rizikom od katastrofa 2: Jačanje upravljanja rizicima od katastrofa u cilju kvalitetnijeg upravljanja rizicima od katastrofa. 3: Ulaganje u smanjenje rizika od katastrofa u cilju jačanja otpornosti zajednica i 4: Unapređenje spremnosti za efikasno reagovanje u slučaju katastrofa u cilju „izgradnje boljeg sistema od onog prije katastrofe“ u procesu obnove, sanacije i rekonstrukcije.

Konvencija o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (EIA Espoo konvencija) (UNECE, 1991.) - predviđa kontrolu i sprječavanje negativnih prekograničnih uticaja od ljudskih aktivnosti, na životnu sredinu.

Prilikom planiranja namjene i korišćenja prostora, za oblast morske sredine od izuzetne je važnosti poštovanje međunarodnih konvencija i protokola koji su ratifikovani od strane Crne Gore:

Konvencija o pravu mora - Ujedinjenih nacija (UN) na osnovu koje se garantuje suverenitet nad unutrašnjim morskim vodama i teritorijalnim morem, kao i pripadajuća prava i jurisdikcija nad morskim područjem ekološko-ribolovnog područja i epikontinentalnog pojasa.

Konvencija o zaštiti prirodne i kulturne baštine (UNESCO). - Bokokotorski zaliv (unutrašnji dio od tjesnaca Verige: Kotorsko-Risanski zaliv) u funkciji očuvanja i vrednovanja autentičnog geološkog, geomorfološkog, biološkog i kulturnog nasleđa, od strane Komiteta za svjetsku baštinu na konferenciji održanoj 22-26. 10. 1979. godine u Kairo-Luxor (Egipat), uključen je u UNESCO-ovu listu kulturne i prirodne baštine čovječanstva.

Konvencija o zaštiti morske životne sredine i priobalnog područja Sredozemlja (Barselonska Konvencija); - Barselonska konvencija je regionalni instrument proizveden sa ciljem zaštite i održivog razvoja sredozemne morske i priobalne sredine. 1976. godine, 16 zemalja Sredozemlja (među kojima i tadašnja SFR Jugoslavija) i Evropska unija potpisale su "Konvenciju o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja" (Barselonsku konvenciju), koja je stupila na snagu 1978. godine. Barselonska konvencija i njeni protokoli, zajedno sa Akcionim planom za Sredozemlje (MAP - Mediterranean Action Plan) čine dio regionalnog morskog programa Programa za životnu sredinu (United Nations Environment Programme - UNEP). Pored Barselonske konvencije, pravni okvir nazvan "Barcelona System" sačinjavaju i sedam Protokola koji se odnose na specifične aspekte zaštite morskog i obalnog ekosistema. Jedni od najznačajnijih za potrebe planiranja namjene mora su Protokol o integralnom upravljanju obalnim područjem (IUOP) i Protokol o izvorima zagađenja i aktivnostima na kopnu (LBS protokol).

Konvencija o močvarama od međunarodnog značaja posebno kao staništa ptica močvarica (Ramsar) - Regionalni plan za upravljanje otpadom u moru za područje Sredozemnog mora (RPML). ***Akциони Plan Ujedinjenih Nacija za životnu sredinu*** ima prvi ikada pravno obavezujući Regionalni plan za upravljanje otpadom u moru (Regulativa EU 21/7). Ovaj Plan predviđa niz programa i mjera, vremenski okvir i implementaciju, a sve u cilju smanjenja količine i štetnog uticaja otpada u moru na morsko i priobalno okruženje. Poštovanje pomenutog plana izuzetno je važno za planiranje namjene površina na obali koje će biti u funkciji odlaganja otpada iz mora.

Pored međunarodnih konvencija, od izuzetne je važnosti poštovanje EU regulativa, posebno Direktiva 2008/56/EZ (***Okvirna Direktiva o morskoj strategiji***) Evropskog parlamenta i Vijeća kojom se uspostavlja okvir za djelovanje Zajednice u području politike životne sredine mora, Direktiva 2017/845/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive 2008/56/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća u pogledu okvirnog popisa elemenata koje treba uzeti u obzir pri pripremi strategija za zaštitu morske sredine i Odluka Komisije 2017/848/EU o utvrđivanju kriterijuma i metodoloških standarda o dobrom ekološkom stanju morske sredine. Direktiva 2014/89/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o uspostavljanju okvira za prostorno planiranje morskog područja.

7. KORIŠĆENJE DRŽAVNIH / NACIONALNIH STRATEGIJA I MASTERPLANOVA U PROSTORNOM RAZVOJU

Nacionalne strategije iz određenih oblasti predstavljaju osnovu državnih politika u navedenim oblastima i strateška opredjeljenja na osnovu kojih se formiraju zakoni i podzakonski akti koji uređuju pomenute oblasti. U nastavku se navode strategije sa najvećim uticajem na zakonodavstvo i sistem planiranja prostora i aktivnosti u prostoru:

- Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030.godine (*Vlada Ministarstvo održivog razvoja I turizma 2016*). - dugoročna razvojna strategija Crne Gore kojom se definišu rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim I ekonomskim, uz objektivno sagledavanje održivosti nacionalnog razvoja. Temelji se na prihvatanju u nacionalni system zahtjeva Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030.g.
- Nacionalna strategija klimatskih promjena do 2030.godine, - Vlada Crne Gore - *Ministarstvo održivog razvoja i turizma 2015. – ukazuje na ciljeve politike EU i usaglašavanje Nacionalnih strategija Crne Gore, u oblasti smanjenja emisije gasova,sa efektom staklene baste, s obzirom na process pristupanja Evropskoj Uniji.*
- Strategija upravljanja otpadom do 2030;- *Ministarstvo održivog razvoja I turizma*, - kao kandidat za članstvo u EU, Crna Gora ima obavezu da uspostavi funkcionalan integrisani system upravljanja otpadom. Podrazumjeva širok spektar ciljeva za uređenje u oblasti upravljanja otpadom.
- Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2016-2020 g.; *Ministarstvo uređenja prostora I zaštite životne sredine – daje smjernice očuvanja biološke I predione raznovrsnosti I integriše globalne ciljeve zaštite biodiverziteta usvojene u okviru UN konferencije o zaštiti biodiverziteta. Definiše 7 strateških i 21 operativni cilj.*
- *Strategija odbrane Crne Gore 2019; Vlada Crne Gore – kojom se definiše politika za dugoročno ostvarivanje bezbjednosti I odbrane I obezbjeđivanje normativnih I doktrinarnih rješenja u odgovoru na savremene izazove, u cilju bezbjednosti građana I nacionalnog identiteta.*
- *Industrijska politika Crne Gore 2019-2023. godine (IP 2023); Vlada Crne Gore -Ministarstvo ekonomije 2019. – strateški dokument za konkurentnost crnogorske ekonomije sa fokusom na industrijski razvoj. Daje strateške prioritete industrijskog razvoja u skladu sa Programom pristupanja EU I prioritete u oblasti industrije I konkurentnosti na tržištu.*
- *Strategija-razvoja-MMSP-2018-2022; Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma - definiše politiku i strateške pravce razvoja malih i srednjih preduzeća.*
- *Državni plan-eksploatacije-mineralnih sirovina 2019-2028; Ministarstvo ekonomije 2019.- definiše strateške smjernice za eksploataciju mineralnih sirovina, prostorne reserve, vrste I kvalitet ukazuje na plan eksploatacije mineralnih sirovina.*
- *Strategija razvoja informacionog društva Crne Gore do 2020. g.;Ministarstvo za informaciono društvo I telekomunikacije 2016. – digitalna razvojna strategija koja tretira IT tehnologije, infrastrukturu i vještine kao važan segment državne infrastrukture, koji utiču na poslovanje, zdravstvo, obrazovanje, upravu I osavremenjavanje u cilju dostizanja EU standarda.*
- *Strategija integrisanog upravljanja granicom 2020 – 2024.g. sa Akcionim planom .; Ministarstvo unutrašnjih poslova 2019. –u skladu sa aktivnostima preduzetim u saradnji sa Evropskom unijom,- obezbjeđuje se integrisano upravljanje granicom I bezbjedan protok ljudi i roba, bezbjednost granice i ukupnog bezbjednosnog Sistema Crne Gore.*
- *Strategije pametne specijalizacije (S3). Ministarstvo nauke 2019.– definiše prioritete oblasti za podsticanje ekonomskog I društvenog razvoja, baziranog na istraživanju I inovacijama*
- *Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2025. godine (Ministarstvo ekonomskog razvoja, 2021.) je rezultat procesa revidovanja prethodno ustanovljene strategije - Master plana razvoja turizma Crne Gore iz 2001. g.*
- *Nacionalna strategija održivog razvoja (Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, 2007) utvrđuje principe, strateške ciljeve i mjere za dostizanje dugoročnog održivog razvoja crnogorskog društva, uzimajući u obzir postojeće stanje i preuzete međunarodne obaveze, prioriteto Agendu Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030 godine. Riječ je o krovnoj, horizontalnoj i dugoročnoj razvojnoj strategiji Crne Gore, koja se ne odnosi samo na ekonomiju i životnu sredinu, već i na nezamjenljive ljudske resurse i dragocjeni društveni kapital.*
- *Strategija razvoja poljoprivrede (ruralni razvoj) (Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2017.) Cilj Strategije za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja 2015 - 2020 je uspostavljanje okvira za dalji razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Crnoj Gori i njeno usklađivanje sa procesom pristupa EU. Ključna vizija Strategije zasniva se na dva principa: razvoj sektora poljoprivrede koja će biti konkurentna i proizvoditi kvalitetne*

proizvode i održive izvore prihoda; održiva ruralna područja koja će omogućiti različite privredne mogućnosti i povećati mogućnost zapošljavanja, socijalnu inkluziju i bolji standard života stanovništva u ruralnom području.

- **Strategija regionalnog razvoja** (*Ministarstvo ekonomije, 2014.*) Cilj Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. g. je postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju. Najrelevantnije oblasti za ravnomjerniji regionalni razvoj su: saobraćaj i ostala javna infrastruktura; poljoprivreda i ruralni razvoj; energetika; zaštita životne sredine; konkurentnost i inovacije; industrija; turizam i kultura; obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike.
- **Nacionalna strategija Integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore** (*Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2015.*), izrađena je u okviru Programa integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore (CAMP CG) u saradnji Ministarstva održivog razvoja i turizma i Mediteranskog akcionog plana Programa za životnu sredinu Ujedinjenih nacija (UNEP/MAP) i njegovog Centra za regionalne aktivnosti programa prioritarnih akcija (PAP/RAC). Na taj način Crna Gora se pridružila mediteranskim državama koje integralnim upravljanjem čuvaju specifične vrijednosti i prepoznatljivost svojih obalnih područja.
- **Strategija za smanjenje rizika od katastrofa sa dinamičkim planom aktivnosti za sprovođenje strategije za period 2018 - 2023. godina** (Vlada cg, MUP- Direktor za vanredne situacije, 2018) ima za cilj smanjenje i sprečavanje događanja novih rizika, te jačanje kapaciteta društva i državnih institucija u odgovoru na različite vrste prirodnih i drugih katastrofa. Prirodne i tehničko-tehnološke katastrofe su u porastu i svojom učestalošću i nekada razornim dejstvom, značajno ometaju održivi razvoj cijelog društva, generišući nove rizike i porast u gubicima u vezi sa katastrofama koje imaju ekonomski, socijalni, zdravstveni i kulturni uticaj, kao i uticaj na životnu sredinu. Glavni ciljevi ove strategije (2018 - 2023) su: Podizanje svijesti građana i podsticanje institucija na sprovođenju aktivnosti u oblasti smanjenja rizika od katastrofa; Jačanje kapaciteta za upravljanje rizicima od prirodnih i drugih katastrofa; Integrisanje smanjenja rizika od katastrofa u politikama, programima i planovima; i Stvaranje bezbjednih i otpornih zajednica na katastrofe.
- **Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-203.g.** (*Ministarstvo saobraćaja, pomorstva telekomunikacija, 2019.*) Cilj strategije je da uspostavi osnovu za unapređenje transportnog sistema i pruži podršku za usaglašavanje sa politikom EU. Ključni strateški ciljevi su: ekonomsko blagostanje, dostupnost i kvalitet usluga, sigurnost i bezbjednost i integracija u EU (intehracija u glavnu saobraćajnu mrežu (TEN-T) i ekološka održivost. Prioritetne oblasti su: organizacija sektora ssaobraćaja, transportne investicije, nivo usluge po mrežama, finansijska održivost, upravljanje željezničkim i lučkim uslugama, uvođenje inteligentnih transportnih sistema (ITS), intermodalnost i prevoz tereta u drumskom saobraćaju.
- **Strategija razvoja energetike Crne Gore** (*Ministarstvo ekonomije, 2014.*) U Strategiji razvoja energetike Crne Gore do 2030. g. (Bijela knjiga) se obrađuju svi potencijali koji spadaju u sektor energetike i to: ugalj, nafta i gas, elektroenergetika, daljinsko grijanje, energetska efikasnost, obnovljivi izvori energije itd.
- **Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. g. (u izradi je nova Strategija)** - postavila je osnovne smjernice energetskeg progressa i održivog razvoja, kao što su: revitalizacija postojećih i izgradnja novih elektroenergetskih objekata i postizanje balansa između energetskeg razvoja i zaštite životne sredine.
- **Državni plan upravljanja otpadom Crne Gore** (*Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2015.*) za period od 2014-2020. godine je izrađen u sklopu priprema Nacionalne strategije upravljanja otpadom, uz nekoliko lokalnih planova upravljanja otpadom.
- **Nacionalna strategija klimatskih promjena do 2030.g.** (*Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2015.*), kojom su utvrđene su smjernice prema klimatski otpornom i niskokarbonskom društvu i nacionalno utvrđeni doprinos (INDC) Crne Gore za smanjenje emisija gasova staklene bašte.
- **Strategijom biodiverziteta sa akcionim planom za period 2016-2020. g.** su formulisana osnovna načela, kao i dugoročni i operativni ciljevi zaštite biodiverziteta. Identifikovana su posebno značajna pitanja za zaštitu biodiverziteta i njegovo održivo korišćenje, a tiču se sektora turizma, prostornog planiranja i infrastrukture. U Strategiji su posebno izdvojene prijetnje i faktori ugrožavanja biološkog diverziteta.
- **Strategija upravljanja vodama** (*Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2017.*) Donošenjem Strategije osigurava se kontinuitet u dugoročnom planiranju funkcionisanja sektora voda, na principu održivog razvoja, odnosno, obavljanje vodne djelatnosti u njenim osnovnim oblastima (uređenje i korištenje voda, zaštita voda od zagađivanja i uređenje vodotoka i zaštita od štetnog djelovanja voda) i definišu se ostali poslovi i aktivnosti neophodni za funkcionisanje i razvoj vodne djelatnosti (finansiranje, monitoring i dr.)
- **Nacionalna šumarska strategija** (*Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2014.*) Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva 2014-2023. g. ima dva opšta cilja koji se odnose na šume kao ekosistem i prirodni resurs i na ekonomski sektor šumarstva i drvne industrije.

- **Strategija ribarstva Crne Gore** (*Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2015.*) daje opšti strateški okvir, identifikujući ključne korake koje Crna Gora namjerava da preduzme kako bi se pripremila za potpuno ispunjavanje svojih obaveza koje proističu iz Zajedničke ribarske politike u periodu od 2015-2020. godine.
- **Strategija razvoja golfa u Crnoj Gori** (*Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2011.*). Strategija se bavi analizom dugoročnih ciljeva i ispituje metode uz pomoć kojih Crna Gora može ostvariti razvoj golfa u u sljedećih 10 godina. Urađena je procjena konkurentnog tržišta i predloženo je ciljno tržište. Pripremljena je analiza međusobnog uticaja projekata i postavljeni ciljevi rasta, kao i utvrđena Mapa puta sa preporučenim akcionim planovima koji će omogućiti dostizanje ciljeva.
- **Master plan razvoja aerodroma u Crnoj Gori** (*Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, 2011.*), definiše strategiju fizičkog razvoja aerodroma Podgorica i aerodroma Tivat za period od 2011. do 2030. g., sa utvrđenim slijedom unapređenja kapaciteta i kvaliteta usluge u odnosu na prognoziranu tražnju. Navedeni dokumenti, budući strateškog tipa, najčešće sadrže programsku opredjeljenja I smjernice za donošenje odgovarajućih politika, ali ne i indikatore po kojima je moguće pratiti njihovu realizaciju kroz kasniju prostorno-plansku dokumentaciju. Generalno, može se reći da je najveći napredak učinjen na realizaciji politika u oblasti poljoprivrede, saobraćaja i energetike (naročito u dijelu izgradnje nove infrastrukture i uređivanja oblasti enegetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije). Nacionalna strategija integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore je u većoj mjeri implementirana kroz PPPN Obalno poručje (2018. godina). Realizacija strategija iz oblasti održivog razvoja i turizma nailazi na prepreke u pogledu intenzivnog, često nedovoljno regulisanog razvoja lokacija na primorju i u atraktivnim zonama uz nacionalne parkove u sjevernoj regiji, masovne gradnje turističkih kapaciteta u nižem tržišnom segmentu od planiranog, ali i neravnomjeran regionalni razvoj i nepovoljna demografska kretanja.

8. OBLASTI I MODALITETI PREKOGRANIČNE SARADNJE

Crna Gora je evropska, sredozemna i balkanska zemlja, koja preko luka i aerodroma ima vezu sa svijetom, a drumskim saobraćajem sa neposrednim okruženjem, što podrazumijeva kvalitetnu organizaciju u područjima granice i graničnih prelaza.

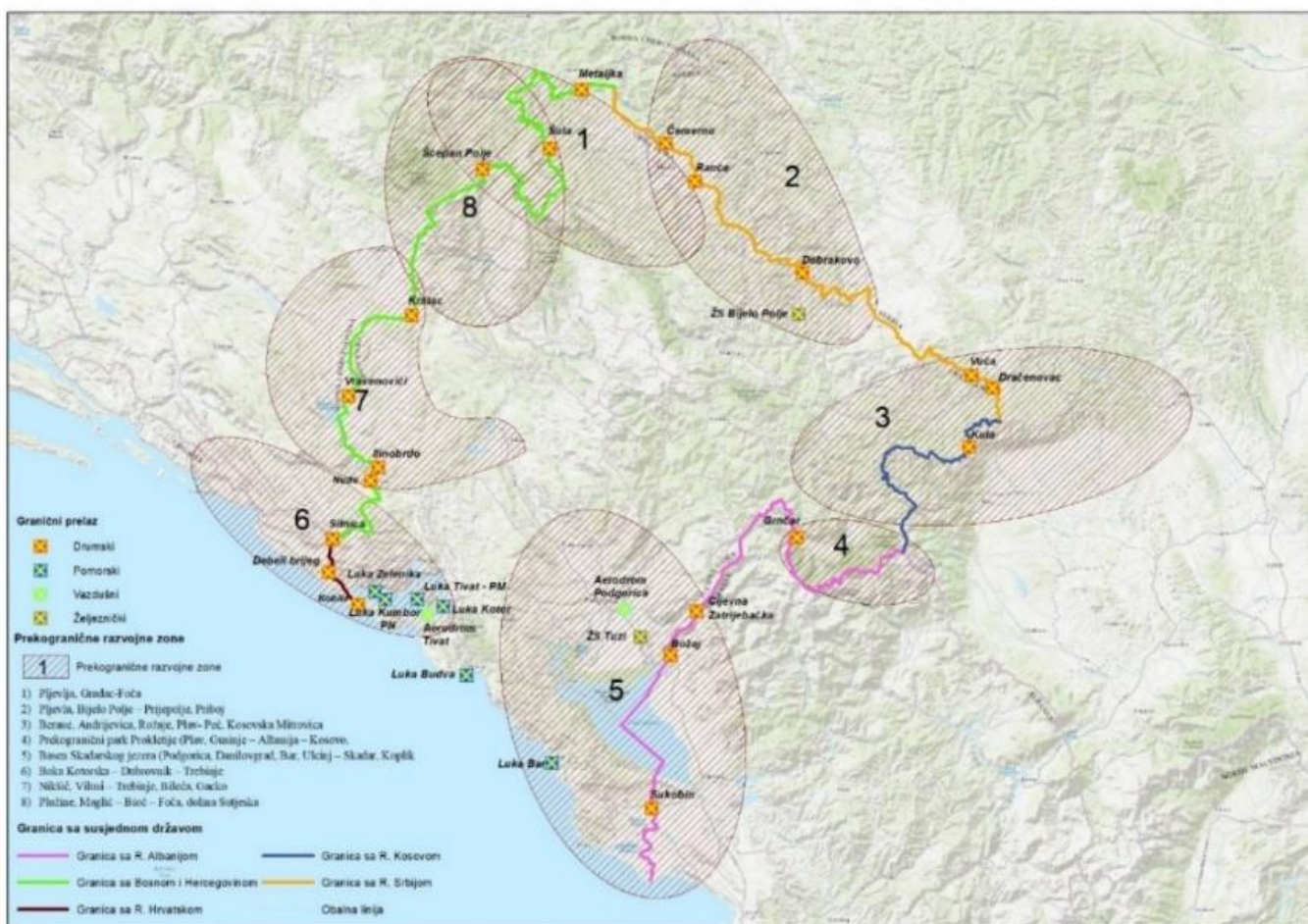
Državna granica se proteže kopnom, morem jezerima i rijekama, dužine je oko 840, 4km, na kopnu (zelena granica) duga je 571km, na jezerima 50,5km, rijekama 81,3km i moru 137km (plava granica).

Prema Republici Hrvatskoj dužina državne granice je 41, 7km, Bosni i Hercegovini 254, 4km, Republici Srbiji 168,5km, Republici Kosovo 75,6km i Republici Albaniji 207, 2km.

Prekogranične zone predstavljaju šire zone u neposrednoj blizini državne granice. S obzirom da je prostor u opštem smislu nedjeljiv, uglavnom su potencijali ili ograničenja u kontaktnim graničnim zonama slični, pa i razvoj treba posmatrati u tom kontekstu i određena razvojna pitanja i probleme rješavati u saradnji sa susjednim državama. To se uglavnom odnosi na pitanja saobraćaja, energetske i ostale infrastrukture, turizma, zaštite prostora i zaštite životne sredine kroz analizu prekograničnih uticaja, povezivanje u kontaktnim zonama Nacionalnih Parkova i dr.

Prekogranične razvojne zone su:

- 1) Pljevlja, Gradac-Foča
- 2) Pljevlja, Bijelo Polje – Prijepolje, Priboj
- 3) Berane, Andrijevica, Rožaje, Plav- Peć, Kosovska Mitrovica
- 4) Prekogranični park Prokletije (Plav, Gusinje – Albanija – Kosovo).
- 5) Basen Skadarskog jezera (Podgorica, Danilovgrad, Bar, Ulcinj – Skadar, Koplík
- 6) Boka Kotorska – Dubrovnik – Trebinje
- 7) Nikšić, Vilusi – Trebinje, Bileća, Gacko
- 8) Plužine, Maglić – Bioč – Foča, dolina Sutjeska

Kartogram 8.1. Prekogranične razvojne zone

S obzirom da se i Crna Gora i države u okruženju sreću sa sličnim problemima i izazovima u razvoju, zajednički interes je uspostavljanje funkcionalne komplementarnosti i podržavanje regionalne razvojne politike. Zato je potrebno uspostavljanje komunikacijskih mreža na svim nivoima, veza između institucija i nevladinih organizacija i povezivanje gradova u regionu koji bi mogli ostvarivati i unapređivati saradnju. Preduslov za aktivno učešće u razvojnim procesima je infrastrukturno unapređenje.

Koncept PPCG predviđa nastavak procesa međusobne saradnje i unapređenja tih odnosa u oblasti prostornog razvoja, u skladu sa evropskim principima. U tom kontekstu i granični prelazi će se u smislu dijela saobraćajne infrastrukture, ali i prostorne organizacije potvrditi kao posebne prostorne zone, u skladu sa relevantnom zakonskom regulativom.

Ciljevi uspostavljanja dobre prekogranične saradnje su: sprovođenje zajedničkih projekata koji se temelje na korišćenju prirodnih uslova i zajedničkih ekonomskih interesa, zaštita životne sredine i promovisanje adaptacije i ublažavanja uticaja klimatskih promjena, podsticanje razvoja turizma, kulture i očuvanje životne sredine. Strateški cilj evropskog okruženja je postizanje ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije. Kvalitetno uspostavljenom prekograničnom saradnjom se otvara mogućnost korišćenja određenih finansijskih podrški kroz Evropske fondove i postiže bolji kvalitet života stanovništva u tim područjima.

9. VARIJANTNA RJEŠENJA (SCENARIJI) PROSTORNOG RAZVOJA

Razmatranje mogućih scenarija razvoja, (varijantna rješenja) kao metod odabira optimalnog planiranja razvojnih pravaca i osmišljene upotrebe prostornih potencijala, u fazi Koncepta plana ukazuje na moguće pravce (varijante) razvoja u budućem periodu u svim oblastima, kako u namjeni prostora, privrednom i društvenom razvoju, tako i u dijelu razvoja infrastrukture i zaštite prostora.

Na osnovu analize ključnih karakteristika i rezultata mogućih varijanti daljeg razvoja, predloženi su mogući scenariji razvoja i ukazuje na prporučeni, koji će obezbjediti ostvarenje planske vizije i održiv prostorni koncept razvoja u planskom periodu.

U procesu razmatranja i odabira optimalnog varijantnog rješenja, Crnu Goru treba vidjeti kao dio Evropskog prostora¹⁰, pa se i njen budući razvoj mora posmatrati kao dio integralnog Evropskog scenarija razvoja. Pri tome treba imati u vidu lokalne specifičnosti i regionalne osobenosti Crne Gore, kao i dostignuti stepen razvoja, kao i specifične okolnosti u periodu izrade PPCG, koje se odnose na ekonomske promjene i zaustavljanje ili usporavanje ekonomskih tokova, izazvano svjetskom pandemijom i ekonomskom krizom.

Predloženi scenariji razvoja se razmatraju sa aspekta Strateške procjene uticaja na životnu sredinu i analiziraju kroz dijalog u toku prethodnog učešća javnosti. Na osnovu dodatnih preporuka i stavova nadležnih institucija i savjetodavnih tijela, u narednoj fazi izrade PPCG, u Nacrtu plana će se predložiti planske projekcije prema odabranom razvojnom scenariju.

Predlažu se sledeća moguća varijantna rješenja (scenariji) prostornog razvoja, koja treba razmotriti i odabrati najprimjereniji Crnoj Gori za planski period do 2040.godine:

A. Nastavak trenda – (scenario intenzivnog razvoja, nedovoljne kontrole i zaštite prostora).

B. Restriktivni scenario - (scenario intenzivne zaštite i smanjenog obima razvoja).

C. Scenario održivog razvoja – (scenario intenzivnijeg razvoja na temelju politike “zelene ekonomije” – prostorno i ekološki prihvatljiv).

OBRAZLOŽENJE MOGUĆIH SCENARIJA RAZVOJA

A. NASTAVAK TRENDA - scenario intenzivnog razvoja, nedovoljne kontrole i zaštite prostora

Ovaj scenario znači nastavak tekućih procesa u domenu prostornog i ekonomskog razvoja, sa nepotpunom kontrolom zaštite prostora i životne sredine i nosi dio nerazumijevanja stvarnih potreba društva i objektivnog stanja potencijala i ograničenja u prostoru. Karakteriše ga sektorski nesinhronizovan razvoj i u značajnoj mjeri odsustvo realizacije postavljenih ciljeva.

Predstavlja nastavak i intenziviranje aktuelnih društvenih i ekonomskih trendova, uz orijentaciju na razvoj turizma u Primorskom regionu i u planinskim centrima. Obim razvoja zahtijevao bi dalju prenamjenu osjetljivih zona u građevinsko područje, što se najvećim dijelom odnosi na poljoprivredno i šumsko zemljište, biljna i životinjska staništa. Obalno područje bi bilo pod velikim pritiskom dodatne izgradnje, što bi dovelo do gubitka karaktera primorskih naselja i njihovih ambijentalnih i kulturnih vrijednosti. Ruralna naselja, posebno primorska, bi gubila svoj graditeljski identitet ostajala bi bez autohtonog stanovništva, tako da bi kulturno historijsko i graditeljsko nasleđe ostalo samo dio turističke ponude.

Ovaj scenario dovodi do daljeg rasta Glavnog grada Crne Gore, kao centra društvenih i javnih funkcija i sadržaja, dok razvoj ostalih opštinskih centara lokalnih samouprava zaostaje i ne dolazi do formiranja policentrične mreže naselja na nivou države.

¹⁰ U Evropskim zemljama se promoviše jača globalna konkurentnost, ali istovremeno i socijalni razvoj i pravda sa druge strane, sa posebnim fokusom na razvoj na regionalnom nivou. Taj pristup treba da doprinese ekonomskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji, kako na evropskom, tako i na nivou razvoja Crne Gore.

Migracije koje su se desile i izazvale pritisak na gradove i naselja Središnjeg i Primorskog regiona, ne bi bile zaustavljene, i dovele bi do daljeg pražnjenja ruralnog područja i posljedično gubitka resursa za poljoprivredu.

Karakteristike ovakvog scenarija razvoja bi bile:

- Neuravnotežen regionalni razvoj,
- nekontrolisan i spontan razvoj naselja,
- nerješeni problem loše urbane organizacije gradskih središta opština, uz mogućnost daljeg produblivanja konflikata u prostoru,
- nekontrolisani demografski pritisci na ključne centre u državi,
- nekontrolisano širenje građevinskih područja, kako u urbanim, tako i u prigradskim i ruralnim područjima,
- pražnjenje sela, posebno demografski ugroženih područja,
- trajno iscrpljivanje prirodnih resursa, bez dovoljne kontrole zaštite prostora,
- visoka energetska zavisnost,
- značajna devastacija vrijednih prostora, a djelimično i zaštićenih područja,
- neselektivna prenamjena poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko,
- apartmanizacija prostora i gradnja u funkciji povremenog stanovanja, (uz infrastrukturnu opterećenost), korišćenje neobnovljivih prirodnih resursa, posebno u zaštićenim zonama,
- pritisak, posebno sezonski na kapacitet infrastrukture, preko postojećih kapaciteta,
- nekontrolisano zagađenje vodoizvorišta i područja mora i neadekvatna eksploatacija resursa morskog ekosistema.
- nekontrolisano odlaganje otpada na kopnu i u moru,
- negativan uticaj na predio i gubitak identiteta prostora,
- nedovoljna i nesistematična saobraćajna povezanost unutar države i sa regionom,
- nedovoljno razvijen energetska sektor sa izraženim pritiskom na neobnovljive izvore,
- niske privredne performanse područja sa značajnim resursima,
- izostanak regionalne i transregionalne saradnje;

B. RESTRIKTIVNI SCENARIO - (scenario intenzivne zaštite i smanjenog obima razvoja).

Ovaj scenario, kao suprotnost nastavku dosadašnjeg trenda, u prvi plan stavlja ekološku komponentu i razvija se na bazi usvojenih međunarodnih, nacionalnih i regionalnih strategija i regulative koja se odnosi na zaštitu životne sredine i mjerama zaštite kao vodećem principu za dalji razvoj, što predstavlja njegovu pozitivnu stranu. Ekonomski rast bi bio u skladu sa načelima zaštite, ograničenih kapaciteta, uz strogu primjenu ekoloških pravila.

Stambena naselja i turistički lokaliteti bi se gradili po visokim standardima energetske efikasnosti i efikasnosti vodosnabdijevanja, da bi se smanjila potrošnja. Bili bi promovisani obnovljivi izvori energije. Integrisala bi se planirana postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, vršila reciklaža otpada.

Turističke djelatnosti koje u najmanjoj mjeri negativno utiču na životnu sredinu ne bi bile dozvoljene, a značajna područja bi bila izuzeta od dalje izgradnje. Za svaku dalju izgradnju investitorima bi bili nametnuti strogi uslovi u pogledu održivosti predloženih inicijativa. Zbog niže stope projektovanog rasta bilo bi teže obezbijediti interesovanje za investiranje, dok bi suženo tržište specijalizovanog turizma dovelo do sporijeg razvoja lokalne privrede. Izgradnja hidroenergetskih objekata bi bila osporena, što bi dovelo do sporijeg i nižeg razvoja energetskeg sektora.

Ovaj scenario zahtijeva kontrolu sprovođenja od strane stručnjaka i institucija koje bi sprovodile aktivnosti koje podrazumijevaju visoku ekološku svijest. Naglašava se da podrazumjeva intenzivnu zaštitu prostora, sa manjim ekonomskim razvojnim efektima. Podrazumjeva već ustanovljen policentrični razvoj u mreži naselja, infrastrukturno opremljen prostor, privredno i društveno uspostavljen razvoj u svim djelovima Crne Gore, u velikoj mjeri regulisano upravljanje i odlaganje otpada na kopnu i riješen problem otpada u moru, uspostavljene režime zaštite na moru i kopnu u najvećoj mjeri.

Ključna određenja su:

- Održavanje dostignutog privrednog razvoja i dodatno tehničko i tehnološko unapređenje,
- održavanje i dodatno unapređenje društvenog razvoja,

- isključeno siromaštvo ili smanjenu na najmanju mjeru stopa siromaštva,
- postignuta sanacija i uređenje urbanih područja i dalje unapređenje humanog urbanog održavanja,
- potpuna kontrola izgradnje objekata i infrastrukture,
- primjenjeno aseizmičko planiranje i projektovanje,
- stvoren ambijent uređenih Nacionalnih Parkova i drugih zaštićenih područja na kopnu i moru,
- postignuta veća iskorišćenost poljoprivrednih površina, adekvatne mjere zaštite i eksploatacije,
- razvijen turizam u primorskim i planinskim oblastima,,
- dostignuta energetska efikasnost,
- uspostavljena regionalna saradnja sa državama u okruženju.

C. SCENARIO ODRŽIVOG RAZVOJA – (scenario intenzivnijeg rasta na temelju politike “zelene ekonomije” – prostorno i ekološki prihvatljiv).

Scenario održivog razvoja integriše ekonomske, društvene i ekološke ciljeve u pravcu ostvarivanja održivog rasta i diverzifikovane privrede, sposobne da se prilagodi izazovima koje nameće globalna ekonomija.

Turistički razvoj je kombinovan sa ekonomskom i socijalnom strategijom i strategijom zaštite prostora i životne sredine. Prema ovom scenariju je omogućeno ulaganje u različite sfere privrede kao što su turizam, poljoprivreda, marikultura i ribarstvo, šumarstvo, prehrambena proizvodnja, građevinarstvo, trgovina, pomorska privreda i uslužne djelatnosti.

Turizam bi, ali uz intenzivniju podršku poljoprivredne proizvodnje i dalje bio osnov privrede sa diversifikacijom koja je od kritične važnosti za uspjeh. Raznolikost i prostorna raspoređenost turističke ponude bi omogućila produženje sezone, povećanje dužine boravka turista, promovisanje novih turističkih iskustava i pružila mogućnosti za niz direktnih investicija. Razvili bi se specifični vidovi turističke ponude, kao što je zdravstveni turizam, ruralni turizam, posebno agroturizam, golf, pješaćenje, biciklizam, ekstremni sportovi, posmatranje ptica, istraživački, kulturološki turizam, temeljen na prirodnim vrijednostima Crne Gore.

Područja koja su pogodna za poljoprivrednu proizvodnju bi se podržala u razvoju kroz podršku države i odgovarajućih fondova.

Stambena naselja bi se gradila isključivo prema realnim potrebama zajednice i prema usvojenim pravilima izgradnje, uz ispunjavanje standarda energetske efikasnosti i vodosnabdijevanja. Snažno bi se promovisala upotreba obnovljivih izvora energije.

Na najmanju moguću mjeru bi se smanjila upotreba vještačkih materijala i proizvodnja otpada i sav neizbježan otpad bi se reciklirao ili ponovno upotrijebio u proizvodnji, a preostali otpad obradio na način koji ima najmanje moguće posljedice po okruženje i ljudsko zdravlje.

Scenario održivog razvoja podrazumjeva visoku ekološku svijest i obavezuje na sprovođenje politike prostornog razvoja na način da se postigne balans između razvoja i zaštite, uz sprovođenje mjera za ublažavanje negativnih uticaja na životnu sredinu.

Ovaj scenario razvoja je primjeren zemljama kojima je neophodan intenzivan privredni rast i razvoj, povećanje stope zaposlenosti, korišćenje vlastitih konkurentskih prednosti u svim regionima i područjima i stvaranje dodane vrijednosti, uz izraženu kontrolu nad svim procesima koji imaju uticaje na prostor.

Podrazumjeva tehnološke inovacije i konkurentsku borbu na globalnom tržištu. Pri ovakvom scenariju razvoja podstiče se koncentracija privrede i društvenih djelatnosti, razvoj grana privrede koje imaju potencijale za razvoj, a nedovoljno su iskorišćeni. Podrazumjeva i podsticanje preduzetničkih kapaciteta i udruživanje proizvodno uslužnih klastera. Rast privrede se bazira na primjeni evropskih (globalnih), standarda, što podrazumjeva izbjegavanje negativnih uticaja na prostor.

Ključna određenja ovog scenarija su:

- Intenzivan razvoj privrede, uravnotežen regionalni razvoj, podsticanje lokalnih prednosti opština i povezivanje opština u interesu razvoja,
- uravnotežen razvoj svih vidova turizma, planinskog, primorskog, ruralnog i korišćenje prednosti svih regiona i njima pripadajućih lokalnih zajednica, u cilju postizanja raznovrsnosti i autentičnosti ponude,

- podizanje kvaliteta turizma uz naglasak na ruralni razvoj i uključivanje poljoprivrede u podizanje kvaliteta turističke ponude,
- razvoj poljoprivrede i svih njenih grana, kroz podsticanje održivog poljoprivrenog razvoja, uz stvaranje dobrih poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta,
- dalje podsticanje zelenog razvoja i malog preduzetništva, uz korišćenje EU fondova,
- očuvanje šuma i održivo korišćenje šumskog fonda,
- zaštita, očuvanje i unapređenje morskog ekosistema kroz dostizanje ciljeva Strategije zaštite morske sredine¹¹.
- stroga kontrola planova i projekata kojima se omogućava izgradnja,
- kontrola procesa urbanizacije i adekvatna izgradnja u okviru građevinskih područja,
- eliminisanje nelegalne izgradnje i adekvatno sprovođenje mjera zemljišne politike,
- prenamjena, obnova, sanacija i preobražaj izgrađenog građevinskog zemljišta,
- razvoj energetike i elektroenergetske infrastrukture i dostizanje energetske efikasnosti,
- jačanje udjela proizvodnje obnovljivih izvora energije,
- razvoj saobraćaja i obezbjeđivanje regionalne povezanosti, uz dostupnost svih naselja u Crnoj Gori i ostvarivanje saobraćajnih konekcija sa regionom i panevropskim saobraćajnim koridorima,
- razvoj vodosnabdijevanja do nivoa potpune obezbjeđenosti vodom stanovništva i privrede i zaštita vodnih resursa, posebno slivnih područja i vodoizvorišta,
- kontrolisano upravljanje i odlaganje otpada na kopnu i rješavanje izražene problematike otpada u moru.
- adekvatna zaštita i valorizacija međunarodno i nacionalno zaštićenih područja,
- zaštita i kontrola izgradnje u obalnom području Crne Gore,
- sanacija svih izvora zagađenja prostora, voda, primarno zaštita vodoizvorišta, osjetljivih područja i ugroženih urbanih sredina,
- zaštita identiteta i kulturnih dobara;
- kontrola iskorišćavanja neobnovljivih resursa,
- primjena normi aseizmičkog projektovanja, primjena mjera smanjenja seizmičkog rizika i integralni pristup u kontroli i prevenciji svih prirodnih i tehnoloških rizika;

Crna Gora je u strateškim opredjeljenjima na putu ka ovom scenariju razvoja, insistirajući na poštovanju prihvaćenih standarda Evropske Unije u svim oblastima razvoja. U narednom periodu je potreban ekonomski rast na temelju sopstvenih resursa i podrška od strane evropskih fondova za razvoj. Prva faza u ostvarivanju ovog scenarija razvoja predstavlja period pokretanja ključnih razvojnih projekata i stvaranje infrastrukturnih preduslova za razvoj, a nakon ostvarivanja konkurentnog razvoja i ulaska u EU, (procjenjuje se u periodu do 2030.g.), po svojim načelima scenario održivog razvoja bi dostigao visok nivo realizacije i potpunu povezanost (koheziju) sa scenarijem zaštite.

¹¹ *Strategija još uvijek nije donesena, ali je CG u obavezi da je donese u najskorijem roku. Krajem 2019 je donesen novi Zakon o zaštiti morske sredine koji propisuje obavezu donošenja Strategije, što je obaveza CG prije ulaska u EU.*

KLJUČNE KARAKTERISTIKE MOGUĆIH SCENARIJA RAZVOJA U RAZMATRANIM OBLASTIMA RAZVOJA

Stanovništvo i demografski razvoj

Demografske karakteristike Crne Gore su uslovljene opštim društveno ekonomskim karakteristikama i projekcijama prostornog razvoja. Sa aspekta demografskih karakteristika daju se projekcije prema razmatranim scenarijima razvoja. Napominje se da su projekcije rađene na osnovu raspoloživih podataka o stanovništvu iz prethodnog popisa. Postoji objektivni nedostatak novog popisa stanovništva, s obzirom da je od prethodnog popisa pretekla decenija. U tom periodu se u Crnoj Gori nisu dogodile pozitivne promjene u razvoju, posebno Sjevernog regiona, tako da se projekcija stanovništva prema održivom razvojnom scenariju oslanja na pozitivne efekte i stimulatívne mjere u narednom periodu, koji će ublažiti negativne demografske karakteristike u Crnoj Gori.

A. Nastavak postojećeg trenda - U demografskom smislu ovaj scenario znači da se ne bi desili pozitivni pomaci u prostornoj redistribucije stanovništva i zaustavljanju unutrašnjih migracionih tokova. Ukoliko bi došlo do pretpostavljenog ekonomskog razvoja, on bi, s obzirom da bi se uglavnom vezivao za već razvijena područja u Crnoj Gori, pojačao unutrašnja migraciona kretanja, pa bi Sjeverni region i dalje intenzivno gubio stanovništvo, dok bi Središnji i Primorski region imali pojačan intenzitet imigracije. Ovo bi produbilo već veoma izražen problem regionalne distribucije stanovništva i produbilo brojne probleme sa kojima se danas suočavaju gradska naselja središnje i primorske regije. Na drugoj strani sjeverni region, posebno njegova seoska naselja bi doživjela potpunu depopulaciju. Ovo bi imalo pogubne demografske posljedice na sve opštine regiona.

Tabela 9.1. Projekcija broja stanovnika prema scenariju A

Opština/region	2019	prosječno	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	4585	-61	4524	4373	4226	4085	3948
Berane	26632	-232	26400	25964	25536	25115	24700
Bijelo Polje	42191	-483	41709	41087	40475	39872	39278
Gusinje	3998	-4	3994	3876	3761	3649	3541
Žabljak	3081	-61	3020	2821	2635	2461	2299
Kolašin	7228	-144	7084	6667	6275	5906	5559
Mojkovac	7553	-134	7419	6999	6602	6228	5874
Plav	8319	-95	8224	8103	7984	7866	7751
Petnjica	5242	-30	5212	5065	4922	4783	4648
Plužine	2613	-79	2534	2265	2025	1810	1619
Pljevlja	27006	-473	26534	24878	23325	21870	20505
Rožaje	23024	8	23032	23121	23211	23302	23393
Šavnik	1558	-64	1494	1313	1155	1015	892
SJEVERNI REGION	163030	-1851	161179	156533	152133	147963	144007
Danilovgrad	18284	-24	18261	18587	18920	19259	19603
Nikšić	69203	-405	68798	68365	67934	67506	67081
Podgorica	189260	1843	191103	197161	203411	209859	216512
Tuzi	12371	119	12490	12664	12734	12912	13093
Cetinje	15181	-185	14997	14425	13876	13347	12838
SREDIŠNJI REGION	304299	1349	305648	311203	316875	322883	329127
Bar	44028	248	44276	45139	46019	46916	47831
Budva	22061	355	22416	23773	24296	25765	27324
Kotor	22753	19	22772	22733	22695	22656	22618
Tivat	15069	130	15199	15770	16030	16633	17259
Ulcinj	20191	34	20225	20103	19983	19863	19744
Herceg Novi	30597	-45	30553	30412	30272	30133	29994
PRIMORSKI REGION	154699	741	155440	157930	159295	161967	164770
CRNA GORA	622028		622267	625666	628302	632813	637904

B. Restriktivni scenario - Ovaj scenario podrazumjeva intenzivnu zaštitu prostora sa manjim razvojnim efektima i podrazumjeva niže stope rasta privrede, što može dovesti do niže stope razvoja I ekonomskog rasta, što se može odraziti na razvoj Sjevernog regiona. To dovodi do nastavka negativnih demografskih trendova i odražava se na ukupnu demografsku projekciju u državi.

Tabela 9.2. Projekcija broja stanovnika prema scenariju B

Opština/region	2011	2019 (procjena)	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevića	5071	4585	4524	4237	3968	3710	3463
Berane	28488	26632	26400	25304	24254	23126	21935
Bijelo Polje	46051	42191	41709	40253	38848	37352	35784
Gusinje	4027	3998	3994	3796	3607	3398	3174
Žabljak	3569	3081	3020	2730	2469	2182	1885
Kolašin	8380	7228	7084	6384	5753	5100	4445
Mojkovac	8622	7553	7419	6739	6121	5536	4988
Plav	9081	8319	8224	7897	7584	7299	7011
Petnjica	5482	5242	5212	4935	4672	4380	4067
Plužine	3246	2613	2534	2113	1762	1439	1150
Pljevlja	30786	27006	26534	23816	21378	18588	15697
Rožaje	22964	23024	23032	22776	22523	22208	21830
Šavnik	2070	1558	1494	1201	966	760	587
SJEVERNI REGION	177837	163030	161179	152182	143905	135080	126017
Danilovgrad	18472	18284	18261	18679	19106	19489	19810
Nikšić	72443	69203	68798	66645	64559	62267	59807
Podgorica	174515	189260	191103	200028	209369	219419	230499
Tuzi	11422	12371	12490	12852	13225	13595	13969
Cetinje	16657	15181	14997	14050	13164	12183	11135
SREDIŠNJI REGION	293509	304299	305648	312253	319422	326952	335221
Bar	42048	44028	44276	45360	46472	47447	48325
Budva	19218	22061	22416	24669	27148	30026	33269
Kotor	22601	22753	22772	22733	22695	22593	22446
Tivat	14031	15069	15199	15770	16363	17059	17835
Ulcinj	19921	20191	20225	19952	19682	19358	18999
Herceg Novi	30864	30597	30564	29659	28781	27874	26955
PRIMORSKI REGION	148683	154699	155451	158144	161141	164357	167829
CRNA GORA	620029	622028	622278	622579	624469	626388	629066

Ovaj scenario nije prihvatljiv i podrazumijeva, kada su demografska kretanja u pitanju, uglavnom nastavak započetih tendencija. Projekcija broja stanovnika koja je priložena je urađena da bi se dobio uvid kakvo bi stanje bilo na kraju planskog perioda, ukoliko bi se nastavile ispoljene, uglavnom negativne, demografske tendencije.

C. Scenario održivog razvoja - Sa aspekta demografskih kretanja, ovaj scenario je najprihvatljiviji jer pretpostavlja stimulisanje intenzivnijeg razvoja u područjima koja imaju izražene demografske probleme, posebno Sjeverni region i njegova ruralna naslja.

Projekcija stanovništva za ovaj scenario je rađena pod pretpostavkom da će spoljne migracije van Crne Gore biti minimalne, odnosno zanemarljive, kao i da će vremenom doći do oživljavanja stopa nataliteta, posebno u Sjevernom regionu. Takođe se pretpostavlja da će unutrašnje migracije, odnosno emigracija iz Sjevernog regiona gubiti na intenzitetu do 2030. g., a poslije tog perioda biti zanemarljiva.

Da bi se postigao projektovani broj stanovnika moraju se ostvariti dvije pretpostavke - podsticajnim mjerama:

- smanjivati unutrašnje migracije do 2030. g. i svesti na minimum do 2040. g.

– oživljavati stopu nataliteta, posebno u opštinama koje imaju izražene negativne stope prirodnog priraštaja.

Tabela 9.3. Projekcija broja stanovnika prema scenariju C

Opština/region	2011	2019	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	5071	4585	4524	4395	4367	4369	4371
Berane	28488	26632	26400	25964	26094	26251	26408
Bijelo Polje	46051	42191	41709	41296	41254	41502	41751
Gusinje	4027	3998	3994	3876	3775	3777	3779
Žabljak	3569	3081	3020	2848	2757	2758	2759
Kolašin	8380	7228	7084	7020	6750	6757	6763
Mojkovac	8622	7553	7419	7316	7286	7377	7470
Plav	9081	8319	8224	8062	8066	8130	8195
Petnjica	5482	5242	5212	4935	4794	4813	4833
Plužine	3246	2613	2534	2278	2156	2157	2158
Pljevlja	30786	27006	26534	24347	23629	23653	23676
Rožaje	22964	23024	23032	23006	23627	24596	25604
Šavnik	2070	1558	1494	1276	894	894	895
SJEVERNI REGION	177837	163030	161179	156618	155449	157034	158663
Danilovgrad	18472	18284	18261	18679	19080	19157	19233
Nikšić	72443	69203	68798	66645	66511	67143	67781
Podgorica	174515	189260	191103	200028	208029	216142	224571
Tuzi	11422	12371	12490	12852	13102	13306	13512
Cetinje	16657	15181	14997	14350	14092	14099	14106
SREDIŠNJI REGION	293509	304299	305648	312553	320815	329846	339203
Bar	42048	44028	44276	45360	46630	47983	49374
Budva	19218	22061	22416	24669	26667	28214	29851
Kotor	22601	22753	22772	22733	22904	23316	23736
Tivat	14031	15069	15199	15770	16291	16845	17417
Ulcinj	19921	20191	20225	19952	19952	20161	20373
Herceg Novi	30864	30597	30564	29659	29422	29672	29924
PRIMORSKI REGION	148683	154699	155451	158144	161866	166190	170675
CRNA GORA	620029	622028	622278	627315	638129	653070	668541

Da bi se dostigao projektovani broj stanovnika po regionima, potrebno je uvesti redistributivnu demografsku politiku - raznim podsticajnim mjerama motivisati stanovništvo da se vraća u Sjeverni region, kako bi došlo do smanjenja iseljavanja i deografskog pritiska na u Središnji i Primorski region.

Društvene djelatnosti

A. Nastavak postojećeg trenda - Crnoj Gori jeste potreban intenzivan razvoj i krupna promjena razvojne paradigme. Međutim, usljed činjenično prisutne neuravnoteženosti u brojnim sektorima društvenih i ostalih djelatnosti, snažno intenziviranje privrednih aktivnosti, uz nedovoljnu kontrolu zaštite prostora i životne sredine, negativno bi se moglo odraziti na privredni razvoj zemlje u cjelini. Stvaranje uslova za intenzivan razvoj treba da bude produkt pažljivo osmišljenog, proaktivnog pristupa planiranju, koje uvažava postojeće determinante razvoja. U slučaju ovog scenarija, posebno bi se negativni efekti mogli osjetiti u oblasti kulture. No, uvažavajući ekonomsku i svaku drugu međuslovljenost činilaca na kojima je zasnovana privredna aktivnost, izostanak fokusa sa tendencije uravnoteženog razvoja mogao bi imati negativne posljedice po društvo u cjelini.

B. Restriktivni scenario – ekološki Scenario intenzivne zaštite - Uvažavajući činjenicu da se u domenu društvenih djelatnosti (posebno obrazovanja, nauke, zdravstva) društvo neminovno suočava sa globalnom

konkurencijom, to se ovaj scenario ne čini pogodnom alternativom za Crnu Goru u ovom trenutku. Pored toga, naš dostignuti nivo razvoja i globalno okruženje traže permanentno unapređenje i razvoj društvenih djelatnosti u svrhu poboljšanja nacionalne konkurentnosti zasnovane na istim. Pozitivni efekti od ovog scenarija najizraženiji bi bili u domenu kulture i socijalne zaštite, dok bi negativni bili očekivani u oblasti obrazovanja i nauke, ali i u drugim sferama kvaliteta života i pretpostavkama razvoja na koje (nauka i obrazovanje) utiču. Iako je riječ o scenariju koji se čini pogodnim i poželjnim za Crnu Goru iz ugla očuvanja kulturne baštine i socijalne zaštite, neadekvatnost ovog scenarija opredjeljuju dva razloga: prvo, ambijentalne determinante sistema još uvijek nijesu na zadovoljavajućem nivou kako bi bio prihvaćen; i drugo, oportunitetni troškovi ovakvog scenarija su visoki, a ogledaju se u usporavanju privrednog rasta i razvoja, koji se bitno temelji upravo na razvoju društvenih djelatnosti.

C. Scenario održivog razvoja - Ovaj scenario je u potpunosti u skladu sa kreiranim ciljevima razvoja iz domena društvenih djelatnosti, koji jednako podrazumijevaju odgovornost i prosperitet, kako u ekonomskom, tako i socijalnom i ekološkom smislu razvoja. Društvene djelatnosti su činjenično međusobno uslovljene. Znanja koja generiše obrazovni i sektor nauke, multiplikativno se odražavaju na sve ostale djelatnosti, kao i privredni razvoj u cjelini. Oblasti poput obrazovanja, nauke, zdravstva, socijalne zaštite i sl. traže kontinuiran razvoj. Znanja brzo zastarijevaju i u tom kontekstu izostanak rasta i razvoja u domenu društvenih djelatnosti bitno usporava realizaciju ostalih ciljeva i izostanak konkurentnosti. Iako živimo u dobu tehnologije čiji razvoj osjećamo na svakom koraku, a koji je učinio da čovjek danas ne može u potpunosti, ni organizaciono ni antropološki da iskoristi sva znanja koja tehnologija pruža, ne treba zaboraviti da ipak čovjek upravlja tehnologijom, a ne obratno. U sektorima društvene djelatnosti potrebno je da kao društvo težimo globalnoj konkurentnosti, uz uvažavanje trenutnog stadijuma i postepeni napredak. U tom kontekstu, razvoj obrazovanja i nauke, fizičke kulture, bavljenje sportom, zdravstvena i socijalna zaštita, kulturna dimenzija čovjekove ličnosti, predstavljaju „conditio sine qua non“ kvaliteta života čovjeka i teme koje traže odgovoran pristup, u svrhu kretanja ka prosperitetnom društvu kojem stremimo.

Pored navedenog, u domenu društvenih djelatnosti postoji prostor za dodatni napredak u pravcu uravnoteženog razvoja, što bi se moglo odraziti i na obustavljanje tendencije smanjenja broja stanovnika koji odlaze iz svojih sredina (bilo da je riječ o stanovnicima sjevernog regiona koji se kreću ka centralnom dijelu, ili uopšteno stanovnicima države, koji odlaze), veći kvalitet socijalne i zdravstvene zaštite na čitavoj teritoriji države, diversifikaciju turističke ponude (kroz bogaćenje posebnih oblika turizma zasnovanih na zdravstvu, sportu, kulturi) i dr.

Mreža naselja i urbanizacija

A. Nastavak postojećeg trenda - Scenario intenzivnog razvoja - U oblasti urbanog i ruralnog razvoja značio bi nastavak dosadašnjeg trenda. U prvom redu bi značio dalju koncentraciju stanovništva i aktivnosti u Podgorici i okolini, kao i na Primorju, time i dalju saturaciju najvrednijih prostora za razvoj intenzivne poljoprivrede i turizma na obali.

U sistemu mreže naselja bi značio ugrožavanje opstanka velikog broja manjih naselja u ruralnim područjima, demografski pritisak na centralna naselja Središnjeg i Primorskog regiona, što bi uslovlilo dodatno jačanje koncentracije i centralizacije. Podgorica i Primorski gradovi bi populaciono rasli na račun praznjenja Sjevernog regiona. Stvarala bi se dodatno suburbanizovana područja, za koja je karakteristična monofunkcionalnost i izražena potrošnja prostora. Seoska područja bi bila i dalje marginalizovana i njihov opstanak bi bio upitan. Kao posledica tih procesa planirani policentrični razvoj naselja se ne bi mogao ostvariti.

U procesu urbanizacije, uz demografski pritisak na urbana područja u Središnjem i Primorskom regionu, nastavila bi se prekomjerna izgrađenost sa nedovoljno opremljenim urbanim sadržajima, bez dovoljno otvorenih zelenih i javnih površina i sa velikim nedostacima u komunalnom opremanju. Značajni lokalni centri bi stagnirali u razvoju, a lokalni centri bi ostali bez razvojne podrške, što bi dovelo do njihove dalje degradacije i demografskog propadanja.

- B. Restriktivni scenario** - Ovaj scenario u prvi plan stavlja zaštitu prostora, u odnosu na razvoj, samim tim što ne podrazumjeva intenzivniji ekonomski razvoj, koji je Crnoj Gori potreban, posebno razvoj Sjevernog regiona, doveo bi do dodatnog disbalansa u mreži naselja, zapuštanja značajnih lokalnih centara, nestajanja lokalnih centara u mreži naselja i za posledicu bi imao naravnomjeran razvoj u naseljima sva tri regiona. Posledice po razvoj mreže naselja bi bile gotovo iste kao pri nastavku dosadašnjeg trenda razvoja. U dijelu urbanizacije bi aspekt zaštite zaustavio trend “zakrčenosti” gradova stambenim i drugim objektima, što je pozitivan efekat, ali je upitna i neodrživa ekonomska dimenzija ovakvog pravca razvoja.
- C. Scenario održivog razvoja** - Sa aspekta kvalitetnog i kontrolisanog razvoja i unapređenja naselja, jedino je prihvatljiv uravnotežen i održiv razvoj u svim segmentima privrednih i društvenih djelatnosti, kojim se sprovodi adekvatna zaštita i unapređenje prostora. Na taj način se može postaći ravnomjeran raspored i distribucija svih funkcija u prostoru i ostvariti policentrični razvoj u mreži naselja. Posebno je potreban intenzivniji razvoj urbanih i ruralnih područja Sjevernog regiona, pri čemu treba na adekvatan način iskoristiti dosadašnju manju izgrađenost prostora kao prednost i na pažljiv način usmjeravati buduće razvojne aktivnosti, kako se ne bi dogodile greške i konflikti u prostoru koji su u dosadašnjem periodu evidentirani u Primorskom i dijelom u Centralnom regionu. Zaštita prostora i životne sredine u svim razvojnim projektima mora biti obavezan uslov razvoja, kako u okviru razvoja urbanih sredina, tako i u ruralnom i turističkom razvoju.

Stanovanje

- A. Nastavak postojećeg trenda** - Produbio bi aktuelne probleme u oblasti stanovanja, nedovoljan kvalitet i kontrola kvaliteta stambene izgradnje, posebno sa aspekta kvaliteta okruženja, neregulisane probleme nelegalne izgradnje, nepristupačne cijene za sve kategorije stanovništva.
- B. Restriktivni scenario** - Podrazumijeva pažljiviji pristup izgradnji i strogo poštovanje pravila zaštite prostora, što bi posledično pozitivno uticalo i na oblast stanovanja, ali ne u dovoljnoj mjeri da se riješe aktuelni problemi.
- C. Scenario održivog razvoja** - Podrazumijeva unapređenja I stambenog sektora u Crnoj Gori u pravcu povećanja socijalne, ekonomske i ekološke održivosti zajednice. Obezbjedio bi i definisanje finansijskih mehanizama za ostvarivanje javnog interesa u stambenom sektoru. Na taj način bi se obezbjedio kvalitet, dostupnost i sigurnost u obezbjeđivanju stanova za sve, posebno najranjivije kategorije društva. Posebno bi se stavio akcenat na ekološki održiva rješenja u stanogradnji i adekvatno održavanje stambenih objekata. U skladu sa obilježjima održivog scenarija bi se obezbjedili humani uslovi stanovanja u skladu sa standardima EU. Obezbjedio bi se pristup energetski efikasnih objekata i sertifikacija.

Zemljišna politika

- A. Nastavak postojećeg trenda** – Nastavak dosadašnjeg trenda razvoja u oblasti zemljišne politike bi ostavio otvorene probleme u ovoj oblasti. To bi, uz izražene probleme u korišćenju prostora i izgradnji objekata, posebno u oblasti izgradnje stanova dovelo do produblivanja problema, stvaranja viška stanova nedovoljnog kvaliteta, zauzimanja poljoprivrednog zemljišta, bez dovoljno jakih instrumenata kontrole u oblasti zemljišne politike. Odsustvom mjera zemljišne politike bi se omogućila izgradnja objekata na dostupnim i atraktivnim lokacijama, bez opravdanih razloga sa aspekta funkcionisanja naselja. Cijna zemljišta na „planiranim“ lokacijama bi bila i dalje izjednačena sa komunalno opremljenim zemljištem, što bi usložnjavalo probleme pri opremanju zemljišta koje je planirano za izgradnju. Sa aspekta zemljišne politike, nastavak trenda nije prihvatljiv, jer ima izraženo negativne posledice na prostor.
- B. Restriktivni scenario** – Sa aspekta zemljišne politike je i u slučaju ovog scenarija, neophodno uspostaviti regulacioni, pravni okvir i mjerama poreske, fiskalne politike riješiti pitanja investiranja u opremanje i uređenje zemljišta.
- C. Scenario održivog razvoja** - scenario usmjerenog i kontrolisanog razvoja, uz mjere zaštite prostora je razvoj kojim se očekuje rješavanje pitanja i u domenu zemljišne politike. Mjere koje će se preduzeti predpostavljaju poštovanje pravila građenja, definisanje mjera u domenu poreske, tržišne i finansijske politike, pa se scenario održivog razvoja smatra optimalnim.

Izgrađenost prostora

A. Nastavak postojećeg trenda - sa aspekta optimizacije u planiranju građevinskih područja, nastavak dosadašnjeg trenda bi prouzrokovao dodatne konflikte u prostoru, doveo do još veće koncentracije objekata, posebno izražene stanogradnje. Nastavila bi se neracionalna potrošnja prostora, disperzna izgradnja i u većini planiranih područja za izgradnju, parametri za izgradnju bi bili neodrživi.

B. Restriktivni scenario je prihvatljiv sa aspekta očuvanja prostora, uz upitnost njegove ekonomske opravdanosti.

Scenario **C. Održivog razvoja** koji predviđa razvoj u svim oblastima i pri tome zahtjeva odgovorno čuvanje prostora, predlaže kao optimalan i sa aspekta korišćenja prostora. Ostvarenje ovog scenarija podrazumjeva niz mjera koje je potrebno preduzeti, a to su stabilizacija sistema planiranja i uređenja prostora uz prilagođenu zakonsku regulativu, sinhronizovana izrada planske dokumentacije, uvođenje pravila u urbanističkoj praksi i kontrola sprovođenja planskih rješenja, saradnja državnog i lokalnog nivou u izradi planskih dokumenata. Ostvarenje ovog scenarija razvoja zahtjeva i dodatne mjere u okviru zemljišne politike.

Energetika

A. Nastavak postojećeg trenda:

- Nedovoljna dinamika realizacije i efekat postojećih mjera kako bi se dostigli postavljeni ciljevi u pogledu učešća obnovljivih izvora energije u bilansu finalne potrošnje i nivoa smanjenja emisija gasova staklene bašte
- Nizak nivo korišćenja raspoloživih tehnološko-ekonomski održivih energetske potencijala
- Održavanje ili slab rast energetske nezavisnosti i niska diversifikacija energenata u bilansu
- Vrlo nizak nivo realizacije potencijala mikro-proizvodnje, tj. razvoja koncepta proizvođač-potrošač
- Potencijal energetske efikasnosti u sektoru zgradarstva (osim kod javnih zgrada) ostaje nedovoljno iskorišćen
- Neznatno korišćenje obnovljivih izvora energije u sektoru saobraćaja
- Ograničena koordinacija razvoja elektroenergetske infrastrukture sa rastom potreba za energijom.

B. Restriktivni scenario:

- Napuštanje klasičnih izvora energije koji su prepoznati kao veliki zagađivači životne sredine što za posljedicu ima značajne manjke energije proizvedene iz sopstvenih izvora.
- Potpuna orijentacija na korišćenje obnovljivih izvora energije bez obzira na stepen njihove komercijalne spremnosti, a u cilju nadomještanja nedostajućih količina energije u energetske bilansu.
- Snižavanje stope energetske nezavisnosti i time veća zavisnost od uvoza energije koja potencijalno može uticati na povećanje troškova za energiju i sigurnost snabdijevanja energijom.
- Snažna orijentacija na racionalnu potrošnju električne energije.
- Povećanje troškova za upravljanje elektroenergetskim sistemom sa visokim učešćem obnovljivih izvora energije u cilju omogućavanja sigurnog pogona.
- Vrlo ograničen razvoj elektroenergetske infrastrukture koji ugrožava kvalitet snabdijevanja postojećih i budućih potrošača, a potencijalno i sigurnost pogona
- Ograničena valorizacija izgrađene prekogranične infrastrukture, a time i potencijalno smanjenje pristupa novih obnovljivih izvora energije evropskom tržištu radi pune valorizacije novih izvora
- Visoko dinamična penetracija elektromobilnosti u javnom i putničkom saobraćaju koja za posljedicu ima i značajno veće investicione troškove, ali značajno smanjuje potrošnju naftnih derivata.

C. Scenario održivog razvoja

Ovaj razmatrani scenario se preporučuje sa aspekta razvoja energetike jer obezbjeđuje dostizanje ciljeva koji u ovoj oblasti postavljeni do 2030.g. To se odnosi na mnogo veće učešće obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji, smanjenje emisija gasova staklene bašte iz energetske sektora i podizanje energetske efikasnosti finalne potrošnje. Ovim razvojnim scenarijem se može dostići povećanje energetske nezavisnosti i dostizanje nivoa energetske intenzivnosti finalne potrošnje karakteristične za razvijene zemlje EU. Ostali ciljevi razvoja u ovom sektoru kao što su smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu, aktiviranje raspoloživih potencijala obnovljivih izvora energije i racionalna potrošnja energije uz primjenu inovacija, su ostvarivi prihvatanjem ovog scenarija razvoja.

Rudarstvo i istraživanje ugljovodonika

- A. Nastavak postojećeg trenda** - Eventualno enormno povećanje potražnje za postojećim mineralnim sirovinama, bez obzira da li se radi o metalima ili nemetalima, ili usled otkrića komercijalnih rezervi ugljovodonika, nesumnjivo bi doveo do agresivnijeg napada na prostor i u značajnijoj mjeri povećanog negativnog uticaja na životnu sredinu. Posebno bi na prostor negativno moglo da utiče intenzivno povećanje potrošnje tehničko-grđevinskog kamena, a što bi za posledicu imalo stihijsko otvaranje pozajmišta i ilegalnih kamenoloma koji bi u bitnom narušili postojeću pejzažnu arhitekturu.
- B. Restriktivni scenario**, ovaj scenario bi značio neargumetnovanu i potpuno restriktivnu primjenu mjera zaštite životne sredine, kao i populističko kreiranje javnog mišljenja koje bi se u potpunosti protivilo svimvrstama eksplatacije mineralnih resursa u Crnoj Gori. Ovaj i ovakav odnos prema rudrskoj industriji kao i industriji proizvodnje ugljovodonika, doveo bi do zatvaranja postojećih rudnika i u potpunosti bi onemogućio otvaranje novih. Dugoročno gledano, to bi dovelo do povećanje zavisnosti od uvoza, postojeći rudnici ne bi prirodno završili proces eksploatacije a samim tim ni vraćanje prostora u prostor pripremljen za druge namjene ne bi bio moguć.
- C. Scenario održivi razvoj** - bi značio zadržavanje postojećih rudnika i postojećeg nivoa eksploatacije, uz blago i kontrolisano povećanje proizvodnje na godišnjem nivou, ali uz striktno poštovanje propisa iz oblasti zaštite životne sredine. Nakon završetka eksploatacije, neophodno je da se prostor, uz projektovane mjere rekultivacije, dovede do potpune upotrebljivosti za druge namjene i to kao potencijalno građevinsko zemljište, sportsko - rekreativne sadržaje kao i prostore pogodne za razvoj poljoprivrede. Umjereni scenario razvoja sa potpunim poštovanjem prirodnim životnim vijekom rudnika i uz plansko i projektovano rekultivisanje terena je jedini scenario koji garantuje zaštitu i očuvanje kako prostora tako i životne sredine.

Poljoprivreda

A. Nastavak postojećeg trenda:

- Nekontrolisanu prenamjenu poljoprivrednog zemljišta kako za potrebe izgradnje industrijskih kapaciteta, tako i za potrebe stambene gradnje. S obzirom da su lokacije izgradnje takvih objekata obično u prigradskim naseljima, to su ugrožene često najkvalitetnije parcele poljoprivrednog zemljišta.
- Ubrzanu depopulacije sela i napuštanje poljoprivrede kao "ne atraktivnog" zanimanja, a napuštene poljoprivredne površine bi vrlo brzo promijenile svoju strukturu, oranične površine bi brzo prešle u kategoriju livada ili pašnjaka, a livade i pašnjaci u odsustvu stoke i ispaše zarastale bi i prelazile u kategoriju makije ili slabog šumskog zemljišta.
- Poljoprivredna proizvodnja bi u tom slučaju bila locirana u uskom pojasu bliže gradskim i prigradskim naseljima, sa još izraženijim intenzitetom u odnosu na već prisutan.
- Napuštanje ruralnih područja i nekorišćenje poljoprivrednih površina u manje povoljnim područjima, u znatnoj mjeri bi smanjilo mogućnost korišćenja evropskih predpristupnih fondova u oblasti poljoprivrede, kao i fondova zajedničke poljoprivredne politike EU nakon pristupanja.
- Pražnjenjem sela gubio bi se značajan dio prepoznatljive tradicije, posebno u smislu autohtonih proizvoda, koji osim što predstavljaju proizvode visoke gastronomske vrijednosti, predstavljaju i do kulturnog nasljeđa i značajne ponude u turizmu.

B. Restriktivni scenario:

- Maksimalnu zaštitu poljoprivrednih površina i prostora visoke prirodne vrijednosti,
- Ograničenu upotrebu hemijskih sredstava (pesticida, herbicida, vještačkih đubriva i sl), a akcenat se daje na proizvodnju tradicionalnih proizvoda i organsku proizvodnju.
- Da bi se ovakva proizvodnja održala u uslovima otvorene tržišne utakmice i visoke konkurencije, ovaj scenarij bi podrazumijevao visoko subvencionistički pristup u državnim mjerama agrane politike.
- S obzirom da scenario zaštite podrazumijeva održavanje dostignutog nivoa razvoja i relativno usporen rast obima proizvodnje, za relativno nerazvijenu i ekstenzivnu poljoprivredu, kakva je u najvećem dijelu crnogorska poljoprivreda, značilo bi sistemsko zaostajanje za okruženjem i nedovoljno dobar pristup u dostizanju razvojnih ciljeva u poljoprivredi.

- C. Scenario održivog razvoja** podrazumijeva razvoj koji se potpuno oslanja na korišćenje vlastitih konkurentskih prednosti. On je baziran na primjeni novih znanja, tehnoloških inovacija i iskoracima u stvaranju novih

proizvoda i diversifikaciji usluga, kako u sektoru poljoprivrede tako i u ukupnom privrednom razvoju. Primjena ovog scenarija u poljoprivredi podrazumijeva:

- potpuno kontrolisanu – ograničenu prenamjenu poljoprivrednog zemljišta, tj. prenamjenu samo za potrebe razvoja proizvodnih djelatnosti i mogućih prerađivačkih kapaciteta (tzv. “green field” projekti).
- postizanje optimalnih prinosa u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, uz primjenu odgovarajućih tehnologija, podizanje konkurentnosti i unapređivanje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda,
- Intenziviranje poljoprivredne proizvodnje u ravničarskom području, posebno kad je u pitanju proizvodnja na oranicama, u stalnim zasadima i u zaštićenom prostoru, primjenom savremenih i investiciono veoma zahtjevnih tehnologija, kao i ukрупnjavanje zona poljoprivrednog zemljišta.
- Sprovođenje sveobuhvatnog programa razvoja sela koji bi podrazumijevao bi pored unapređenja poljoprivredne proizvodnje:
 - obavezno unapređenje i drugih infrastrukturnih sadržaja i time poboljšanje uslova života na selu,
 - punu valorizaciju i afirmaciju visokovrijednih tradicionalnih proizvoda uz unapređenje kvaliteta, proizvoda organske poljoprivrede,
 - širenje turističke ponude na selu (seoski turizam) i diversifikacija privrednih djelatnosti na selu (domaća radinost, razni zanati i sl).

Realizacija ovog scenarija u poljoprivredi mora biti praćena snažnom investicionom i institucionalnom podrškom države i to kroz odgovarajućih podsticaja od strane države, kao i kroz institucionalnu podršku za ispunjavanje uslova i korišćenje međunarodnih grantova i sl.

Primjena ovog scenarija rezultirala bi povećanjem obima poljoprivredne proizvodnje. Posebno važan pozitivan efekat ovog pristupa je očuvanje i razvoj ruralnih područja, zadržavanja i povratak stanovništva, uz uspostavljene dobrih uslove za život i rad, pa predstavlja optimalan scenario koji se preporučuje i sa aspekta razvoja poljoprivrede.

Marikultura i ribarstvo

A. Nastavak postojećeg trenda - Dosadašnji razvoj morskog ribarstva i marikulture već godinama stagnira i veoma je ograničen u razvojnom smislu. Iako postoje određene državne podrške kroz subvencije Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, iste su nedovoljne ili sa ograničenim mogućnostima prijave. Uprkos pokušajima intenzivnijeg razvoja sektora, nisu obezbjeđeni osnovni infrastrukturni uslovi u ribarstvu (ribarska luka, mjesta prvog iskrcanja, mjesta prve prodaje, mjesta za remont ribarskih brodova, zastarela flota i motori, degradacija i prenamjena prostora ribarskih posti u turističke svrhe - izgradnja ponti, mandrača, privezišta za plovila, postavljanje bova i sidrišta). I u sektoru marikulture je sličan slučaj. Naime, nema novih lokacija za razvoj marikulture. Sve lokacije na kojima se nalaze uzgajališta dio su Prostornog Plana područja posebne namjene za Morsko Dobro (iz 2007) koji je neophodno izmjeniti i dopuniti, u skladu sa rezultatima brojnih naučnih istraživanja i baznih studija. Kao i u sektoru ribarstva, na uzgajalištima u najvećem dijelu nema osnovne infrastrukture (struja, voda, kanalizacija), intenzivna urbanizacija obale dovodi do degradacije kvaliteta mora, konflikti sa turizmom i ograničeni uslovi zakupa zemljišta za potrebe uzgajališta, samo su neki od problema koji se godinama ne rješavaju.

B. Restriktivni scenario - Obezbeđivanje logističke podrške na kopnu i daljeg izbora i razvoja lokacija za marikulturu, imajuću posebno u vidu višestruke pritiske u akvatorijumu Bokokotorskog zaliva koji je identifikovan kao izuzetno pogodan za uzgoj školjki. Pod logističkom podrškom na kopnu za morsko ribarstvo podrazumijeva se razvoj infrastrukture tj. uspostavljanje mjesta prvog iskrcanja, mjesta prve prodaje, mjesta za vez ribarskih brodova u lukama, mjesta za remont ribarskih brodova i sl. Modernizacija postojeće ribarske flote, povećanje bezbjednosti na plovilima, modernizacija flote za izlov male plave ribe i flote malog obalnog ribolova. Izmještanje uzgoja ribe sa područja Bokokotorskog zaliva na otvoreno more, odnosno razvoj uzgoja ribe na kopnu (recirkulacijski sistemi), povećanje kapaciteta inovativnih tehnologija u procesu uzgoja, difuzija i transfer tehnologija i tehnološkog znanja, poboljšanje tehnoloških procesa.

C. Scenario održivog razvoja - Obezbeđivanje logističke podrške na kopnu za sektore morskog ribarstva i marikulture. Modernizacija flote, obezbeđivanje sigurnosti investicija u marikulturi kroz dugoročne zakupe zemljišta, donošenje planova upravljanja za sve tipove ribolova i usklađivanje zakonodavnog okvira za pravilima Zajedničke ribarske politike.

Održivi razvoj i unaprijeđenje ribarstva i marikulture kao podrška razvoju turizma u Primorskom regionu. Povezivanje ulova i uzgoja kao primarne proizvodnje s turizmom, kao i sa preradom, stvarajući pritom proizvode

visoke dodate vrijednosti koji će biti konkurentni na tržištu čime će se obogatiti turistička ponuda (dobijanje sertifikata o organskom uzgoju školjki, brendiranje proizvoda, formiranje klastera i novih turističkih ponuda usko povezanih sa ribarstvom i marikulturom). Izmještanje uzgoja ribe sa područja Bokokotorskog zaliva na otvoreno more, odnosno razvoj uzgoja ribe na kopnu (recirkulacijski sistemi), kontinuiran monitoring stanja ribolovnih resursa i donošenje mjera koje će osigurati da je eksploatacija resursa zasnovana na principima održivog razvoja, zaštita i unapređenje tradicionalnog ribolova na području Bokokotorskog zaliva.

Izrada Startegije zaštite morske sredine (u skladu sa međunarodnim direktivama i konvencijama).

Šumarstvo

- A. Nastavak postojećeg trenda** - Nastavkom dosadašnje prakse gazdovanja šumama ne bi se obezbjedila adekvatna zaštita, prirodno podmlađivanje, adekvatna mješovitost niti stabilne sastojine. Niži oblici šumske vegetacije se ne bi prevodili u viši, znatne površine bi bile zakorovljene. Povećanje drvene mase bi I dalje bilo lošeg kvaliteta, debljinska struktura bi bila nepovoljna, a sječa vitalnih stabala bi se nastavila. Prema ovom scenariju je neadekvatna zaštita staništa i vrsta od značaja za EU, neadekvatna je zaštita šuma od požara, od biljnih bolesti i štetočina, a nepotpunom planskom dokumentacijom bi se i dalje pokrivala samo područja ekonomski vrijednijih šuma. U realizaciji planskih dokumenata ne bi se dovoljno primjenjivao GIS.
- B. Restriktivni scenario** – bi značio zaštitu postojećeg stanja šumskog fonda sa relativno malim intenzitetom sječa. Došlo bi zbog isključive zaštite šuma, do znatnog povećanja šuma gdje se ne bi sprovodile privredne aktivnosti, dok bi na ostalim površinama privredne aktivnosti bile znatno redukovane. Ovaj scenario bi u cjelini negativno djelovao i na šume koje bi i dalje bile sa lošom strukturom zapremine i prirast bi bio nekvalitetan, bilo bi neracionalno korišćenje drvene mase, došlo bi do prekida kontinuiteta prihoda.
- C. Scenario održivog razvoja** - Održivim gazdovanjem šumama obezbjeđuje se adekvatna zaštita šumskih ekosistema, podstiče prirodna obnova, mješovitost i skupinasto prebirna struktura, obezbjeđuje njihova stabilnost i biološka raznolikost, a postojeći oblici šumske vegetacije prevode u viši oblik, povećavajući kvalitet i kvantitet drvene zalihe, podržavajući autohtone vrste, čime se povećavaju vrijednost i druge funkcije šuma, uz uvažavanje ekonomskih, ekoloških i socijalnih potreba društva. Očuvala bi se prepoznata staništa koja su od značaja za EU, kao i vrste koje su adekvatno zaštićene.
- Prema ovom scenariju, razvoj šumarstva bi se temeljio na multifunkcionalnosti, na stručnim kriterijumima, i na principima šumarske struke, u cilju naglašavanja opštekorisnih funkcija šuma i ekološke ravnoteže u prostoru, odnosno na načelu održivog razvoja – obezbjeđenja kontinuiteta produkcije i prihoda. Podrazumjeva I mjere Kojima se obezbjeđuje prirodna obnova, mješovitost, obezbjeđujući polifunkcionalnost šumskih ekosistema i trajni sastojinski biodiverzitet, uz poštovanje različitih stanišnih i sastojinskih uslova. Očuvalo bi se šumsko zemljište, obnavljale površine izložene eroziji, požarima i vraćale ambijentalne vrijednosti. Prema ovom scenariju bi se sprovodilo i održivo gazdovanje šumama, a ostvarila aktivnu ulogu u borbi sa negativnim efektima klimatskih promjena.

Lovstvo

- A. Nastavak postojećeg trenda gazdovanja divljači** zasnivao se većinom na amaterizmu, bez adekvatne zaštite divljači i staništa, sa planskom dokumentacijom koja se u većini slučajeva nije zasnivala na realnim podacima, neracionalnom korišćenju divljači i staništa, nedozvoljeni lov.
- B. Restriktivni scenario - Zaštita postojećeg stanja divljači sa relativno malim procentom korišćenja divljači** podrazumijevao bi da se bez osnove stavi pod zaštitu veći broj vrsta divljači, ili uvede stalna zabrana, što bi se negativno odrazilo i na ekonomske, ekološke i socijalne funkcije lovstva.
- C. Scenario održivog razvoja Održivo gazdovanje divljači i njihovih staništa** podrazumijeva obezbjeđivanje održivog gazdovanja populacijama divljači i njihovim staništima na način i u obimu kojim se trajno održava i unapređuje vitalnost populacija divljači, proizvodna sposobnost staništa i biološka raznovrsnost, čime se stiču uslovi za ispunjavanje ekoloških, socijalnih i ekonomskih funkcija lovstva.
- Usklađivanje vrste divljači i njihove brojnosti sa uslovima staništa je jedna od najbitnijih elemenata održivog gazdovanja populacijama divljači. Održivo gazdovanje divljači i njihovih staništa usko je povezano sa održivim gazdovanjem šumama. Gazdovanje populacijama divljači zasnivaće se na prirodnom uzgoju divljači, stručnom određivanju gajenih vrsta divljači, na adekvatnom bonitiranju staništa i procjeni kapaciteta staništa, na stručnoj procjeni dinamike razvoja populacija, kao i odmjerenom i stručnom i odgovornom određivanju jedinki za ostrel.

Adekvatna i stručna zaštita divljači i staništa, kao i upravljanje lovištima organizovaće se od stručnog kadra. Jačaće se kapaciteti u lovstvu, a planska dokumentacija donijeće se za sve nivoe i zasnivaće se na realnim podacima.

Pomorska privreda

- A. Nastavak postojećeg trenda** U okviru scenarija „nastavka postojećeg trenda“, kompanije iz oblasti pomorske privrede (morske luke, kompanije morskog brodarstva, itd.) nastavile bi da posluju sa niskim ekonomsko-finansijskim performansama, uprkos značajnom potencijalu koji posjeduju. Postojeće urušavanje prostora, sa ekološki neprihvatljivim posljedicama, bilo bi nastavljeno, a usaglašavanje sa međunarodnom pravnom legislativom iz ove oblasti bilo bi usporeno i nepotpuno.
- B. Restriktivni scenario** - U okviru „restriktivnog“ scenarija, dostignuti ekonomski razvoj kompanija u ovoj oblasti bio bi održavan, uz određena tehničko-tehnološka unapređenja i dodatno unapređenje relevantnih indikatora poslovanja. Postojeće urušavanje prostora, sa ekološki neprihvatljivim posljedicama, bilo bi u potpunosti zaustavljeno, uz primjenu svih standarda i usklađenost domaće i međunarodne pravne regulative.
- C. Scenario održivog razvoja** - U okviru scenarija „održivog razvoja“ predviđeno je podizanje konkurentnosti i intenziviranje ekonomskog razvoja kompanija pomorske privrede, te njihov značajan doprinos sveukupnom privrednom razvoju Crne Gore. Ovaj razvoj bi bio zasnovan na primjeni relevantnih evropskih i svjetskih standarda u ovoj oblasti, što podrazumijeva, u najvećoj mogućoj mjeri, izbjegavanje negativnih uticaja na prostor.

Turizam

- A. Nastavak postojećeg trenda** – bi značio neujednačen turistički razvoj u regionima Crne Gore, ali i nedovoljno pažljiv i racionalan odabir turističkih zona. Ne bi obezbjedio dovoljno kvalitetan turistički razvoj u Primorskom region, a ravnoteža sa ostalim regionima bi se teško mogla uspostaviti. Intenzivan razvoj, iako potreban turističkom razvoju Crne Gore, nije sveobuhvatni odgovor na razvojne izazove, ukoliko ne podrazumijeva strateški definisanu valorizaciju resursa prostora. Razvoj koji ne podrazumijeva održivost u svakom smislu (ekološka, ekonomska i socijalna održivost) dugoročno neće dovesti do zadovoljavajućeg kvaliteta turističkog proizvoda na nacionalnom nivou. Navedeno se podjednako odnosi na područja visokog i niskog turističkog intenziteta, odnosno, na obalne i planinske dijelove Crne Gore.
- B. Restriktivni scenario** - Iako je zaštita prostora uslov i cilj i turističkog razvoja, s obzirom na trenutno stanje konkurentnosti crnogorskog turističkog proizvoda, intenzivna i rigidna zaštita prostora može nepovoljno uticati na razvojne potrebe u narednom periodu. Intenzivna zaštita prostora preporučljiva je za privredu i turističke proizvode visokog stepena razvijenosti, odnosno, državne zajednice koje su u proteklom periodu prošle potrebne faze razvoja i odgovorile na ključne izazove razvoja. U Crnoj Gori je potrebna intenzivna i aktivna zaštita područja koja su u kategoriji postojećih zaštićenih područja i ugroženih prirodnih područja. To ne podrazumijeva zabranu privrednih aktivnosti, nego iskorištavanje poslovnih inicijativa u smjeru kontrolisane valorizacije i osmišljavanje proizvoda i doživljaja visoke dodane vrijednosti, što se odnosi i na razvoj turizma.
- C. C Scenario održivog razvoja** - U turističkom razvojnom smislu ovaj scenarij označava orijentaciju strateški definisanom, pametno kontrolisanom i održivom razvoju turističke privrede. U ovoj varijanti fokus se postavlja na proizvod i sadržaj visoke dodane vrijednosti koji uvažava lokalne specifičnosti i regionalne osobenosti Crne Gore i u skladu je s razvojnim potrebama privrede. Varijanta uravnoteženog razvoja u najboljoj mjeri odgovara na dva ključna strateško - razvojna izazova, 1) potrebe za unaprjeđenjem opšte konkurentnosti turističke ponude i 2) očuvanje izuzetno vrijednog resursa prostora. Kroz detaljniju elaboraciju implementacije scenarija potrebno je odgovoriti na dva međuzavisna pitanja. Prvo je sezonalna disperzija turističkog prometa kroz razvoj diverzificiranih sadržaja i pitanje prostorne disperzije kroz intenzivniji razvoj u do danas slabije turistički razvijenim područjima.

Saobraćaj

- A. Nastavak postojećeg trenda** - Nastavak dosadašnjeg trenda razvoja u oblasti saobraćaja bi značio sporiji napredak od dinamike koja je prethodnim ciljevima u PPCG do 2020.g. predviđena i koja je potrebna za dinamičniji ekonomski razvoj i progres države. S obzirom da u drumskom saobraćaju značajan broj važnih dionica nije doveden do projektovanog stanja i da se saobraćajna struktura ocjenjuje nivoom srednje razvijenosti sistema, bez obzira što su se značajna sredstva uložila u infrastrukturu u prethodnom periodu, postojeći trend se

ne može ocjeniti kao zadovoljavajući za naredni planski period. U oblasti željezničkog saobraćaja takođe nije učinjen značajniji napredak, pa je i sa tog aspekta nastavak trenda neprihvatljiv. U oblasti vodnog saobraćaja koji je uglavnom sezonskog karaktera su neophodna značajna unapređenja, kao i u oblasti vazdušnog saobraćaja koji je na zadovoljavajućem nivou u odnosu na trenutne potrebe, ali svakako sa potrebom za značajna unapređenja, kad je u pitanju ambiciozan plan razvoja privrede Crne Gore u narednom periodu.

- B. Restriktivni scenario** u razvoju saobraćaja nije poželjan jer može dovesti do sporije realizacije čak i strateški važnih projekata saobraćajnica u narednom periodu. Uz uvažavanje svih režima zaštite prostora, kako sa aspekta zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti, predjela i životne sredine, često se zbog vrlo zahtjevne morfologije terena u Crnoj Gori, mora tražiti kompromis, kako bi se sa jedne strane štitio prostor, a sa druge strane stvorile tehničke mogućnosti za realizaciju infrastrukturnih projekata. Scenario koji prije svega promoviše zaštitu prostora je prihvatljiv u svakom slučaju kad se za infrastrukturu može naći tehničko rješenje koje je sa aspekta zaštite prihvatljivije, ali i tehnički moguće. U slučaju da nije moguće naći adekvatno tehničko rješenje, ovaj scenario bi zaustavio ključne važne projekte i negativno bi se odrazio na ukupan razvoj u državi.
- C. Scenario održivog razvoja** – sa aspekta razvoja saobraćaja, održivi scenario razvoja predstavlja uravnotežen i optimalan pristup u razvoju i promoviše razvoj svih vidova saobraćaja u cilju bolje povezanosti unutar države, bolje i veće pristupačnosti državama u regionu i ostvarivanje interkonekcije sa važnim panevropskim koridorima. Podrazumjeva povezivanje u jedinstven transportni sistem (TEN -T), razvojem saobraćajnica, željeznice, luka i aerodroma i postepenu integraciju prema standardima EU, pri čemu savaki podsistem saobraćaja doprinosi efikasnosti i bezbjednosti u saobraćaju. Sa aspekta ostvarenja planske vizije, ovaj scenario je i u oblasti saobraćaja ocjenjen kao optimalan.

Vodoprivreda

- A. Nastavak postojećeg trenda** – nastavak dosadašnjeg trenda u ovoj oblasti bi doveo do neracionalnog korišćenja vodnih resursa, zagađenja rječnih tokova i mora, ugrožavanja vodoizvoriišta neplanskom urbanizacijom i izgradnjom objekata i nije prihvatljiv sa aspekta razvoja vodoprivrede.
- B. B Restriktivni scenario** – Scenario intenzivne zaštite bi imao pozitivne efekte u segmentu zaštite voda. S obzirom da podrazumjeva niže stope ekonomskog rasta i razvoja, mogao bi dovesti i do negativnih efekata u oblasti zaštite voda, nedovoljnog prečišćavanja voda zbog nedovoljnog ulaganja u izgradnju PPOV.
- C. C Scenario održivog razvoja** – sa aspekta razvoja vodoprivrede ovaj scenario je najprihvatljiviji, jer podrazumjeva racionalno upravljanje i korišćenje vodnih resursa. Taj pristup zahtjeva zaštitu vodnih resursa, ali i njihovo korišćenje uz stroge mjere zaštite. Za razvoj prema ovom scenariju je važno da postoji usvojen stav da su svi oblici života i sve ljudske aktivnosti više ili manje vezani za vodu kao resurs. Privredni razvoj i urbanizacija dovode, s jedne strane, do velikog porasta potreba za vodom, a s druge, do ugrožavanja vodnih resursa. Voda tako može postati ograničavajući faktor razvoja i prijetnja ljudskom zdravlju i održivosti prirodnih ekosistema. Očekuje se da se primjenom ovog scenarija razvoja uspostavi neophodna ravnoteža između korišćenja voda, zaštite voda, a u oblasti upravljanja rizicima i zaštita od stetnog djelovanja voda.

Upravljanje otpadom

- A. Nastavak postojećeg trenda** - intenzivnog razvoja u pojedinim područjima i nedovoljne kontrole zaštite prostora nije prihvatljiv scenario, jer ne obezbjeđuje adekvatan i kvalitetan način upravljanja otpadom. Ako bi se trend nastavio, ne bi došlo do skorije izgradnje novih deponija, a došlo bi i do povećanja količina otpada na neuređenim odlagalištima, koja su već mnogobrojna u svim opštinama Crne Gore.
- B. Restriktivni scenario** - Predstavlja zahtjev za razvojem na ekonomičan način u pogledu korišćenja resursa, pri čemu je u oblasti industrije obavezno da se koriste tehnologije i razvija proizvodnju na način koji obezbjeđuje racionalno korišćenje prirodnih resursa, materijala i energije, podstiče ponovno korišćenje i reciklažu proizvoda i ambalaže na kraju životnog ciklusa i promoviše ekološki održivo upravljanje prirodnim resursima. Sa aspekta upravljanja otpadom je prihvatljiv scenario.
S obzirom da predstavlja održavanje postojećeg razvoja, sa aspekta ekonomske podrške izgradnji deponija i kvalitetnog organizovanja upravljanja otpadom ne predstavlja u potpunosti prihvatljivu varijantu razvoja.
- C. Scenario održivog razvoja** - obezbjeđuje upravljanje otpadom kroz efikasnije korišćenje resursa i smanjenje količine otpada. Ovim scenarijem razvoja se može obezbjeđiti planirani broj deponija, objekti za reciklažu, selekcija otpada na mjestu stvaranja prema domaćoj zakonskoj regulativi i Direktivi EU.

Kvalitetnom organizacijom i upravljanjem, se može obezbjediti upravljanje građevinskim otpadom, upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje, kao i sanacija i remedijacija, upravljanje kanalizacionim muljem i korišćenje u svrhu proizvodnje električne energije i tople vode.

Zaštita prirode

A. Nastavak postojećeg trenda – Nastavak postojećeg trenda bi sa aspekta zaštite prirode značio određene pozitivne pomake u ustanovljavanju novih zaštićenih područja na kopnu i u moru. Sa aspekta zaštite životne sredine bi bio neprihvatljiv, jer bi značio nastavak ugrožavanja biodiverziteta, gubitak i degradaciju staništa uslijed urbanizacije i izgradnje infrastrukture.

Sa aspekta zaštite životne sredine sporo bi se rješavali problemi zaštite vazduha emisijim iz industrije, sagorijevanja goriva i saobraćaja. Osjetljive zone bi i dalje trpile posljedice zagađenja vazduha, voda i zemljišta. Zaštita područja mora bi bila zapostavljena.

B. Restriktivni - ekološki scenario – Sa aspekta zaštite prirode i životne sredine, ovaj scenario razvoja je potpuno prihvatljiv. Podrazumjeva sprječavanje zagađenja životne sredine, povećanje površina pod nekim oblikom zaštite, uspostavljanje ekološke mreže Natura 2000 i povećanje zaštićenih područja u moru.

C Scenario održivog razvoja – opšti cilj u okviru ovog scenarija razvoja je zaštita i očuvanje vrijednosti i kvaliteta prostora. To podrazumjeva iste ciljeve koji su iskazani u „ekološkom scenariju i ekosistemski pristup u svim oblastima razvoja. Pretpostavlja intenzivniji razvoj, a ne konzervaciju prostora i prihvatljiv je sa aspekta zaštite prirode i životne sredine.

Očuvanje predjela

A. Nastavak postojećeg trenda - Ukoliko se primijeni visokoambiciozni maksimalni razvoj predjela doći će do kratkoročnog privrednog razvoja ali i do gubitka identiteta predjela, smanjenja zaštićenih područja, prenamjena poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinska područja, iskorišćavanje neobnovljivih resursa itd. Promjena strukture predjela, njihova degradacija i potreba za sanacijom predjela nakon kratkoročnog privrednog razvoja će predstavljati daleko veći trošak za društvo od dobiti koja je ostvarena.

B. Restriktivni scenario – Scenario zaštite predjela - Scenario zaštite predjela u potpunosti je posvećen zaštiti kulturne i prirodne baštine, očuvanju životne sredine i prostora, održavanju prostora u stanju što bliže izvornom. U osnovi to znači smanjenje ekonomskih aktivnosti, niske stope ekonomskog rasta i predstavlja stagnaciju uz djelimično restrukturiranje do kraja planskog perioda. Ovaj scenario predviđa nižu stopu rasta privrede, saobraćaja i turizma. Konzervacija predjela je preduslov privrednom razvoju. Primjenom ovog scenarija doći će do uspješne zaštite predjela, posebno zaštićenih područja, ali i do sporijeg privrednog razvoja (smanjene mogućnosti za otvaranje novih radnih mjesta), smanjenje planiranih površina građevinskih područja, što bi rezultiralo migracijama stanovnika van slabije ili nedovoljno razvijenih predjela.

C. Scenario održivog razvoja - Ovaj scenario znači posmatranje predjela kao resursa u prostoru. „Predio kao resurs” odnosi se na materijalnost u fizičkom prostoru koju prati mjerljivost prema odgovarajućim kriterijumima. Imajući u vidu značaj očuvanja predjela, definisan je koncept „predjela prijatnih za život” kao potencijal za održiv regionalni razvoj, ističući između ostalog potrebu za: balansom između zaštite predjela, društvenog blagostanja i ekonomskog razvoja, prilagođavanjem klimatskim promjenama, unapređenjem upravljanja i participacije ključnih aktera u procesu planiranja.

Kulturno nasljeđe

A. Nastavak postojećeg trenda – nastavak trenda bi uslovio intenzivnu eksploataciju Primorskog regiona, naročiti područja sa statusom UNESCO zaštite nije prihvatljiv sa aspekta zaštite kulturnog naslijeđa.

B. Restriktivni scenario – je preliminarno prihvatljiv. U implementaciji PPCG podrazumijeva analitičku provjeru nivoa značaja (Menadžment plan) i mjerljivu projekciju uticaja kulturnog naslijeđa na ekonomski razvoj.

C. Scenario održivog razvoja - Scenario konvergencije predstavlja univerzalnu kategoriju i podrazumjeva balans između interesa od javnog i ekonomskog značaja države Crne Gore i zaštite naslijeđa u integrisanom rješavanju prostornih pitanja u urbanim zonama i zonama različitog stepena zaštite. U daljoj razradi i implementaciji PPCG, podrazumijeva prethodnu sinteznu i analitičku – studijsku provjeru konkretnih uticaja na naslijeđe kroz procedure i pravila u skladu sa zakonom, stepenom zaštite, planskom projekcijom zaštite naslijeđa i smjernicama sadržanim u Smjernicama za dalju razradu i implementaciju PPCG.

Seizmički rizik

U razmatranju scenarija budućeg razvoja, pitanje seizmičkog rizika uvijek ima karakter ograničavajućeg faktora i predstavlja konflikt interesa u razvoju. Negativne implikacije razvojnih koncepata i najvažniji konflikti koje visoki seizmički hazard i postojeće okolnosti diktiraju dati su u Poglavlja Ogranicenja za izgradnju i potencijalni konflikti u korišćenju prostora. Cilj je da usvojena varijanta razvoja balansira pozitivne i negativne efekte.

- A. Nastavak postojećeg trenda** – predstavlja varijantu nastavka razvoja bez stroge kontrole i zaštite prostora i krajnje je nepovoljan sa stanovišta povećanja seizmičkog rizika. Dovodi do intenzivnog iscrpljivanja prostora i resursa, dalje nekontrolisane urbanizacije i zahtjeva pojačanu i strogu kontrolu i zaštitu prostora.
- B. Restriktivni scenario** –scenario intenzivne zaštite i smanjenog obima razvoja je – sa stanovišta kontrole svih rizika, tako i seizmičkog jeste najpovoljniji scenario. Po svojoj prirodi, ovaj restriktivni plan treba da započne realizaciju u uslovima teške ekonomske situacije. Opasnost ovakvog scenarija je da bi u slučaju odsustva striktno kontrole realizacije, mogao poprimiti odlike odsustva planiranja. Takođe, treba sagledati socijalne uslove neophodne za njegovu realizaciju – stanje javne svijesti, edukaciju, odgovornost, profesionalnu etiku, ali i sve pokazatelje održivog razvoja (uključivo i siromaštvo). Nažalost, primjeri nerealizovanih scenarija u Crnoj Gori postoje – kako u prostornom planiranju u Crnoj Gori, tako i pristupu ekološkim konceptima.
- C. Scenario održivog razvoja - scenario odgovornog, usmjerenog i kontrolisanog razvoja** predstavlja najprihvatljiviji scenario. Prema datim ključnim postavkama seizmički hazard je neophodno uključiti kao važan element pri planiranju i realizaciji u svim oblastima, a posebno u planiranju i izgradnji objekata.
- Postojeće stanje seizmičkog rizika i opšte aktuelno stanje utiču na planiranje i kontrolu u primjeni ovog scenarija, pa bi realizacija zahtijevala strogu kontrolu svih faktora koji utiču na seizmičku sigurnost – od izbora i ispitivanja lokacija, do kontrole realizacije razvojnih projekta. Radi prevencije štetnih posljedica zemljotresa i održivosti razvoja – ova **kontrola morala bi se pojačati upravo u njegovoj I fazi Scenarija** – periodu intenziviranja razvoja.
 - Deklarisana određenja ovog scenarija vezana za kontrola dalje urbanizacije i adekvatnu izgradnja u okviru građevinskih područja, eliminisanje nelegalne gradnje i adekvatno sprovođenje zemljišne politike, prenamjenu, obnovu, sanaciju i preobražaj izgrađenog građevinskog zemljišta, idu u prilog kontroli seizmičkog rizika. Ipak potrebno ih je kritički sagledati (*Siste. Problem seizmičke sigurnosti legalizovanih objekata prepoznati u Baznoj studiji „Elementarne nepogode i rizik od tehničkih incidenata“ koja je urađena za potrebe PPR do 2040*).
 - Pitanja razvoja saobraćaja i obezbjeđivanje povezanosti, razvoja vodosnabdijevanja i zaštite vodoizvorišta, kontrolisanog odlaganja otpada na kopnu i moru, zaštita kulturne baštine su razvojni potencijali ovog scenarija razvoja, koji se reflektuju na smanjenje seizmičkog rizika i jačanje otpornosti zajednice, pa je ovaj scenario prihvatljiv i sa aspekta smanjenja seizmičkog rizika.

Smanjenje rizika od katastrofa

- A. Nastavak postojećeg trenda** – Značio bi nedovoljno efikasan sistem nacionalne bezbjednosti i moguće rizike, posebno u oblasti smanjenja rizika od katastrofa koji se odnose na prirodne nepogode i tehničko tehnološke hazarde. Iako su učinjeni značajni pomaci nastavak trenda nije dovoljan za potpuno jačanje otpornosti civilne spremnosti i sposobnosti za upravljanje kriznim situacijama. Strategija odbrane Crne Gore bi se sprovodila u skladu sa obavezama koje proizilaze iz članstva Crne Gore u NATO savezu.
- B. Restriktivni scenario** – Pri realizaciji restriktivnog scenarija razvoja bi smanjila obim rizika samim tim što podrazumijeva rješavanje problema u sektoru urbanizma i izgradnje objekata i takođe je prihvatljiv sa aspekta upravljanja rizicima. Ipak, kako predviđa niži ekonomski rast smanjuje I okvir finansiranje adekvatnog odgovora na rizike.
- C. Scenario održivog razvoja** - Sa aspekta smanjenja rizika od katastrofa najadekvatniji je predloženi scenario C. Održivi razvoj, koji obezbjeđuje *Odgovor, uravnotežen razvoj, razvoj I void ka ekonomskom socijalnom prosperitetu uz adekvatnu zaštitu prostora.*, Podrazumjeva ostvarenje planske vizije na sveobuhvatnom pristupu u prostornom planiranju, imajući u vidu do sada dostignuti stepen razvoja, te činjenicu da je usklađen sa nacionalnim ciljevima održivog razvoja. U skladu je I sa ciljevima razvoja EU, kao i prioritetima Crne Gore u sprovođenju politike u oblasti smanjenja rizika od katastrofa, kroz procjenu dvije grupe rizika iz Strategije za

smanjenje rizika od katastrofa (elementarne nepogode i tehničko-tehnološke i druge nesreće) i determinisanja ključnih aktivnosti koje je potrebno realizovati u budućnosti.

Meteorološki hazardi

- A. Nastavak postojećeg trenda** – sa aspekta meteoroloških hazarda, posebno u kontekstu klimatskih promjena, nije preporučljiv, jer ukazuje na niz slabosti koje su se pokazale u prethodnom periodu, posebno sa aspekta neadekvatne izgradnje objekata i zona u prostoru koje su ranjive sa aspekta meteoroloških hazarda, nekontrolisana izgradnja u uskom obalnom pojasu, zasipanje bujičnih tokova
- B. Restriktivni scenario** – prihvatljiv sa aspekta zaštite prostora, ali ne sagledava u dovoljnoj mjeri ekonomski aspekt razvoja i samim tim osporava brži ekonomski razvoj kome težimo.
- C. C Scenario održivog razvoja** – je prihvatljiv jer se njime može postići ravnoteža između zaštite i razvoja. Podrazumjeva da se pri planiranju i izgradnji velika pažnja posveti prirodnim uslovima, pogodnostima terena za razvoj. Pri tome treba imati u vidu posebno i meteorološke hazarde na način da se smanji njihov uticaj na prostor i ljude, a da se klimatsko meteorološke karakteristike iskorista kao potencijal u razvoju, pažljivom namjenom prostora i odgovarajućom distribucijom sadržaja.

Tabela 9.4. TABELA

<i>Vrjednovanje scenarija razvoja</i>			
<i>Sektor</i>	A . NASTAVAK TREND A	B . RESTRIKTIVNI EKOLOŠKI SCENARIO	C. ODRŽIVI RAZVOJ PREPORUČENI SCENARIO
Ekonomija	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje BDP-a per capita do 9.000€ - Realni rast BDP-a 4 (%) godišnje - Dostizanje BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći do nivoa 50% Evropskog prosjeka - Rast prosječne bruto zarade u Crnoj Gori do 50 evropskog prosjeka 	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje BDP-a per capita do 7.000€ - Realni rast BDP-a 2 (%) godišnje - Dostizanje BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći do nivoa 40% Evropskog prosjeka - Rast prosječne bruto zarade u Crnoj Gori do 40 % evropskog prosjeka 	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje BDP-a per capita do 10.000€ - Realni rast BDP-a 5 (%) godišnje - Dostizanje BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći do nivoa 70% Evropskog prosjeka - Rast prosječne bruto zarade u Crnoj Gori do 70 % evropskog prosjeka
Demografija	<ul style="list-style-type: none"> – Nastavak nepovoljnog trenda – Unutrašnjih migracija, emigracija van granica države; – Opadanje broja stanovnika u Sjevernom regionu; – Mali rast broja stanovnika na nivou države do kraja planskog perioda; 	<ul style="list-style-type: none"> – Nastavak ispoljenih demografskih trendova; – Emigracija van države; – Jake unutrašnje migracije prema Središnjem i Primorskom regionu; – Značajno opadanje broja stanovnika Sjevernog regiona; – Minimalan rast broja stanovnika na nivou države do kraja planskog perioda; 	<ul style="list-style-type: none"> – Uvođenje redistributivne populacione politike; – Zaustavljane trenda opadanja broja stanovnika u Sjevernom regionu i postepeni rast do kraja planskog perioda; – Oživljavanje stopa nataliteta i značajniji rast broja stanovnika na nivou države do kraja planskog perioda;
Izgrađenost i građevinska područja	<ul style="list-style-type: none"> - Predimenzionisana građevinska područja, - Parametri za izgradnju preko nosivog kapaciteta građevinskih parcela i zona, - Usitnjena disperzna izgradnja, - Otežani uslovi infrastrukturnog/komunalnog opremanja, - Skuplja izgradnja i opremanje građevinskog zemljišta i veći negativni efekti na životnu sredinu, - Planiranje građevinskih područja u osjetljivim zonama za izgradnju, 	<ul style="list-style-type: none"> - Zadržavanje na nivou postojeće izgrađenosti, - Zaustavljanje prekomjernog širenja građevinskog područja, - Usmjeravanja izgradnje van zaštićenih i osjetljivih područja, - kontrola planiranja izgradnje u užem obalnom području, - Odobravanje izgradnje infrastrukture isključivo sa ekološkog aspekta, - Zaustavljanje procesa nelegalne, izgradnje i otklanjanje negativnih posledica po životnu sredinu, 	<ul style="list-style-type: none"> - Kontrolisano širenje građevinskih područja, - Korišćenje neizgrađenog dijela u okviru postojećeg građevinskog područja, maksimalna iskorišćenost građevinskih područja, - Kompaktna koncentrisana izgradnja, - Kontrolisana i usmjerena izgradnja u ruralnim područjima, - Poštovanje mjera zaštite i isključivanje građevinskih područja iz zaštićenih i osjetljivih zona,

	<ul style="list-style-type: none"> - Prevelika gustina stanovanja, neprimjerena tipu naselja i geomorfološkim uslovima zone, - Potrošnja dijela poljoprivrednog zemljišta i šumskog zemljišta, - Naglašena izgradnja objekata sekundarnog stanovanja, - Niska iskorišćenost građevinskih područja, 		<ul style="list-style-type: none"> - Obezbeđivanje infrastrukture za planirana građevinska područja, - Izgradnja infrastrukturnih objekata uz procjenu uticaja na životnu sredinu i svođenje eventualnih negativnih efekata na minimum, - Saniranje šteta prouzrokovanih prekomjernom gradnjom, - Rješavanje problema nelegalne izgradnje i sanacija štete.
Energetika	<ul style="list-style-type: none"> – Energetska nezavisnost 60 %; – Udio OIE u proizvodnji el. en. 60 %; – Nacionalni ciljevi OIE, EE i GHG nijesu zadovoljeni; 	<ul style="list-style-type: none"> – Energetska nezavisnost 48 %; – Udio OIE u proizvodnji el. en. 100 %; – Nacionalni ciljevi OIE, EE i GHG su zadovoljeni; 	<ul style="list-style-type: none"> – Energetska nezavisnost 80 %; – Udio OIE u proizvodnji el. en. 100 %; – Nacionalni ciljevi OIE, EE i GHG su zadovoljeni;
Poljoprivreda	<ul style="list-style-type: none"> – Korišćene poljoprivredne površine 20%; – Stepen samodovoljnosti u hrani 25%; – Pokrivenost uvoza izvozom (uključujući i turističku ponudu) na nivou od 15%; 	<ul style="list-style-type: none"> – Korišćene poljoprivredne površine 30%; – Stepen samodovoljnosti u hrani 30%; – Pokrivenost uvoza izvozom (uključujući i turističku ponudu) na nivou od 20%; 	<ul style="list-style-type: none"> – Korišćene poljoprivredne površine 40%; – Stepen samodovoljnosti u hrani 40%; – Pokrivenost uvoza izvozom (uključujući i turističku ponudu) na nivou od 25%;
Šumarstvo	<ul style="list-style-type: none"> – Zapremina bi se smanjivala, manjivao bi se kvalitet; – Prirast bi se smanjivao, Kvalitet bi opadao; – Debljinska struktura bi opadala; – Konverzija degradiranih sastojina u viši oblik nema promjena; – Povećanje površina šuma (na račun šumskog zemljišta) nema promjena; 	<ul style="list-style-type: none"> – Došlo bi do neznatnog povećanja zapremine, ostao bi isti kvalitet ; – Prirast bi ostao isti sa tendencijom pada, kvalitet bi ostao isti sa tendencijom pada; – Debljinska struktura bi se neznatno povećala; – Konverzija degradiranih sastojina u viši oblik neznato bi se povećala; – Povećanje površina šuma (na račun šumskog zemljišta) neznato bi se povećala; 	<ul style="list-style-type: none"> – Došlo bi do povećanja zapremine, došlo bi do povećanja kvaliteta zapremine; – prirast bi se povećao, kvalitet proraste bi se povećao; – Debljinska struktura bi se povećala; – Konverzija degradiranih sastojina u viši oblik znatno bi se povećala; – Povećanje površina šuma (na račun šumskog zemljišta) znatno bi se povećala;
Pomorska privreda	<ul style="list-style-type: none"> – Ciljevi EUSAIR 50%; – Plavi autoputevi 50%; – Integracija podsistema PP 30% – Nacionalni ciljevi ekonomskog rasta i razvoja PP nisu zadovoljeni; 	<ul style="list-style-type: none"> – Ciljevi EUSAIR 80%; – Plava ekonomija u duhu EU politike 100%; – Kontrolisani izlov ribe; 	<ul style="list-style-type: none"> – Ciljevi EUSAIR 100%; – Plavi autoputevi 100%; – Integracija podsistema PP 100% – Jedinstveni nacionalni okvir za bezbjednost i sigurnost 100%;

		<ul style="list-style-type: none"> – Eliminacija istraživanja i iskorišćavanja nafte i gasa; – Integracija podistema PP 50% – Jedinstveni nacionalni okvir za bezbjednost i sigurnost 100%; – Nacionalni ciljevi ekonomskog rasta i razvoja PP su zadovoljeni 80%; 	<ul style="list-style-type: none"> – Nacionalni ciljevi ekonomskog rasta i razvoja PP su zadovoljeni 100%;
<p>Turizam (detaljna razrada nalazi se u poglavlju Indikatori održivosti na stranici xy, dok je smještajna struktura razrađena u poglavlju Model rasta na stranici xy)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Smještajni intenzitet turizma: rast vrijednosti iznad preporučenog scenarija; – Intenzitet turističkog prometa: rast vrijednosti iznad preporučenog scenarija; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smještajni intenzitet turizma: rast vrijednosti ispod preporučenog scenarija; – Intenzitet turističkog prometa: pad vrijednosti značajno ispod okvirne vrijednosti prema EU standardima; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smještajni intenzitet turizma: 0,38 u 2030. g. ; – Intenzitet turističkog prometa: 2,79 u 2030. g.; – Okvirne vrijednosti održivosti prema EU standardima; – Smještajni intenzitet turizma: 1; – Intenzitet turističkog prometa: 1,6;
<p>Saobraćaj</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Nastavak rekonstrukcije postojećih magistralnih i regionalnih puteva do 75%, nastavak gradnje autoputa ka granici sa Srbijom, dugoročno povezivnje svih transportnih sistema; 	<ul style="list-style-type: none"> – Nastavak rekonstrukcije postojećih mag i reg puteva do 50%, bez gradnje autoputeva i saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj, bez mogućnosti za povezivanje svih transportnih sistema; 	<ul style="list-style-type: none"> – Nastavak rekonstrukcije postojećih mag i reg puteva do 100%, gradnje oba autoputa i saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj, razvoj aerodroma, luke Bar, ostvriavanje jedinstvenog transportnog sistema sa svim vidovima saobraćaja;
<p>Vodoprivreda</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Usporeno odvijanje snabdijevenosti ruralnih područja koja su deficitarna vodom. - Nedovoljna zaštita sanitarnih zona zaštite vodoizvorišta, - Sporo povećanje obuhvata stanovništva javnim vodovodima, - Izraženi gubitci u korišćenju vode, - Nedovoljna kontrola kvaliteta vodotoka i nedovoljno spriječavanje zagađenja, 	<ul style="list-style-type: none"> - Snabdijevanje vodom u skladu sa strogim režimima zaštite, - Zaštita užih i širih zona zaštite vodoizvorišta, - Racionalno korišćenje vode - Zaštita od štetnog dejstva voda stanovništva i imovine, smanjenje rizika, - Kontrola stanja vodotoka i poboljšanje vodnog režima - Potpuna prevencija zagađenja, 	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje procenta snabdijevenosti područja i stanovništva vodom, - Racionalno korišćenje voda, - Održavanje dobrog statusa i ekološkog potencijala vodnih tijela, - Prevencija zagaženja, - Kompleksna zaštita od štetnog dejstva voda - Kontrola kvaliteta i uređenje vodotoka u skladu sa zaštitom životne sredine, - Racionalno korišćenje hidropotencijala uz maksimalnu kontrolu zaštite od negativnih uticaja,
<p>Istraživanjeksi eksploatacija mineralnih sirovina</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Nizak nivo ulaganja u geološka istraživanja; – Otežan pristup ležištima mineralnih sirovina; 	<ul style="list-style-type: none"> – Sve manje mogućnosti ulaganja u istraživanje; – Eksploatacija i obrada/prerada mineralnih sirovina, kao metaličnih, 	<ul style="list-style-type: none"> – Planski i strateški pristup korišćenju mineralnih sirovina; – Veća zainteresovanost investitora kako nacionalnih tako i inostranih;

	<ul style="list-style-type: none"> – Administrativne barijere; – Neusaglašenost planova i interesa na državnom nivou i lokalnih samouprava, – Konflikti u prostoru; – Nepostojanja vizije i jasne strategije korišćenja mineralnih sirovina u Crnoj Gori; – Ne omogućava razvoj, proširenje mineralno sirovinske baze i razvoj industije zasnovane na mineralnim sirovinama; – Pad proizvodnje i smanjenje broja kompanija i zaposlenih u sektoru rudarstva i industrije; – Pad ove privredne grane u učešću u BDP; 	<p>tako i nemetalnih (građevinskih materijala i industrijskih minerala) i energetskih;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Nedostatak investicija u u istraživanje, – Pokretanje proizvodnje i izgradnja industrijskih kapaciteta u ovoj oblasti. – Ugrožen postojeći nivo proizvodnje; 	<ul style="list-style-type: none"> – Ravnopravniji status privrednih grana zasnovanim na korištenju mineralnih sirovina u odnosu na ostale privredne grane; – Diversifikacija privrednih i sveukupno ekonomskih aktivnosti; – Poštovanje evropskih preporuka i normi u procesu planiranja; – Lakši pristup ležištima mineralnih sirovina; – Racionalno istraživanja u skladu sa principima postupnosti, potpunosti i ekonomičnosti; – Korištenje uz obavezu daljih istraživanja u opredijeljenim koncesionim prostorima namijenjenim za istraživanje i eksploataciju mineralni; – Korištenje mineralnih sirovina uz obavezu daljih istraživanja u opredijeljenim koncesionim prostorima namijenjenim za istraživanje i eksploataciju mineralnih sirovina; – Proširenje mineralno-sirovinske baze. – Napredak industrijskih grana; – Veći broj kompanija i zaposlenih; – Veći prihode i učešće u nacionalnom BDP; – Smanjenje uvozno-izvoznog deficita Crne Gore;
<p>Upravljanje otpadom</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Količina proizvedenih svih vrsta otpada bila bi na približno istom nivou; – Količina tretiranog i odloženog komunalnog otpada ostala bi na nivou istih procentnih vrijednosti; – Procenat prikupljenog otpadnog materijala (staklo, papir, metal i plastika) pripremljen za ponovnu upotrebu i reciklažu, kao i količina sekundarno izdvojenih komponenti otpada ostaju na istim vrijednostima; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smanjiti količine proizvedenih svih vrsta otpada za najmanje 20%; – Povećati količinu tretiranog, a smanjiti količinu odloženog komunalnog otpada za najmanje 30%; – Povećati procenat prikupljenog otpadnog materijala (staklo, papir, metal i plastika) pripremljen za ponovnu upotrebu i reciklažu, kao i količinu sekundarno izdvojenih komponenti otpada za najmanje 30%; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smanjiti količine proizvedenih svih vrsta otpada za najmanje 10%; – Povećati količinu tretiranog, a smanjiti količinu odloženog komunalnog otpada za najmanje 20%; – Povećati procenat prikupljenog otpadnog materijala (staklo, papir, metal i plastika) pripremljen za ponovnu upotrebu i reciklažu, kao i količinu sekundarno izdvojenih komponenti otpada za najmanje 20%;

	<ul style="list-style-type: none"> – Količina biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada bila bi značajna što nije adekvatno za naredni period; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smanjiti količinu biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada za najmanje 30%; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smanjiti količinu biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada za najmanje 20%;
Prirodna baština i zaštita životne sredine	<ul style="list-style-type: none"> - Ugrožavanje biodiverziteta, - Umjereno povećanje područja pod zaštitom kopna i mora, - Nedovoljno ulaganje u razvoj Nacionalnih Parkova, - Nedovoljna promocija zaštićenih područja, - nedovoljno opremanje i nizak nivo promocije usluga ekosistema, - nedovoljna sanacija ugroženih područja. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kontrola i zaštita očuvanja biodiverziteta - Povećanje područja pod režimima zaštite, - Konzervacija zaštićenih područja i smanjeno ulaganje u unapređenje tih područja, - Sanacija zagađenih područja, - Maksimalna zaštita zaštićenih područja kopna i mora, - Ustanovljavanje novih područja zaštite mora. 	<p>Povećanje površina pod zaštitom, Omogućavanje lokalnog i regionalnog razvoja kontrola režima zaštite kopna i mora, Monitoring stepena kvaliteta elemenata životne sredine, Usmjeravanje razvoja uvan zaštićenih područja, Ulaganje u zaštićena područja u svrhu, korišćenja i adaptivnog upravljanja, Ulaganje u očuvanje i promocija zaštićenih područja u turističke svrhe.</p>
Kulturna baština	<ul style="list-style-type: none"> – Nesrazmjerno povećanje građevinskog područja u odnosu na prirodne resurse južne regije – u granicama predložene zaštićene okoline kulturnih dobara, naročito u granicama Područja, ugrozio bi status UNESCO zaštite; – Nerješavanje pitanja – procesa revalorizacije zaštićenih kulturnih dobara i valorizacije potencijalnih dobara, ugrozilo bi realizaciju predloženog scenarija (ekološki, održivi) ; 	<ul style="list-style-type: none"> – Broj zaštićenih područja, kulturnih pejzaža i ambijenta uz stvaranje uslova za razvoj ekološkog turizma i sporskog turizma uz (očuvanje specijalnih ambijentalnih karakteristika građenog prostora i pejzaža) ; – Broj zaštićenih autentičnih seoskih aglomeracija uz stvaranje uslova za razvoj privrede - ekoturizma; 	<ul style="list-style-type: none"> – Broj zaštićenih istorijskih jezgara i urbanih centara nasljeđa XX vijeka, industrijske arhitekture (savremena revitalizacija uz očuvanje duha vremena i funkcije, i mjesta određene istorijske epohe) ; – Broj zaštićenih fortifikacija i dr. vrsta kulturnih dobara (savremena revitalizacija – u uslovima tehničke zaštite, saobraćajne dostupnosti –povezanosti i uslovima nove – adekvatne (kompatibilne) funkcije;
Zaštita predjela			
Seizmički rizik / Rizik od katastrofa	<ul style="list-style-type: none"> – Trend uvećanja postojećeg nivoa seizmičkog rizika; – Nesprovođenje preventivnih mjera u građevinarstvu i prostornom planiranju; 	<ul style="list-style-type: none"> – Smanjenje postojećeg nivoa seizmičkog rizika; – Uvođenje restriktivnih mjera gradnje; 	<ul style="list-style-type: none"> – Kontrola seizmičkog rizika; – Periodično preispitivanje postojećih propisa u oblasti projektovanja seizmički sigurnih objekata;

	<ul style="list-style-type: none"> – Dalje i progresivno korišćenje seizmički nestabilnih terena; – Spajanje i progresivan širenje oblasti u kojima se indukuje seizmičnost uslijed prekomjerne eksploatacije energetskih resursa; 	<ul style="list-style-type: none"> – Rušenje objekata selektivno na nestabilnim ili preizgrađenim sredinama; – Uvođenje obaveze seizmičkog i drugog osiguranja objekata protiv katastrofa; – Postroživanje načina definisanja UTU – Potpuna kontrola indukovane seizmičnosti (obustava dalje eksploatacije energetskih resursa) ; – Propisivanje i sprovođenje obaveze redovne probabilističke analize i evaluacije seizmičkog rizika na nivou države (primjereno potrebama prostornog planiranja) ; – Propisivanje obaveze redovne probabilističke analize i evaluacije seizmičkog za sve važne infrastrukturne objekte i objekte kritične infrastrukture; 	<ul style="list-style-type: none"> – Strogo definisanje UTU i obaveze sprovođenja geotehničkih istraživanja; – Promovisanje i uvođenje prakse osiguranja od zemljotresa i drugih katastrofa; – Ograničeno i selektivno korišćenje energetskih resursa shodno principu izbjegavanje seizmičkog hazarda; – Propisivanje i sprovođenje obaveze redovne probabilističke analize i evaluacije seizmičkog rizika na nivou države (primjereno potrebama prostornog planiranja);
<p>Klimatske promjene</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Povećanje ranjivosti prostora na postojeće meteorološke-klimatske rizike; – Urbane sredine, povećano opterećenje na meteorološki rizik „ostrva toplote“ ; – Urbane sredine, povećano opterećene na efekte „jezera hladnog vazduha“ sa narušenim kvalitetom vazduha; – Urbane sredine, povećano opterećenje na urbane „flashflood“ poplave; – Privredne ekonomske grane i resursi, turizam, energetika, poljoprivreda, vodoprivreda, šume dodatno opterećene na ranjivost od klimatskih promjena i meteoroloških rizika; 	<ul style="list-style-type: none"> – Postojeći trend uticaja klimatskih promjena će se nastaviti uz određeno smanjenje ranjivosti; – Potrebno je izbalansirano djelovanje između potreba ekonomije i ekologije u kontekstu klimatskih promjena; – Klimatske promjene i ublažavanje je dugotrajan proces, zbog toga mjere i akcije moraju da budu održive u smislu zadovoljenja potrebe ekologije i potrebe ekonomije na jedinstvenom prostoru Crne Gore; – Primjena principa „maksimalno ekološki“ u oblasti prostornog planiranja može da ima ozbiljne implikacije na ekonomiju a pri tom korist u ekologiji da bude neznatna a meteorološki rizici u pogledu klimatskih promjena mogu ostati i dalje na snazi; 	<ul style="list-style-type: none"> – U kontekstu klimatskih promjena ovdje imamo faktor eliminacije „pokretača rizika“ od posljedica klimatskih promjena; – Ovaj koncept je i šansa za smanjenje-redukciju postojećih meteoroloških rizika koji su kategorije „neprihvatljiv“ (Residual risk) u kategoriju „prihvatljiv“ rizik (Acceptable risk); – Izbalansirane su potrebe ekologije i ekonomije za zajednički prostor u korist smanjenje negativnog uticaja klimatskih promjena; – Ovaj koncept razvoja, ima komponentu da se sistematski mijenja mikroklima uključujući nove namjene prostornih cjelina sa izgrađenom otpornošću na klimatske promjene je održiv model pristupa za duže vremenske staze; – Uključuje namjena prostora za primjenu nove tehnologije za ekonomsku namjenu

		<p>– Maksimalno ekološki ne znači automatski i maksimalno smanjenje od uticaja klimatskih promjena, jer se radi o globalnim procesima koji imaju refleksiju na regionalnu i mikroklimu;</p>	<p>prostora iz koje će se moći finansirati, ekološke potrebe i izgradnja veće otpornosti prostora i zajednice na uticaj klimatskih promjena i meteoroloških rizika uz održiv ekonomski razvoj;</p>
--	--	---	--

PREDLOG SCENARIJA RAZVOJA

Na osnovu razmatranih ključnih određenja i efekata navedenih scenarija, u Konceptu plana se predlaže Scenario „**ODRŽIVI RAZVOJ**“ koji sublimira ekonomski razvoj i zaštitu prostora. Njime se može obezbjediti uravnotežen regionalni razvoj, ekonomski i socijalno razvijena, ali prije svega ekološki očuvana država.

Ovaj scenario omogućava realizaciju opštih ciljeva prostornog razvoja: razvoj strukture naselja u pravcu ostvarivanja policentričnog modela, razvoj privrede na osnovu sopstvenih prirodnih potencijala u svim oblastima i povećanje konkurentnosti, obezbjeđivanje funkcija humanog urbanog razvoja i aktiviranje i očuvanje ruralnih prostora kao važnog elementa za ostvarivanje ravnomjernog regionalnog razvoja.

Uz poštovanje aspekata zaštite prostora i životne sredine, obezbjeđuje realizaciju zelene ekonomije i prilagođava je potrebama lokalnih zajednica. Obezbeđuje veće zapošljavanje i utiče pozitivno na dosadašnje demografske trendove.

Temelji ovog scenarija su razvoj energetike i saobraćaja, održiv prostorni razvoj i zaštita njegovih temeljnih vrijednosti vrijednosti.

Konačan izbor treba da bude rezultat razmatranja različitih stavova, kroz dijalog i konsultacije koje će se obaviti u toku predviđenog Prethodnog učešća javnosti (ranog uvida) i postizanja konsenzusa o modelu budućeg razvoja Crne Gore, kako bi se u Nacrtu plana detaljno predložile projekcije prema odabranom scenariju i predložile smjernice za implementaciju.

10.KONCEPT ORGANIZACIJE I UREĐENJA PROSTORA

Koncept organizacije prostora Crne Gore za planski period do 2040.godine, uslovljen je dostignutim privrednim i društvenim razvojem, na regionalnom nivou i na nivou opština. Pri tome se kao polazna osnova ima u vidu dostignuti nivo razvoja u svim oblastima, posebno u oblasti privrede i infrastrukture.

Koncept budućeg razvoja Crne Gore treba da otvori mogućnosti ka rješavanju aktuelnih problema i pragova razvoja u svim sektorima privredne i društvenih djelatnosti, posebno infrastrukturnog razvoja i da obezbjedi kompleksnu zaštitu prostora.

Planske projekcije razvoja koje se predlažu u Konceptu plana će se dodatno razmatrati u daljem toku izrade plana, kroz proces Prethodnog učešća javnosti, izradu Nacrta plana i proces Javne rasprave, do konačnog Predloga PPCG koji se usvaja na Skupštini Crne Gore. U svom konceptualnom, a posebno u završnoj fazi izrade, PPCG mora da odgovara opštim dugoročnim ciljevima razvoja države i potrebama njenog stanovništva. U transparentnom procesu njegove dalje izrade, obezbjediće se konsenzus po svim razvojnim pitanjima koja su od strateškog interesa za planski period.

Postavke na kojima se temelji Koncept PPCG u cilju ostvarenju razvojne vizije su:

- Uspostavljanje strateškog okvira za opšti prostorni razvoj Crne Gore do 2040.g., kroz stabilizovanje sistema prostornog i urbanističkog planiranja,
- Ravnomjeran regionalni razvoj i podsticaj za razvoj svih lokalnih zajednica, na osnovu sopstvenih razvojnih potencijala i rješavanja pragova razvoja,
- Zaštita prirodne i kulturne baštine i održiva valorizacija,
- Održiv urbani i ruralni razvoj u skladu sa prihvaćenim standardima i ostvarenje policentričnosti,
- Zaustavljanje negativnih demografskih trendova i jačanje demografskog kapaciteta države kao najvažnijeg razvojnog resursa,
- Razvoj saobraćaja i energetike i ostalih infrastrukturnih sistema,
- Unapređenje privrednog i poslovnog ambijenta za dinamičniji ekonomski razvoj države,
- Upravljanje seizmičkim i drugim rizicima,
- Implementacija plana.

10.1.OPŠTA STRUKTURA PROSTORA

REGIONALNA PODJELA

Regionalna struktura Crne Gore je definisana prema geografskim karakteristikama, prirodnim uslovima, formiranim vezama naselja i privredne strukture. To je uslovalo međusobnu različitost regiona i specifičan prostorni razvoj po regionima, što zahtjeva i poseban pristup u sagledavanju regionalnih specifičnosti, ali i integralni pristup u planiranju razvoja cjelokupne teritorije Crne Gore.

Primorski region obuhvata područje Bokokotorskog zaliva, centralnog i južnog primorja. Karakteriše ga relativno gusta naseljenost, veća zastupljenost tercijernih djelatnosti u privredi i značajno viši BDP po stanovniku u odnosu na Sjeverni region. Uski obalni pojas je u prostornom smislu pod izraženim pritiskom i zahtjeva prostorno plansko usmjeravanje i saobraćajno unapređenje izgradnjom obilaznica oko gradova i izgradnjom brze primorske saobraćajnice, uz uslov što manjeg uticaja na životnu sredinu i kulturnu baštinu.

Ključni ciljevi razvoja ovog regiona su posebna kontrola i usmjeravanje urbanog rasta, podizanje nivoa komunalne opremljenosti u naseljima, plansko korišćenje vanurbanih i ruralnih područja, sprovođenje integralnog upravljanja Obalnim područjem i definisanje namjene mora uz njegovu adekvatnu zaštitu. Kroz sanaciju i urbani razvoj neophodna je veća kontrola izgradnje i izgradnja i obnova ruralnog zaleđa, u skladu sa definisanim pravilima i planskim parametrima.

Središnji region obuhvata zone Zetske i Bjelopavličke ravnice, Nikšićkog i Cetinjskog polja, u nizijskom prostoru Crne Gore, koji je okružen karstnim površima. U ovom regionu su smješteni najvažniji administrativni, privredni,

obrazovni i zdravstveni centri. Prostorni uslovi zahtijevaju infrastrukturno opremanje, razvoj privrede i očuvanje vrijednog poljoprivrednog zemljišta.

Razvoj Središnjeg regiona podrazumjeva aktiviranje potencijala za turizam, industriju kao i unaprjeđenje razvoja Prijestonice Cetinje i Glavnog grada Podgorice, uz razvoj grada Nikšića sa predipozicijama za veći broj razvojnih funkcija. Potrebno je rješavanje depopulacije u sjeverozapadnom dijelu Središnjeg regiona, rješavanje bezvodnosti u karstnom dijelu regiona i obezbjeđivanje infrastrukture. Naglašava se i potreba rješavanja evidentiranih ekoloških problema.

Sjeverni region je formiran od razvojnih zona u dolinama Lima, Tare i Čehotine, Pive i Ibra, u kontaktu sa planinskim područjem. U privrednom smislu je orjentisan na poljoprivredu i šumarstvo, sa izraženom depopulacijom i zahtjeva prioritete razvojne mjere.

Razvoj Sjevernog regiona u planskom periodu treba usmjeriti ka dostizanja značajno višeg razvoja, aktiviranjem potencijala u turizmu, poljoprivredi i drugim oblastima. Potrebno je rješavanje problema depopulacije i deagrarizacije ruralnog područja, rješavanje nedovoljno kontrolisane eksploatacije šuma, intenzivniji razvoj poljoprivrede, energetike, kao i viši standard razvoja društvenih djelatnosti i usluga koji će privući mlađe stanovništvo za život i investiranje u razvoj. Neophodna je intenzivna zaštita prostora i rješavanje evidentiranih ekoloških problema.

SAOBRAĆAJNI RAZVOJNI KORIDORI

Konceptom plana predviđa se veći stepen saobraćajne integracije prostora između regiona i unutar razvojnih zona u okviru svakog regiona. Saobraćajni koridori, koji su uslovljeni geografskim pogodnostima, pokrenuće i koncentraciju privrednih i društvenih aktivnosti. Taj proces će se oslanjati na postojeću i buduću mrežu najvažnijih saobraćajnica, a započet je izgradnjom dijela autoputa Bar – Boljari i magistralnog puta Risan – Žabljak.

Saobraćajni razvojni pravci/koridori:

Istočni saobraćajni razvojni koridor: Bar - Podgorica – Mateševo – Andrijevića - Berane – Boljare, sa kracima Kolašin – Mojkovac – Bijelo Polje; sekundarne veze prema područjima Plava, Gusinja, Petnjice i Rožaja

U dosadašnjem razvoju Crne Gore, ovaj saobraćajni pravac je predstavljao istočnu osu razvoja Crne Gore u pravcu Bar – Kolašin - granica sa Srbijom. U narednom periodu, izgradnjom prvog crnogorskog autoputa omogućava se intenzivniji razvoj područja opština Andrijevice i Berana. Sekundarne veze prema područjima Plava, Gusinja, Petnjice i Rožaja, omogućiće aktiviranje ovih prirodno bogatih područja i valorizaciju potencijala za razvoj. Zona područja Kolašina će sekundarnim (magistralnim) pravcima i dalje biti razvojno privlačna, a zona Mojkovca će se pokretanjem intenzivnijeg razvoja pridružiti atraktivnim planinskim područjima Crne Gore. Posebno se akcent stavlja na potrebu intenzivnijeg razvoja područja Plava, Gusinja i područja Petnjice i Rožaja.

Zapadni saobraćajni razvojni pravac - koridor: Herceg Novi - Risan – Grahovo - Nikšić - Šavnik - Žabljak - Pljevlja; sa sekundarnom razvojnom vezom Nikšić - Kolašin

Na ovom saobraćajnom koridoru stvorene su nove mogućnosti razvoja izgradnjom saobraćajnice od Risna preko Grahova do Žabljaka. U narednom periodu se očekuje intenzivnije povezivanje razvojnih potencijala Primorskog i Sjevernog regiona u oblasti turizma, ali i ostalih privrednih djelatnosti, čime se otvaraju dodatne mogućnosti u razmjeni poljoprivrednih dobara i drugih usluga i djelatnosti.

Primorski saobraćajni razvojni pravac - koridor: Boka Kotorska – (Herceg Novi – Tivat – Kotor) - Budva - Bar – Ulcinj

Primorski saobraćajni razvojni pravac od Boka Kotorske do Ulcinja, pored prostorne cjelovitosti, oslonja se na aktivnosti i funkcije koje se odvijaju na moru i obali, regionalne infrastrukturne sisteme luku Bar i ostale luke i marine, nautički i kupališni i stacionarni turizam. Morfološka različitost je uslovlila i funkcionalnu podijeljenost Primorja na cjeline Boka - Budvanska rivijera i Bar – Ulcinj, koju je u razvojnom smislu potrebno prevazići izgradnjom primorske saobraćajnice i obilaznica oko gradova.

Izražena je i orijentacija ovih cjelina dominantno ka centru države i u skladu sa tim potreba njihovog boljeg povezivanja sa Cetinjem i Podgoricom, kao i poboljšane lokalnih veza sa neposrednim zaleđem.

Središnji saobraćajni razvojni pravac - koridor: Nudo - Grahovo – Nikšić - Danilovgrad – Podgorica - državna granica sa Albanijom (Božaj), sa krakom Nikšić – Plužine - državna granica - Šćepan Polje

Razvojni saobraćajni koridor Središnjeg regiona u narednom periodu treba da ostane značajan pravac razvoja kojim se intenzivnije mogu povezati privredne i društvene aktivnosti, uz dodatne razvojne pokretače u oblasti turizma, poljoprivrede, industrije, razvoj energetskog sektora. U okviru ovog saobraćajnog i razvojnog koridora očekuje se komplementaran i visok privredni razvoj u narednom periodu i saobraćajno unapređenje.

Razvoj ovog regiona će dodatno podstaći Jadransko jonski autoput – kontinentalna varijanta, koja je predložena Konceptom plana.

Osim ovih primarnih razvojnih koridora, takođe su značajni i sekundarne razvojne veze, kojima će se uspostaviti intenzivnija saradnja između određenih lokalnih zajednica, kao što su: Rožaje - Berane i Bijelo Polje, povezivanje Nikšića sa Kolašinom i povezivanje drumskim i željezničkim saobraćajem između naselja Pljevlja i Bijelo Polje.

Sjeverni saobraćajni razvojni koridor), Pljevlja – Bijelo Polje – Berane – Rožaje sa sekundarnim razvojnim povezivanjem drumskim i željezničkim saobraćajem između Pljevalja i Bijelog Polja.

Područje opštine Pljevlja je u prethodnom periodu saobraćajnicom Primorje - Žabljak bolje povezano sa Durmitorskim područjem, Nikšićem i Primorskim regionom prema Risnu, kao i sa Podgoricom i dalje sa Barom. Potrebna je intenzivnija konekcija i bolja saobraćajna povezanost sa područjem Bijelog polja i Berana, što će biti ostvareno izgradnjom drumskog i željezničkog saobraćaja. Na taj način se opštine Sjevernog regiona mogu intenzivnije privredno povezati.

U cilju podrške međuopštinskoj saradnji moguće je saobraćajno povezati zonu Mateševo – Kolašin – Boan – Šavnik. Zona Kolašina je preko Bjelasice dodatno saobraćajno povezana sa područjem Berana, što omogućava veću integrisanost prostora u ekonomsku razvojnu cjelinu.

RAZVOJNE ZONE

Koncept PP CG do 2040. g. zadržava podjelu na razvojne zone definisane u PPCG do 2020.g., pri čemu su novoformirane opštine postale sastavni dio pripadajuće zone.

Predlaže se planirano i kontrolisano korišćenje razvojnih potencijala, sprovođenje prioriternih aktivnosti u svim regionima i njihovim razvojnim zonama na održiv način, kroz zaštitu svih segmenata životne sredine i jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za realizaciju politika razvoja. Nakon obavljanja prethodnog učešća javnosti i dijaloga sa predstavnicima svih opština, u Nacrtu plana će biti definisani i prioriteti razvoja za sve razvojne zone u skladu sa predlozima sa nivoa opština.

PRIMORSKI REGION

- Razvojna zona Boka Kotorska (H.Novi, Kotor, Tivat)
- Razvojna zona Budvansko-petrovačko primorje
- Razvojna zona Barsko-Ulcinjско primorje

Koncept – Primorski region je najrazvijeniji i gusto naseljen dio Crne Gore, bogat po prirodnim vrijednostima i kulturnom nasleđu. Činjenica da posjeduje morsku obalu dugu oko 336km (sa ostrvima i rijekom Bojanom), veliki broj prirodnih plaža, istorijske spomenike i spomeničke cjeline šest istorijskih jezgara, predione vrijednosti i bogatstvo biodiverziteta, ukazuje na potrebu pažljivog vođenja politike prostornog razvoja. Ovaj region je atraktivan za život, ali i za dalji razvoj turizma i mediteranske poljoprivrede, marikulture i ribarstva. U prethodnom periodu su konstatovani neodrživi trendovi u razvoju Primorskog regiona, čije plansko rješavanje je započeto izradom Prostornog plana za obalno područje, na način da se integralnim pristupom za šest primorskih opština definišu principi razvoja i režimi korišćenja prostora.

Primorski region treba da se razvija uz usmjereno i kontrolisano korišćenje prirodnih resursa svih opština, uz poštovanje režima zaštite i unapređenja životne sredine. S obzirom da region ima brojne prirodne potencijale, u narednom periodu treba izbjeći sve potencijalne konflikte u korišćenju prostora, posebno u širem obalnom pojasu 1km od obalne linije, uskom pojasu 100m od obalne linije i u zoni Morskog dobra.

Uski obalni pojas predstavlja područje posebnih vrijednosti, ujedno i najatraktivnije područje, pa stoga i kriterijumi javnog interesa moraju imati prioritet u planiranju daljeg razvoja. U zoni užeg obalnog pojasa potrebno je:

- Obezbjediti integralni pristup u korišćenju i očuvanju obalnog podgučja Crne Gore,

- Obezbijediti slobodan pristup obali kao prirodnom dobru, javno korišćenje i javni interes u korišćenju morskog dobra; očuvati prirodne plaže i autohtonu vegetaciju;
- Područje Morskog dobra koristiti u skladu sa javnim interesom i zaštititi od devastacije i gradnje pojedinačnih objekata ili više objekata, osim objekata koji su funkcionalno povezani sa morem ili morskom obalom i objekata od javnog interesa, infrastrukturnih objekata i objekata koji zahtijevaju smještaj na obali kao što su brodogradilišta, luke i sl.
- Luke nautičkog turizma planirati u naseljima i izdvojenim građevinskim područjima izvan naselja, u skladu sa prirodnim uslovima i zaštitom životne sredine,
- Očuvati specifične obalne ekosisteme, koristiti prirodna i kulturna dobra u skladu sa zaštitom,

Prioriteti razvoja: infrastrukturno poboljšanje, razvoj drumskog saobraćaja, izgradnja obilaznica gradova, aktiviranje pomorskog saobraćaja i međuopštinskih pomorskih linija, rješavanje zagađenja urbanih područja, dalji razvoj kanalizacionih sistema i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, veća pažnja i adekvatno upravljanje kulturnom baštinom, smanjenje urbanističkog pritiska na opštinske centre, posebno na grad Budvu, sprječavanje linearne gradnje, planiranje održivih kapaciteta u turizmu i posebna pažnja u zonama vrijednih prostora van urbanih naselja.

Posebnu pažnju treba posvetiti očuvanju i zaštiti prirodnih plaža i preduzeti hitne mjere zaštite na plažama na kojima su evidentirani problemi erozije i smanjenje njihovih površina.

Naglašava se potreba **intenzivnije međuopštinske saradnje**, posebno između opština Kotor, Tivat i Herceg Novi u zoni Boke Kotorske.

Potrebno je intenziviranje razvoja ruralnog područja, sa ciljem očuvanja tog prostornog potencijala i stvaranja komplementarne turističke ponude sa užom zonom uz morsku obalu.

Razvojna zona Boka Kotorska je geografski kompaktna i zahtjeva jedinstven pristup u prostornom uređenju. Opština Herceg Novi razvoj može temeljiti na izgrađenim turističkim funkcijama, sa akcentom na zdravstveni turizam i unapređenje postojećih kapaciteta. Potencijali za razvoj su područje Igala, Njivica, priobalje Zelenika i Bijela, poluostrvo Luštica i ruralno zaleđe.

Područje grada Kotor, sa statusom kulturnog dobra pod UNESCO zaštitom ima prednosti u razvoju turizm. Potencijal za razvoj su i naselja Perast, Risan, Prčanj. Ističu se razvojne zone Grbaljsko i Mrčevo Polje i otvoreno more sa naseljima Tršteno, Žukovica i Bigovo, pogodne za razvoj turizma.

Potencijali za razvoj područja Tivta su saobraćajna prednost aerodroma razvijen nautički turizam, turistički kapaciteti uvala Pržno, Luštica, Plavi Horizonti, Ostrvo cvijeća, ostrvo Sveti Marko.

Budvansko Petrovačko primorje je područje izgrađenih kapaciteta i tradicije, posebno Miločera, Svetog Stefana, ali i izraženih urbanih problema i konflikata, zbog koncentracije turističke i stambene izgradnje u uskom obalnom pojasu. Poseban potencijal predstavljaju obale i plaže. Zahtjevi budućeg razvoja su usmjereni na očuvanje plaža, podizanje kvaliteta turističke ponude do nivoa visokog kvaliteta, ruralni razvoj u zaleđu i rješavanje saobraćajnih i komunalnih ograničenja.

Barsko-Ulcinjnsko primorje je područje najjužnijeg dijela Crnogorskog primorja. Prtednost u razvoju predstavlja kapacitet luke Bar i dobra pozicija u odnosu na autoput Bar Boljare. Razvoj Bara se može oslanjati i u narednom periodu na nautički turizam, poljoprivredne resurse i ruralno zaleđe, posebno dio prema Skadarskom jezeru.

Zona Ulcinja kao poznat turistički motiv ima Veliku plažu, koja se integralnom koncepcijom razvoja može valorizovati do nivoa ekskluzivne visokokvalitetne turističke destinacije. Istorijsko jezgro Ulcinja, poljoprivredne površine, kompleksi maslinjaka, solana kao zaštićeno područje od međunarodnog značaja, uvršteno u Ramsar svjetsku listu močvarnih područja, Ada Bojana i Valdanos su značajni razvojni potencijali opštine Ulcinj.

SREDIŠNJI REGION

- Razvojna zona Podgorica, Danilovgrad, Tuzi, Golubovci, (Zetsko Bjelopavlička zona)
- Razvojna zona Nikšić
- Razvojna zona Cetinje
- Razvojna zona Skadarsko jezero

Koncept – Prostor Zetske ravnice, sa zonom **Podgorica, Danilovgrad, Tuzi i Golubovci**, predstavlja područje intenzivnog razvoja. Državna, društveno politička i upravna uloga Podgorice, društvene djelatnosti i usluge centra najvišeg ranga, značajna saobraćajna funkcija, uz naučne i kulturne funkcije, naglašavaju ulogu, kako u regionu, tako i u ukupnom prostoru Crne Gore. U daljem razvoju je potrebno sve funkcije državnog centra unapređivati kroz kontrolisan i dinamičniji razvoj u cilju podizanja opšteg nivoa i kvaliteta usluga. Posebnu pažnju treba posvetiti saobraćajnom unapređenju, očuvanju zdrave i čiste životne sredine i razvoju nezagađujuće industrije. S obzirom na značajne kapacitete u poljoprivrednom zemljištu, naglašava se potreba da se izbjegne konflikt urbanizacije i zemljišta pogodnog za razvoj poljoprivrede.

Zona Bjelopavličke ravnice sa Danilovgradom kao centralnim naseljem je takođe značajna sa aspekta očuvanja plodnog poljoprivrednog zemljišta. U narednom periodu je potrebno kontrolisati širenje industrije i urbanizacije, kako bi se izbjegao konflikt sa poljoprivrednim zemljištem. Posebnu pažnju treba posvetiti problemu plavljenja zemljišta, radi očuvanja i zaštite stanovništva i imovine.

U razvoju ovog regiona značajnu ulogu imaju i opština Tuzi sa opštinskim centrom i opština Golubovci, koje osim upravnih i administrativnih funkcija imaju značajnu ulogu u razvoju poljoprivrede i saobraćaja.

Područje opštine Nikšić je značajna zona razvoja u Središnjem regionu, sa prirodnim uslovima i povoljnim saobraćajnim položajem za pokretanje intenzivnijeg razvoja u narednom periodu. Sa ostvarenim funkcijama univerzitetskog i kulturnog centra, kvalitetnim poljoprivrednim resursima u ruralnom području, elektroenergetskim kapacitetima i formiranom bazom industrije, u narednom periodu treba da postane centar usluga i funkcija visokog ranga. U cilju kvalitetnog razvoja je neophodno: prevazići konflikte između urbanog razvoja i razvoja industrije, podstaći razvoj značajnih lokalnih centara, rekultivisati površinske kopove i zaštititi kvalitet životne sredine, zaštititi poljoprivredno zemljište, podići postojeći kapacitet infrastrukture u urbanom centru i ostalim naseljima i posebno unaprijediti razvoj u dijelu tranzitnog turizma, koristeći saobraćajni položaj, jezera Slano i Krupac i Vučje kao izletnički centar.

Razvojna zona Cetinje je simbol kulture i istorije Crne Gore. Osim funkcije Prijestonice Crne Gore, u razvoju treba da iskoristi niz prednosti, blizinu Nacionalnih Parkova Lovćen i Skadarsko jezero, poziciju u neposrednoj blizini morske obale, i pokrene intenzivniji razvoj. Funkcije prijestonice i akademskog centra su usko povezane sa funkcijama Podgorice. Treba ih unaprijediti daljim očuvanjem kulturnog i prirodnog naslijeđa, u urbanom dijelu pažljivim arhitektonskim pristupom i pažljivim konceptom urbanog razvoja, posebno imajući u vidu prostorna ograničenja širenja grada. Pri tome treba posebno obratiti pažnju na visok nivo podzemnih voda u zoni Cetinjskog polja, kao ograničenje u izgradnji objekata.

Razvojna zona Skadarsko jezero je svoj značaj potvrdila činjenicom da je Nacionalni Park i zona međunarodno zaštićenog područja. Ističe se visoka ekološka, ambijentalna i kulturnoistorijska vrijednost u zonama Lesendro, Žabljak, Virpazar, Rijeka Crnojevića, Vranjina, manastirski kompleksi na arhipelagu. Duž sjeverne obale jezera ističu se kompleksi poljoprivrednog zemljišta, bogata flora i fauna i saobraćajna prednost kroz mogućnost povezivanja Bojanom sa Jadranskim morem. Sve su to prednosti koje ovaj prostor može iskoristiti u svom daljem razvoju, kroz razvoj turizma, rekreacije, poljoprivrede, kontrolisanog ribarstva, naučnog i kulturnog turizma.

Ograničenje koje je prepoznato i u prethodnom periodu je konflikt između saobraćajne mreže i područja NP Skadarsko jezero. Konceptom plana se predlaže kopnena varijanta dijela koridora autoputa, sa ciljem prevazilaženja navedenog razvojnog konflikta. Uslov za kontrolisan razvoj je rješavanje problema prečišćavanja otpadnih voda, kompleksna zaštita prirodne sredine, staništa ptica i mrijestilišta, zaštita i obnova istorijskih spomenika i obilježja, očuvanje kestenovih šuma na obroncima uz južnu obalu jezera, rješavanje nelegalne gradnje i posebno važno rješavanje sporazuma sa Albanijom radi uspostavljanja zaštite i korišćenja Skadarskog jezera i rijeke Bojane.

SJEVERNI REGION

- Razvojna zona Gornje i Srednje Potarje (Kolašin, Mojkovac)
- Razvojna zona Polimljsko - plavska (Plav, Gusinje, Andrijevića, Berane, Petnjica, Rožaje),
- Razvojna zona Bijelo Polje,
- Razvojna zona Piva (Šavnik, Plužine),
- Durmitorska razvojna zona- Žabljak

- Razvojna zona Pljevlja,

Koncept - Sjeverni region se ističe sa svojim prirodnim potencijalima koje u planskom periodu na pažljiv način treba valorizovati. Svaka zona ovog regiona, Gornje Polimlje i Potarje, Polimsko Plavska zona sa Rožajama i Petnjicom, posebno zona NP Prokletije, NP Biogradska Gora i Durmitor, Zona Bijelog Polja, Pivska zona i zona Pljevalja sa Ljubišnjom, rapolažu mnoštvom i raznolikošću prirodnih vrijednosti i ljepota, koje predstavljaju pravo bogatstvo i izazov za kontrolisan i kvalitetan razvoj u narednom periodu. Izgradnjom ključnih saobraćajnih pravaca i povezivanjem zona u okviru Sjevernog regiona, može se snažno podstaći njihov razvoj i otvoriti mogućnost privredne saradnje, posebno u oblasti poljoprivrede i turizma. Obezbeđivanjem višeg nivoa usluga i društvenih djelatnosti, sve razvojne zone u ovom regionu mogu postati privlačne za život i investiciona ulaganja.

S obzirom na bogatstvo šumama, u Sjevernom regionu posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti šuma i njihovom održivom korišćenju. Posebno se ističe očuvanost ekološkog koridora počev od Durmitora, preko Bjelasice i Komova do Prokletija.

Razvojna zona **Kolašin** je već prepoznata kao turistička destinacija, a osim toga može se razvijati u pravcu kontrolisanog korišćenja šumskih i poljoprivrednih resursa, pitke vode, prerađivačke industrije.

Zona Mojkovca svoj razvoj može temeljiti na potencijalima za poljoprivredu, prerađivačku industriju i planinski turizam. S obzirom na potencijale mineralnih sirovina, moguć je razvoj uz poštovanje režima zaštite životne sredine i posebno rijeke Tare.

Zona Plava i Gusinja predstavlja područje atraktivnog i vrijednog prirodnog pejzaža, sa posebnim akcentom na Nacionalni Park Prokletije. U razvoju može koristiti prednosti prirodnih predjela, čiste vode i poljoprivrednog zemljišta i poziciju razvojnu unaprijediti uz saobraćajno unapređenje. (razvoj poljoprivrede, turizma, prerađivačke industrije, flaširanje vode.)

Resursi u zoni Andrijevice i Berana su kvalitetno poljoprivredno zemljište, kompleksi šuma, a u zoni Berana i ležišta mineralnih sirovina-mrkog uglja. Predlaže se razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije, tranzitni i planinski turizam i jačanje funkcija centara.

Rožajska zona je bogata šumskim i poljoprivrednim potencijalima. U narednom periodu u razvoju može razvijati planinski turizam, poljoprivredu, prerađivačku industriju, šumarstvo uz zaštitu vrijednih šumskih kompleksa.

Bijelo Polje ima ulogu industrijskog i poljoprivrednog centra, a uz pojačanu ulogu saobraćajnog centara, ostvarivanjem kvalitetnih saobraćajnih veza, u narednom periodu može ostvariti značajno viši razvoj. Prioritet u razvoju je sektor poljoprivrede i turizma, uz razvoj prerađivačke industrije.

U području **Pive, u zoni Šavnika** i Plužina prioriteti razvoja su poljoprivreda, korišćenje kvalitetne pitke vode, korišćenje hidropotencijala i razvoj planinskog turizma.

Razvojna zona područja Durmitora je prepoznata kao turistička destinacija, Izraženi potencijali ove zone su Nacionalni Park Duritor i kanon rijeke Tare, na kojima treba graditi i budući razvoj. Osim toga ističu se potencijali za razvoj poljoprivrede i korišćenje šumskog potencijala uz intenzivnu zaštitu i razvoj prerađivačke industrije.

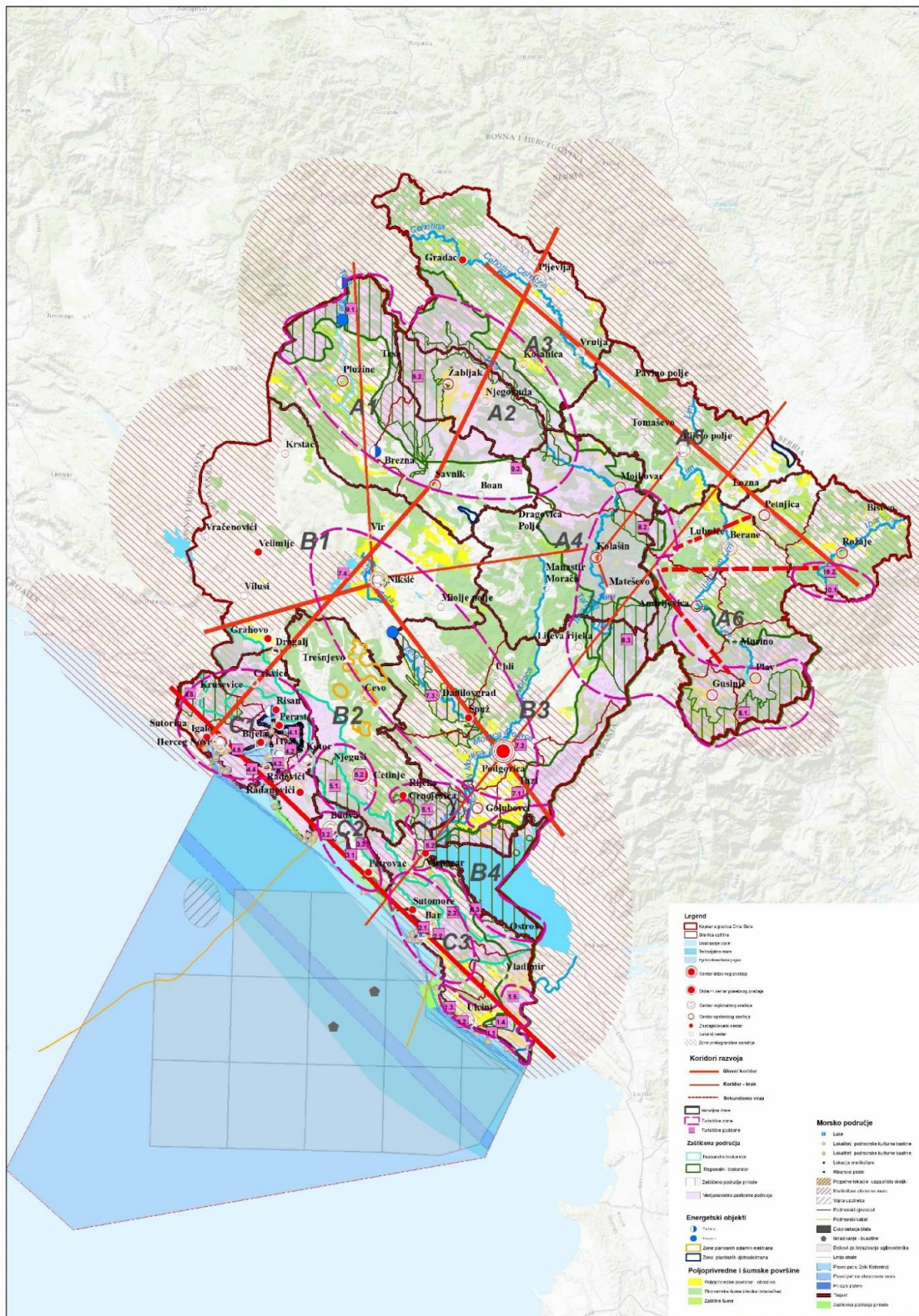
U području Pljevalja će se razvijati rudarstvo u skladu sa strateškim opredjeljenjima na nivou države i planovima Rudnika uglja Pljevlja, uz kontrolu zaštite životne sredine do obezbeđivanja preduslova za posustizanje „dekarbonizacije“, kao strateškog cilja energetske sektora, zaštite životne sredine i održivog razvoja u cjelini.

Neophodno je i rješavanje konflikta između razvoja poljoprivrede i eksploatacije mineralnih sirovina. Zone eksploatacije se u skladu sa zakonskom regulativom moraju rekultivisati, kako bi eksploatisani prostor dobio novu funkciju.

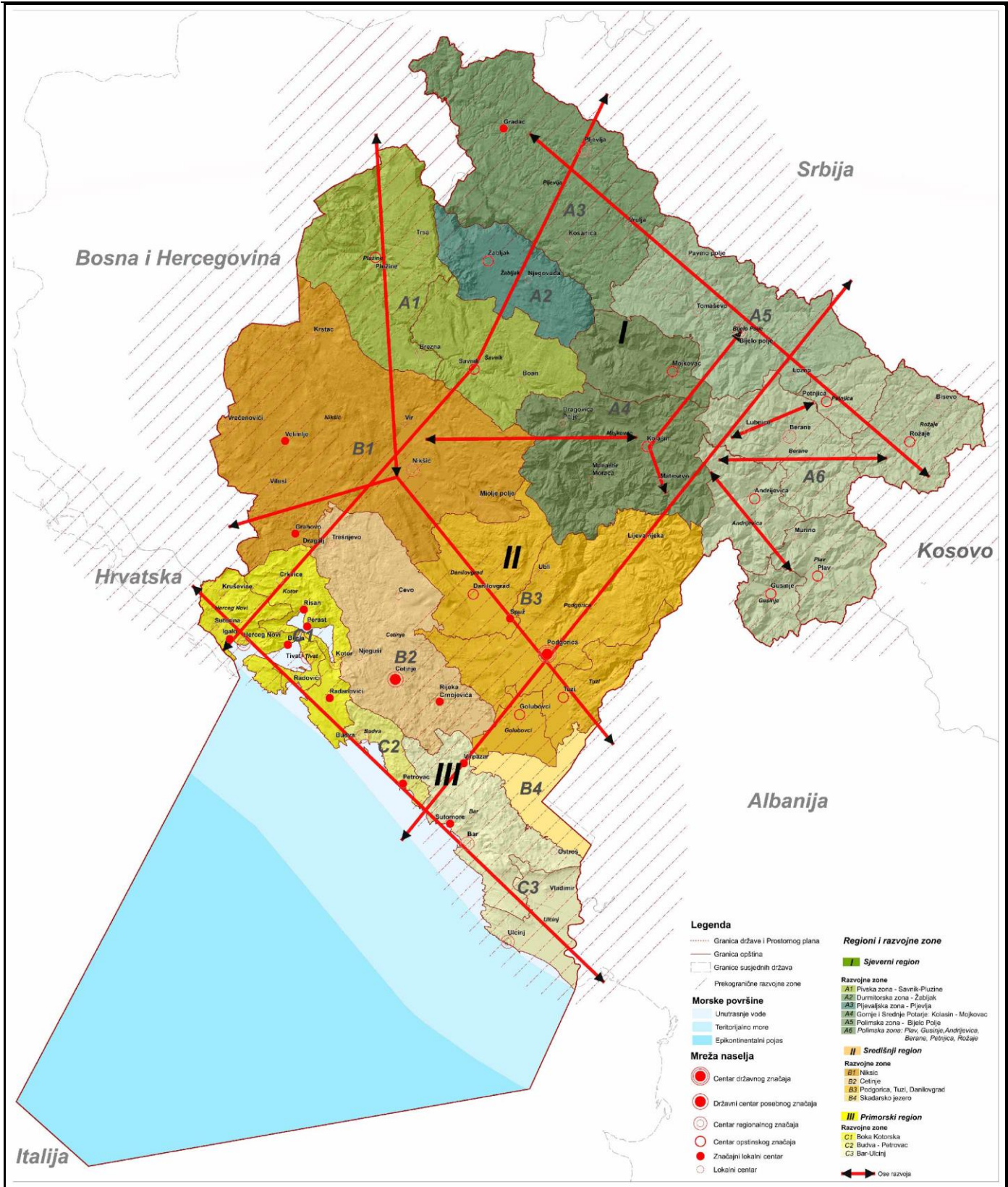
Podučje Pljevalja ima i značajnu elektroenergetsku funkciju u dijelu izgradnje dalekovoda i interkonekcije sa susjednim državama. Uz bolje saobraćajne veze sa Bijelim Poljem, kao i sa Žabljakom i Nikšićem, zbog prirodnih pogodnosti u narednom periodu može unaprijediti svoje funkcije i ostvariti dodatni razvoj poljoprivrede i turizma, korišćenjem potencijala Ljubišnje. Osim ključne energetske uloge koju ovo područje ima, neophodno je da opština Pljevlja valorizuje i druge svoje resurse kroz „zeleno preduzetništvo“ primjenom novih tehnologija kojima će se poboljšati i nakon toga unaprijediti životna sredina.

Intenzivniju međupštinsku saradnju je potrebno ostvariti između opština Plužine, Šavnik i Žabljak u dijelu razvoja turizma i razvoja energetike.

Svaka razvojna zona ima svoje specifične potencijale i ograničenja, koji će se analizirati u pripremi Nacrta plana i uz dodatne analize i dijalog, posebno uz sagledavanje stavova sa nivoa lokalnih zajednica, definisaće se i posebni ciljevi i prioriteta razvoja.

Kartogram 10.1.1. Koncept organizacije prostora

Kartogram 10.1.2. Planske zone i razvojni koridor

10.2. DEMOGRAFSKE PROJEKCIJE
PROJEKCIJE BROJA STANOVNIKA

Projekcija je rađena pod pretpostavkom da će se do 2040. godine projektovani ciljevi (posebno demografski) ostvarivati u planiranom roku, kao i da će spoljne migracije van Crne Gore biti minimalne. Treba imati na umu da je prirodno kretanje stanovništva najvećeg broja opština negativno, posebno je ugrožen Sjeverni region sa visokom negativnom stopom kod gotovo svih opština. Migracioni bilans najvećeg broja opština (osim Podgorice i Danilovgrada i opština Primorskog regiona) je negativan, pa je realno očekivati da tek poslije 2025. godine počne smirivanje unutrašnjih migracija u Crnoj Gori, da bi poslije 2035. bile svedene na minimum, što bi uticalo na smanjenje stopa opadanja broja stanovnika u Sjevernom regionu i ostalim depopulacionim opštinama u Crnoj Gori.

Tabela.10.2.1. Projekcija broja stanovnika Crne Gore, regiona i opština do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	5071	4524	4327	4221	4198	4175
Berane	28488	26400	26228	26360	26452	26544
Bijelo Polje	46051	41709	41296	41461	41668	41876
Gusinje	4027	3994	3876	3833	3829	3825
Žabljak	3569	3020	2836	2745	2699	2653
Kolašin	8380	7084	6738	6614	6587	6561
Mojkovac	8622	7419	7110	6943	6880	6818
Plav	9081	8224	8144	8164	8230	8295
Petnjica	5482	5212	4987	4895	4868	4841
Plužine	3246	2534	2316	2204	2146	2091
Pljevlja	30786	26534	24745	24139	23729	23325
Rožaje	22964	23032	23236	23980	24963	25987
Šavnik	2070	1494	1313	1222	1161	1103
SJEVERNI REGION	177837	161179	157153	156780	157410	158095
Danilovgrad	18472	18261	18679	19080	19061	19042
Nikšić	72443	68798	66645	66511	67143	67781
Podgorica	174572	191096	200020	208021	216134	224563
Tuzi	11422	12490	12852	13102	13306	13512
Cetinje	16657	14997	14350	14092	14057	14021
SREDIŠNJI REGION	293566	305641	312545	320807	329700	338919
Bar	42048	44276	45360	46630	47983	49374
Budva	19218	22416	24669	26667	28214	29851
Kotor	22601	22772	22733	23017	23432	23854
Tivat	14031	15199	15770	16291	16845	17417
Ulcinj	19921	20225	20053	20153	20365	20579
Herceg Novi	30864	30564	30117	30178	30434	30693
PRIMORSKI REGION	148683	155451	158703	162937	167272	171767
CRNA GORA	620086	622271	628402	640524	654382	668781

Tabela 10.2.2. Projekcija broja stanovnika gradskih naselja (opštinskih centara) do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	1055	1035	1010	1001	995	990
Berane	11193	10537	10627	10680	10717	10755
Bijelo Polje	23105	28230	28233	28332	28431	28530
Gusinje	1722	1742	1725	1715	1713	1712
Žabljak	1737	1512	1465	1455	1430	1406
Kolašin	2747	2475	2428	2408	2398	2388
Mojkovac	3631	3081	3045	3004	2977	2950
Plav	3800	4008	4069	4100	4133	4166
Petnjica	623	688	679	677	673	669
Plužine	1353	1194	1133	1090	1061	1034
Pljevlja	19327	18521	17921	17751	17538	17327
Rožaje	9567	10069	10360	10795	11237	11698
Šavnik	456	328	298	282	268	254
SJEVERNI REGION	80316	83420	82994	83287	83572	83879
Danilovgrad	5170	5185	5325	5461	5466	5472
Nikšić	57278	56227	55311	55477	56004	56536
Podgorica*	154434	171413	179417	186594	193871	201432
Tuzi	4857	6059	6234	6356	6454	6554
Cetinje	13991	13202	12633	12532	12501	12469
SREDIŠNJI REGION	235730	252085	258920	266419	274296	282463
Bar	13586	13436	13766	14151	14561	14984
Budva	13278	15933	17534	18955	20054	21217
Kotor **	9265	9221	9205	9320	9488	9659
Tivat	9390	9303	9653	9972	10311	10661
Ulcinj	10828	10869	10777	10830	10944	11059
Herceg Novi ***	14462	14077	13871	13899	14017	14137
PRIMORSKI REGION	70809	72840	74806	77127	79376	81717
GRADSKA NASELJA	386855	408345	416721	426834	437244	448059

Napomena:

*U gradsko stanovništvo Podgorice ubrojano je gradsko stanovništvo Podgorice i Golubovaca

**U gradsko stanovništvo opštine Kotor ubrojano je gradsko stanovništvo Kotora i Dobrote

***U gradsko stanovništvo Herceg Novog ubrojano je stanovništvo Herceg Novog i Igala

Tabela 10.2. 3. Projekcija broja domaćinstava Crne Gore, regiona i opština do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	1666	1636	1492	1456	1448	1440
Berane	8375	8379	8375	8417	8447	8476
Bijelo Polje	13802	13544	13321	13308	13375	13441
Gusinje	1218	1220	1211	1180	1178	1177
Žabljak	1251	1231	1039	996	979	962
Kolašin	2836	2793	2381	2290	2280	2271
Mojkovac	2775	2781	2426	2345	2324	2303
Plav	2383	2390	2303	2298	2316	2335
Petnjica	1389	1371	1371	1332	1324	1317
Plužine	1137	1082	814	770	750	730
Pljevlja	10627	10616	9364	9088	8933	8782
Rožaje	5455	5741	5752	5907	6149	6401
Šavnik	690	668	473	331	314	299

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

SJEVERNI REGION	53604	53451	50323	49716	49818	49934
Danilovgrad	5477	5598	5660	5782	5776	5770
Nikšić	21538	21307	20827	20785	20982	21182
Podgorica	54577	58191	66673	69340	72045	74854
Tuzi	2769	3263	3672	3743	3802	3861
Cetinje	5697	5552	5125	5033	5020	5008
SREDIŠNJI REGION	90058	93911	101957	104683	107625	110674
Bar	13789	14499	15641	16079	16546	17026
Budva	7042	7118	9137	9877	10450	11056
Kotor	7604	8072	8119	8180	8327	8477
Tivat	4834	5011	5632	5818	6016	6220
Ulcinj	5440	5692	5868	5872	5930	5992
Herceg Novi	11090	11431	11864	11858	11869	11970
PRIMORSKI REGION	49799	51823	56261	57684	59137	60741
CRNA GORA	193461	199185	208541	212083	216580	221349

Tabela 10.2.4. Projekcija broja domaćinstava gradskih naselja (opštinskih centara) do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	353	345	337	345	343	341
Berane	3574	3293	3321	3445	3457	3469
Bijelo Polje	7453	9106	9107	9139	9171	9203
Gusinje	533	544	539	536	535	535
Žabljak	618	560	543	539	530	521
Kolašin	894	853	837	830	827	823
Mojkovac	1231	1027	1015	1001	992	983
Plav	994	1113	1130	1171	1181	1190
Petnjica	129	191	189	193	192	191
Plužine	442	385	365	363	354	345
Pljevlja	6529	6387	6180	6121	6048	5975
Rožaje	2479	2517	2590	2699	2809	2925
Šavnik	153	113	103	97	92	88
SJEVERNI REGION	25382	26436	26256	26481	26532	26589
Danilovgrad	1561	1616	1664	1707	1708	1710
Nikšić	17016	16537	16268	16317	16472	16628
Podgorica	48489	51943	54369	56544	58749	61040
Tuzi	1161	1731	1781	1816	1844	1873
Cetinje	4609	4552	4356	4321	4311	4300
SREDIŠNJI REGION	72836	76380	78438	80704	83083	85550
Bar	4663	4633	4747	4880	5021	5167
Budva	4863	5901	6494	7020	7427	7858
Kotor	3187	3293	3288	3329	3389	3450
Tivat	3301	3323	3448	3561	3683	3808
Ulcinj	3245	3197	3170	3282	3316	3351
Herceg Novi	5430	5414	5335	5346	5391	5437
PRIMORSKI REGION	24689	25761	26481	27418	28227	29071
CRNA GORA	122907	128576	131175	134603	137842	141211

10.3. KONCEPT MREŽE NASELJA, URBANI I RURALNI RAZVOJ

MREŽA NASELJA

Koncept razvoja i uređenja naselja treba da se zasniva na jačanju policentričnog sistema centara, na način da se svim naseljima u skladu sa njihovim rangom i demografskim obilježjima obezbjede potrebne funkcije i djelatnosti. S obzirom da je ovaj cilj postavljen i u prethodnom planskom periodu, a nije ostvaren, neophodno je u narednom periodu preduzeti prioritete aktivnosti u cilju očuvanja i unapređenja značajnih lokalnih centara u opštinama, koji će moći da opsluže i lokalne centre koji im gravitiraju. Policentričnost u mreži naselja nije moguće postići bez hitnih mjera za očuvanje ruralnih područja.

Mrežu naselja predstavljaće formiran rang centara u Crnoj Gori.

Centar državnog značaja Podgorica, glavni grad je najrazvijeniji tip urbanog naselja u Crnoj Gori i obezbjeđuje funkcije najvišeg ranga, kao i državne i međunarodne funkcije.

Državni centar posebnog značaja – Cetinje, prijestonica Crne Gore, od posebnog značaja zbog administrativnih, istorijskih i kulturnih vrijednosti.

Centri regionalnog značaja – Funkcije regionalnog značaja dijele Bar i Ulcinj Bijelo Polje i Berane, Herceg Novi, Kotor i Tivat, a osim toga regionalni centri su Nikšić, Pljevlja i Budva. Opslužuju gravitaciona područja preko 40 000 stanovnika. Unapređenje funkcija regionalnih centra susjednih opština, treba da rezultira intenzivnijom međusobnom saradnjom, kako u dijelu razvojnih projekata, tako u u dijelu rješavanja zajedničkih problema. Predlaže se intenzivna saradnja opština u Boki Kotorskoj i intenzivnija međuopštinska saradnja u okviru razvojnih zona sva tri regiona.

Centri opštinskog značaja – su urbana naselja koja obuhvataju područje grada i imaju uslužne funkcije za područje opštine. Različitim urbanim funkcijama opslužuju najčešće i šire regionalno područje u oblasti obrazovanja, zdravstva, usluga i snabdijevanja. Gravitaciono područje obuhvata više naselja nižeg ranga. Većina opštinskih centara ima više od 5000 stanovnika, a gravitaciono područje i do 20 000 stanovnika. Osim opštinskih centara koji imaju i regionalni značaj, to su Andrijevića, Danilovgrad, Kolašin, Mojkovac, Plav, Gusinje, Petnjica, Rožaje, Tuzi, Šavnik, Plužine, Žabljak.

Značajni lokalni centri – su urbana, ruralna ili turistička naselja sa određenim primarnim uslužnim i društvenim funkcijama (obrazovnim, zdravstvenim, socijalnim, sportskim, kulturnim). Gradac u opštini Pljevlja, Petrovac u opštini Budva, Risan, Perast, Radanovići u opštini Kotor, Bijela i Igalo u opštini Herceg Novi, Spuž u opštini Danilovgrad, Sutomore i Virpazar u opštini Bar, Rijeka Crnojevića u opštini Cetinje, Grahovo i Velimlje u opštini Nikšić.

Lokalni centri su najmanja naselja sa osnovnim funkcijama za snabdijevanje stanovništva, uglavnom u ruralnim područjima ili zaleđu opština u Primorskom regionu. To su Ostros u opštini Bar, Dragalj i Crkvice u opštini Kotor, Radovići u opštini Tivat, Vladimir u opštini Ulcinj, Sutorina i Kruševica u opštini Herceg Novi, Vilusi, Vračnovići, Krstac, Miolje Polje, Vir u opštini Nikšić, Ubli i Lijeva Rijeka u opštini Podgorica, Njeguši, Čevo i Trešnjevo u opštini Cetinje, Tomaševo, Pavino Polje, Lozna, Bistrica, Zaton i Kanje u opštini Bijelo Polje, Njegovuđa u opštini Žabljak, Manastir Morača, Mateševo, Dragovića Polje u opštini Kolašin, Brezna i Trsa u opštini Plužine, Vrulja i Kosanica u opštini Pljevlja, Boan u opštini Šavnik, Biševo u opštini Rožaje, Lubnice u opštini Berane, Murino u opštini Plav.

U planskom periodu centri opštinskog i regionalnog značaja, a posebno centar državnog značaja treba da razvijaju upravnu, saobraćajnu i društvenu i privrednu funkciju. U centrima koji su definisani kao značajni lokalni, treba jačati i kompletirati osnovne funkcije kojima mogu opslužiti naselja u gravitacionom području, a u manjim lokalnim centrima, primarne funkcije zdravstvene zaštite, obrazovanja i usluga.

Distribucija funkcija u mreži naselja

Rang centara u mreži naselja određuje i nivo funkcija kojima opslužuje stanovništvo. Planirani rang centara u mreži naselja ne sprječava distribuciju određenih sadržaja i funkcija u centre nižeg ranga iste prostorne jedinice (gravitaciono područje), pogotovo u situaciji kada postoje prostorne prednosti i izgrađeni sadržaji u kojima može biti formirana ili preseljena određena djelatnost - funkcija. Ovo se posebno odnosi na prostorne cjeline sa dobro povezanim centrima koji mogu funkcionisati kao "grad region". Takvi su : Zetska ravnice sa Podgoricom i Cetinjem, naselja Boke Kotorske, naselja u podnožju Bjelasice i dr.

Hijerarhijska struktura mreže naselja ne podrazumijeva nužno i obavezno koncentraciju svih sadržaja u centru višeg ranga. Na ovaj način se može postići distribucija funkcija u prostoru i podstaći ravnomjerniji razvoj u mreži naselja, čime se približavamo modelu policentričnog razvoja.

KONCEPT RAZVOJA URBANOG RAZVOJA

Strateški prioriteti urbanog razvoja

Osnovni prioriteti su: podsticanje policentričnog i ujednačenog teritorijalnog razvoja; podsticanje integralnog razvoja u gradovima, ruralnim i specifičnim regijama; osiguravanje globalne konkurentnosti regija zasnovane na snažnim lokalnim ekonomijama; unaprjeđenje teritorijalne povezanosti za pojedince, zajednice i preduzeća; upravljanje i povezivanje ekoloških, predionih i kulturnih vrijednosti regija.

U cilju podsticanja integralnog razvoja u gradovima, ruralnim područjima i specifičnim regijama, neophodno je podstaći preduzetništvo zasnovano na lokalnim kapacitetima, obezbjediti da “mali i srednji gradovi” imaju ulogu u snabdijevanju i očuvanju ruralnih naselja i na taj način postanu pokretači pametnog, održivog i uključivog razvoja, kroz stvaranje prijatnih i poželjnih mjesta za život,

Koncept razvoja mreže naselja temelji se na postojećim i prognoziranim demografskim kretanjima, uz očekivanje da će se podsticajnim mjerama zaustaviti negativni demografski trendovi koji se prije svega odnose na ruralna naselja.

Da bi se postojeći trend jačanja centraliteta pojedinih naselja, i demograskog pritiska, posebno na Glavni grad i primorske gradove, prioritet u razvoju je decentralizacija sadržaja i aktivnosti na nivou naselja i regiona, kako bi se omogućio optimalan razvoj i ravnomjernija distribucija aktivnosti na nivou cjelokupnog prostora Crne Gore. U tom cilju je neophodno obezbjediti:

- Jačanje pojedinih centara kroz preuzimanje dijela administrativno - upravnih funkcija;
- Formiranje novih ili jačanje postojećih specijalizovanih centara koji bi, posljedično, formirali širu zonu naselja koji ka njemu gravitiraju i proširili uticaj na čitav prostor opštine, regiona i države.
- Na osnovu raspoloživih prirodnih potencijala, prednosti i mogućnosti područja i potencijala stanovništva, postaći privredne i društvene preduslove za uravnoteženi razvoj mreže naselja.
- Prioritetan cilj države i opština treba da bude ulaganje u infrastrukturu, posebno saobraćajnu, bez čega se ne može očekivati pozitivan pomak u razvoju i zadovoljavajućem nivou funkcionisanja naselja, što treba da bude prioritetan cilj i zadatak prije svega opština, ali i države.
- Razvoj specijalizovanih centara (poslovnih, zdravstvenih, turističkih, rekreativnih, administrativno - upravnih, obrazovnih, itd.) predstavlja, takođe, jedan od prioriteta razvoja i adekvatne distribucije centralnih sadržaja, s obzirom na karakteristike pojedinih područja, kao i na već započete trendove razvoja.
- Imajući u vidu velike depopulacione trendove, naročito u Sjevernom regionu, kao i u perifernim područjima u svim regionima države, zadržavanje mlađeg i radno sposobnog stanovništva uz planske mjere za naselja sa evidentnim potencijalima, moguće je isključivo uz omogućavanje različitih oblika privređivanja. Osim toga neophodan je i razvoj tercijarnih djelatnosti, uz neophodan razvoj objekata društvenog standarda (obrazovanja, dječije zaštite, kulture, sporta i rekreacije).
- Od strateške važnosti je, osim lokalne dostupnosti i razvoj saobraćajnog sistema u širem kontekstu, u cilju povezivanja sa Evropom i Mediteranskim zemljama, kroz izgradnju mreže budućih autoputeva, modernizaciju i rekonstrukciju željezničkog saobraćaja, poboljšanje povezanosti vazdušnim saobraćajem Crne Gore sa ostalim evropskim zemljama, aktiviranje i dalji insistiranje na povećavanju intenziteta vodenog saobraćaja naročito u domenu transporta roba, što omogućava stanovništvu svih regiona, odnosno svih opština u Crnoj Gori, da imaju savremene uslove za život.
- Za razvoj svih područja i svih naselja u Crnoj Gori značajno je komunalno uređenja i opremanje građevinskog zemljišta, čime se povećava njegova upotrebna vrijednost i značaj za razvoj i unaprjeđenje svake zajednice. U tom cilju je prioritetan zadatak racionalno i efikasno gazdovanje građevinskim zemljištem kao javnim dobrim. To zahtjeva organizovan sistem komunalne opremljenosti i održavanja, uz neophodno saniranje stanja najugroženijih prostora.

- Afirmisanje zelene infrastrukture kao polazne osnove budućeg održivog- zelenog razvoja (otvoreni protori, prirodna područja, očuvanje parkovskih površina, trgova i javnih prostora, obezbjeđivanje istima za navodnjavanje i odvodnjavanje, očuvanje vodotoka u naseljima, formiranje biciklističkih i pješačkih staza unutar gradske sredine i dr.
- Osnovne mjere i instrumenti u oblasti urbanizacije, razvoja naselja i funkcija urbanih centara Crne Gore su: **normativno-pravne mjere** - zakonska regulativa iz oblasti planiranja prostora i izgradnje objekata, oblasti stanovanja, oblasti zaštite životne sredine i druga relevantna regulativa, blagovremena izrada prostorno – urbanističkih planova, praćenje izrade, sprovođenja i evaluacije i monitoring donijetih planskih dokumenata, čime se može obezbjeđiti uravnotežen i održiv planski razvoj urbanih i ruralnih naselja i time teritorije države u cjelini.
- **organizaciono-institucionalne** mjere se odnose na intenzivniju i sinhronizovanu saradnju institucija u Crnoj Gori, posebno resornih ministarstava, kao i intenzivnija saradnja sa lokalnim samoupravama, počev od donošenja zakonske regulative, preko ključnih strateških opredjeljenja koja su važna i za lokalnu zajednicu i za državni nivo.
- **ekonomsko-finansijska sredstva** za potrebe urbanog razvoja, osim iz budžeta Crne Gore, dodatno se mogu obezbjeđiti iz drugih izvora u skladu sa zakonom, kao što su korišćenje stranih donacija i uključivanja u fondove EU;
- **obrazovanje i informisanje javnosti** o značaju humanog urbanog i ruralnog razvoja, humanog stanovanja i odnosa prema javnom dobru i njegovom čuvanju i unapređenju, kao povećanju vrijednosti na korist cjelokupne zajednice i svakog pojedinca.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi:

- Dugoročna politika urbanizacije i razvoja mreže naselja mora biti podsticanje policentričnog razvoja i adekvatno ulaganje u centre različitog ranga, kako bi se postigao skladan prostorni razvoj i time podstakao i podržao uravnotežen privredni razvoj sva tri regiona.
- Usklađivanje sa ciljevima urbanog razvoja u Evropi, ostvarivanje evropske vizije prostorne organizacije gradova i regiji, kako bi se obezbjedila socijalna kohezija, ekonomska povezanost i saradnja i kulturna razmjena i raznovrsnost.
- Podsticanje integralnog urbanog i ruralnog razvoja, uz poboljšanje saobraćajne dostupnosti ruralnih područja,
- Jačanje ili formiranje novih funkcija u skladu sa rangom naselja,
- Uvažavanje regionalne različitosti i lokalne specifičnosti, pri uređenju urbanih i ruralnih naselja,
- Sanacija, obnova i izgradnja u narušenim urbanim zonama,
- Racionalno definisanje građevinskih područja i parametara za izgradnju u urbanim zonama,
- Rješavanje saobraćajne i komunalne opremljenosti gradova i smanjenje zagađenja;
- Skladno arhitektonsko oblikovanje u skladu sa lokalnim specifičnostima prostora;
- Uređenje napuštenih područja koja su infrastrukturno povezana – brownfield;
- Utvrđivanje jasnih pravila i ograničenja koja se tiču građevinskih zona u svakom regionu, sa ciljem racionalne upotrebe prostora,

Posebni ciljevi

Pri izradi planske dokumentacije obezbjeđiti održive obrasce urbanizacije, pri čemu se ističe sledeće:

- U narednom periodu proces urbanizacije treba sprovoditi u skladu sa mogućnostima i ograničenjima lokalnih područja, na način da se prije svega sagledaju postojeća ograničenja i konflikti na lokalnom nivou i pristupi rješavanju problema, posebno u dijelu infrastrukturnog i komunalnog opremanja.
- Potrebno je da se obezbjeđi u svakoj opštini da urbano naselje stvori kvalitetniju strukturu u detaljnoj organizaciji prostora, opremljeniju u dijelu potrebnih urbanih sadržaja, javnih prostora i zelenih površina, sa očuvanim elementima kulturne baštine.
- Revidovati plansku dokumentaciju koja nije u skladu sa prihvatljivim normama i parametrima za izgradnju.
- Cilj je razvoj vitalnih, čistih, saobraćajno prohodnih, komunalno opremljenih i što više „zelenih“ gradova i naselja, koji racionalno koriste svoje građevinsko područje.
- Stara urbana jezgra, posebno u Primorskom regionu, predstavljaju veliki potencijal, koji je potrebno strogo zaštititi od narušavanja, sanirati štete i revitalizovati ih.

Prioritetni ciljevi:

- Izrada Prostornog plana Crne Gore i Izmjene Zakona o planiranju prostora i izgadnji objekata.
- Sinhronizacija izrade planova na državnom i lokalnom nivou.
- Rješavanje ključnih uočenih problema u urbanom razvoju svakog opštinskog centra.
- Rješavanje ključnih problema i ograničenja u detaljnoj planskoj dokumentaciji u svim opštinama Crne Gore.
- Rješavanje statusa nelegalnih objekata u svim opštinama Crne Gore uz prethodnu detaljnu evidenciju nelegalnih objekata.

RURALNA NASELJA I NJIHOV RAZVOJ

Ruralni razvoj je važna komponenta ravnomjernog regionalnog razvoja Crne Gore. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih prostora i njihovih specifičnih razvojnih uslova je jedna od prioritetnih tema održivog razvoja u zemljama EU. i poseban cilj u budućem razvoju Crne Gore. Dosadašnji planovi se nisu bavili previše problemima seoskih naselja, niti njihovom revitalizacijom.

U cilju poželjnog održivog razvoja potrebno je promijeniti odnos prema selu i usmjeravati sve aktivnosti u rehabilitaciju ruralnog područja prije svega poboljšanjem životnih uslova.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi ruralnog razvoja su:

- Osim planskih usmjerenja, neophodne su i podsticajne mjere agrarne politike, podrška razvoju sela kroz različite fondove, državne stimulanse i dr. (malo preduzetništvo, ruralni turizam, saobraćajna i socijalna infrastruktura, mogućnost obrazovanja, briga o staračkim domaćinstvima).
- Rehabilitacija je moguća samo približavanjem ili izjednačavanjem uslova života na selu i u urbanom području.
- Dio koncepta revitalizacije sela je i demografska politika kojom se rasterećuju gradska naselja i pruža podrška razvoju sela.
- Potrebno je stimulisati razvoj značajnih lokalnih centara, spriječiti njihovu dalju devastaciju i degradaciju njihovih prirodnih potencijala i stvaranjem uslova za život i rad dugoročno gledano smanjiti demografsko starenje na ovim područjima.

Posebni ciljevi:

- Dostupnost i infrastrukturna opremljenost,
- Aktiviranje sela i plansko očuvanje identiteta sela, podrška razvoju poljoprivredne proizvodnje, agrarnog, eko i etno turizma,
- Razvoj proizvodnih preduzeća i prerađivačkih pogona,
- Obezbeđivanje potrebnog nivoa i sadržaja društvenih djelatnosti i usluga;
- Maksimalna zaštita poljoprivrednih i šumskih površina i njihova održiva valorizacija kroz proizvodnju hrane i razvoj odgovarajućih vidova turizma,
- Podrška razvoju agroturizma i drugih oblika ruralnog turizma na način da se obradivo poljoprivredno zemljište ne pretvori u građevinsko.
- Adekvatna zaštita i revitalizacija sela sa očuvanjem specifičnih ambijentalnih karakteristika naselja i područja u svim opštinama.
- Definisane u planovima zone nove izgradnje za potrebe razvoja poljoprivrede, turizma i stanovanja na ruralnom području, na način da se ne ugrozi identitet sela i revitalizuju ostaci starih sela.;
- Opremanje seoskog područja neophodnom infrastrukturom i društvenim servisima;
- Pažljivo uređenje i korišćenje prostora sela uz očuvanje vrijednosti predjela, naročito kod izgradnje infrastrukturnih sistema, industrijskih i drugih privrednih sadržaja,.

Prioritetni ciljevi:

- Obezbeđivanje saobraćajne dostupnosti,
- Stimulativne mjere u oblasti poljoprivrede .
- Stimulativne mjere u oblasti razvoja turizma u ruralnom području.
- Otvaranje objekata za srednjoškolsko obrazovanje na području Sjevernog regiona;
- Omogućavanje preduslova da se turizmom bavi lokalno stanovništvo.

Usklađenost sa ciljevima urbanog razvoja u Evropi

Kako je navedeno u Opštim ciljevima urbanizacije, u Crnoj Gori je potrebno sprovesti mjere i preporuke iz međunarodnih dokumentata relevantnih za urbani razvoj.

Najvažniji segmenti relevantnih dokumenata odnose se na:

- integralni pristup planiranja na nivou prostornih i gradskih regiona i gradova
- racionalno planiranje gradova kojim će se obezbijediti osnovne potrebe stanovništva u dijelu stanovanja, prevoza, potrebne komunalne i tehničke infrastrukture, zaštite životne sredine
- postizanje uspjeha u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, društvenog i privrednog razvoja, borbe protiv siromaštva
- rezultate u oblasti klimatskih promjena i energetske efikasnosti
- teritorijalnu integraciju u prekograničnim regijama
- zaštitu i povezivanje ekoloških, pejzažnih i kulturnih vrijednosti regija
- jačanje ruralnih i slabo naseljenih područja, podsticanje preduzetništva i povezivanje sa centima gravitacije

Primjenom novih standarda za održivi urbani razvoj treba obazbijediti funkcionalne gradove sa adekvatno projektovanom mrežom saobraćajnica, pješačkih ulica i javnih prostora, biciklističkih trasa, zelenih površina, komercijalnim korišćenjem prizemlja objekata i uslovima za podsticanje lokalnih inicijativa.

Urbanizacija gradskih područja će u daljem periodu zavisiti od opštih društveno ekonomskih kretanja.

Kako bi se zaustavili i spriječili konflikti i negativni trendovi iz prethodnog perioda potrebno je identifikovati glavne urbane izazove i primijeniti posebne mjere i pravila u svrhu izgradnje i organizacije gradskih područja.

Posebne mjere i pravila urbanizacije u Crnoj Gori odnose se prvenstveno na:

- planiranje urbanizacije u skladu sa prostornim mogućnostima i ograničenjima,
- racionalno širenje i unutrašnji razvoj naselja,
- usporavanje rasta Glavnog grada i primorskih lokalnih centara,
- porast koncentracije stanovništva i urbanih funkcija u gradovima Srednjeg i Sjevernog regiona,
- zaustavljanje napuštanja sela, jače povezivanje sela i grada,
- jačanje lokalnih ekonomija,
- ulaganja u saobraćajnu i tehničku infrastrukturu

Kroz primjenu posebnih mjera i pravila stvorili bi se uslovi za **formiranje policentrične mreže naselja i, usklađenog i uravnoteženog društvenog i privrednog razvoja na nivou regiona.**

Policentrična mreža urbanizovanih centara različitih hijerarhijskih rangova i funkcija treba da funkcioniše kao harmoničan i povezan sistem koji se komplementarno podržava.

Gradske aktivnosti sagledavaju se na demografskom, ekonomskom i prostornom nivou. Obim urbanizacije mjeriće se pozitivnom spregom ove tri komponente.

U daljoj fazi izrade PPCG biće definisani prioriteti razvoja, mjere i standardi za planiranje urbanog razvoja u naseljima zavisno od njihovog značaja i hijerarhijske pozicije u okviru policentrične mreže naselja. Polazeći od postojećeg kvaliteta i karakteristika prostora preciziraće se osnove za razvoj stanovanja, društvenog i privrednog razvoja, prevoza, potrebne komunalne i tehničke infrastrukture, i zaštite životne sredine.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

U skladu sa Rezolucijom Generalne Skupštine 2017.g. UN i ciljem (cilj11), "Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbjednim, otprnim i održivim", predlažu se sledeći indikatori praćenja održivog urbanog razvoja:

- *udio urbane populacije u državi koji živi u sirotinjskim četvrtima, neflegalnih naseljima ili neadekvatnom smještaju;*
- *udio populacije po opštinama koji ima odgovarajući pristup javnom prevozu, posebno osoba sa invaliditetom;*
- *odnos stope eksploatacije zemljišta u odnosu na stopu rasta populacije na nivou države, regiona i opština.*
- *ukupni troškovi na opremanju gradova infrastrukturom i zelenim površinama,*
- *procenat urbanog čvrstog otpada koji se redovno prikuplja i koji se adekvatno konačno odlaže u odnosu na ukupni otpad koji nastaje u gradu*
- *godišnji srednji nivoi finih suspendovanih čestica (npr. PM2.5 I PM10) u gradovima,*

- *prosječni udio izgrađenog područja gradova koji je otvoren prostor za javnu upotrebu za sve, (i posebno namjenjen osobama sa invaliditetom);*
- *udio lokalnih samouprava koje usvajaju i sprovode lokalne strategije za smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa Okvirom za smanjenje rizika od katastrofa iz Sendaija (2015-2030);*
- *pripremljenost za smanjenje rizika od katastrofa;*

Mjere i instrumenti u oblasti urbanizacije i razvoja naselja i funkcija urbanih centara Crne Gore su:

- Normativno pravne mjere, prije svega Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, zakoni iz oblasti stanovanja i prihvaćene međunarodne smjernice kojima se kontrolišu planska rješenja i izgradnja prostora.
- Organizaciono institucionalne mjere nadležnog ministarstva i službi lokalnih zajednica i njihova međusobna povezanost i sinhronizovan rad,
- Ekonomske mjere koje podrazumjevaju finansijska sredstva za potrebe urbanog i ruralnog razvoja iz okvira raspoloživog budžeta, donacija i fondova EU.
- Učešće javnosti u unapređenju urbanog razvoja.
 - U sprovođenju politike razvoja slijediti međunarodne principie primjere dobre prakse u Evropskoj Uniji u oblasti urbanog razvoja,
 - Promovisati vrijednosti Crne Gore i očuvati raznolikost i autentičnosti naslijeđenih urbanih struktura.

Smjernice i pravci u arhitekturi Crne Gore

Arhitektura, kao otjelotvorenje svih složenih društvenih procesa ima potencijal da transformiše kvalitet života ljudi, stimuliše ekonomiju, poboljša životnu sredinu i stvori prepoznatljiv nacionalni identitet.

Promjena gradova tokom vremena iziskuje kako izazov tako i potrebu da se urbano tkivo razvija kroz savremene izraze arhitekture, kulture, kreativnosti, materijala i metoda gradnje koji se prepliću kroz istorijske bez dramatičnih disbalansa.

Geografske karakteristike Crne Gore su uslovile podjelu prirodnog i kulturnog nasljeđa na 3 regiona: Južni, centralni i sjeverni. Svaki od pomenutih regiona njeguje različite karaktere razvoja pojedinačnih urbanih i ruralnih cjelina. Iz tih razloga, važno je kreirati generalne smjernice koje se transformišu i sprovode u zavisnosti od lokaliteta na kome se primjenjuju.

Vizija crnogorske arhitekture kroz dvije decenije teži očuvanju i valorizaciji postojećih arhitektonskih, kulturnih i prirodnih bogatstava, kao i osiguranju održivog korištenja nasljeđa i kulturne baštine, revitalizaciji postojećih naselja i gradskih jezgara, sa fokusom na renovaciju postojećih kvalitetnih struktura i integraciju novih kroz korišćenje savremenih tehnologija i principa održive arhitekture (green and sustainable design).

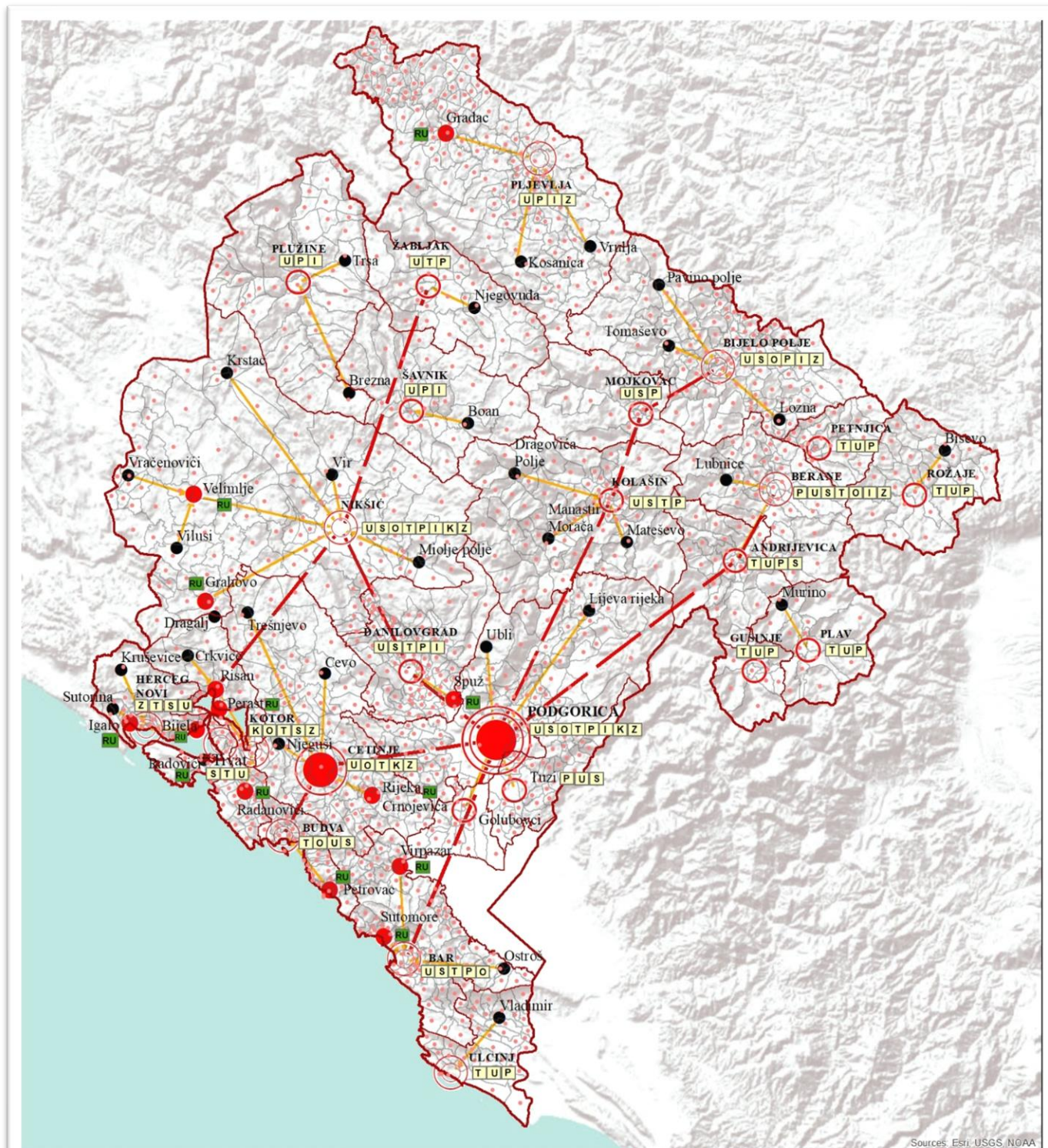
Uvođenje obaveznih javnih konkursa za sve lokacije koje su od javnog interesa i prepoznate kao dio kulturnog nasljeđa Crne Gore, bi imalo značajnu ulogu u cilju očuvanja identiteta i transparentnog planiranja i gradnje.

Novi projekti treba da ojačaju ili poboljšaju fizičke obrasce postojećih naselja kako bi podržali očuvanje vrijednosti izgrađenog i prirodnog okruženja. U područjima sa izraženim vizuelnim karakterom, novi objekti imaju veću obavezu da budu kompatibilni sa fizičkim svojstvima i karakteristikama lokacije.

Smjernice treba da podstiču da novi objekti odgovaraju na kontekst u kome nastaju volumenom, prostornom postavkom, razmjerom, proporcijama, dizajnom fasade, izborom savremenih, lokalnih materijala. Pored arhitektonskih elemenata, projekti takođe mogu podržati susjedni kontekst povezivanjem sa javnim prostorom i podržavanjem obrazaca cirkulacije korisnika.

Poseban akcenat se stavlja na energetske efikasnost novoizgrađenih struktura, kao i primjenu svih modernih principa izgradnje i prerade iskorištenih materijala, štednje resursa i energije.

Da bi vizija bila sprovedena u djelo, potrebna je strategije koja će se prihvatiti u PPCG, od koje nema odstupanja.

Sources: Esri, USGS, NOAA

Legenda

- Granica Crne Gore
- Granice opština
- Granice naselja

Gravitacioni pravci

- Primarni
- Lokalni

Mreža naselja

- Centar državnog značaja
- Državni centar posebnog značaja
- Centar regionalnog značaja
- Centar opštinskog značaja
- Značajni lokalni centar
- Lokalni centar

Jačanje vodećih funkcija opštinskih centara

- U Uprava
- S Saobraćaj
- O Obrazovanje
- T Turizam
- P Poljoprivreda
- I Industrija
- K Kultura
- Z Zdravstvena zaštita

Jačanje osnovnih funkcija značajnih lokalnih centara

- RU Razvoj osnovnih usluga

Kartogram 10.3.1. Mreža naselja – Izvor PPCG 2040.g.

10.4.STANOVANJE

Sa aspekta budućeg razvoja u oblasti stanovanja, nastavak dosadašnjeg trenda bi značio djelimično rješavanje problema u oblasti stanovanja. S obzirom na potrebu izrade nove Strategije stanovanja za period do 2030.g. ostaju otvorena pitanja do sada neriješenih problema u ovoj oblasti. Zato se ovim planom predlažu opšti strateški ciljevi kojima će se riješiti aktuelni problemi i obezbjedi novi model stambene politike za rješavanje potreba svih kategorija stanovništva.

U okviru održivog razvojnog scenarija omogućiće se realizacija sledećih ciljeva u oblasti stambene politike.

1. Uspostavljanje sistema stabilnog finansiranja izgradnje objekata socijalnog stanovanja;
2. Razvoj rentalnog sektora, uz stvaranje uslova za potpunu pravnu sigurnost u ovom sektoru u cilju povećanja dostupnosti i pristupačnosti adekvatnih stanova domaćinstvima koja na tržištu ne mogu da riješe svoje stambene potrebe;
3. Povećanje stambenog fonda u državnom vlasništvu, odnosno vlasništvu jedinica lokalne samouprave – formiranje nacionalnog stambenog fonda,
4. Jačanje institucionalnih kapaciteta – preispitivanje opravdanosti uspostavljanja institucije/agencije za izgradnju, upravljanje i održavanje stambenog fonda u javnom vlasništvu, i dr; i
5. Unaprijeđenje sistema upravljanja i održavanja postojećeg stambenog fonda,
6. Sprovođenje postupka legalizacije nelegalnih objekata

Dugoročna politika stanovanja je usko vezana za obezbjeđivanje stabilnih finansija za realizaciju stambene podrške kao dio stabilne fiskalne politike. Da bi se postigla finansijska stabilnost u oblasti stanovanja potrebno je da se finansijska sredstva koja država ubira po različitim osnovama alociraju i na kreiranje stambenog fonda.

Povećanje dostupnosti i pristupačnosti adekvatnih stanova u praksi se može ostvariti izgradnjom tzv. socijalnih stanova za zakup, renoviranjem postojećih stanova, legalizacijom nelegalnih naselja koja će rezultirati poboljšanjem kvaliteta života, zatim subvencionisanjem troškova stanovanja i drugim indirektnim mjerama. U okviru podrške razvoja rentalnog sektora potrebno je razvijati modele po ugledu na zemlje EU, ali i stimulisanju privatnog rentalnog sektora.

Ciljevi razvoja:

- Kompletiranje zakonskog i institucionalnog okvira za regulisanje stambenog sektora, na način da odgovara novonastalim uslovima i potrebama tržišne ekonomije, u pravcu harmonizacije sa propisima EU;
- Stvaranje preduslova za unapređenje stambenog tržišta;
- Optimizacija investicija, konkurentnosti i zapošljavanja u stanogradnji;
- Unapređivanje sektora neprofitnog stanovanja;
- Organizovanje efikasnijeg sektora upravljanja i održavanja postojećeg stambenog fonda;
- Povećanje dostupnosti i sigurnosti u sektoru zakupa stanova;
- Definisavanje modaliteta privatno-javnog partnerstva u stambenom sektoru;
- Promovisanje ekološki održivih rješenja u stanogradnji;
- Obezbeđivanje sistema za adekvatno održavanje stambenih zgrada;
- Izgradnja svijesti kod građanstva o stambenoj kulturi;
- Obezbeđivanje humanih uslova stanovanja u skladu sa standardima EU;
- Rješavanje problematike iz domena socijalnog stanovanja; Poboljšanje uslova stanovanja posebnih socijalnih grupa;
- Regulisanje pitanja nelegalnih naselja;
- Obezbeđivanje energetski efikasnih stambenih zgrada i sertifikacija; Poboljšanje infrastrukture i potrošnje energije u stanovanju;
- Formulisanje strateškog okvira za transparentnu raspodjelu javnih resursa, kao i za mobilisanje drugih resursa i sl.

Indikatori za praćenje realizacije:

- Odnos broja stanova i broja domaćinstava;
- Površina m² stana po stanovniku;
- Broj novih stanova za socijalno stanovanje;

- Stepen opremljenosti stanova instalacijama;
- Stepen opremljenosti stanova pristupom za internet;
- Broj ažuriranih evidencija o stanovima i stambenim zgradama na nivou državnih i opštinskih institucija;
- Broj seminara državnih službenika u cilju unapređenja njihovih sposobnosti na poljima stambene politike i upravljanja prostorom;
- Broj registrovanih organa upravljanja u stambenim zgradama;
- Broj domaćinstava sa podstanarskim statusom.

10.5.ZEMLJIŠNA POLITIKA

Polazne osnove za definisanje politike planiranja, uređenja i korišćenja prostora

Prostor je ograničen resurs, a u Crnoj Gori su najvažniji prostorni potencijali "dramatično skućeni". Iz tog razloga upotreba (toršenje), prostora suprotno principima održivog razvoja može ugroziti ne samo razvoj već i dovesti u pitanje njen opstanak.

Politikom planiranja, uređenja i korišćenja prostora treba utvrditi cjelovit paket mjera kojim bi se obezbijedili preduslovi za kvalitetno planiranje i primjenu najbolje prakse u izradi planova, aktivnog učešća ključnih aktera i javnosti u donošenju strateških odluka (planova), obezbijediti afirmaciju principa pravednosti i održivosti rješenja i obezbijediti mehanizme dosledne realizacije ciljeva i opredjeljenja racionalnog korišćenja prostora, uz jačanje upravnog reda i discipline u oblasti izgradnje, uređenja i korišćenja prostora.

U predhodnoj fazi izrade Plana, konstatovano je:

- U domenu uređenja (izgradnje) i korišćenja prostora /postojeće stanje – prevelika je izgrađenost "stanova za tržište" po obuhvatu prostora, broju i kapacitetima objekata, koja značajno prevazilazi potrebe¹² (br. stanova u odnosu na br.domaćinstava), sa niskim nivoom opremljenosti prostora infrastrukturom, sadržajima društvenog standarada i javnim površinama.
- Pokrenuta je izrada desetak izmjena i dopuna aktuelnih PUP-ova (neke su već i završene), što upućuje na potrebu njihovog usaglašavanja sa tekućom izradom PPCG.
- Iz opšte slike o prostoru i pregleda planova jasno je da nije moguće svu predviđenu gradnju smjestiti u prostor, a da naselja mogu normalno funkcionisati, čak ni sa minimalnim opremanjem infrastrukturom, objektima društvenog standarda i javnim površinama. S obzirom da je moguće za svaki pojedinačni ("predimenzionisani"), objekat dobiti odobrenje za građenje, realizacija čak i samo manjeg broja planirane gradnje, generiše probleme u široj zoni. Poseban problem čini narušavanje urbane strukture – morfologije naselja i ambijenta - predjela. Stanje i trendovi su ocijenjeni kao alarmantni do nivoa da prijete nepopravljivim "neredom" u prostoru i narušavanjem razvojnih potencijala prostora.

U Konceptu PPCG se ukazuje na neophodne hitne mjere za zaustavljanje negativnih tokova, sanaciji postojećeg stanja i uspostavljanju nove prakse u ovoj oblasti – reforma ukupnog sistema planiranja i uređenja prostora.

Opšti ciljevi

- Reforma sistema planiranja, uređenja i korišćenja prostora kako bi se obezbijedila efikasna i dosledna realizacija strateških opredjeljenja i razvojnih ciljeva;
- Redefinisanje politike u ovoj oblasti sa strateškim opredjeljenjima i ciljevima koji su u skladu sa potrebama održivog razvoja – racionalnog korišćenja prostora.

Posebni ciljevi

- Unaprijediti regulacioni okvir – izmijeniti aktuelni ili donijeti novi zakon;
- Unaprijediti praksu i sinhronizovati izradu prostorno planskih dokumenata,
- Ojačati upravu, osposobljavanjem kadrova i unapređenjem sredstava za efikasnu i odgovornu realizaciju planova, uspostavljanje GIS-a o prostoru Crne Gore;
- Politikom planiranja i uređenja prostora kroz mjere zemljišne politike stimulisati racionalno korišćenje prostora i destimulisati izgradnju objekata koji su u funkciji obrta kapitala – "privatizacije dobiti a socijalizacije troškova" po principu da u uređenju prostora kao opšteg dobra prioritet ima javni interes;

¹² U važećim planovima - predimenzionisana novoplanirana gradnja stambenih objekata - na pr. u Podgorici predviđena, uz postojeću, stambena izgradnja ima kapacitet za preko 500 000 stanovnika, na Cetinju cca 110 000, u Budvi oko 2 miliona novih m² stambene površine, na prostoru od Radanovića do Jaza planirani stambeni prostor je kapaciteta za oko 80 000 korisnika, u Kotorskom zalivu je neprimjerenom gradnjom doveden u pitanje status "Svjetske baštine" za taj prostor; situacija je slična u Ulcinju, Žabljaku i drugim krajevima Crne Gore. Dakle, ovaj set planova nije usklađen sa planovima višeg reda tj. sa strateškim opredjeljenjima, opštim ciljevima razvoja i racionalnim korišćenjem prostora - održivim razvojem;

- Obezbijediti preduslove za pripremu (opremanje) zemljišta za izgradnju – urbanizaciju, propise za preparcelizaciju katastarskih u urbanističke parcele, sredstva za opremanje zemljišta / troškovi opremanja zemljišta padaju na teret onoga ko profitira od gradnje;
- Redefinisati propise za legalizaciju nelegalnih objekata sa preciziranjem "štete" koju su izazvali za konkretne situacije – na osnovu prihvatljivosti stanja i po principu pravičnosti;
- Utvrditi mjere zemljišne politike (fiskalne i stimulatívne mjere) u svrhu aktiviranja izgrađenih objekata ("drugi stan" i "vikend stan") u privredne svhe – smještajni turistički kapaciteti;
- Formirati fondove sa adekvatnim sredstvima za sanaciju stanja u prostoru i uređenje prema planovima.

Sve to nije moguće postići samo izradaom, makar i najkvalitetnijih planova, već je potrebna sveobuhvatna, korjenita reforma ukupnog sistema planiranja, uređenja i korišćenja prostora koja podrazumijeva izmjenu regulative, reorganizaciju planerske prakse, reformu uprave sa kontrolom – inspekcijom i naročito, mjere zemljišne politike – poreski sistem. Stanje zahtijeva podizanje svijesti o značaju prostora i problema njegovog neracionalnog korišćenja za što je neophodna široka društvena akcija – društvena volja i jedinstvena politička odluka.

Mjere

- na osnovu ciljeva i strateških opredjeljenja koji budu definisani i verifikovani u Konceptu PP CG utvrditi novu – reformsku politiku planiranja i uređenja prostora;
- ograničiti stambenu izgradnju van naselja na već formirana građevinska područja (bez novih stambenih zona);
- redefinisati - smanjiti kapacitete planiranih stambenih objekata u već formiranim građevinskim područjima;
- utvrditi smjernice za sanaciju urbanih zona i građevinskih područja koja nijesu, ili nijesu u dovoljnoj mjeri, opremljena tehničkom infrastrukturom, sadržajima društvenog standarda i javnim površinama.
- nastaviti i intezivirati izradu PGR-a uz koordinaciju sa izmjenama i dopunama PUP-ova koji su u izradi.

Stambenu izgradnju, koja je suprotna strateškim opredjeljenjima, po područjima i kapacitetima treba ograničiti revizijom aktuelnih planova (važeći PUP-ovi i oni čija izrada je u toku, DUP-ovi i td). To je moguće nastavljanjem izrade Plana generalne regulacije na osnovu dopune Programskog zadatka sa utvrđenim strateškim opredjeljenjima i ciljevima iz Koncepta PP CG 2040, pa u koordinaciji sa aktuelnim izmjenama i dopunama PUP-ova, po principima istovremenosti i susretnosti planova / planiranja, precizirati i dodatno provjeriti opšta opredjeljenja.

Polazna opredjeljenja

Regulacioni okvir - Unaprijediti regulativu iz oblasti planiranja, uređenja i korišćenja prostora u smislu kodifikacije sa EU propisima i standardima i međusobnog kodifikovanja. Poboljšati organizacionu strukturu i praksu organa i institucija koji vode javnu evidenciju o relevantnim elementima prostora, u prvom redu katastar zemljišta, sa uspostavljanjem GIS-a o ukupnom prostoru.

Izrada planova - Kroz izradu planske dokumentacije potrebno je formirati cjelovitu saznavnu osnovu koja bi, ako se implementira u GIS, mogla poslužiti kao baza za praćenje stanja, odnosno procesa u prostoru, što bi otvorilo mogućnost doslednog poštovanja principa „permanentnog planiranja“. Zapravo, ukoliko bi se cjelovito i ažurno pratili procesi, bila bi otvorena mogućnost da se odmah reaguje na projene koje iziskuju intervencije na planu. Pored potrebe primjene najbolje prakse i visokih standarda u izradi planova, ovi, kao i budući planovi, bi trebali da ponude rješenja za sanaciju stanja koje se ocjenjuje kao nezadovoljavajuće i naročito kritički ocijene aktuelne planove kojima je „ucrtana“ /planirana neprihvatljivo preobimna gradnja.

Opredjeljenja o načinu organizacije i korišćenja prostora Crne Gore formalizovana u prostornim planovima, zahtijevaju spoznaju srazmjernu složenosti i specifičnosti prostora i upućuju na oprez pri primjeni opštih pravila i uporednih iskustava.

U sistemu je neophodno uspostaviti kontrolne mehanizme, u prvom redu za poštovanje opštih osnovnih ciljeva, opredjeljenja i strategija, kod izrade planova nižeg reda i donošenja odluka o korišćenju prostora i gradnji objekata – savjet za praćenje realizacije planova, strategija i sl.; a zatim organizaciono ojačati i obezbijediti doslednu kontrolu intervencija u prostoru – inspekcija.

Poreska politika - Mjerama poreske – fiskalne politike treba riješiti pitanje investiranja u uređenje i opremanje zemljišta planiranog za urbanizaciju/ gradnju i naročito sanaciju zona koje su već izgrađene ali podstandardno opremljene i neuređene.

Poreskom politikom treba destimulisati pretvaranje poljoprivrednog zemljišta i atraktivnih turističkih zona i lokacija u građevinsko zemljište odnosno naselja stanova za tržiše.

Stimulisati gradnju objekata za privredne /„produktivne“ namjene – na pr. Turizam. Stimulisati aktiviranje i korišćenje postojećih izgrađenih objekata koji se nedovoljno koriste ili se uopšte ne koriste.

Porezom stimulisati pretvaranje izgrađenih vikend stanova u stanove za izdavanje – turizam.

Proces legalizacije nelegalnih objekata treba preispitati i kritički ocijeniti s aspekta „štete“ koji su ovi objekti učinili u prostoru, a uz uvažavanje principa pravednosti što znači pravljenje razlike između gradnje koja ima socijalni karakter - potreba obezbjeđenja stana u odnosu na one koji služe tržišnoj špekulaciji a često i uzurpiraju čak i javni prostor i državno vlasništvo.

10.6. NAMJENA POVRŠINA KOPNA

OPŠTE KATEGORIJE NAMJENE POVRŠINA

Opšte kategorije namjene površina prikazane su u Prostornom planu Crne Gore u razmjeri 1: 100 000. Opšte kategorije namjene površina su:

- 1) Građevinsko područje;
- 2) Poljoprivredne površine;
- 3) Šumske površine;
- 4) Vodne površine na kopnu;
- 5) Površina mora;
- 6) Površine za posebne namjene;
- 7) Ostale prirodne površine; i
- 8) Površine infrastrukture.

Građevinsko područje – područje na kome je prostornourbanističkim planovima predviđena izgradnja objekata različitih namjena. Prostornim planom Crne Gore se definiše na nivou opšte kategorije namjene površina.

Smjernice:

- Pri definisanju građevinskih područja poštovati sva ograničenja koja su izražena u dijelu prirodnih uslova, (nagib terena, nivo podzemnih voda, ekspoziciju terena, prisustvo meteoroloških inverzija, i ostale aspekte pogodnosti terena).
- Građevinska područja planirati u skladu sa nosivim kapacitetom prostora, posebno saobraćaja i ostale tehničke infrastrukture,
- Pri izradi planova detaljne razrade prethodno ispitati prostorne rezerve unutar postojećeg građevinskog područja, posebno zona na kojima je započeta, ali nedovršena izgradnja.
- Planirati nova građevinska područja ili proširenje građevinskog područja prema postojećoj infrastrukturi i obezbjeđenim javnim funkcijama.
- Planiranu gustinu stanovanja prilagoditi tipu naselja i objektivnim potrebama stanovništva.
- Građevinsko područje planirati u skladu sa prirodnim uslovima (geomorfološkim, hidrološkim i dr.).
- Prednost u planiranju građevinskih područja dati prostorima na kojima postoji izgradnja (brownfield).
- Izbjegavati disperzno planirana građevinska područja koja je teško infrastrukturno obrzbdjediti.
- Izbjegavati predimenzionisana građevinska područja koja najčešće ostaju nerealizovana.
- Na nivou opština utvrditi stvarne potrebe za površinama građevinskih područja i dozvoljenu gustinu stanovanja, pri čemu se imaju u vidu specifičnosti opština.
- Utvrditi na nivou opština zone nelegalne gradnje i nivo infrastrukturne opremljenosti.
- Definirati urbanističke parametre u skladu sa nosivim kapacitetom prostora /zone.
- Utvrditi prostorne rezerve unutar postojećeg građevinskog područja.
- Definirati adekvatne turističke kapacitete pri planiranju građevinskih područja za razvoj turizma, u skladu sa kapacitetom prostora/zone i i infrastrukturnom opremljenošću.

Poljoprivredne površine su površine koje obuhvataju zemljište određeno u skladu sa zakonom kojim se uređuje poljoprivredno zemljište.

Smjernice:

- Koristiti obradivo poljoprivredno zemljište u svrhu poljoprivredne proizvodnje.
- Nije dozvoljena prenamjena obradivog poljoprivrednog zemljišta u svrhu urbanizacije.

Šumske površine su površine koje obuhvataju šume i šumska zemljišta određena u skladu sa zakonom kojim se uređuju šume.

Smjernice:

- Obezbjediti očuvanje šumskih površina, posebno zaštitnih šuma u zonama zaštićenih područja i koristiti u skladu sa relevantnim zakonom . Pri planiranju objekata i infrastrukture, ne ugrožavati šume koje su pod nekim režimom posebne zaštite.

Vodne površine na kopnu su površine koje obuhvataju vodno zemljište određeno u skladu sa zakonom kojim se uređuju vode.

Smjernice: Ove površine koristiti u skladu sa smjericama datim u oblasti Vodoprivreda, koje e odnose na korišćene i zaštitu voda i zaštitu od voda.

Površine mora su površine određene u skladu sa zakonom kojim se uređuje more.

Smjernice: Obezbjediti korišćenje područja mora u skladu sa domaćom i međunarodnom regulativom, promovisati zaštitu morskih i priobalnih sistema u obalnom području, uspostaviti zaštićena područja mora i obezbjediti adekvatno upravljanje otpadom u moru.

Površine za posebne namjene su: površine od interesa za odbranu, površine za zaštitu i spašavanje, površine mineralnih sirovina, površine eksploatacionog polja, eksteritorijalne površine.

Smjernice: Ove površine planirati i koristiti u skladu sa zakonskim rješenjima, posebno u dijelu odbrane zemlje. Površine mineralnih sirovina sačuvati od druge namjene koja bi mogla ograničiti buduću eksploataciju, a pri eksploataciji poštovati sve režime zaštite prostora i životne sredine.

Ostale prirodne površine obuhvataju: goleti, sipare, kamenjare, strme stjenovite padine, stjenovite obale, pješčane i šljunkovite plaže i sl.

Smjernice: Na ostalim prirodnim površinama je moguće planirati različite namjene, na način da se ne obezbedi kompatibilnost sa drugim namjenama i zaštititi životna sredina.

Površine infrastrukture obuhvataju površine i koridore saobraćajne i ostale infrastrukture određene Zakonom.

Smjernice: Infrastrukturu planirati u skladu sa potrebama u prostoru, na način da se obezbedi funkcionalnost između različitih sistema i integriše prostor, a istovremeno obezbedi što manji negativan uticaj na predjele.

Tabela 10.6.1. Opšte kategorije namjene površina – bilans

Kategorije namjena	Površina u ha	%
Građevinsko područje	43578.7	3.14%
Ostale prirodne površine	233846.0	16.84%
Poljoprivredne površine - drugo poljoprivredno	155166.4	11.17%
Poljoprivredne površine - obradivo	52411.1	3.77%
Površine infrastrukture	633.4	0.05%
Površine mora	453.7	0.03%
Površine za posebne namjene	2106.5	0.15%
Šumske površine	861391.3	62.03%
Vodne površine na kopnu	39080.5	2.81%

IZGRAĐENOST PROSTORA

Tabela 10.6.2. Izgrađenost prostora u odnosu na površinu opštine/regiona/države

REGION	Površina ha	Izgrađenost ha	Izgrađenost u odnosu na površinu %
PRIMORSKI	150344	5286.62	3.51%
Budva	12243.23	608.75	4.97%
Bar	50428.66	1796.08	3.56%
Tivat	4745.24	563.30	11.87%
Ulcinj	26105.37	750.49	2.87%
Kotor	33575.21	661.92	1.97%
Herceg Novi	23360.50	906.08	3.88%
SJEVERNI	730132.6	13473.42	1.85%
Plužine	85315.70	527.22	0.62%
Šavnik	55627.02	250.38	0.45%
Mojkovac	35850.09	1233.53	3.44%
Pljevlja	134276.26	2228.49	1.66%
Žabljak	44694.67	771.72	1.73%
Kolašin	90576.70	1449.11	1.60%
Andrijevica	33039.07	453.31	1.37%
Plav	32565.46	1131.13	3.47%
Gusinje	15713.27	536.41	3.41%
Rožaje	43085.05	805.52	1.87%
Bijelo Polje	92283.53	2673.45	2.90%
Berane	49878.74	1113.20	2.23%

Petnjica	17351.76	299.94	1.73%
SREDIŠNJI	496206.2	15670.82	3.16%
Cetinje	89815.47	1012.62	1.13%
Podgorica	100402.95	5760.27	5.74%
Danilovgrad	47497.35	1768.41	3.72%
Nikšić	208673.91	4215.89	2.02%
Tuzi	24001.94	1169.25	4.87%
Golubovci	14474.55	1744.38	12.05%
Ukupno Crna Gora	1376682	34430.85	2.5%

*I/P – Izgrađeni prostor u odnosu na površinu opštine/regiona/države

P – površina opštine

I – Izgrađenost prostora

Zapaža se da je najveća izgrađenost u Primorskom, a najmanja u Sjevernom regionu. Procenat izgrađenosti je neujednačen po opštinama, a izraženo viši je u opštinama, odnosno njihovim urbanim centrima Budvi, Podgorici, Tivtu¹³, Golubovcima.

Uz planirani razvoj privrede i infrastrukture, očekuje se povećanje izgrađenosti u Sjevernom regionu i opštinama koje su do sada bile u stagnaciji, a smirivanje trenda povećanja građevinskih područja u opštinama Podgorici i Budvi.

OPTIMIZACIJA KORIŠĆENJA PROSTORA

Za budući razvojni period, **optimizacija korišćenja (ograničenog) prostora, kao razvojnog resursa**, ostaje jedan od ključnih izazova planiranja održivog razvoja. Potrebno je da se inoviraju i primjenjuju standardi i pravila u uređenju prostora i da se definišu dodatni mehanizmi **kontrole kvaliteta planiranja, uređenja prostora i izgradnje objekata**. To zahtijevaju i propisi Evropske unije, sa kojima sistem planiranja prostora u Crnoj Gori treba da bude usaglašen.

Za sve regione i pripadajuće lokalne zajednice je važno da se racionalizuju građevinska područja, odnosno da se primjeni optimizacija pri određivanju područja za izgradnju. (ili smanjenje tih područja u odnosu na postojeće planove u zonama gdje je to potrebno). Na taj način se prostor čuva i izbjegava se disperznost građevinskih zona, obezbjeđuje se bolje infrastrukturno i komunalno opremanje, izbjegavaju se konflikti u prostoru između građevinskih područja i poljoprivrednog zemljišta, ili vrijednih i zaštićenih područja i. Cilj je povećati iskorišćenost građevinskih područja, postići infrastrukturnu opremljenost i unaprijediti ambijent i životnu sredinu.

U planskoj dokumentaciji detaljnijeg nivoa će se preispitati dosadašnji parametri za izgradnju u svim lokalnim zajednicama (uvidom u postojeću plansku dokumentaciju) i definišaće se pravila građenja i uređenja po zonama, (parametri/indeksi), osnove uređenja seoskih područj, i dati detaljna urbanistička rješenja za određenje zone.

Zapaža se da je najveća izgrađenost u Primorskom, a najmanja u Sjevernom regionu. Procenat izgrađenosti je neujednačen po opštinama, a izraženo viši je u Budvi, Podgorici, Tivtu¹⁴, Golubovcima.

Uz planirani razvoj privrede i infrastrukture, očekuje se povećanje izgrađenosti u Sjevernom regionu i opštinama koje su do sada bile u stagnaciji, a smirivanje trenda povećanja građevinskih područja u Podgorici i Budvi.

¹³ Područje opštine je u većem dijelu područje grada u dijelu izgrađenosti.

¹⁴ Područje opštine je u većem dijelu područje grada.

10.7. KONCEPT NAMJENE MORA

Crnoj Gori pripada nešto manje od 2500 km² Jadranskog mora od čega su unutrašnje morske vode 362 km² i teritorijalno more 2098 km².

Od posebnog značaja je potreba razjašnjenja odredbi Zakona u kojima se u čl 26 kaže da Skupština Crne Gore može proglasiti "Isključivu ekonomsku zonu Crne Gore" a u sledećem (čl 27), da Crna Gora u isključivoj ekonomskoj zoni ostvaruje suverena prava kao i u epikontinentalnom pojasu koji obuhvata morsko dno i morsko podmorje izvan spoljne granice teritorijalnog mora u smjeru pučine do granica epikontinentalnog pojasa susjednih država.

Za prostor Prevlake odnosno mora ispred nje: "Do konačnog rješenja razgraničenja na moru između Crne Gore i Republike Hrvatske u cjelosti se primjenjuju odredbe Protokola i aneksi Protokola o privremenom režimu na Prevlaci, potpisani između bivše SRJ i Republike Hrvatske" – Zakon o moru čl 12.

Shodno Zakonu Ministarstvo može odrediti zabranjene zone u unutrašnjim morskim vodama, odrediti i propisati plovne puteve, područje u kojem ribolov nije dozvoljen, pa u fazi Koncepta Plana treba utvrditi da li i će postojati potreba za određivanjem ovih zona, plovnih puteva i područja a sve u saradnji sa nadležnim državnim organima.

Obala – morsko dobro na kopnu zahvata 58 km² sa kopnenim djelovima luka, lukobrana, nasipa navoza kao i velikim brojem objekata obalne infrastrukture ali i prostore i objekte koji po svojoj naravi ne pripadaju obali i moru niti služe djelatnostima koje se odvijaju na obali i moru.

Principi integralnog planiranja (prostorna i sektorska sveobuhvatnost), zahtijevaju da se sagledaju relevantne interakcije kopna i mora koje se ogledaju u prirodnim procesima i ljudskim aktivnostima a generišu intervencije i uslovljavaju posebne namjene i režime korišćenja prostora mora i obale.

Swot analiza

Iz Ocjene stanja, potencijali, ograničenja i konflikti u razvoju

Prednosti

- Položaj – more ispred Crne Gore je dio Jadrana i Mediterana koji čini centralnu regiju i prostorno – ekološko, privredno, saobraćajno pa i geopolitičko čvorište regije i šireg prostora;
- Bogastvo vode – nadprosječna dubina teritorijalnog mora u odnosu na Jadran i druga mora Mediterana (velik prirodni produkcion i receptivni potencijal);
- Bogatstvo prirodnog diverziteta mora i obale i kulturno – istorijskog nasleđa;
- Razvijene privredne djelatnosti u vezi sa korišćenjem mora i obale;
- Tradicija u korišćenju mora i življenju sa morem;
- Ekološki, jedan od najčistijih djelova Jadrana i Mediterana;
- Potencijalno nalazište privredno značajnih ugljovodonika (rezerve gasa i nafte);
- Prepoznatljiv primorski ambijen bogat raznolikostima;
- Brojnost atraktivnih pješčanih plaža i uređenih kupališta na malom prostoru.

Slabosti

- Nestabilna obala. „Džepne“ plaže su podložne eroziji uglavnom usled narušenog režima donosa erodiranog materijala;
- Erozijska plaža na Adi Bojani kao posledica promjena u širem hidrološkom sistemu;
- Relativno oskudne (ograničene) ravne, ili površine sa nagibom povoljnim za aktivnosti vezane za more i urbanitaciju, na obali;
- Otežana mogućnost zaštite obale od erozije i problem porasta nivoa mora;
- Usak obalni pojas kopna uz more sa ograničenim prostornim mogućnostima za obimniju koncentraciju ljudi i ljudskih aktivnosti/djelatnosti.
- Nizak koeficijent razuđenosti obale i njena otvorenost, u većem dijelu, na uticaje s mora.
- Nedostatak adekvatnih pristaništa i privezišta za potrebe priobalnog pomorskog saobraćaja, ribarstva pa i nautičkog turizma kao i nedostatak uređenih i organizovanih sidrišta.
- Nedostatak oko 300.000 m² (30ha) plaža koji je izražen naročito u Boki - Studija "Održivo upravljanje plažama u Crnoj Gori" ;
- Neizgrađeni adekvatni infrastrukturni sistemi za zaštitu mora od zagađenja s kopna.

Mogućnosti

- U akvatorijumu i na obalnom području postoji slobodni prostori za izgradnju sadržaja za potrebe diverzifikovanih privrednih djelatnosti iz domena "Plave ekonomije";
- Prihvatljiva eksploatacija ugljovodonika uz maksimalno obezbjeđenje od negativnih uticaja na životnu sredinu i uopšte prostor;
- Rekonstrukcija i izgradnja novih objekata pomorske/ obalne infrastrukture (luke, marine i ostali objekti) u svrhu razvoja priobalnog saobraćaja, ribarstva i nautičkog turizma;
- Racionalizacija mreže graničnih lučkih prelaza / formiranje jedinstvenog graničnog praleza na ulazu u Boku;
- Biološki potencijal za značajno povećanje sektora ribarstva i marikulture;
- Mogućnos razvoja industrijskog ribolova- sadržaja za promet i preradu ribe;
- Višestruka mogućnost povećanja lokacija za marikulturu sa diverzifikacijom proizvoda ne samo u Boki već i na otvorenom moru;
- Mogućnost uzgoja drugih (osim mušlji), tržišno interesantnih vrsta školjaka;
- Mogućnost izgradnje novih marina i formiranje mreže mini marina u Boki kao specifične „male nautičke destinacije“;
- Mogućnost povećanja kupališnih kapaciteta.

Prijetnje

- Prijetnja da porast nivoa mora i erozija obale, u uskom pojasu izazovu potapanje ravnih djelova uske obale;
- Negativni uticaji po prirodne osobine mora i obale od prevelika koncentracija gradnje u Obalnom području;
- Narušavanje kvaliteta životne sredine od eksploatacije ugljovodonika;
- Nastavak trenda lošeg iskorišćavanja potencijala za razvoj ribarstva;
- Problemi sa obraštajnim organizmima, predatorskim vrstama riba, postojanje neregistrovanih uzgajališta – marikulture, krivolov;
- Moguća fekalna zagađenja i biotoksini u moru.

Skica o namjerama – vizija

Donošenjem PP CG, izmjenama i dopunama Zakona o morskome dobru i drugih propisa uz već usvojena strateška dokumenta koja se odnose na more i obalu, kompletiraće se regulatorni okvir po kojem treba i reformisati upravu u ovoj oblasti i stvoriti predušlove za kvalitetno planiranje i upravljanje morem i obalom.

Definisana zaštićena područja u moru i na obali doprinijeće kvalitetu prirodne sredine i očuvanju i afirmaciji nasleđa. Izgradnjom novih i rekonstrukcijom postojećih objekata pomorske/ obalne infrastrukture obezbijediće se uslovi za razvoj pomorskog saobraćaja: međunarodnog u trgovačkim lukama - uglavnom vezan za Luku Bar i putničkog iz i ka lukama Boke i Bara, nautičkog turizma vezanog za postojeće i nove marine, priobalnog pomorskog saobraćaja vezanog za gradske luke i pristaništa u funkciji međugradskog prevoza i turističke ponude.

Na osnovu očuvanog kvaliteta morske sredine, izgrađene i uređene pomorske infrastrukture (luke, privezišta, mjesta prvog iskrcaja) i prerađivačkih kapaciteta razvijaće se ribarstvo i marikultura koji će već u prvim etapama realizacije plana (narednih 5-10 g.), dostići nivo koji zadovoljava potrebe domicilnog stanovništva i turista za zdravom hranom iz mora, visokog kvaliteta uz dodatne prihode od izvoza tržnih viškova – na duži rok.

Korišćenje gasa i nafte se odvija uz maksimalne mjere bezbjednosti po životnu sredinu i uz primjenu najefikasnijih tehnologija.

Izgradnjom i uređenjem novih prostora na obali obogatiće se kvantitet i kvalitet kupališta na crnogorskom primorju.

Potrebe za prostorom

Sektor ribarstva i marikulture

Ribarstvo - Crnogorska ribarska flota ima 131 plovilo. Predviđeni krajnji kapacitet flote je 223 plovila od toga 85% plovila bi činila plovila ispod 10 metara dužine.- *Strategija razvoja*

Za razvoj ribarstva (flote) potrebno je planirati izgradnja nove i rekonstrukciju postojeće pomorske infrastrukture (luke i zone komunalnih vezova za ribarice); u većim primorskim naseljima uspostavljanje mjesta prvog iskrcaja ribe sa neophodnom opremom lokacija, mjesta prve prodaje, mjesta za vez ribarskih brodova u lukama, mjesta za remont ribarskih brodova i tzv. ribarske kućice, adaptaciju postojećih i uređenje novih posti, objekte za preradu morskih organizama – na kopnu, za upravljanje, čuvanje i preradu odbačenog ulova.

U PGR-u treba konkretno definisati lokacije i kapacitete objekata za potrebe ribarstva.

Definisati u moru zaštićene zone posebno zaštititi livade morske cvijetnice Posidonije.

Marikultura - Očuvanje već definisanih i aktiviranih zona uzgajališta u Boki. Otvoreno more je u potpunosti neiskorišćeno za marikulturu. „U skladu sa konceptom „AZA“ – (Allocated Zones for Aquaculture,) kao potencijalno pogodne moguće nove lokacije za marikulturu u Bokokotorskom zalivu predlažu se: Rose i rt Mirište, a na otvorenom moru izdvajaju se: Uvala Dobreč, Vučja vala, Zlatna luka, Drobni pijesak, Crni rt, uvala Valdanos i okolina ušća rijeke Bojane“.

Planirani porast proizvodnje u marikulturi (sa sadašnji 200 na 1000t/g) zahtijeva obezbjeđenje prostora za nove lokacije u moru i na obali kao i za novi purifikacioni distributivni centar.

Po preporukama IBM-a a na osnovu relevantnih propisa i standarda i u skladu sa Direktivom 2014/89/EU, međunarodnim standardima i dobrom praksom predloženi su principi za precizno definisanje lokacija za marikulturu:

1. Razvoj akvakulture i njeno upravljanje treba da uzmu u obzir pun opseg ekosistemskih usluga, pri čemu ne treba da ugrožavaju održivost istih.
2. Razvoj akvakulture poboljšava ljudsko blagostanje (eng. „well being“) i princip jednakosti za sve relevantne korisnike.
3. Razvoj akvakulture se mora razvijati u skladu sa razvojem drugih sektora, politika i ciljeva.

Obalna infrastruktura

Luke /marine - Za potrebe proširenja i povećanja sadržaja, planirati adekvatnu površinu mora i kopna za potrebe razvoja Luke Bar kao saobraćajnog čvorišta za multimodalni transport od strateškog značaja za privredni razvoj i saobraćajnu otvorenost zemlje.

Zbog rasterećenja najosjetljivijeg dijela Bokokotorskog zaliva trebalo bi obezbijediti mogućnost za prihvat kruzera i u drugim lukama Boke.

Planovima regulacionog karaktera predvidjeti proširenje gradskih luka, mjesnih pristaništa i privezišta, uvijek kada to dozvoljavaju prirodni uslovi i principi zaštite ambijenta.

Za potrebe razvoja nautičkog turizma planirati mrežu montažnih privezišta – mini marina u Bokokotorskom zalivu.

I pored evidentne potražnje za dodatnim nautičkim vezovima na Jadranu, interesovanje za izgradnju novih marina uglavnom je vezano za izgradnju turističkih risorta pa od toga i zavisi. Planski uskladiti izgradnju marina kao sastavnih pratećih djelova turističkih rizorta uz mjere kojima će se podržati razvoj nautičkog turizma.

Pristaništa i privezišta - Nastaviti započetu kampanju rekonstrukcije postojećih pristaništa i privezišta. Kroz unapređenje regulatornog okvira i upravljačke funkcije uspostaviti red u korišćenju privezišta uz prioritet javnog interesa tj. komunalnih vezova.

Ponte i mandračići - Utvrditi imovinsko pravni status svih objekata prema pozitivno pravnoj regulativi. Uspostaviti evidenciju objekata i vezova na njima; utvrditi prava i režim korišćenja.

Prema Studiji varijantnih modela za formiranje montažnih pristaništa i privezišta planirati mrežu mini marina i komunalnih vezova.

Sidrišta i nautički vezovi - U cilju zadovoljenja sve veće potražnje za nautičkim vezovima obezbijediti administrativne i planske predušlove za aktiviranje 10 – tak zona za sidrenje i vezivanje na bove (nautički vezovi) u Tivatskom i Budvanskom zalivu, /Sudije – stručne podloge je već uradilo JPMD/.

Plaže i kupališta - Razvoj turizma i naročito intenzivna stambena izgradnja na obali uz značajno povećanu frekvenciju „dnevnih kupaća“ iz centralnog dijela države, uslovili su da potražnja za kupalištima prevazilazi postojeći potencijal.

Daljom planskom razradom ovoga Plana potrebno je precizirati zone i lokacije na obali za dalje povećanje kupališnog prostora i predvidjeti opremanje kupališta priključcima na infrastrukturu (sruja, voda, kanalizacija) - urađena Studija varijantnih modela za formiranje kupališta u Bokokotorskom zalivu.

Eksploatacija gasa i nafte - Planirati mogućnost lociranja potrebnih postorjenja za eksploataciju kao i mogućnost formiranja flotantne Termo elektrane na gas na moru i/ili na kopnu u zoni "Iza Volujice"

Zaštićena područja u moru - Proglašena su 3 zaštićena područja na moru sa dosta širokim zahvatom obale i mora: uz obalu Donjeg Grblja, Petrovačke rivijere i Starog Ulcinja koje na kopnu obuhvataju odgovarajući dio prostora morskog dobra.

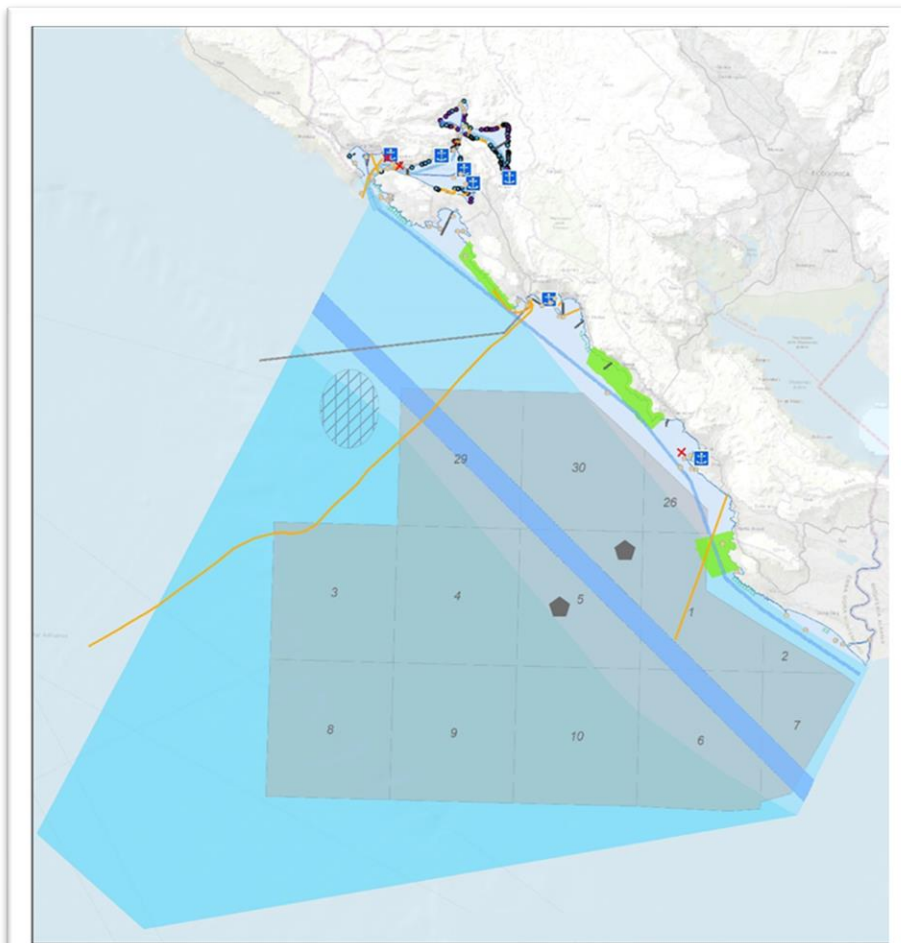
Ciljevi i strateška opredjeljenja

Opšti a time i osnovni cilj je utvrđen u Zakonu o moru: „Crna Gora štiti, čuva i unapređuje morsku sredinu“.

Osnovni cilj: utvrditi racionalnu namjenu, uređenje i korišćenje mora i obale u skladu sa principima održivog razvoja uz primjenu međunarodne regulative i dobre prakse.

- Utvrditi smjernice za definisanje mjera na adaptaciji prostora na klimatske promjene za planove nižeg reda.
- Utvrditi da li je potrebno i moguće proglasiti isključivu privrednu zonu na moru čime bi ribolovno područje obuhvatilo čitav šelf izvan teritorijalnih voda, kontinentalnu padinu i dio južnojadranske kotline, najverovatnije do srednje linije razgraničenja (Middle Line), koja prolazi otprilike po sredini kotline - u koordinaciji sa nadležnim državnim organima. Takođe, da li treba u ovom Planu definisati plovne puteve, zone zabranjene i/ili ograničene plovidbe.
- Na osnovu planova upravljanja ribarstvom, po različitim tipovima, nakon njihovog donošenja, u daljoj izradi prostorno planskih dokumanta treba definisati konkretne prostorne zahtjeve i uslove realizacije potrebnih sadržaja za dalji razvoj ribolovnog sektora.
- Redefinisati zahvat morskog dobra u smislu isključivanja prostora koji ne pripadaju obali i djelatnostima koje su vezane za more i obalu i izdvojiti prostor obale od ukupnog zahvata morskog dobra.
- *Korigovati definiciju obale i morskog dobra u smislu da je obala, u pravilu, prostor: koji pripada moru (linija do koje dopiru najveći talas pri najjačem nevremenu); prostor koji služi za pristup obali i moru (pojas od 6 m od linije najvećih talasa) kao i prostor koji je u funkciji korišćenja mora i obale (aktivnosti koje se odvijaju na moru – plovidba, morski ribolov, kupališta i sl.) a da morsko dobro pored mora i obale može obuhvatiti i širi prostor ali samo onaj na kojem su sadržaji u funkciji mora i obale. Izuzetak od pravila: morskome dobru ne pripadaju ranije, propisno, izgrađene strukture na obali a koje po prirodi (definiciji) ne čine obalu- kao što su urbane strukture, regionalni i magistralni putevi i sl. Takođe, zakonom bi trebalo utvrditi da se granica prostora obale i morskog dobra definišu prostorno planskim dokumentima.*
- Usklađivanje (prostorno i vremensko) namjena mora u smislu obezbjeđenja optimalnih uslova za dalji razvoj ribarstva kao i definisanje prostora za izgradnju/ uređenje na obali neophodnih sadržaja infrastrukture (luke, privezišta, pristaništa, ribarske poste, uređenje mjesta I iskrcaja ribe) i prerađivačkih kapaciteta.
- *Ranije navedeni principi za definisanje lokacija marikulture, ovim Planom se utvrđivanju kao obavezujući u daljoj planskoj razradi.*
- *Kao referentni osnov za rješenje konflikta namjena na moru i obali služe definisana strateška opredjeljenja i opštevažeći propisi i pravila u korišćenju mora. Po međunarodnim standardima prioritet na moru ima plovidba. Marikultura, kao dio pljoprivrede, i turizam su ravnopravne prioritetne strateške razvojne privredne grane u Crnoj Gori ali zbog prirode tehničko – tehnološkog postupka prioritet ima turizam kao „čistija“ grana.*
- Obezbijedi slobodan pristup moru i obali pri izradi detaljnih rješenja.
- U smjernicama za planove na detaljnijem nivou utvrditi obavezu da se kroz planirane intervencije obezbijedi fizička mogućnost za slobodan pristup obali.
- Gotovo sve djelatnosti koje se odvijaju na moru i obali zahtijevaju očuvanje prirodnih vrijednosti područja.
- Planirati adekvatan prostor i njegovo infrastrukturno opremanje za dalji razvoj luke Bar.
- Planirati optimalnu mrežu marina koja ja će podržati dalji razvoj nautičkog i uopšte turizma.
- Dalji razvoj objekata obalne infrastrukture (gradske luke, pristaništa, privezišta, suvi vez i servisi...) prema potrebama razvoja priobalnog pomorskog saobraćaja - linijski međugradski prevoz, turistički izleti, transport kupača.
- U daljoj planskoj razradi treba prostorno odrediti položaj i tehničke uslove kao i mogućnosti formiranja – označavanja novih posti.
- Detaljna istraživanja potencijala otvorenog mora za program marikulture planirana su nakon usvajanja Plana i to na lokacijama koje će biti predložene kao potencijalno povoljne za marikutluru.
- U smislu poboljšanja funkcionisanja objekata u službi priobalnog pomorskog saobraćaja unaprijediti regulacioni okvir, organizaciju upravljanja ovih objekata.
- Prostorno planski i normativno regulisati status jedriličarskih klubova: ("Jugole Grakalić", HN; "Delfin" u Tivtu, "Lagor" u Kotoru ...) koji predstavljaju značajne potencijale u smislu edukacije mladih, sportsko – rekreativnih aktivnosti i sl..
- Definirati planski i pravni status neformalnih mini marina i servisne marine Zelenika.

- Zbog ograničenog kapaciteta nalazišta, eksploataciju ljekovitog blata iz mora u Igalu (ispred Blatne plaže), treba trajno ograničiti na količine koje su potrebne Institutu Igalo odnosno mjesnim kapacitetima lječilišta bez mogućnosti komercijalizacije na tržištu.
- Planski uskladiti zahvate zaštićenih područja u moru sa potrebama razvoja a sve u skladu sa principima održivog razvoja.
- Definisati zone u moru za formiranje sidrišta i vezova na bove.
- U odnosu na koridore puteva visokog ranga provjeriti potrebu imjene predložene trase plinovoda koja je sada predviđena po morskom dnu.

LEGENDA

- Linija obale
- Unutrašnje more
- Teritorijalno more
- Epikontinentalni pojas
- Pomorski saobraćaj**
- ✗ Granicni pomorski prelaz
- ⊕ Luke
- Plovni put u Boki Kotorskoj
- Plovni put na otvorenom moru
- Prilazni putevi
- Trajekt

Podmorska infrastruktura

- Podmorski cjevovod
- Podmorski kabal
- Vojno korišćenje**
- ▨ Vojna upotreba

Mineralne sirovine

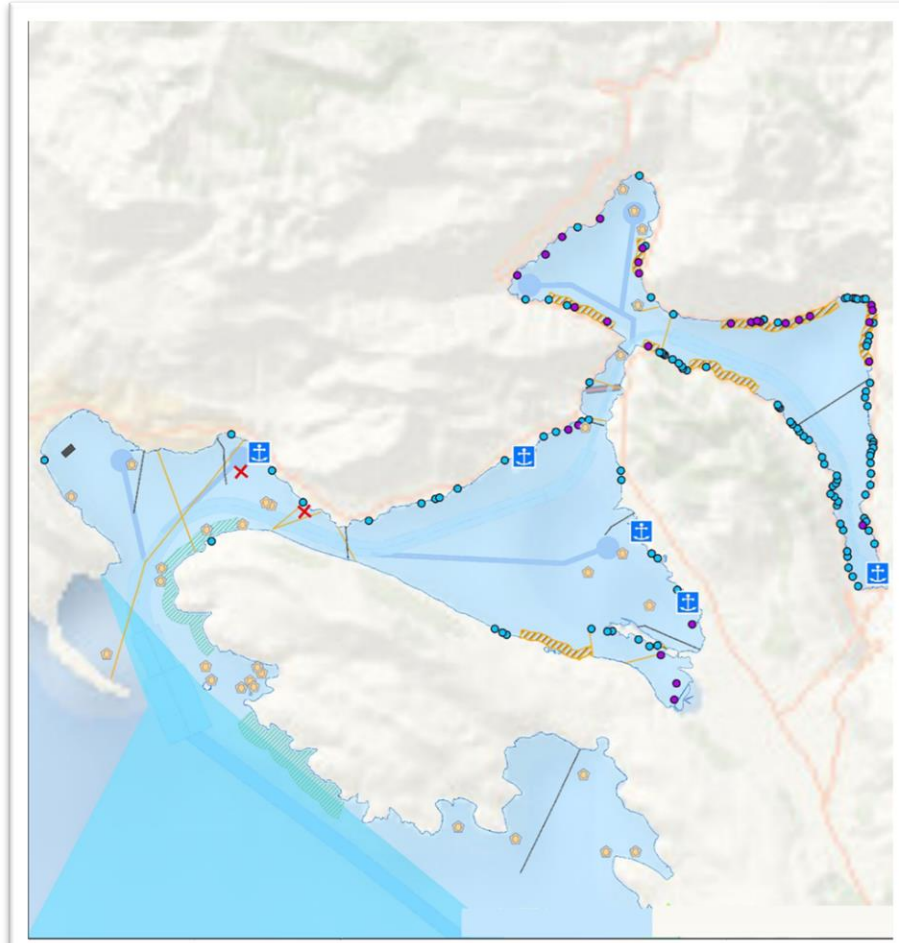
- ▨ Eksploatacija blata
- ▨ Istrazivanje - busotine
- ▨ Blokovi za istraživanje ugljovodonika

Ribarstvo i marikultura

- Lokacije za marikulturu
- Ribarske poste
- ▨ Pogodne lokacije uzgajalista školjki
- ▨ Marikultura otvoreno more

Zasticena podrucja prirodne i kulturne bastine

- ▨ Zasticena podrucja prirode
- ▨ Medunarodno zasticena podrucja
- ▨ Medunarodno zasticena podrucja bafer

LEGENDA

- Linija obale
- Unutrašnje more
- Teritorijalno more
- Epikontinentalni pojas
- Pomorski saobraćaj**
- ✗ Granicni pomorski prelaz
- ⊕ Luke
- Plovni put u Boki Kotorskoj
- Plovni put na otvorenom moru
- Prilazni putevi
- Trajekt

Podmorska infrastruktura

- Podmorski cjevovod
- Podmorski kabal
- Vojno korišćenje**
- ▨ Vojna upotreba

Mineralne sirovine

- ▨ Eksploatacija blata
- ▨ Istrazivanje - busotine
- ▨ Blokovi za istraživanje ugljovodonika

Ribarstvo i marikultura

- Lokacije za marikulturu
- Ribarske poste
- ▨ Pogodne lokacije uzgajalista školjki
- ▨ Marikultura otvoreno more

Zasticena podrucja prirodne i kulturne bastine

- ▨ Zasticena podrucja prirode
- ▨ Medunarodno zasticena podrucja
- ▨ Medunarodno zasticena podrucja bafer

10.8.KONCEPT MAKROEKONOMSKOG RAZVOJA

Aktuelna ekonomska politika Crne Gore i ekonomski model razvoja utemeljenje imaju u Ustavu, članu 1, koji kaže da je Crna Gora nezavisna i suverena država, republikanskog oblika vladavine, ali i da je građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava.

Ustav u okviru poglavlja ekonomsko uređenje, Principi, u Članu 139: Ekonomsko uređenje zasniva se na slobodnom i otvorenom tržištu, slobodi preduzetništva i konkurencije, samostalnosti privrednih subjekata i njihovoj odgovornosti za preuzete obaveze u pravnom prometu, zaštiti i ravnopravnosti svih oblika svojine.

Efikasnost takve politike zavisi od realnosti ciljeva, usklađenost ciljeva i instrumenata, koordiniranosti instrumenata, selekcije najefikasnijih mjera ekonomske politike i pravovremenosti u preduzimanju mjera i instrumenata.

Glavni pokretači pozitivnih kretanja vezani su za ispunjenje spoljnopoličkih prioriteta i intenziviranje procesa ekonomskih integracija sa Evropskom unijom. Karakteristika kompletnog perioda se odnosila na postepeno otvaranje tržišta i funkcionisanja zone slobodne trgovine (CEFTA), kao i prvog ugovornog odnosa sa Evropskom unijom koji se odnosi na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju koji je potpisan 2007. godine. Ključna karakteristika rasta opredjelila je i kompletnu ekonomsku politiku u proteklom periodu koja se bazira na prilivu stranih investija i jačanju konkurentnosti privrede.

Posljednjih godina značajan ekonomski rast je podstaknut realizacijom krupnih infrastrukturnih projekata sa pozitivnim multiplikativnim efektima, uz angažovanje domaćih resursa i, iz godine u godinu, sve atraktivnijom turističkom ponudom. Iako su pozitivni trendovi evidentni u većini sektora, ključni generatori rasta u prethodnih deceniju ipo bili su građevinarstvo, industrija i turizam. Dok su glavne prednosti Crne Gore brojni i neiskorišćeni prirodni resursi, limitirajući faktor je neadekvatna konkurentnost naše ekonomije. Strateška vizija razvoja Crne Gore bazirala se u prethodnom periodu na povećanju konkurentnosti ekonomije zasnovane na znanju i resursima koji treba da budu valorizovani na održiv način.

Ekonomski model zasnovan na slobodnom i otvorenom tržištu uz punu odgovornost države za preuzete obaveze čini Crnu Goru zemljom socijalne pravde.

Sve navedeno je kompatibilno sa dovoljno široko postavljenim konceptom privrednog rasta i razvoja koji se ogleda u povećanju konkurentnosti ekonomije. Razvijena i konkurentna ekonomija zasnovana je na znanju i resursima koji treba da budu valorizovani, kroz povezane prioritete Istraživačke i inovacione Strategije pametne specijalizacije (S3) za potpuniju iskorišćenost značajnih razvojnih potencijala. Ovakav koncept razvoja komplementaran je sa postignutim spoljnopoličkim prioritetom i članstvom u NATO savezu. Praćenje i realizacija ciljeva, mjera i inicijativa vezanih za Strategiju Evropa 2020, povezani su sa ključnim srednjoročnim prioritetom - članstvom u Evropskoj uniji. Strategija S3 usvojena je na Vladi Crne Gore i mi smo jedna od rijetkih država koja nije članica EU a ima ovu strategiju.

Koncept ravoja koji je zacrtan u ovoj strategiji odnosi se na razvijenoj i konkurentnoj državi koja je bazirana je tri ključna stateška pravca i to:

1. Zdrava Crna Gora;
2. Održiva Crna Gora;
3. Modernizovana i digitalizovana Crna Gora.

Pravci su usko povezani i predstavljaju logičan nastavak dostizanja ciljeva Strategije Evropa 2020 i orijentaciju ka razvoju koji je zasnovan na znanju, uz očuvanje životne sredine, visokom nivou zaposlenosti, produktivnosti i socijalnoj koheziji, fokusirajući se na tri međusobno povezana prioriteta: pametni rast, održivi rast i inkluzivni rast.

Zdrava Crna Gora

Strateški pravac „Zdrava Crna Gora“, sa unaprijeđenim aspektima primarne, sekundarne i tercijarne zaštite i preventive i novim proizvodima, omogućiće veći kvalitet života, time i prosperitet nacije. Zdrava Crna Gora je središte biomedicinskog razvoja kroz nove tehnologije, proizvodnju ljekova, ljekovitog bilja i organske hrane, uz pružanje specijalizovanih zdravstvenih usluga kao gotovog proizvoda, sa ciljem privlačenja pacijenata i istraživača iz regiona i šire. Zdrava Crna Gora je društvo tehnologije za zdravlje, nauku, blagostanje, regionalnu saradnju i mir.

Održiva Crna Gora

Strateški pravac „Održiva Crna Gora“ odnosi se na ispunjenje ustavne kategorije o Crnoj Gori kao ekološkoj državi. Ovaj pravac podrazumijeva ekološki odgovornu i efikasnu ekonomiju sa aspekta korišćenja i očuvanja prirodnih resursa i međugeneracijskog nivoa blagostanja. Utemeljena je milenijumskim razvojnim ciljevima, Strategijom Evropa 2020 i osnovnim strateškim dokumentima u Crnoj Gori. Održiva Crna Gora, prije svega, znači dalji razvoj i efikasnu upotrebu prirodnih resursa. Prostor kao najvažniji resurs države mora biti valorizovan tako da ne dođe do njegove devastacije. Razvoj saobraćajne infrastrukture i sanacija „crnih tačaka“ mora se oslanjati na inovativna

rješenja i nove tehnologije, za potpunije korišćenje sekundarnih sirovina i adekvatne ponovne upotrebe otpada na principima cirkularne ekonomije, stvarajući tako preduslove za održiv razvoj. Ispunjenje zadataka iz oblasti zaštite životne sredine, posebno onih predviđenih poglavljem 27, pozitivno će uticati na cjelokupnu državu. Realizacija pomenutog strateškog cilja direktno je vezana za sve prioritete koji su definisani Strategijom pametne specijalizacije i nužan su preduslov uspješnog ostvarivanja svakog od njih.

Modernizovana i digitalizovana Crna Gora

Strateški pravac „Modernizovana i digitalizovana Crna Gora“ treba da omogući dostizanje standarada EU koji su povezani sa Digitalnom agendom 2020, Strategijom za jedinstveno digitalno tržište i EU inoviranom Industrijskom politikom. Razvoj i primjena ICT od presudnog je značaja za ekonomski razvoj. Dostizanje standarda i ispunjenje ciljeva pomaže razvoju trgovine, boljem korišćenju kapitala i jačanju nacionalne konkurentnosti. Uvođenje savremenih tehnologija i valorizacija upotrebe raspoloživih sirovina u prioritetnim sektorima dovešće do snabdijevanja tržišta visoko kvalitetnim proizvodima. Temelji ovakvog pravca vezani su za bolju infrastrukturu, e-ekonomiju i informacionu bezbjednost. Dostizanje ovoga cilja takođe je direktno vezano za sve prioritete definisane Strategijom pametne specijalizacije, pa je zato i ICT definisan kao horizontalan sektor koji pruža informaciono-tehnološku podršku izabranim prioritetima.

Zelena ekonomija/zeleni rast

Važnost primjene koncepta održivog razvoja je jedna od najaktuelnijih tema današnjice, kako u akademskoj i poslovnoj zajednici, tako i u široj javnosti i predstavlja predložen razvojni scenario u Konceptu PPCG.

Održivi razvoj i sa aspekta ukupnog privrednog razvoja podrazumjeva obavezu države da vodi računa o efikasnoj upotrebi raspoloživih resursa, i obezbjedi njihov dugoročni kvalitet i dovoljnost, uz uvažavanje činjenice da su resursi ograničeni, a zagađivanje životne sredine ima svoju granicu.

Crna Gora je prva ekološka država na svijetu. Deklaracijom je definisano strateško opredjeljenje zemlje da usvaja i primjenjuje najviše standarde i norme iz oblasti zaštite životne sredine, očuvanja prirode i ekonomskog razvoja na principima ekološki održivog sistema. Jedan od ključnih instrumenata u realizaciji predloženog scenarija je razvoj zelene ekonomije. To je makroekonomski pristup održivom ekonomskom rastu, koji počiva na principu postizanja rasta dohotka i zaposlenosti kroz investicije koje smanjuju emisiju štetnih gasova i omogućavaju optimalno funkcionisanje Zemljinih ekosistema.

Ujedinjene nacije su na samitu održanom septembra 2015. godine usvojile rezoluciju A/RES/70/1 – Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Agenda 2030 je univerzalna strategija i od država potpisnica se očekuje da mobilišu sve resurse kako bi ciljevi bili ostvareni do 2030. godine. UN Agenda 2030, sa svojih 17 ciljeva, uključuje tri dimenzije održivog razvoja: ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine.

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine integriše zahtjeve UN Agende za održivi razvoj u nacionalni kontekst kroz rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim, koji predstavljaju prioritet ukupnog održivog razvoja crnogorskog društva.

Crna Gora kao članica UN istovremeno sprovodi i Agendu 2030 i proces pregovora sa Evropskom unijom. Samu Agendu 2030 čini 169 potciljeva (targets), od kojih je čak 109 potciljeva pokriveno procesom pristupanja Evropskoj uniji, što jasno govori koliko su za našu zemlju značajne ove razvojne agende koje se istovremeno odvijaju i sinergija koja proizilazi iz ta dva razvojna procesa. Crna Gora je mala zemlja, ali ima ogroman potencijal da svoje privredne aktivnosti bazira na principima održivog razvoja i zelene ekonomije.

Usvajanje evropske ekonomske politike i definisanje zajedničkih ciljeva u skladu su sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije.

Ulaskom u pregovore za članstvo u EU, Crna Gora je iskazala spremnost da dijeli zajedničke ciljeve, a oni su vezani za stabilnost kamatnih stopa, funkcionalnu tržišnu ekonomiju, povećanje konkurentnosti i stabilnost javnih finansija, odnosno ukupnu makroekonomsku stabilnost.

Kao ključni izazov ekonomske politike ističu se, jačanje uloge države za crnogorskog građanina, jačanje konkurentnosti crnogorske ekonomije, njene mogućnosti da se suoči sa konkurentskim pritiskom na tržištu Evropske unije, kao i ukupno snaženje svih makroekonomskih indikatora koji upućuju na veću stabilnost i podsticaj za rast.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi

Aktuelna ekonomska kriza je ograničenje za usvojeni intelektualni okvir djelovanja. Dok kriza u praksi djeluje razorno, sa realnim posljedicama, ona je u teoriji inspiracija i vrijedan eksperiment za validnost naučnog istraživanja, ali i kritika za pojedine ekonomske modele razvoja. I danas, kao mnogo puta do sad, pitanje za ekonomsku teoriju glasi: Kako prevazići krizu i da li je ekonomski model koji je aktuelan dovoljno dobar i može li obezbijediti nastavak pozitivnih rezultata u realnoj ekonomiji?

Ključni izazovi i rizici sa kojima se suočava crnogorska ekonomija su posljedica nekoliko činilaca: (1) ograničenja koja su nastala pod uticajem i usljed pandemije COVID-19, (2) geopolitička situacija izazvana krizom u Ukrajini, (3) galopirajuća inflacija uslovljena pokidanim lancima snabdijevanja i ograničenom ponudom roba na svjetskim tržištima, (4) pooštavanje finansijskih uslova na međunarodnim tržištima i fiskalna održivost i poslednji a ne manje bitan (5) politička nestabilnost i institucionalna kriza.

Poseban segment koji opredjeljuje uspješnost određenog modela ekonomske politike jeste dio međunarodno preuzetih obaveza. Usvajanje evropske ekonomske politike i definisanje zajedničkih ciljeva u skladu su sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije. Ulaskom u pregovore za članstvo u EU, Crna Gora je iskazala spremnost da dijeli zajedničke ciljeve. A oni su vezani za:

- funkcionalnu tržišnu ekonomiju;
- stabilnost kamatnih stopa;
- povećanje konkurentnosti;
- stabilne stope inflacije;
- stabilnost javnih finansija;
- odnosno ukupnu makroekonomsku stabilnost.

Posebni ciljevi

Posebni dugoročni ciljevi i ukupna ekonomska politika na dugi rok mora biti bazirana i dalje na velikim infrastrukturnim projektima, posebno u oblastima energetika, saobraćaj, turizam i poljoprivreda.

Aktuelne izazove potrebno je percipirati kao razvojne šanse. Neophodno je prepoznati nove ekonomske inicijative koje kombinuju socio-ekonomski oporavak sa transformacijom ka zelenoj ekonomiji, energetske efikasnosti i prilagođavanju na klimatske promjene. Intenzivan i osmišljen razvoj je jedini put za prevazilaženje ekonomskih izazova izazvanih COVID-19, sa dugoročnim pogledom na valorizaciju domaćih resursa u funkciji održivog ekonomskog razvoja.

Nastavak strukturnih reformi, posebno u sektorima obrazovanja, zdravstva, tržišta rada, socijalnog i penzijskog osiguranja, kao i povećani interes investitora, zajedno sa pozitivnim ekonomskim implikacijama koje donosi proces integracija u EU i NATO, mogu u narednom periodu donijeti nove projekte kao podticaj za ubrzanje ekonomskog razvoja. Na ovaj način se i životni standard građana približava razvijenim državama Evrope. U prioritarnim sektorima (energetika, turizam i poljoprivreda) možemo izdvojiti sledeće posebne ciljeve¹⁵:

Poljoprivreda

- Obezbijediti bolju i adekvatniju podršku/pomoć poljoprivrednicima u pripremi potrebne dokumentacije prilikom prijave za dostupna bespovratna sredstva iz IPARD II i budućeg IPARD III programa,
- Promovisati udruživanje malih poljoprivrednih proizvođača u proizvođačke organizacije i promovisati formiranje vertikalnih i horizontalnih klastera;
- Podsticati razvoj centara za preradu i distribuciju poljoprivrednih proizvoda;
- Obezbijediti veći nivo subvencija za primjenu novih tehnologija kako bi se povećala konkurentnost crnogorskih poljoprivrednika

¹⁵ CBCG

- Poboľšati infrastrukturu ka nedostupnim ili manje dostupnim obradivim površinama, što bi doprinijelo i većoj regionalnoj razvijenosti i smanjenju unutrašnjih migracija.

Turizam

- Raditi na daljem unapređenju saobraćajne infrastrukture;
- Razvijati turizam u pravcu predloženog model razvoja u Konceptu plana, podizanja kvaliteta ponude snažnijeg aktiviranja Sjevernog regiona i ruralnog zaleđa.
- Kompletirati i realizovati projekte upravljanja otpado na teritoriji cijele Crne Gore,
- iskoristiti potencijale za razvoj kulturnog, vjerskog, sportskog i drugih specijalnih vidova turizma;
- Podsticati saradnju zdravstvenog i turističkog sektora sa ciljem unaprjeđenja infrastrukture zdravstvenih ustanova i razvoja zdravstvenog turizma.
- Razvijati sektore povezane sa turizmom kako bi se smanjila uvozna zavisnost (prehrambenu industriju, poljoprivredu, sektor biznis usluga, građevinarstvo, transportnu infrastrukturu) i identifikovati potencijalne sinergije u cilju efikasnijeg iskorišćavanja sredstava.

Energetika

- Podići nivo proizvodnje električne enrgije iz obnovljivih izvora energije,
- Promovisati energetska efikasnost i racionalizovati potrošnju energije, odnosno primijeniti mjere energetske efikasnosti na svim nivoima potrošnje
- Obezbijediti tehničke i regulatorne uslove za nesmetani rad TE Pljevlja, a naročito imajući u vidu da energetska kriza utiče da se i neke zemlje EU okreću proizvodnji električne energije na bazi uglja i pored negativnih klimatskih efekata;
- Pažljivo balansirati odnos udjela proizvodnje električne energije iz obnovljivih i neobnovljivih izvora, a koju aktuelizuje tekuća energetska kriza,
- Stvarati uslove za puno uključivanje veleprodajnog tržišta električne energije u Crnoj Gori u jedinstveno tržište EU;
- U sektoru građevinarstva sprovoditi mjere energetske efikasnosti.

PREPORUČENI INDIKATORI ZA BUDUĆE PRAĆENJE REALIZACIJE PLANA

KLJUČNI CILJEVI	PREPORUČENI INDIKATORI
Povećanje BDP-a mil. € do 10.000 Realni rast BDP-a (%)	BDP apsolutni iznos, BDP/pc
Dostizanje BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći do nivoa Evropskog prosjeka	BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći za 2019 godinu
Rast prosječna bruto zarade u Crnoj Gori do evropskog nivoa	1100eura
Dugorčan stabilan i održiv neinflatoran rast	Stopa inflacije
Priliva stranih direktnih investicija iz NATO zemalja i EU	Neto priliv SDI ¹⁶ (mil €)
Rast Industrijske proizvodnje	snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom, i sektor prerađivačke industrije sektor vađenja ruda i kamena
Rast dolazaka i noćenja turista	3 milona turista, 20 miliona nocenja
Građevinski sektor	% učešća u BDP-a
Povećanje učešća trgovine u BDP-u	Bruto dodata vrijednost (Monstat)
Povećanje produktivnosti zaposlenih u sektoru trgovine i rast prometa po stanovniku (norma – EU prosjek)	Ukupan promet/broj zaposlenih Ukupan promet/broj stanovnika

¹⁶ Strane direktne investicije

Rast prosječne veličine maloprodajnog objekta (modernizacija objekata i primjena novih standarda)	Broj stanovnika/ukupna prodajna površina u sektoru maloprodaje
Unapređenje (prostorne) regionalne disperzije trgovinske mreže	Rast broja objekata, odnosno ukupne prodajne površine, u nerazvijenim i manjim sredinama (npr. Sjeverni region)
Saobraćaj	broj prevezenih putnika broj avio linija vazdušni, vodeni i kopneni vid saobraćaja sa parametrima

10.9. RAZVOJ DRUŠTVENIH DJELATNOSTI

U Analizi postojećeg stanja (faza I), dato je postojeće stanje u društvenim djelatnostima i ukazano je na značaj u razvoju države.

Uvažavajući činjenicu da se aktivnosti iz domena prostornog planiranja reperkutuju na gotovo sve sfere života i rada ljudi, i samim tim na privredni rast i razvoj u cjelini, to je različite scenarije i varijantna rješenja prostornog razvoja potrebno sagledati sa različitih aspekata, pa tako i kroz prizmu uticaja različitih scenarija na društvene djelatnosti.

Ciljevi razvoja i mjere za ostvarenje ciljeva:

Shodno potrebi da Prostorni plan omogući ostvarivanje opšteg društvenog i ekonomskog razvoja, po policentričnom modelu koji će obezbijediti odgovarajuće sadržaje društvenih djelatnosti u svim regionima i opštinama, formulisani su ciljevi iz domena društvenih djelatnosti, koji su prikazani u nastavku. Isti su komplementarni sa potrebom stimulisanja regionalnog razvoja i obezbjeđivanja dostupnosti društvenih sadržaja svim grupama stanovništva.

Djelatnosti obrazovanja, nauke, kulture, sporta, zdravstva i socijalne zaštite, veoma su važne u savremenim uslovima privređivanja, i nerijetko ključni indikator razvoja jednog društva. Društvo zasnovano na znanju sa razvijenim društvenim djelatnostima omogućava ostvarivanje pozitivnih socio-ekonomskih performansi u dužem vremenskom periodu i tijesno je povezano sa nivoom globalne konkurentnosti nacionalne ekonomije.

U nastavku su dati ciljevi po oblastima društvenih djelatnosti.

Obrazovanje

Sve opštine u Crnoj Gori i centri iz mreže naselja, treba da imaju uspostavljenu funkciju predškolskog obrazovanja.

Ostvarivanje cilja pored apsolutnih indikatora, treba pratiti i kroz analizu relativnih pokazatelja, koji dalju bolju sliku o kvalitetu samog procesa predškolskog obrazovanja. U njih spadaju: broj djece na jednu predškolsku ustanovu, jednog vaspitnog ili zdravstvenog radnika, broj predškolskih ustanova na deset hiljada stanovnika ili na deset hiljada zaposlenih.

Sve opštine u Crnoj Gori, kao i područja iz mreže naselja u kojima demografska struktura to podrazumijeva, treba da imaju uspostavljenu funkciju osnovnog obrazovanja.

Uspješnost ostvarivanja cilja treba pratiti kroz analizu broja škola, broja odjeljenja i broja učenika (po jednom odjeljenju i ukupno) koji pohađa kako ustanove osnovnog obrazovanja u globalu, tako i pojedinačno po opštinama, kroz stavljanje u kontekst dobijenih podataka sa demografskom strukturom, migracijama i trendovima, koji karakterišu određenu regiju ili opštinu. Posebnu pažnju u Glavnom gradu treba posvetiti “novim” naseljima tj. kvartovima koji su izgrađeni u posljednje vrijeme, kako bi i sa aspekta osnovnog obrazovanja, ova naselja ispunjavala sve neophodne standarde.

Centri od regionalnog značaja i centri od opštinskog značaja, moraju imati ustanove srednjeg obrazovanja u skladu sa potrebama stanovništva.

Posebnu pažnju prilikom praćenja uspješnosti realizacije postavljenog cilja, treba posvetiti uporednoj analizi broja srednjih škola na nivou države i po regionima, kao i analizi zasnovanoj na relativnim pokazateljima u odnosu na demografsku strukturu. Potrebno je analizirati broj učenika po regijama, broj domova za učenike kao i nivo opterećenosti nastavnika.

Svi centri od regionalnog značaja, treba da imaju ustanove akademskog/visokog obrazovanja.

Relizacija cilja, pratiće se kroz indikatore regionalne zastupljenosti ustanova akademskog obrazovanja u svim regijama Crne Gore, broj fakultetskih jedinica, broj studentskih domova, kao i relativne pokazatelje opterećenja nastavnog kadra brojem studenata.

Naučna djelatnost

Ustanove za razvoj naučnih aktivnosti, treba da budu smještene u centrima od regionalnog značaja.

Uspješna realizacija cilja, podrazumijeva formiranje naučnih centara u svim crnogorskim regijama, u skladu sa Strategijama razvoja nauke kao i prioritarnim razvojnim oblastima Vlade Crne Gore.

Djelatnost kulture

Očuvanje kulturne raznolikosti i kulturnog nasljeđa, kao i razvoj kulturne djelatnosti u svim djelovima Crne Gore, kroz izgradnju kulturnih ustanova i organizaciju mobilnih vidova kulturne aktivnosti u skladu sa potrebama demografske strukture.

Relizaciju cilja pratiti posredstvom apsolutnih i relativnih indikatora o broju kulturnih objekata u Crnoj Gori u odnosu na broj stanovnika određene regije, broju mobilnih kulturnih manifestacija kao i mogućnosti koji stoje na raspolaganju za očuvanje kulturnog naslijeđa, kroz strategije razvoja kulturne djelatnosti.

Zdravstvena djelatnost

Sve opštine u Crnoj Gori moraju imati adekvatan sistem primarne zdravstvene zaštite, dok centri od regionalnog značaja moraju biti lokacija za opšte bolnice.

Uspješnost cilja će se mjeriti analizom adekvatnosti sistema primarne zdravstvene zaštite u svim crnogorskim opštinama, kao i brojem opštih bolnica u centrima od regionalnog značaja.

Socijalna i dječja zaštita

U okviru svih mreža naselja gdje demografska struktura to zahtijeva, moraju se izgraditi objekti za zbrinjavanje djece sa smetnjama u razvoju, djece sa poremećajima u ponašanju i djece bez roditeljskog staranja.

Uspješnost realizacije cilja, biće mjerena kroz analizu adekvatnosti objekata zaštite djece i omladine, u obimu i namjeni, shodno demografskoj strukturi određene opštine ili regije.

Izgraditi domove za stare u svim opštinama koje predstavljaju regionalne centre.

Uspješnost cilja, pored apsolutnih pokazatelja o broju ustanova za zbrinjavanje starijih lica, potrebno je pratiti i putem relativnih pokazatelja koji govore o stepenu opterećenja zdravstvenih i stručnih radnika i nivoa kvaliteta pružene usluge.

Snažniji razvoj institucija i usluga sistema socijalne zaštite koji će ići u korak sa potrebama penzionera.

Potrebno je sprovesti kvalitativnu analizu reforme penzionog sistema i životnog standarda građana starije životne dobi.

Fizička kultura i sport

Svaka opština u okviru mreže naselja treba da raspoláže odgovarajućom sportskom infrastrukturom za sportsko rekreativne aktivnosti.

Uspješnost realizacije cilja, mjeriti kroz analizu adekvatnosti i opremljenosti objekata za sportsko-rekreativne aktivnosti, u skladu sa demografskim potrebama i karakteristikama posmatranog geografskog područja i države u globalu.

Unaprijediti sportsku infarsstrukturu izgradnjim nedosatjućih portskih sadržaja i omogućiti izgradnju većih sportskih centara u opštinama Sjevernog regiona.

Rodna ravnopravnost

Opšti cilj: Dostizanje višeg nivoa rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, kroz unapređenje primjene postojećeg normativnog okvira i primjenu mjera kojim se jačaju kapaciteti institucionalnih mehanizama za sprovođenje zakonskih odredbi za zaštitu od diskriminacije.

Posebni ciljevi:

- Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju rodne ravnopravnosti,
- Unaprijediti politiku u oblasti obrazovanja, smanjiti nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta,
- Povećati učešće žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima,

Prioritetni ciljevi:

- Uspopstaviti evidenciju o slučajevima diskriminacije po rodu i polu,
- Vršiti edukaciju zaposlenih u institucijama za sprovođenje mjera rodne ravnopravnosti,
- Edukovati građane i intenzivirati dijalog preko NVO organizacija, sindikata i poslodavnih organizacija o primjeni mjera rodne ravnopravnosti,
- Vršiti monitoring primjene mjera rodne ravnopravnosti.

10.10. KONCEPT RAZVOJA ENERGETIKE I ELEKTROENERGETSKE INFRASTRUKTURE

KONCEPT RAZVOJA ENERGETIKE

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi razvoja energetskog sektora Crne Gore su:

- Sigurnost snabdijevanja energijom
 - Stalno, sigurno, kvalitetno i raznovrsno snabdijevanje energijom u cilju uravnotežavanja isporuke sa zahtjevima kupaca;
 - Održiva proizvodnja energije kroz smanjenje zavisnosti od uvoza energije uz optimalno korišćenje raspoloživih proizvodnih resursa i investiranje u nove proizvodne objekte. Cilj je ostvariti adekvatnu diversifikaciju proizvodnje vodeći računa o smanjenju emisija CO₂;
 - Diversifikacija pravaca snabdijevanja energijom;
 - Povećanje fleksibilnosti elektroenergetskog sistema;
 - Zaštita kritične infrastrukture i ublažavanje rizika vezanih za cyber sigurnost i klimatske promjene.
 - Korišćenje uređaja za skladištenje energije.
- Razvoj konkurentnog tržišta energije
 - Obezbjedenje liberalizovanog, nediskriminatornog, konkurentnog i otvorenog energetskog tržišta na osnovu transparentnih uslova;
 - Uspostavljanje konkurencije u tržišnim djelatnostima (proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom i prirodnim gasom), baziranje cjenovne politike za energente isključivo na tržišnim principima, kao i stvaranje uslova za pojavu novih energetskih subjekata (nezavisnih proizvođača energije, snabdjevača, trgovaca);
 - Integrisanje energetskog tržišta u međunarodno tržište energije;
- Održiv energetski razvoj
 - Obezbjedenje održivog razvoja energetike koji se temelji na ubrzanom ali racionalnom korišćenju vlastitih energetskih resursa uz uvažavanje principa zaštite životne sredine, povećanje energetske efikasnosti (EE) i veće korišćenje obnovljivih izvora energije (OIE), kao i potreba za socio-ekonomskim razvojem Crne Gore;
 - Pravovremena realizacija investicijskih planova operatora prenosne i distributivne mreže uz regulatorni nadzor;
 - Podsticanje istraživanja, razvoja, transfera znanja i primjene ekološki održivih novih tehnologija u energetskom sektoru;

Strateška opredjeljenja su sljedeća:

- Održavanje, revitalizacija i modernizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture za proizvodnju, prenos i distribuciju energije na principima ispunjenja međunarodnih tehničkih standarda, energetske efikasnosti, smanjenja gubitaka i negativnog uticaja na životnu sredinu;
- Postepeno smanjenje zavisnosti od uvoza energije (i) smanjenjem specifične potrošnje finalne energije, (ii) povećanjem proizvodnje energije (primarne i sekundarne) korišćenjem vlastitih resursa i (iii) smanjenjem gubitaka energije od proizvodnje do krajnje potrošnje. Cilj je da Crna Gora postane stalni neto izvoznik električne energije u kratkoročnom periodu.
- Značajnija realizacija potencijala energetske efikasnosti u svim sektorima potrošnje a posebno u sektoru saobraćaja kroz unaprjeđenje javnog transporta uključujući željeznički saobraćaj, promocija energetski efikasnih i nisko-emisionih vozila, integracija kriterijuma EE u projekte saobraćajne infrastrukture;
- Nastavak istraživanja potencijala OIE i studijskog rada na istraživanju mogućnosti iskorišćavanja preostalog raspoloživog potencijala OIE radi dostizanja nacionalnog cilja u pogledu učešća OIE u finalnoj potrošnji energije sa posebnom pažnjom na udio korišćenja OIE u sektoru saobraćaja i značajnije ekspanzije koncepta kupac-proizvođač.
- Nastavak istraživanja nafte i gasa u crnogorskom podmorju i postavljanjem akcionog plana održive implementacije prepoznatih resursa uvažavajući međunarodne standarde zaštite životne sredine.
- Obezbjedenje socijalne zaštite ugroženih (ranjivih) kupaca energije.

Posebni ciljevi razvoja energetike su:

Dostizanje postavljenih nacionalnih ciljeva za 2030. godinu i intenziviranje postignute dinamike do kraja planskog perioda i to u pogledu:

- Učešća obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji,
- Smanjenja emisija gasova staklene bašte iz energetske sektora,
- Energetske efikasnosti finalne potrošnje;
- Povećanje energetske nezavisnosti za najmanje 30% u odnosu na baznu godinu,
- Dostizanje nivoa energetske intenzivnosti finalne potrošnje karakterističnom za razvijene zemlje EU
- Uvećanje diversifikacije energenata u energetske bilansu (uvećanje udjela novih obnovljivih izvora energije na najmanje 30 %), paralelna izgradnja upravljivih i neupravljivih izvora energije radi obezbjeđenja stabilnosti elektroenergetskog sistema
- Supstitucija energenata i tehnologija njihovog korišćenja u cilju povećanja efikasnosti i smanjenja negativnog uticaja na životnu sredinu u skladu sa najboljim raspoloživim tehnologijama na tržištu
- Aktiviranje svih potencijala OIE a posebno u pogledu korišćenja solarne energije i to:
 - centralizovana proizvodnja električne energije,
 - distribuirana proizvodnja električne energije sa naglaskom na mikroproizvodnju i ekspanziju koncepta potrošač – proizvođač,
 - zadovoljavanje potreba za toplotnom energijom u uslužnom i sektoru domaćinstava,
 - ekspanzija i značajno učešće obnovljivih izvora energije u sektoru saobraćaja;
- Racionalna potrošnja energije sa primjenom tehnoloških inovacija (kinetičke elektrane) i energetske efikasnosti sa fokusom na sektore zgradarstva i saobraćaja.

Prioritetni ciljevi:

- Izgradnja drugog pola HVDC interkonekcije prema Italiji
- Izgradnja 400 kV interkonekcije prema Srbiji
- Izgradnja nove 400 kV interkonekcije prema Bosni i Hercegovini
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV Virpazar-Ulcinj radi osiguravanja dvostranog napajanja konzumnog područja Ulcinja
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV Vilusi-Herceg Novi radi omogućavanja dvostranog napajanja konzumnog područja Herceg Novog (na teritoriji Crne Gore) i omogućavanja veće realizacije solarnog potencijala na teritoriji Nikšića
- Izgradnja planiranih TS 110/35 kV radi obezbjeđivanja sigurnijeg napajanja potrošača i efikasnije eksploatacije elektrodistributivne mreže
- Omogućavanje većeg učešća neupravljivih obnovljivih izvora energije (kao što su vjetroelektrane i fotonaponske elektrane) kroz paralelnu realizaciju upravljivih obnovljivih izvora energije (kao što su planirane hidroelektrane i uređaji za skladištenje energije) - minimalno u odnosu instaliranih snaga 3:1 u korist novih obnovljivih izvora energije
- Realizacija solarnog potencijala na teritoriji glavnog grada Podgorice kao najvećeg konzumnog područja u državi sa najboljim preduslovima za priključenje na postojeću elektroenergetsku infrastrukturu
- Izgradnja obnovljivih izvora energije sa godišnjom proizvodnjom od najmanje 700 GWh do 2030. godine i 2000 GWh do 2040. godine
- Uključivanje infrastrukture za punjenje električnih vozila u planove razvoja elektroenergetskih mreža kako bi se omogućilo veće učešće električnih vozila u ukupnom broju vozila

Predlog indikatora za praćenje realizacije

Opšti indikatori:

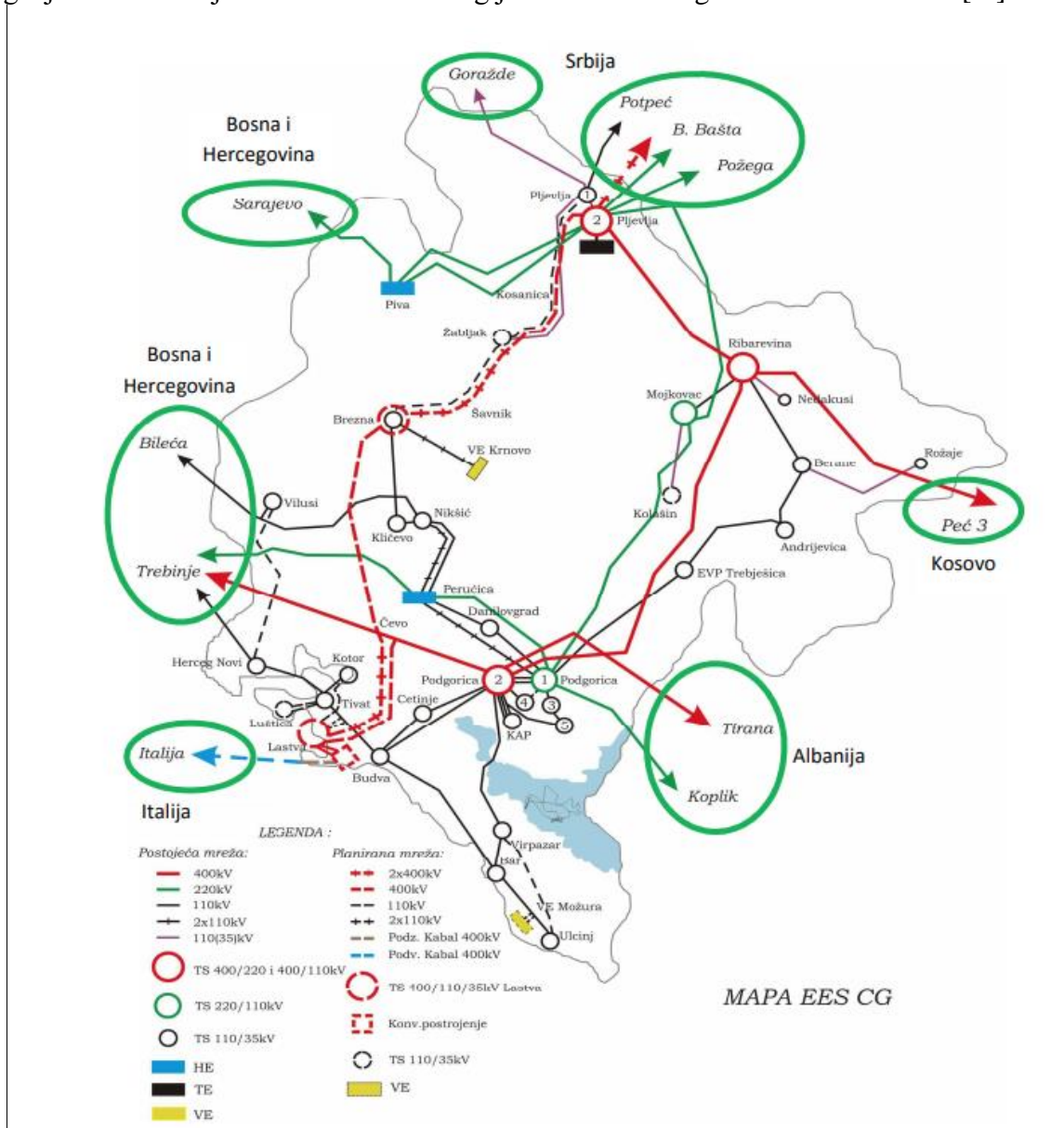
- Ukupna potrošnja primarne energije UPPE [PJ]
- Ukupna potrošnja finalne energije UPFE [PJ]
- Ukupna potrošnja električne energije W_P [GWh]
- Intenzitet primarne energije UPPE/BDP [MJ/EUR]
- Intenzitet finalne energije UPFE/BDP [MJ/EUR]
- Potrošnja električne energije po stanovniku W_{Pst} [kWh/stan.]

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

- Efikasnost konverzije energije UPFE/UPPE [%]
- Emisije CO₂ iz sektora energetike E_{CO2} [kt]
- Energetska nezavisnost EN [%]

Namjenski indikatori:

- Smanjenje emisija CO₂ iz sektora energetike SE_{CO2} [%]
- Udio OIE:
 - u ukupnoj finalnoj potrošnji energije OIE_{udioFP} [%]
 - u proizvodnji električne energije OIE_{udioELEN} [%]
 - u potrošnji energije u sektoru saobraćaja OIE_{udioSAOB} [%]
- Udio solarnih elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SE_{udio} [%]
- Udio vjetro elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SE_{udio} [%]
- Udio biogoriva u sektoru saobraćaja BG_{udioSAOB} [%]
- Udio električne energije u sektoru saobraćaja ELEN_{udioSAOB} [%]
- Godišnja razmjena energije putem interkonekcija RE [GWh]
- Uvozni prekogranični kapacitet TC_{uvoz} [MW]
- Izvozni prekogranični kapacitet TC_{izvoz} [MW]
- Udio ulaganja u istraživanje inovativnih tehnologija u sektoru energetike u BDP INO_{BDP} [%].

Kartogram 10.10.1. Mreža EES – izvor Bazna studija Energetika

Energetski objekti

Nove elektrane koje su predložene u Konceptu plana:

(Tehnički podaci o instalisanoj snazi objekata i očekivanoj godišnjoj proizvodnji su preuzeti iz strateških dokumenata, razvojnih planova energetske subjekata i resornog ministarstva. Ovdje se navode radi transparentnog praćenja odabranih indikatora realizacije predloženih scenarija razvoja).

- **Hidroelektrane:**

- HE Perućica – Agregat A8:
 - Instalirana snaga: 58,5 MW
 - Planirana proizvodnja: 50 GWh
 - Priključak: 110 kV (220 kV)
 - Lokacija: Nikšić
- HE Komarnica:
 - Instalirana snaga: 171,9 MW
 - Planirana proizvodnja: 213 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Šavnik, Plužine
- HE Boka:
 - Instalirana snaga: 290 MW
 - Planirana proizvodnja: 670 GWh
 - Priključak: 220 kV
 - Lokacija: Risan
- HE Kruševo:
 - Instalirana snaga: 90-120 MW
 - Planirana proizvodnja: 235 GWh
 - Priključak: 220 kV
 - Lokacija: Plužine

Sveobuhvatna procjena potencijala obnovljivih izvora energije (posebno u pogledu energije sunca i vjetra) u Crnoj Gori je rađena kroz više studijskih istraživanja i došlo se do sljedećih zaključaka:

Solarne elektrane

- Posebno se ističe povoljnost korišćenja solarne energije u vidu fotonaponskih elektrana.
- Crnu Goru karakteriše jasan potencijal sunčevog zračenja koji proističe iz veoma dobrog prosjeka godišnje dužine sijanja sunca. Insolacija iznosi preko 2.000 h godišnje za veći dio teritorije Crne Gore (najmanje trajanje od 1600 h karakteriše region Pljevalja i Bijelog Polja).
- Prosječna insolacija iznosi 1.450 kWh/m²god što praktično ukazuje na mogućnost valorizacije potencijala sunčeve energije širom države na svim lokacijama koje nijesu predviđene za neku drugu namjenu.
- Postoje dva vida korišćenja potencijala sunčeve energije:
 - Centralizovani izvori srednje ili veće instalirane snage koji se priključuju na srednjenaponsku ili visokonaponsku mrežu.
 - Dominantno se grade na zemlji i zauzimaju veliku površinu (okvirno 10.000 m² po MW instalirane snage).
 - Veoma je značajno da ne postoji konflikt u pogledu definisane namjene zemljišta.
 - Raspoloživost infrastrukture za priključenje na elektroenergetsku mrežu i mogućnost rješavanja imovinsko-pravnih odnosa su osnovne barijere realizacije.
 - Distribuirani izvori manjih instaliranih snaga koji se priključuju na niskonaponsku mrežu.
 - U urbanim jezgrima pored generalno dobrog solarnog potencijala postojeći objekti značajno ograničavaju valorizaciju potencijala solarne energije na zemlji pa se kao alternativa pojavljuje izgradnja fotonaponskih elektrana na krovovima zgrada.

- S obzirom na zakonom definisane povoljnosti za male proizvođače energije, tj. za koncept kupac-proizvođač (*prosumer*), važno je istaći da je ovakve fotonaponske elektrane potrebno projektovati tako da njihova godišnja proizvodnja odgovara potrošnji posmatranog objekta na čijem se krovu gradi.
- Infrastruktura za priključenje ovih fotonaponskih elektrana nije barijera kao u slučaju velikih elektrana.
 - Stimulisanje izgradnje ovakvog korišćenja solarne energije ima niz povoljnosti kako za same korisnike tako i za elektroenergetsku infrastrukturu (sigurnije snabdijevanje električnom energijom, bolje naponske prilike i niži gubici u elektroenergetskoj mreži).

Fotonaponske elektrane:

- SE Briska Gora:
 - Instalirana snaga: (50 MW + 200 MW)
 - Planirana proizvodnja: (90 GWh + 360 GWh)
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Ulcinj, Briska Gora
- SE Velje Brdo:
 - Instalirana snaga: (50 MW + 100 MW)
 - Planirana proizvodnja: (80 GWh + 160 GWh)
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Podgorica
- SE Slano Floating Solar:
 - Instalirana snaga: 39 MW (50 MW)
 - Planirana proizvodnja: 60 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Nikšić, Slano
- SE Vilusi - Dragalj:
 - Instalirana snaga: (30 MW + 80-150 MW)
 - Planirana proizvodnja: (45 GWh + 140 - GWh)
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Kotor, Dragalj
 - Područje Čeva opština Cetinje: Lokacije Gornja Lastva Čevska, Lupoglav, Kopitnik, Cuce.
 - Lokacija Prediš, Vujkovo ždrijelo, Korita - opština Cetinje
 - Lokacija SE Velestovo 1 i 2 opština Cetinje.

Priključak na elektroenergetsku infrastrukturu bi podrazumijevao izgradnju nove trafostanice / trafostanica koje bi bile priključene na 400 kV dalekovod TS Podgorica 2 – TS Lastva – TS Trebinje. (*Preporuka: Instalirana snaga jednog proizvodnog objekta ne bi trebala da prelazi 300 MW*).

Osim navedenih zona, izgradnja solarnih elektrana je moguća na svim područjima koja raspolažu sa prirodnim potencijalom za korišćenje sunčeve energije, uz ispunjavanje neophodnih mikrolokacijskih uslova kao što su orijentacija zemljišta, nivelacija, uslovi priključenja na elektroenergetsku mrežu i drugi uslovi koji utiču na nivo investicije. Sa aspekta korišćenja i zaštite prostora potrebno je da ispunjavaju neophodne uslove kojima se isključuju konflikti sa drugim namjenama u prostoru, kao što je namjena za turizam, vrijedno obradivo poljoprivredno zemljište, zaštićena područja i zone kulturnoistorijskih spomenika, zone zaštite vodoizvorišta ili drugi infrastrukturni objekti od značaja.

U Nacrtu plana će se detaljnije definisati područja i zone pogodne za korišćenje potencijala sunčeve energije i dati bliže smjernice za realizaciju.

Vjetroelektrane

- Najinteresantnije zone za eksploataciju vjetroenergije su:
 - Priobalna područja - sa većim brzinama vjetra preko 6 m/s u prosjeku
 - Brda oko Nikšića sa prosječnim brzinama vjetra u rasponu od 5,5-6,5 m/s.

- Pod pretpostavkama da se samo visoka i srednja produktivnost potencijala uzima u obzir, procijenjuje se da ukupan bruto kapacitet vjetroelektana koji može biti instaliran iznosi približno 400 MW.
- Postoji pogodan nivo vjetropotencijala i kada su off-shore instalacije u pitanju, ali prije definisanja konkretnog nivoa tehnički iskoristivog potencijala neophodno je uvažiti sva postojeća ograničenja kao što su zaštita morskog područja i raspoloživost infrastrukture za priključenje elektrana.

Vjetroelektrane

- VE Brajići:
 - Instalirana snaga: 100,8 MW
 - Planirana proizvodnja: 250 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Budva, Brajići
- VE Gvozd:
 - Instalirana snaga: 54 MW
 - Planirana proizvodnja: 150 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Nikšić
- VE Biočki Stan:
 - Instalirana snaga: (50 MW + 70 MW)
 - Planirana proizvodnja: (150 GWh + 210 GWh)
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Nikšić
- VE Bijela:
 - Instalirana snaga: 94 MW
 - Planirana proizvodnja: 212 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Šavnik
- VE Korita:
 - Instalirana snaga: 79 MW
 - Planirana proizvodnja: 198 GWh
 - Priključak: 110 kV
 - Lokacija: Bijelo Polje

Izgradnja vjetroelektrana je moguća na svim područjima koja raspolažu sa prirodnim potencijalom za korišćenje vjetra, uz ispunjavanje neophodnih mikrolokacijskih uslova, uslova priključenja na elektroenergetsku mrežu, saobraćajnu mrežu i drugih uslova koji utiču na nivo investicije.

Sa aspekta korišćenja i zaštite prostora potrebno je da ispunjavaju neophodne uslove kojima se isključuju konflikti sa drugim namjenama u prostoru, kao što su: blizina naselja, namjena prostora za razvoj turizma, vrijedno obradivo poljoprivredno zemljište, vrijedno šumsko zemljište, zaštićena područja i zone kulturnoistorijskih spomenika, zone zaštite vodoizvorišta ili drugi infrastrukturni objekti od velikog značaja.

U Nacrtu plana će se detaljnije definisati područja i zone pogodne za korišćenje potencijala energije vjetra i dati bliže smjernice za realizaciju.

Važno je istaći da **izgradnja solarnih i vjetroelektrana podrazumijeva izgradnju neupravljivih izvora energije** koji direktno nepovoljno utiču na mogućnost očuvanja stabilnosti elektroenergetskog sistema tokom poremećaja, a i značajno uvećavaju troškove balansiranja sistema usljed čega je neophodno, za omogućavanje većeg korišćenje ovih energetske potencijala, graditi i upravljive izvore energije (konvencionalne izvore kakvi su hidroelektrane ili finansijski zahtjevne nove tehnologije skladištenja energije) koji osnažuju stabilnost elektroenergetskog sistema i omogućavaju balansiranje sistema sa nižim troškovima (minimizacija uvoza električne energije).

Elektrane na biomasu su takođe prepoznate kao sredstvo za postizanje održivog razvoja energetike (najčešće kao kombinovane elektrane koje proizvode toplotnu i električnu energiju) ali su planirane kao distribuirani izvori

energije i kao takvi priključeni na elektrodistributivnu mrežu sa instalisanim snagama do 5 MW, a ti objekti su predmet interesovanja planskih dokumenata nižeg reda od Prostornog Plana Crne Gore.

U fazi izrade Koncepta plana je iskazana inicijativa za planiranje **kinetičkih elektrana kao obnovljivih izvora energije**. U dosadašnjim analizama se pokazalo da je ova vrsta elektrana prihvatljiva sa aspekta organizacije u prostoru, jer zahtjeva malu površinu za organizaciju, a posebno je povoljna sa aspekta zaštite životne sredine, jer obezbjeđuje “nultu emisiju” CO². U daljem radu na Nacrtu plana će se obezbjediti dodatne informacije koje se odnose na mogućnosti implementacije u crnogorskom elektroenergetskom sistemu.

Nove trafostanice:

- TS 400/110/35 kV – Brezna,
- TS 110/35 kV : Luštica, Buljarica, Bečići, Bijela, Drijenak, Golubovci, Velika Plaža
- TS 110/10 kV: Podgorica 7, Igalo, Žabljak, Podgorica 6, Podgorica 8, Tuzi

Novi vodovi:

- 500 kV: HVDC Lastva (ME) – Villanova (IT) (drugi pol HVDC kabla)
- 400 kV: DV Lastva – Pljevlja, DV Pljevlja – Bistrica (Bajina Bašta) , DV 400 kV Brezna – Sarajevo
- 110 kV: Lastva – Luštica – Tivat, Virpazar – Briska Gora – Ulcinj, Lastva – Kotor, Vilusi – Herceg Novi, Golubovci – Tuzi, Podgorica 5 – Virpazar, Ulcinj - Velika plaza - Albanija

Nove tehnologije od uticaja na elektroenergetsku infrastrukturu:

- **Elektromobilnost**
- **Vodonik.**

Vodonik nije aktivno razmatran u postojećim energetske planovima i politikama u Crnoj Gori. Ključni pokretač rastućeg interesovanja za vodonik u EU je odlučna okrenutost kreatora politike ka budućnosti bez ugljenika. Globalni porast temperature zavisi od emisije CO₂ i Pariski sporazum priznaje da ne samo da je potrebno potpuno zaustavljanje neto emisija CO₂, već postoji i dodatni zahtjev za tehnologijom negativnih emisija kako bi se smanjila koncentracija CO₂ koji je već prisutan kako bi se osiguralo da porast globalne temperature u odnosu na predindustrijske nivoe ostane ispod 2°C, ili ako je moguće 1,5°C. EU ima za cilj da bude privreda sa nultom neto emisijom gasova staklene bašte do 2050. g. Ovaj cilj je u srcu Evropskog zelenog dogovora (Green Deal) i u skladu je sa posvećenošću EU globalnoj klimatskoj akciji prema Pariskom sporazumu.

Ovo je dovelo do promocije vodonika kao dopune električnoj energiji i biogorivima. Ne emituje ugljen-dioksid na mjestu upotrebe i može da podrži sektore u kojima je teško postići neto nultu emisiju samo sa električnom energijom ili biogorivom. Vodonik, kao i električna energija, se proizvodi da omogući skladištenje, prenos i krajnju upotrebu energije, a ne da bude primarni izvor poput fosilnih goriva. Ovo mu omogućava da se fleksibilno koristi u energetske sistemu, proizvodi se iz širokog spektra izvora i primjenjuje na širok spektar aplikacija krajnje upotrebe. Ove karakteristike su ga učinile fokusom pažnje za vlade koje postavljaju ciljeve dekarbonizacije.

U isto vrijeme kako raste razumjevanje i potreba za vodonikom, ulaganja u vodonične tehnologije počele su da daju plodove. Troškovi tehnologija zasnovanih na vodoniku se smanjuju, a tehnološke prepreke u mnogim sektorima su prevaziđene.

Crna Gora nije povezana ni na jedan postojeći gasovodni sistem i nema domaću gasovodnu mrežu. Povezivanje kroz razvoj IAP-a i/ili LNG terminala su potencijalne buduće opcije. Nedostatak gasovodne infrastrukture koja bi se potencijalno mogla prilagoditi za korišćenje vodonika znači da ovaj put za uvođenje vodonika takođe nije dostupan u ovom trenutku, ali bi se ova opcija mogla razmotriti kada se budu razmatrale tehničke specifikacije razvoja mreže u budućnosti. Potencijal upotrebe vodonika u Crnoj Gori postoji u oblastima: transporta, energetske intenzivnoj industriji (toplotna energija), grijanju u sektoru zgradarstva.

Uzimajući u obzir činjenicu da je sektor saobraćaja prepoznat po izuzetno visokim emisijama CO₂ u Crnoj Gori, kao i po odsustvu učešća alternativnih goriva, razvoj elektromobilnosti je izdvojen kao sredstvo koje ima potencijal da bude rješenje problema. Naime, sve strategije i planovi razvoja proizvodnih resursa za električnu energiju u Crnoj Gori su takvi da je željeni cilj da se 100 % električne energije dobija iz obnovljivih izvora energije. Dakle, osim što rezultira smanjenjem energetske intenzivnosti sektora transporta i pored očekivanog povećanja broja vozila, usljed

korišćenja električne energije iz zelenih izvora doći će do značajnog smanjenja emisije CO₂. Rezultat je održivi razvoj sektora saobraćaja uz minimalni štetni uticaj na životnu sredinu.

Razvoj infrastrukture za punjenje električnih vozila mora biti podržan regulativom ukoliko se žele ostvariti očekivani benefiti koji su nedvosmisleno prepoznati u EU. Direktiva o uspostavljanju infrastrukture za alternativna goriva (2014/94/EC) nije transponovana u regulativu Crne Gore. U regionu kroz regulativu stimulišu i obavezuju na izgradnju infrastrukture za punjenje električnih vozila.

Za očekivati je dalji rast broja stanica za sporo punjenje električnih vozila usljed činjenice da je jednostavnije izvesti projekte i raspoloživa elektroenergetska mreža ih može prihvatiti, posebno na strateškim lokacijama kakve su: javni parkinzi, parkinzi poslovnih i trgovačkih centara, sportskih objekata, zgrada kulture itd. jer se nalaze u jakim potrošačkim centrima (gradskim jezgrima) gdje je dostupnost mrežnih kapaciteta visoka. Povoljan uticaj imaju i niski troškovi održavanja i eksploatacije. S druge strane stanice za brzo punjenje su značajno veći izazov za realizaciju u ovoj fazi razvoja elektromobilnosti (potpuno odsustvo regulative koja uređuje oblast) usljed visokih investicionih i eksploatacionih troškova, a povrat investicije nizak. Kao strateške lokacije se izdvajaju benzinske pumpe na glavnim magistralnim putevima i autoputu.

ELEKTROENERGETSKA INFRASTRUKTURA

Ciljevi razvoja

Glavni prioriteti razvoja energetskog sektora Crne Gore su:

- Sigurnost snabdijevanja energijom
 - Stalno, sigurno, kvalitetno i raznovrsno snabdijevanje energijom u cilju uravnotežavanja isporuke sa zahtjevima kupaca;
 - Održiva proizvodnja energije kroz smanjenje zavisnosti od uvoza energije uz optimalno korišćenje raspoloživih proizvodnih resursa i investiranje u nove proizvodne objekte. Cilj je ostvariti adekvatnu diversifikaciju proizvodnje vodeći računa o smanjenju emisija CO₂;
 - Diversifikacija pravaca snabdijevanja energijom;
 - Povećanje fleksibilnosti elektroenergetskog sistema;
 - Zaštita kritične infrastrukture i ublažavanje rizika vezanih za cyber sigurnost i klimatske promjene.
 - Korišćenje uređaja za skladištenje energije.
- Razvoj konkurentnog tržišta energije
 - Obezbjedenje liberalizovanog, nediskriminatornog, konkurentnog i otvorenog energetskog tržišta na osnovu transparentnih uslova;
 - Uspostavljanje konkurencije u tržišnim djelatnostima (proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom i prirodnim gasom), baziranje cjenovne politike za energente isključivo na tržišnim principima, kao i stvaranje uslova za pojavu novih energetskih subjekata (nezavisnih proizvođača energije, snabdjevača, trgovaca);
 - Integrisanje energetskog tržišta u međunarodno tržište energije;
- Održiv energetski razvoj
 - Obezbjedenje održivog razvoja energetike koji se temelji na ubrzanom ali racionalnom korišćenju vlastitih energetskih resursa uz uvažavanje principa zaštite životne sredine, povećanje energetske efikasnosti (EE) i veće korišćenje obnovljivih izvora energije (OIE), kao i potreba za socio-ekonomskim razvojem Crne Gore;
 - Pravovremena realizacija investicijskih planova operatora prenosne i distributivne mreže uz regulatorni nadzor;
 - Podsticanje istraživanja, razvoja, transfera znanja i primjene ekološki održivih novih tehnologija u energetskom sektoru;

Strateška opredjeljenja su sljedeća:

- Održavanje, revitalizacija i modernizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture za proizvodnju, prenos i distribuciju energije na principima ispunjenja međunarodnih tehničkih standarda, energetske efikasnosti, smanjenja gubitaka i negativnog uticaja na životnu sredinu;
- Postepeno smanjenje zavisnosti od uvoza energije (i) smanjenjem specifične potrošnje finalne energije, (ii) povećanjem proizvodnje energije (primarne i sekundarne) korišćenjem vlastitih resursa i (iii) smanjenjem gubitaka energije od proizvodnje do krajnje potrošnje. Cilj je da Crna Gora postane stalni neto izvoznik električne energije u kratkoročnom periodu.
- Značajnija realizacija potencijala energetske efikasnosti u svim sektorima potrošnje a posebno u sektoru saobraćaja kroz unaprjeđenje javnog transporta uključujući željeznički saobraćaj, promocija energetski efikasnih i nisko-emisionih vozila, integracija kriterijuma EE u projekte saobraćajne infrastrukture;
- Nastavak istraživanja potencijala OIE i studijskog rada na istraživanju mogućnosti iskorišćavanja preostalog raspoloživog potencijala OIE radi dostizanja nacionalnog cilja u pogledu učešća OIE u finalnoj potrošnji energije sa posebnom pažnjom na udio korišćenja OIE u sektoru saobraćaja i značajnije ekspanzije koncepta kupac-proizvođač.
- Nastavak istraživanja nafte i gasa u crnogorskom podmorju i postavljanjem akcionog plana održive implementacije prepoznatih resursa uvažavajući međunarodne standarde zaštite životne sredine.
- Obezbjedenje socijalne zaštite ugroženih (ranjivih) kupaca energije.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

Opšti indikatori:

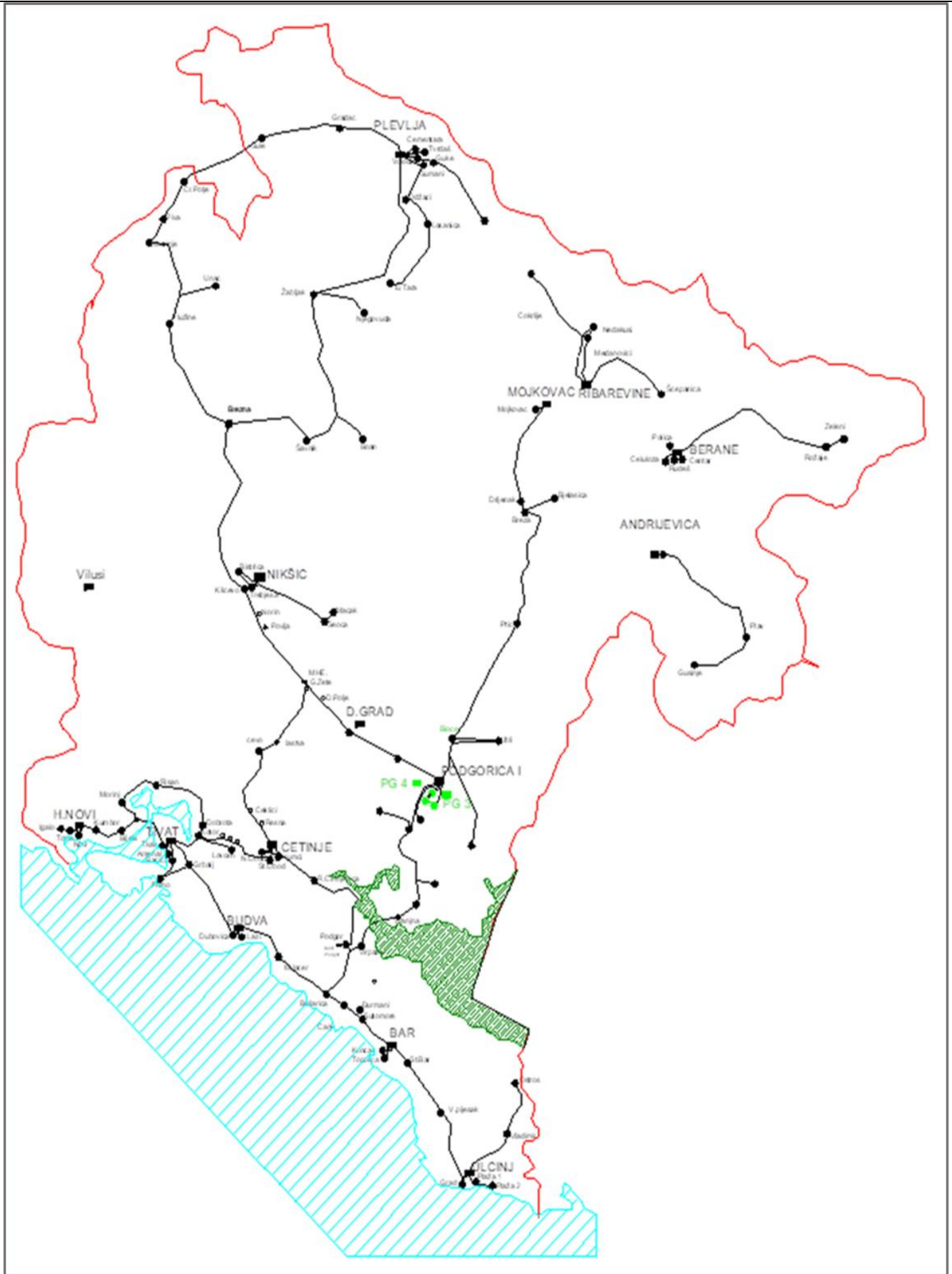
- Ukupna potrošnja primarne energije UPPE [PJ]
- Ukupna potrošnja finalne energije UPFE [PJ]
- Ukupna potrošnja električne energije W_P [GWh]
- Intenzitet primarne energije UPPE/BDP [MJ/EUR]
- Intenzitet finalne energije UPFE/BDP [MJ/EUR]
- Potrošnja električne energije po stanovniku W_{Pst} [kWh/stan.]
- Efikasnost konverzije energije UPFE/UPPE [%]
- Emisije CO₂ iz sektora energetike E_{CO_2} [kt]
- Energetska nezavisnost EN [%]

Namjenski indikatori:

- Smanjenje emisija CO₂ iz sektora energetike SE_{CO_2} [%]
- Udio OIE:
 - u ukupnoj finalnoj potrošnji energije OIE_{udioFP} [%]
 - u proizvodnji električne energije $OIE_{udioELEN}$ [%]
 - u potrošnji energije u sektoru saobraćaja $OIE_{udioSAOB}$ [%]
- Udio solarnih elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SE_{udio} [%]
- Udio vjetro elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SE_{udio} [%]
- Udio biogoriva u sektoru saobraćaja $BG_{udioSAOB}$ [%]
- Udio električne energije u sektoru saobraćaja $ELEN_{udioSAOB}$ [%]
- Godišnja razmjena energije putem interkonekcija RE [GWh]
- Uvozni prekogranični kapacitet TC_{uvoz} [MW]
- Izvozni prekogranični kapacitet TC_{izvoz} [MW]
- Udio ulaganja u istraživanje inovativnih tehnologija u sektoru energetike u BDP INO_{BDP} [%].

Kartogram 10.10.2. Elektroenergetska infrastruktura

Kartogram 10.10.3.

10.11. VODOPRIVREDA

Poštujući ciljeve definisane državnim strateškim dokumentima, upravljanje vodama treba da se zasniva na načelu nezamjenljivosti vode kao resursa i uslova egzistencije - voda kao prirodno javno dobro može se koristiti samo na način kojim se ne ugrožava njena supstanca i ne isključuje njena prirodna uloga.

Strategija upravljanja vodama (do 2035. godine) koji je Vlada Crne Gore usvojila u junu 2017. godine definisala je strateške i razvojne ciljeve u svim oblastima upravljanja vodama.

Strateški cilj upravljanja vodama je postizanje sveobuhvatnog i usklađenog vodnog režima na cijeloj državnoj teritoriji kroz obezbjeđenje dovoljne količine kvalitetne vode, na način koji najbolje odgovara određenom području i određenom vremenu, uz postizanje maksimalnih ekonomskih i socijalnih efekata, na pravedan i održiv način, ali uz uvažavanje međunarodnih sporazuma. Uzimajući u obzir navedena polazišta, integralnim upravljanjem vodama potrebno je osigurati dovoljno kvalitetne pitke vode za javno vodosnabdjevanje stanovništva; osigurati potrebnu količinu vode odgovarajućeg kvaliteta za različite privredne potrebe; zaštititi ljude i materijalna dobra od štetnog djelovanja voda i postići i očuvati dobro stanje voda zbog zaštite vodnih i o vodi zavisnih ekosistema.

Konceptom plana se predlaže niz operativnih ciljeva i zadataka koje je potrebno ostvariti u okviru upravljanja vodama. Dio njih moguće je ostvariti samostalno u okviru nadležnosti, a dio je moguće realizovati saradnjom sa drugim državnim institucijama, lokalnom samoupravom, kao i saradnjom sa drugim privrednim sektorima. Posebno se ističu ciljevi od javnog interesa (zaštita od poplava i drugih oblika štetnog djelovanja voda, vodosnabdjevanje i zaštita voda), na osnovu kojih se usmjerava razvoj upravljanja vodama u okviru tradicionalnih vodoprivrednih djelatnosti (uređenje vodotoka i zaštita od štetnog djelovanja voda, korištenje voda, zaštita voda), a koje je moguće realizovati u okviru integralnih mjera ili samostalno. To je omogućilo procjenjivanje troškova i predlaganje načina sprovođenja mjera.

Kao osnov za planiranje realno ostvarivih ciljeva odabran je uobičajeni investicijski ciklus od 10 godina (do 2025. god.), koliko je i zakonska odredba za donošenje Strategije. Međutim, Strategija se radi za period od 20 godina (do 2035. god.), pošto se u ovom razdoblju može očekivati značajno unaprjeđenje stanja u sektoru voda u odnosu na postojeće. Ovo unaprjeđenje će se odvijati u skladu sa društvenim i ekonomskim mogućnostima države, a uz uvažavanje standarda EU u oblasti voda. Polazeći od ocjene postojećeg stanja, može se zaključiti da period od dvadeset godina nije dovoljan za dostizanje svih standarda koji važe za zemlje članice EU. Najveći stepen usklađenosti očekuje se u dijelu vodne djelatnosti koji se odnosi na korišćenje vode za ljudsku potrošnju, dok će za dostizanje propisanih standarda u dijelu koji se odnosi na zaštitu voda biti potreban period duži od dvadeset godina. Napominje se da se Crna Gora nalazi u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, da pripada teritoriji sliva Dunava i Save, na kojima su države uspostavile međudržavnu saradnju i multidisciplinarnu koordinaciju u upravljanju vodama, tako da se aktivnosti u ovoj oblasti moraju odvijati u skladu sa međunarodno prihvaćenim principima i uz sprovođenje međudržavne saradnje na vodotocima od zajedničkog interesa.

Definisani ciljevi razvoja vodoprivrede definisani Strategijom, koji su prikazani u tabeli 10.11.1.

Tabela 10.11.1.. Prikaz ciljeva upravljanja vodama po pojedinim oblastima¹⁷

No	Korišćenje voda
	Strateški ciljevi
1	Obezbjeđenje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za javno vodosnabdjevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, na način da se ne ugrozi životna sredina.
	Operativni ciljevi
1.1.	Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima sa sadašnjih 78% na približno 95% do kraja planskog perioda Strategije
	Smanjenje gubitaka u javnim vodovodnim sistemima na manje od 30%.
	Zaštita izvorišta, istraživanje, zaštita i očuvanje vodnih resursa koji se koriste ili su namijenjeni za ljudsku potrošnju u budućnosti
	Racionalno korišćenje vode. Korišćenje prečišćene otpadne vode gde to mogućnosti dozvoljavaju za tehničku vodu u industriji, za navodnjavanje golf terena i parkovskih i ostalih sličnih površina.
	Obezbjeđenje vode za industrijsku proizvodnju
	Obezbjeđenje vode za navodnjavanje
	Racionalno iskorišćavanje hidroenergetskog potencijala
	Osiguranje hidrološkog minimuma i prohodnosti akvatičnih organizama u zoni objekata na vodotocima čijom je izgradnjom poremećen prirodni režim tečenja

¹⁷ Strategija upravljanja vodama do 2035. godine, 2017.

Nastavak finansiranja mjera modernizacije ribolovne flote
Očuvanje kvaliteta vode i opstanak akvatičnih ekosistema u uslovima razvoja ribarstva
Razvoj luka unutar Kotorskog zaliva
Razvoj kapaciteta za nautički turizam u priobalju
Razvoj rječnog turizma i izletničke plovidbe
Povećanje ukupne površine morskih plaža
Razvoj turističkih djelatnosti i aktivnosti na vodi
Intenzivnije korišćenje toplotnog potencijala voda za grijanje i hlađenje
Intenzivnije korišćenje visokokvalitetne vode u komercijalne svrhe
Zaštita kvaliteta voda
Strateški ciljevi
Postizanje i održavanje dobrog statusa i dobrog ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih i podzemnih voda, radi zaštite zdravlja ljudi, očuvanja akvatične flore i faune i zadovoljavanja potreba korisnika voda.
Operativni ciljevi
Prevenција zagađenja površinskih i podzemnih voda.
Smanjenje unosa zagađenja od koncentrisanih izvora zagađivanja. Povećanje količine prečišćavanja otpadnih fekalnih i atmosferskih voda.
Smanjenje količina zagađenja koje dopijeva u površinske i podzemne vode sa neuređenih i nehigijenskih deponija otpada
Smanjenje unosa zagađenja od rasutih izvora zagađivanja
Uspostavljanje i korišćenje zaštićenih područja u skladu sa Zakonom o vodama
Zaštita od voda
Strateški ciljevi
Smanjenje rizika od štetnog dejstva voda
Operativni ciljevi
Razvoj sistema zaštite od poplava spoljnim vodama
Efikasna i koordinirana odbrana od poplava
Efikasno i stalno praćenje i prognoziranje hidrometeoroloških pojava
Adekvatno korišćenje vodnog zemljišta i potencijalno plavnih zona
Unaprjeđenje sistema zaštite od poplava unutrašnjim vodama
Efikasna i koordinirana odbrana od unutrašnjih voda
Uređenje vodotoka u skladu sa uslovima životne sredine
Redovno održavanje i kontrola stanja vodotoka i vodnih građevina
Očuvanje i poboljšanje vodnog režima namjenskom eksploatacijom riječnih nanosa
Uspostavljanje pravnog okvira za unaprjeđenje zaštite od erozije i bujica
Poboljšanje uslova zaštite od erozije i bujica
Praćenje stanja i održavanje objekata i radova

Korišćenje voda

Procjena potrebnih količina vode bazirana je na stanju vodnih resursa i aktuelnom stanju u oblasti korišćenja voda, kao i na ciljevima i smjernicama razvoja, zasnovanim na demografskim projekcijama i projekcijama razvoja privrede i društva u periodu važenja Strategije.

Strateški cilj: Obezbjedenje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za javno vodosnabdijevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, na način da se ne ugrozi životna sredina

Procjena potrebnih količina vode bazirana je na stanju vodnih resursa i aktuelnom stanju u oblasti korišćenja voda, kao i na ciljevima i smjernicama razvoja, zasnovanim na demografskim projekcijama i projekcijama razvoja privrede i društva u periodu važenja Plana.

Snabdijevanje vodom stanovništva predstavlja prioritet nad svim ostalim oblicima korišćenja vode¹⁸. U interesu podizanja opšteg standarda, očuvanja i poboljšanja zdravlja stanovništva u okviru upravljanja vodama, prvenstveno se polazi od pokazatelja priključenosti stanovništva na javne vodovodne sisteme. Snabdijevanje vodom naselja se može smatrati relativno dobrim. Od ukupnog broja stanovnika Crne Gore preko 63% živi u urbanim područjima,

¹⁸ Član 47 Zakona o vodama („Sl.list RCG“, br.27/07, 73/10, 32/11, 47/11, 48/15, 52/16 i 84/2018)

a javnim vodovodima obuhvaćeno je 99% gradskog stanovništva. U proteklih 20 godina je evidentno poboljšanje snabdijevanja vodom u gradskim sredinama, jer je procenat porastao na gotovo 100 %. Po presjeku stanja iz 2014. godine ukupna pokrivenost gradskog područja vodovodom iznosila je 98,2 a ukupne teritorije Crne Gore 78,2%. Stepenn pokrivenosti stanovništva uslugom javnog vodosnabdijevanja putem priključaka u 2020.godini na nivou Crne Gore iznosi 85,25%¹⁹. Uočen je visok procenat gubitaka u vodovodnim sistemima. Procentualni udio nerealizovane količine zahvaćene vode je opao sa 45 % koliko je iznosio 2011. godine, na 38% u 2020. godini. Međutim, gubici u vodovodnim sistemima, u zavisno od vodovoda, kreću se u širokom rasponu od 25% do 84%. To dovodi do zaključka da su ukupne raspoložive količine voda dovoljne ali neracionalno korišćene i neravnomjerno raspoređene u odnosu na korisnike, te da u određenim područjima kvalitet sirovih voda ne zadovoljava zakonske kriterijume kvaliteta vode za piće.

Opšti razvoj društva uslovljava dalji razvoj javnih sistema vodosnabdijevanja. Pod tim se podrazumijeva i potreba onog dijela privrede koja ne koristi vlastite zahvate vode. Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima se može ostvarivati, ne samo kroz dogradnju novih sistema, nego i kroz uvezivanje postojećih lokalnih, naročito seoskih vodovoda u javne vodovodne sisteme. U tom smislu, potrebno je stvoriti uslove za održivost javnih sistema vodosnabdijevanja kroz osiguranje dovoljnih količina vode potrebnog kvaliteta. S druge strane, bitan zadatak za ostvarenje postavljenog cilja je smanjenje gubitaka vode čime će se dobiti značajne količine voda i smanjiti potrebe za zahvatanjem dodatnih, a što je u skladu sa postavljenim principima racionalnosti. Sagledavajući raspoložive vodne resurse po kvantitetu i kvalitetu, svakako je jedan od ciljeva dodatno istraživanje u cilju osiguravanja novih vodnih resursa ili proširenje postojećih, prvenstveno podzemnih voda, po mogućnosti sa orijentacijom na one čija je zaštita realno ostvariva. Pored toga, postojeće vodne resurse je neophodno zaštititi, a njihovu zaštitu uskladiti sa prostornim razvojem urbanih područja.

U pogledu ostalih privrednih grana koje kao osnovu imaju korišćenje voda, na osnovu sprovedenih analiza trenutnog stanja, može se sa sigurnošću reći da raspoložive količine vode omogućavaju zadovoljenje potreba svih korisnika.

Potrebne količine vode za vodosnabdijevanje

Potrebne količine voda za javno snabdijevanje vodom za desetogodišnji i dvadesetogodišnji planski period određene su na osnovu demografskih pokazatelja, projekcija stepena priključenosti na sistem (sadašnjeg i projektovanog) i projektovane specifične potrošnje.

Demografske projekcije do kraja planskog perioda pokazuju vrlo mali procenat porasta stanovništva na nivou države, iz čega proističe mali porast korisnika javnog vodosnabdijevanja.

Tabela 10.11.2.. Priključenost stanovništva na javno vodosnabdijevanje

Područje	Broj stanovnika broj			Stepen priključenosti %			Broj korisnika broj		
	2020	2030	2040	2020	2030	2040	2020	2030	2040
Južni region	155.451	162.937	171.767	92	97,5	100	143.015	158.863	171.767
Središnji region	305.641	320.807	338.919	90	95,5	100	275.077	306.370	338.919
Sjeverni region	161.179	156.780	158.095	65	88	95	104.766	137.966	180.190
Crna Gora	622.271	640.524	668.781	74	93,5	98	460.480	598.890	655.405

Pored demografske projekcije i pretpostavke da će stepen priključenosti stanovništva na sistem javnog vodosnabdijevanja biti povećan pretpostavlja se i da će se smanjiti gubici vode u sistemima.

Posljednjih nekoliko godina Evropa je bilansirala svoje potrebe u vodi na bazi realnih potreba za vodom, na bazi recirkulacije i ponovne upotrebe vode u industriji i na bazi zaštite prirodnih voda, na manje od 180 l/st/dan. Proračun je izvršen uzimajući u obzir i rezervu od 10% zbog većeg koeficijenta sigurnosti snabdijevanja vodom za piće stanovništva.

¹⁹ Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti, Godišnji izvještaj o poređenju indikatora poslovanja vršilaca regulisanih komunalnih djelatnosti za 2020. godinu

Tabela 10.11.3. Potrebe za vodom za vodosnabdijevanje stanovništva, $10^6 m^3/god$

	2020		2025		2030		2035		2040	
	Bez rezerve	Sa rezervo m (10%)	Bez rezerve	Sa rezervo m (10%)	Bez rezerve	Sa rezervo m (10%)	Bez rezerve	Sa rezervo m (10%)	Bez rezerve	Sa rezervo m (10%)
Južni region	9,34	10,33	9,88	10,87	10,44	11,48	10,85	11,94	11,28	12,41
Središnji region	18,07	19,88	19,04	20,95	20,13	22,14	21,17	23,29	22,17	24,49
Sjeverni region	6,88	7,57	7,89	8,69	9,06	9,97	9,46	10,41	11,84	13,02
Crna Gora	30,25	33,28	34,58	38,03	39,35	43,28	41,16	45,28	43,06	47,37

Za potrebe turizma, u zavisnosti od vrste hotela usvojene su sljedeće norme potrošnje:

- hotel A kategorije 650 l/kor. na dan
- hotel B kategorije 450 l/kor. na dan
- hoteli nižih kategorija 350 l/kor. na dan
- privatni smještaj 350 l/kor. na dan

Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine (usvojena 2008. godine) projektovala je broj hotelskih kreveta na 125.000, što je prema podacima Zavoda za statistiku za avgust 2014. godine već premašeno – registrovano je 159.347 kreveta. Ako se uzme u obzir i privatni smještaj, a na bazi usvojenih normi potrošnje i popunjenost kapaciteta tokom 180 dan/god potrebno je obezbijediti oko $15 \times 10^6 m^3/god$. Ako se pretpostavi uvećanje kapaciteta u prvom planskom periodu od 10 godina za oko 20%, odnosno 10% u drugom, onda je potrebno do 2025. godine obezbijediti oko 18 a do 2035. godine $20 \times 10^6 m^3/god$.

Iz prethodnog proističe da je do kraja planskog perioda za zadovoljavanje javnog vodosnabdijevanja potrebno obezbijediti oko $58 \times 10^6 m^3/god$ do 2025, odnosno $65 \times 10^6 m^3/god$ do 2040. godine (bez rezervi kojima bi se garantovala veća sigurnost snabdijevanja vodom za piće).

Operativni ciljevi i mjere

Pored navedenog stateškog cilja u dijelu korišćenja voda, definisan je veći broj operativnih ciljeva, a za ovaj document od značaja su sljedeći:

Operativni cilj: Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima sa sadašnjih 78% na približno 95% do kraja planskog perioda

Mjere za dostizanje cilja

- Proširenje pokrivenosti javnog vodosnabdijevanja prema rubnim područjima, a naročito na seoskom području;
- Uvezivanje lokalnih vodovoda u javne vodovodne sisteme i njihovo stavljanje pod punu kontrolu.

Operativni cilj: Smanjenje gubitaka u javnim vodovodnim sistemima na manje od 30% do kraja planskog perioda

Mjere za dostizanje cilja

- postojeće sisteme održavati u funkcionalnom stanju, uz zamjenu dotrajalih cijevi i priključaka i sanaciju oštećenih objekata;
- kontrolisati individualnu potrošnju vode na bazi ugrađenih savremenih vodomjera i njihovog sistematskog očitavanja;
- nabaviti i koristiti uređaje za detekciju curenja i gubitaka;
- nabaviti i koristiti uređaje za otkrivanje nelegalnih priključaka.

Operativni cilj: Zaštita izvorišta, istraživanje, zaštita i očuvanje vodnih resursa koji se koriste ili su namijenjeni za ljudsku potrošnju u budućnosti

Mjere za dostizanje cilja:

- na postojećim izvorištima intenzivirati aktivnosti na utvrđivanju zona sanitarne zaštite i sprovođenju odgovarajućih zaštitnih mjera;
- na postojećim i potencijalnim izvorištima površinske i podzemne vode organizovati monitoring relevantnih parametara, utvrđenih pravilnikom koji definiše parametre stanja površinskih i podzemnih voda;
- zaštitu izvorišta, radi sprječavanja pogoršanja statusa vodnih tijela površinskih i podzemnih voda vršiti administrativnim i tehničkim mjerama zaštite u skladu sa mjerodavnom regulativom;
- na potencijalnim izvorištima površinske i podzemne vode vršiti odgovarajuće istražne radove, radi ocjene kvaliteta i kvantiteta voda.

Operativni cilj: Racionalno korišćenje vode

S obzirom na bogatsvo vode kojim raspolaže Crna Gora i na njenu dostupnosti s jedne, i niske cijene vode koja ne zadovoljava ni troškove proste reprodukcije, s druge strane, stanovništvo nema naviku njene racionalne potrošnje i štednje.

Mjere za postizanje cilja:

- postupno uspostavljati ekonomsku cijenu vode, što će doprinijeti smanjenju potrošnje vode;
- edukovati stanovništvo i privredu koja koristi vodu o potrebi racionalne potrošnje vode.

Operativni cilj: Obezbjedenje vode za industrijsku proizvodnju

Mjere za dostizanje cilja:

- vodu za tehnološki proces u industrijskoj proizvodnji prvenstveno zahvatati iz rječnih tokova, čiji režim treba urediti integralnim i kompleksnim mjerama, ne ugrožavajući ekosistem i upotrebu nizvodno od vodozahvata;
- u slučaju da se osiguranje vode ne može riješiti iz riječnih tokova, u saradnji sa sektorom voda pronaći odgovarajući izvor snabdijevanja vodom.

Operativni cilj: Obezbjedenje vode za navodnjavanje

Zemljište pogodno za navodnjavanje procijenjeno je na 74.090 ha. Projekcijom navodnjavanja predviđeno je da se do 2025. godine izgrade sistemi za navodnjavanje kojim bi bilo pokriveno 80%, odnosno do 2035. godine 100%, od ukupnog raspoloživog zemljišta pogodnog za navodnjavanje.

Za navodnjavanje ovih površina potrebno je obezbijediti oko 250, odnosno 320 miiona m³ vode godišnje.

Mjere za dostizanje cilja:

- osigurati potrebne količine vode za navodnjavanje po prostornim cjelinama;
- vodu za navodnjavanje unutar melioracionih sistema, kao i za individualne potrošače, osigurati prije svega iz rječnih tokova, poštujući vodene i priobalne ekosisteme i nizvodne korisnike, a ukoliko to nije moguće, navodnjavanje vršiti iz akumulacija ili obogaćenih podzemnih izdani;
- izgradnja sistema za navodnjavanje.

Korišćenje voda za potrebe proizvodnje električne energije, ribarstva, plovidbe i turizma biće obrađeno kroz druga poglavlja ovog dokumenta.

Zaštita kvaliteta voda

Zaštita voda kao i zaštita vodnih ekosistema i kopnenih ekosistema zavisnih o vodi predstavlja brigu i obavezu države i lokalne samouprave i svih ekonomskih entiteta i pojedinaca i sprovodiće se na osnovu nacionalnog zakonodavstva, usklađenog s odredbama pravne tekovine Evropske unije.

Strateški cilj: postizanje i održavanje dobrog statusa i dobrog ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih i podzemnih voda, radi zaštite zdravlja ljudi, očuvanja akvatične flore i faune i zadovoljavanje potreba korisnika voda.

Zaštita voda će se sprovoditi unaprjeđenjem upravljanja u području zaštite voda, kroz donošenje Plana zaštite voda od zagađenja, usklađenog s drugim relevantnim dokumentima, postupnim sprovođenjem mjera zaštite i sistematskim praćenjem statusa voda i zaštićenih oblasti i efekta provedenih mjera, uključujući i sljedeće:

- prevenciju zagađenja putem mjera za smanjenje generisanja zagađenja, unapređenjem tehnoloških postupaka proizvodnje, povećanjem produktivnosti vode i mjerama za višekratno korišćenje vode;
- kontrolu koncentrisanih izvora zagađenja putem tretmana otpadnih voda i njihovim ponovnim korišćenjem;
- kontrolu rasutih izvora zagađenja primjenom najbolje agroekološke prakse, prostornim planiranjem i unaprjeđenjem korišćenja prostora, kao i kontrolu oticaja sa poljoprivrednih i drugih površina;
- unaprjeđenje i povećanje niva ekosistemskih usluga u domenu asimilativnog kapaciteta, retenzije nutrijenata, povećanja infiltracionih kapaciteta i sl.

Pored navedenog strateškog cilja u dijelu zaštite kvaliteta voda, definisan je veći broj operativnih ciljeva, a za ovaj document od značaja su sljedeći:

Operativni cilj: Prevencija zagađenja površinskih i podzemnih voda - Prevencija zagađenja putem mjera za smanjenje generisanja zagađenja, unaprjeđenjem tehnoloških postupaka proizvodnje, povećanjem produktivnosti vode i mjerama za višekratno korišćenje voda.

Mjere za dostizanje cilja:

- U skladu sa članom 77 Zakona o vodama ("Sl. list RCG", broj 27/07, 73/10, 32/11, 47/11 i 48/15) donijeti Plan zaštite voda od zagađivanja i obezbijediti kontrolu njegove primjene;
- Striktno kontrolisati primjenu zakonom propisanih odredbi o zabrani ispuštanja otpadnih voda sa sadržajem zagađujućih materija iznad propisanih vrijednosti;
- Uspostaviti monitoring parametara ekološkog i hemijskog statusa površinskih voda i hemijskog i kvantitativnog statusa podzemnih voda, u skladu sa odgovarajućim pravilnicima;
- Restriktivno-stimulativnim mjerama uvesti načelo smanjenja zagađenja na mjestu nastanka;
- Administrativnim mjerama stimulisati ponovnu upotrebu prečišćenih otpadnih voda;
- Izvršiti sanaciju i remedijaciju zagađenih lokacija iz prošlosti.

Operativni cilj: Smanjenje unosa zagađenja od koncentrisanih izvora zagađivanja

- Izgradnja kanizacionih sistema odgovarajućeg kapaciteta i povećanje obuhvaćenosti stanovništva na 85% i izgradnja PPOV u naseljima većim od 2.000 ES;
- Smanjenje unosa zagađenja iz industrijskih postrojenja, potpunom primjenom Zakona o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, kao i primjenom najboljih raspoloživih tehnologija (BAT) ili najboljih dostupnih tehnika koje ne iziskuju prekomjerne troškove (BATNEC).

Mjere za dostizanje cilja:

- Razvoj komunalne infrastrukture u oblasti voda planirati i uskladiti sa Planom zaštite voda od zagađivanja i ostalim planskim aktima sektora voda;
- Postojeća PPOV naselja i industrije rekonstruisati i njihov rad unaprijediti do standarda zahtijevanih odgovarajućim pravilnikom, odnosno, do nivoa kojima se ne narušavaju standardi kvaliteta životne sredine;
- Nova PPOV iz naselja i industrijskih objekata graditi uvažavajući standarde zahtijevane odgovarajućim pravilnikom, vodeći računa da se ne naruše standardi kvaliteta životne sredine;
- Za industrijske otpadne vode koje se ispuštaju u sistem javne kanalizacije obezbijediti predtretman do nivoa kvaliteta koji ne ugrožava zdravlje ljudi, kanizacione sisteme i ne ometa procese na PPOV komunalnih otpadnih voda naselja.
- Smanjenje emisije štetnih i toksičnih materija koje proizvode pojedini industrijski zagađivači kroz uspostavljanje sistema dozvoljenog ispuštanja i principa "zagađivač plaća".

Operativni cilj: Smanjenje količina zagađenja koje dospijeva u površinske i podzemne vode sa neuređenih i nehigijenskih deponija otpada

Mjere za dostizanje cilja:

- Divlje deponije čvrstog komunalnog otpada ukloniti, najprije sa prostora (zaštićenih oblasti, priobalja vodotoka sa nepovoljnim hidrološkim režimom i dr.) na kojima treba spriječiti njihov negativan uticaj na površinske i podzemne vode;
- Sanaciju postojećih i izgradnju novih deponija čvrstog otpada vršiti u skladu sa važećim evropskim direktivama i odgovarajućom strateškom i planskom dokumentacijom koja se odnosi na upravljanje otpadom, a posebnu pažnju posvetiti planiranju odlagališta mulja, sa uređaja za prečišćavanje procjednih otpadnih voda;
- Sakupljanje i odlaganje idustrijskog otpada vršiti na način kojim se ne ugrožava životna sredina i voda kao njen bitan segment.

- Sa poljoprivrednog zemljišta, primjenom odredbi Nitratne direktive 91/676/EZ, Okvirne direktive o vodama 2000/60/EZ, Direktive o standardima kvaliteta životne sredine u oblasti politike voda 2008/105/EZ, Direktive 2013/39/EZ o izmjeni direktive 2000/60/EZ i 2008/105/EZ u odnosu na prioritete supstance u oblasti politike voda i načela dobre poljoprivredne prakse;
- Sa šumskog zemljišta adekvatnim načinom korišćenja šumskih resursa na područjima gdje postoji zajednički interes korisnika vode i šuma;
- Sa saobraćajnicama administrativnim mjerama, kojima se u okviru vodnih uslova utvrđuje način rješavanja problema sakupljanja, odvođenja i prečišćavanja zagađenih voda sa saobraćajnicama, a zatim realizacijom tehničkih mjera;
- Iz naselja manjih od 2.000 stanovnika smanjenjem unosa zagađenja, izgradnjom posebnih uređaja za prečišćavanje otpadnih voda malih naselja.

Mjere za dostizanje cilja:

- Uspostaviti, prvenstveno u zaštićenim oblastima, sistem praćenja i kontrole upotrebe đubriva i sredstava za zaštitu bilja, radi kvantifikovanja zagađenja od poljoprivredne djelatnosti;
- Primjena načela dobre poljoprivredne prakse kroz realizovanje akcionih planova i vodiča u koje su uključene mjere koje se odnose na održivo korištenje đubriva i zaštitnih sredstava;
- Definirati ranjiva područja, u skladu sa Nitratnom direktivom i obezbijediti mjere zaštite, u skladu sa načelima dobre poljoprivredne prakse, uključujući i održivo korišćenje đubriva i sredstava za zaštitu bilja;
- Dati smjernice za održivo upravljanje šumama;
- Istraživanje uticaja zagađenja od svih vrsta saobraćaja;
- Pri izradi projektne dokumentacije za izgradnju saobraćajnica poštovati vodne uslove, a pri njihovoj eksploataciji sprovoditi zahtjeve sektora voda i zaštite životne sredine;
- Definirati tehnologije i postupke za tretman otpadnih voda malih naselja.

Operativni cilj:

- **zaštita izvorišta koja se koriste za snabdijevanje vodom za piće;**
- **zaštita područja namijenjenih zahvatanju vode za ljudsku potrošnju u količini većoj od 10 m³/dan;**
- **administrativne i tehničke mjere zaštite za vodna tijela namijenjena za rekreaciju, uključujući i oblast određenu za kupanje;**
- **zaštita područja “osjetljivih na eutrofikaciju” i “ranjivih područja”;**
- **zaštita područja namijenjenih zaštiti staništa ili vrsta, uključujući i NATURU 2000;**
- **zaštita ekonomski važnih akvatičnih vrsta.**

Mjere za dostizanje cilja:

- Uspostavljanje zona sanitarne zaštite - Uraditi glavni projekat zona sanitarne zaštite izvorišta, odrediti zone u skladu sa propisima i unijeti ih u plan upravljanja vodama, prostorni i urbanistički plan, radi adekvatnog planiranja korišćenja ovog prostora;
- Identifikovati vodna tijela koja se koriste ili se mogu koristiti za ljudsku potrošnju, u prosječnoj količini većoj od 10m³/dan i obezbijediti mjere zaštite radi očuvanja njihovog kvaliteta i kvantiteta;
- lokalne samouprave, uz stručnu pomoć sektora voda, moraju donijeti odluke o proglašenju područja namijenjenih rekreaciji, uključujući i kupanje, i obezbijediti mjere zaštite i kontrole kvaliteta vode (monitoring), u skladu s odgovarajućom direktivom EU;
- utvrditi ranjiva i osjetljiva područja, u skladu sa odredbama direktiva EU;
- donijeti odluke o proglašenju ranjivih i osjetljivih područja i sprovoditi mjere kojim se ograničava ispuštanje otpadnih voda iz koncentrisanih izvora zagađenja i upotreba đubriva i sredstava za zaštitu bilja;
- izvršiti analizu staništa akvatičnih i poluakvatičnih biljnih i životinjskih vrsta koje zavise od održavanja ili poboljšanja statusa voda i odrediti prioritete za njihovo očuvanje;
- donijeti odluke o proglašenju staništa ili vrsta gdje je bitan element njihove zaštite održavanje ili poboljšanje statusa voda;
- nastaviti aktivnosti za uvrštavanje ugroženih vrsta i staništa u ekološku EMERALD mrežu (Smaragdu mrežu), kao pripremu za sprovođenje programa Natura 2000;
- uraditi tehničke podloge i donijeti odluke o proglašenju područja značajnih za zaštitu ekonomski važnih akvatičnih vrsta (riba i školjki);

- propisati i koordinirati (poljoprivreda, ribarstvo, sektor voda, zdravstvo, zaštita prirode) sprovoditi mjere zaštite područja značajnih za uzgoj privredno važnih akvatičnih vrsta;
- organizovati monitoring statusa voda, ako je to propisano aktom o određivanju zaštićene oblasti;
- sva područja koja su proglašena za zaštićene oblasti unijeti u registar zaštićenih oblasti, čiji se rezime daje u planu upravljanja vodama i vršiti ažuriranje u skladu s rezultatima monitoringa.

Operativni cilj: zaštita kvantiteta i kvaliteta podzemnih voda

Veći dio stanovništva, preko 90% snabdijeva se vodom za piće iz podzemnih voda (razbijene karstne izdani i zbijene izdani), a samo mali procenat koristi vodu iz površinskih akumulacija. Zbog toga će se određivanjem i zaštitom strateških rezervi podzemnih voda dugoročno osigurati potrebe javnog vodosnabdijevanja za cjelokupno područje Crne Gore.

Zaštita kvantiteta i kvaliteta podzemnih voda može se postići kroz:

- smanjenje pritiska na kvalitet podzemnih voda;
- očuvanje i dostizanje dobrog kvantitativnog statusa podzemnih voda, radi obezbjeđenja dovoljnih količina vode zadovoljavajućeg kvaliteta za postojeće i buduće potrebe svih korisnika, vodeći računa o raspoloživim resursima podzemnih voda, i
- izrada nacionalnih i regionalnih projekata, u okviru kojih će biti razmatrani i determinisani: uslovi održivog korišćenja podzemnih voda; uslovi opstanka akvatičnih sistema zavisnih od podzemnih voda, uticaji navodnjavanja i odvodnjavanja, uticaji klimatskih promjena, posebno na vrlo osjetljive resurse podzemnih voda u razbijenoj karstnoj sredini.

Mjere za dostizanje cilja:

- formirati, pratiti i održavati zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće;
- formirati i pratiti stanje na područjima namijenjenim zahvatanju vode za ljudsku potrošnju, koja imaju karakter zaštićenih područja;
- kontrolisati unos zagađenja od poljoprivrede, kroz sistem praćenja korišćenja đubriva i kontrolisanu upotrebu pesticida;
- graditi kanalizacione sisteme u naseljima, uz izgradnju PPOV;
- graditi PPOV za industrijske sisteme, uvažavajući propisane standarde za emisiju zagađujućih materija;
- vršiti remedijaciju identifikovanih slučajeva zagađenja, ukoliko ona direktno ugrožavaju dostizanje ciljeva životne sredine;
- uraditi karte ranjivosti podzemnih voda i primjenjivati ih u procesu planiranja;
- racionalno koristiti podzemne vode, kroz smanjenje gubitaka u vodovodnoj mreži, podsticanjem savremenih "štedljivih" tehnologija u domaćinstvima i industriji;
- vršiti sistematska istraživanja, praćenja i ocjenu resursa podzemnih voda, radi održavanja ravnoteže između zahvatanja i prehranjivanja podzemnih izdani;
- ograničiti korišćenje podzemnih voda (osigurati ravnotežu između zahvatanja i prehranjivanja) za potrebe industrijskih i drugih korisnika, ukoliko ne postoje alternativni izvori snabdijevanja vodom;
- prekograničnim podzemnim vodama upravljati uz koordinaciju sa susjednim državama, i
- uspostaviti sveobuhvatni monitoring parametara hemijskog i kvantitativnog sistema podzemnih voda, definisanih pravilnikom koji uređuje ovu oblast.

Zaštita od štetnog dejstva voda

U okviru vodne djelatnosti zaštita od štetnog dejstva voda čini jedan od tri stuba upravljanja vodama (korišćenje voda - zaštita voda od zagađivanja - zaštita od štetnog dejstva voda) bez kojeg se ne bi mogli ostvariti ciljevi postavljeni Zakonom o vodama.

Zaštita od štetnog dejstva voda obuhvata radove i mjere na:

- zaštiti od poplava;
- zaštiti od erozije i bujica;
- odvodnjavanju, i
- otklanjanju posljedica od štetnog djelovanja voda.

Strateški cilj: Smanjenje rizika od štetnog djelovanja voda

U okviru integralnog upravljanja vodama bitno je identifikovati ciljeve i strateške principe kako bi se mogla vršiti efikasna zaštita od voda, poboljšavati stepen zaštite od štetnog djelovanja voda i kako bi se ispunili uslovi iz procesa pristupanja Evropskoj uniji u ovoj oblasti, koje definiše Direktiva o procjeni i upravljanju rizicima od poplava.

Zaštita od štetnog djelovanja voda sprovodi se u cilju:

- preventivnog djelovanja i stvaranja uslova za smanjenje mogućnosti nastanka poplava;
- smanjenja štetnih posljedica od poplava po zdravlje ljudi, životnu sredinu, kulturnu baštinu i privredu;
- obezbjeđivanja uslova za zaštitu i održivo korišćenje voda i zaštitu i unaprjeđenje životne sredine.

U cilju implementacije Direktive o poplavama (2007/60/EC), u novembru 2019 godine započela je realizacija EU projekta IPA 2016 „Podrška implementaciji i monitoringu upravljanja vodama u Crnoj Gori“ u okviru kojega će se pripremiti preliminarna procjena rizika od poplava, mape opasnosti i mape rizika od poplava, čime će se definisati područja značajno ugrožena poplavama, i izraditi planovi upravljanja rizicima od poplava za svako vodno područje. U junu 2021. godine Vlada je usvojila Preliminarnu procjenu rizika od poplava za slivno područje Dunava i Preliminarnu procjenu rizika od poplava za slivno područja jadranskog mora. Pripremljene su mape opasnosti od poplava, trenutno su u fazi izrade mape rizika od poplava a Planovi upravljanja rizicima od poplava trebaju biti završeni u prvom kvartalu 2023. godine. Mape opasnosti i rizika od poplava trebaju biti sastavni dio prostornoplanske dokumentacije u cilju smanjenja rizika po stanovništvo i objekte od poplava. Sve mjere koje proističu iz ciljeva i strateških principa zaštite od štetnog djelovanja voda moraju se unijeti u prostorno plansku i drugu dokumentaciju zbog budućeg korišćenja prostora i planiranja razvoja.

Pored navedenog strateškog cilja u dijelu zaštite od štetnog djelovanja voda, definisan je veći broj operativnih ciljeva, a za ovaj document od značaja su sljedeći:

Operativni cilj: Razvoj sistema zaštite od poplava spoljnim vodama

Mjere za dostizanje cilja:

- zaštitu od poplava priobalja vodotoka, osigurati kompletiranjem, dogradnjom, rekonstrukcijom i redovnim održavanjem sistema vodnih objekata za zaštitu od poplava;
- osiguranje funkcionalnosti postojećih zaštitnih objekata od štetnog djelovanja voda;
- podrška planiranju i formiranju “višenamjenskih vodnih sistema” (tamo gdje se efekti tih objekata manifestuju na širem prostoru i većem broju značajnih privrednih i drugih objekata), uz prvenstvenu saradnju sa sektorima energetike, poljoprivrede i prostornog planiranja.
- očuvanjem i unaprjeđenjem prirodnih retenzionih kapaciteta zemljišta, vodotoka i plavnih površina i prirodnih močvara u cilju zadržavanja voda koja se infiltrira u zemljište i raspoloživa je za buduća korišćenja, a time osigurava povoljan vodni režimi za akvatične ekosisteme i istovremeno se smanjuju rizici od ekstremnih poplava.
- koordinirano djelovanje sektora voda i poljoprivrede radi revitalizacije postojećih melioracionih sistema te omogućavanje njihovog razvoja u skladu sa planovima i potrebama poljoprivrednih potrošača, i potrebama zaštite naselja od negativnih uticaja unutrašnjih voda.

Operativni cilj: Uređenje vodotoka u skladu sa uslovima životne sredine

Mjere za dostizanje cilja:

- vršiti uređenje korita vodotoka na dionicama kroz naselja, radi povećanja propusne moći korita i osiguranja stabilnosti obala, prije svega na Bojani, Zeti, Limu, Tari i Čehotini;
- pri uređenju manjih vodotoka izvan naselja dopustiti samo minimalne hidromorfološke promjene, poštujući uslove i kriterijume za unaprjeđenje i zaštitu životne sredine i u što većoj mjeri primjenjujući principe "prirodne regulacije";
- uređenje vodotoka kroz gradove i naselja vršiti u skladu sa lokalnim potrebama i urbanističkim planovima;
- svi novi projekti uređenja vodotoka se moraju dokazati s gledišta ekonomsko- tehničkih i ekoloških uslova i kriterijuma, poštujući odredbe naših zakona i relevantnih važećih međudržavnih dogovora i konvencija.

Mjere za dostizanje cilja:

- uspostaviti adekvatan monitoring parametara kvantiteta i kvaliteta rječnih nanosa, radi definisanja bilansa nanosa i sagledavanja uticaja antropogenih aktivnosti na status vodnih tijela površinskih i podzemnih voda;
- eksploataciju riječnog nanosa, uključujući i komercijalnu, vršiti sa vodnog zemljišta samo na određenim lokalitetima, u cilju očuvanja i / ili poboljšanja vodnog režima, uz poštovanje uslova zaštite podzemnih voda i životne sredine;
- obim i dinamiku eksploatacije rječnog nanosa odrediti tako da hidromorfološke promjene budu najmanje, prirodna ravnoteža akvatičnih i priobalnih ekosistema najmanje narušen, a po završenoj eksploataciji lokacije sanirati;
- organizovati sistematsko praćenje režima rječnog nanosa i morfoloških promjena korita vodotoka na kojima je eksploatacija materijala izražena;
- zabraniti eksploataciju rječnih nanosa na dijelovima vodotoka na kojima je došlo ili može doći do pogoršanja vodnog režima i narušavanja ravnoteže ekosistema;
- na srednjim i malim vodotocima uređenje priobalja, zaštitu ruševnih obala i eksploataciju materijala iz priobalja tretirati integralno, zbog direktne povezanosti svih aspekata problematike;
- striktno primjenjivati zakonsku regulativu u cilju sprječavanja nelegalne eksploatacije rječnih nanosa i jačanjem kapaciteta pojačati inspekcijску kontrolu.

Operativni cilj: Uspostavljanje pravnog okvira za unapređenje zaštite od erozija i bujica

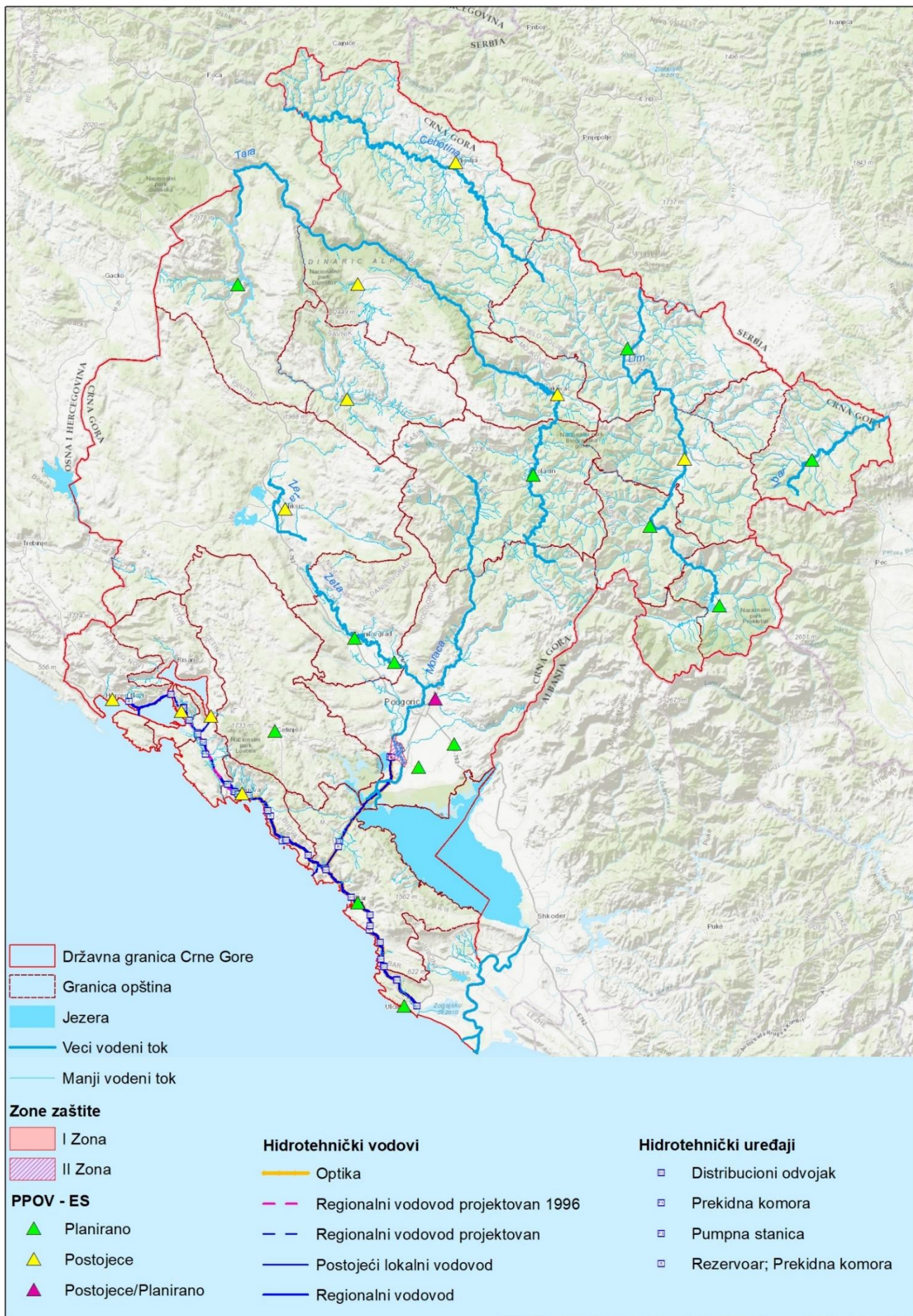
Mjere za dostizanje cilja:

- donijeti podzakonski akt o kriterijima za određivanje erozionih područja;
- u prvom desetogodišnjem periodu uraditi novu kartu erozije Crne Gore, uraditi potrebne elaborate i odrediti eroziona područja, s utvrđenim uslovima za njihovo korišćenje i potrebnim radovima i mjerama, poštujući zahtjeve životne sredine; elaborati moraju biti u skladu sa planom upravljanja vodama na vodnom području i moraju predstavljati podlogu za izradu Plana zaštite i spašavanja u vanrednim situacijama, u dijelu koji se odnosi na zaštitu od erozije i bujica;
- osigurati integrisanje problematike zaštite od erozije u prostorne planove i šumske i poljoprivredne osnove.

Operativni cilj: Poboljšanje uslova zaštite od erozija i bujica

Mjere za dostizanje cilja:

- sprovoditi preventivne i tehničke i biološke zaštitne radove i mjere u skladu sa elaboratima o određivanju erozionih područja;
- izraditi i vršiti permanentno ažuriranje katastarsa erozionih procesa i bujičnih tokova i sprovedenih mjera i vršiti unos ažurnih podataka u vodni informacioni sistem;
- povećati efikasnost inspekcijске službe i drugih nadležnih organa koji se brinu o stanju erozionih područja i bujičnih tokova;
- edukovati stanovništvo o posljedicama neadekvatnog ponašanja na erozionim području i na bujičnom toku.

Kartogram 10.11.1. Vodosnabdijevanje I hidrotehnička infrastruktura

10.12. RUDARSTVO, INDUSTRIJA I ISTRAŽIVANJE UGLJOVODONIKA

U Crnoj Gori će se nastaviti sa razvojem i proizvodnjom tradicionalnih mineralnih sirovina, kao što su uglj, ruda olova i cinka, boksiti, na način kako to budu diktirale regionalne cijene električne energije, kad je u pitanju uglj, ili svjetske cijene metala, kada su u pitanju metalne mineralne sirovine poput olova i cinka.

Kad je u pitanju proizvodnja nemetala, građevinskih materijala ukrasnog i građevinskog kamena, one su zavisne od trenda građevinskih aktivnosti.

Ciljevi razvoja

Ciljevi razvoja

Ciljevi

- Obezbjediti učešće organa za poslove detaljnih geoloških istraživanja u procesu planiranja detaljne namjene prostora.
- Respektovati pri detaljnom planiranju namjenu koncesionih prostora, za koja su dodjeljena prava na geološka istraživanja.
- Podsticati projekte prenamjene eksploatacionih prostora, na kojima je eksploatacija završena, posebno u Primorskom regionu. Eksploatisani prostori se mogu prenamjeniti u prostore za rekreativni sadržaj, sportske terene, izletišta, vještačka jezera, vidikovce, tržne centre, hale i fabrike ili zelene površine.
- Spriječiti nelegalnu eksploataciju čvrstih mineralnih sirovina, posebno tehničko-građevinskog i arhitektonsko-građevinskog kamena.

Aktivnosti na realizaciji ciljeva razvoja sektora rudarstva i istraživanja i proizvodnje ugljovodonika ključni indikatori za praćenje realizacije PPCG

Rudarstvo i industrija proizvodnje nafte i gasa obezbjeđuju osnovni fundament nepohodan za savremeni razvoj društva. Snabdijevanje metalima i nemetalima, građevinskim materijalima i industrijskim sirovinama kao i energentima čije je geneza vezana za fosilna goriva, vjekovima daje podršku ljudskim nastojanjima za zadovoljenjem potreba aktuelnog životnog standarda i socijalnih stremjenja za njegovim permanentnim poboljšanjem a tu ulogu će zasigurno nastaviti da igra i u budućnosti.

SEKTOR RUDARSTVA I GEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA MINERALNIH SIROVINA

Politika, strategije i planovi korišćenja mineralnih sirovina

Ležišta mineralnih sirovina nalaze se u ograničenim geografskim oblastima i formirana su tokom određenih geoloških perioda kroz posebne geološke procese, odnosno ležišta su smještena u područjima koja imaju specifične geološke karakteristike. Ležišta se ne mogu "premjestiti" i moraju se eksploatisati tamo gdje su pronađena.

Eksploatacija većine metalnih mineralnih sirovina i određenih nemetalnih, posebno nekih industrijskih minerala, uslovljena je ekonomskim faktorima, kao što su cijene metala, cijene eksploatacije i prerade, odnosno proizvodnje itd.

Pristup korišćenju resursa nemetalnih mineralnih sirovina kao što su građevinski materijali, a posebno tehničko-građevinskog kamena, zbog tradicionalnog odnosa prema ovoj mineralnoj sirovini, nedovoljno se shvata i dovodi do dodatnih debata vezanih za prostorno planiranje, posebno zbog činjenice što je transport kamenih agregata zbog njihove niske cijene uglavnom ograničen udaljenošću od maksimalno 50 km od urbanih područja, odnosno glavnih centara potrošnje.

Druga važna činjenica je da danas nerentabilna eksploatacija pojedinih ležišta mineralnih sirovina u budućnosti može biti ekonomična i vrlo opravdana, zbog povećanja potražnje i/ili tehnološkog razvoja vezanog za rudarstvo i metalurgiju. Stoga, veoma je važno čuvati prostore na kojima su otkrivene mineralne sirovine, kao i perspektivne prostore za dalja geološka istraživanja, obezbjeđujući da se eksploatacija vrši, kada uslovi budu pogodni

Država Crna Gora, u svojstvu kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, pored ostalog, ima zadatak da poštuje i slijedi evropske politike, strategije i inicijative u svim oblastima, pa tako i u oblasti privrede, a odnosi se na racionalno i održivo korišćenje mineralnih sirovina, odnosno na rudarstvo i industriju zasnovanu na korišćenju metalnih, nemetalnih i energatskih mineralnih sirovina.

U Evropskoj uniji je prepoznata važnost obezbjeđivanja pouzdanog i nesmetanog pristupa mineralnim sirovinama u budućnosti, imajući u vidu potrebe evropske industrije, očuvanje velikog broja radnih mjesta i dalji razvoj (https://ec.europa.eu/growth/sectors/raw-materials/policy-strategy_en). Djelovanje Evropske komisije u ovoj oblasti se ogleda u donošenju ***Inicijative za mineralne sirovine*** (2008) koja ima za cilj da obezbijedi: fer i održivo

snabdijevanje mineralnim sirovinama sa globalnih tržišta; održivo snabdijevanje mineralnim sirovinama unutar EU i efikasnost, odnosno racionalno korištenje resursa kroz snabdijevanje recikliranim "sekundarnim mineralnim sirovinama". Strategija obuhvata sve mineralne sirovine koje se koriste u evropskoj industriji, izuzimajući materijale iz poljoprivredne proizvodnje i materijale koji se koriste kao goriva (energetske mineralne sirovine).

Evropska komisija takođe objavljuje redovno listu kritičnih mineralnih sirovina (CRM) u Evropskoj uniji. Posljednja objavljena lista CRM (2020) sadrži 30 različitih mineralnih sirovina (<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42849>). Neke od njih, kao što su: **boksit, barit, titan, elementi rijetkih zemalja (laki i teški), vanadijum, skandijum i galijum** nalaze se u primarnim ležištima mineralnih sirovina u Crnoj Gori i/ili u sekundarnim resursima, odnosno "tehnogenim mineralnim sirovinama" (po nacionalnoj klasifikaciji). Lista kritičnih mineralnih sirovina formira se na osnovu dva glavna kriterijuma i uključuje mineralne sirovine od velikog značaja za ekonomiju EU kao i mineralne sirovine sa potencijalno visokim rizikom za njihovim nesmetanim snabdijevanjem na globalnom tržištu.

Pored navedenog, nakon usvajanja **17 Ciljeva održivog razvoja**, od strane Ujedinjenih nacija (2015), Evropska komisija se obavezala da će ove principe primjeniti na sve politike i inicijative Evropske unije. **Izveštaj o rudarstvu i ciljevima održivog razvoja** (2016) je pokazao kako rudarstvo može doprinijeti dostizanju postavljenih ciljeva održivog razvoja.

Evropsko partnerstvo za inovacije (EIP) o mineralnim sirovinama, u skladu sa Strategijom Evropa 2020, ima za cilj povećanje udjela industrije u EU na 20% BDP-a. To će se, prije svega, postići smanjivanjem zavisnosti od uvoza mineralnih sirovina. Shodno tome, Evropska komisija finansira brojne naučne i inovativne projekte u oblasti mineralnih sirovina. **Ključni cilj je ostvarivanje pretpostavki za pokretanje rudarskih aktivnosti na području Evropske unije.** EIP je platforma zainteresovanih strana koja okuplja predstavnike iz industrije, javnih službi, akademske zajednice istraživačkih institucija i nevladinih organizacija. Njena misija je da obezbudi diskusije na visokom nivou i smjernice za Evropsku komisiju, države članice, nevladine organizacije i kompanije o inovativnim pristupima izazovima u oblasti mineralnih sirovina.

Evropska politika i strategije, kao što je i nova **Evropska alijansa za mineralne sirovine**, koja će doprinijeti proširenju izvora snabdijevanja i otvorene strateške autonomije u lancu vrijednosti elemenata rijetkih zemalja, sa ciljem proširenja i na ostale kritične mineralne sirovine i osnovne metale.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da se Evropska unija ozbiljno bavi svojim mineralnim resursima, sa ciljem da se u budućnosti smanji zavisnost od uvoza mineralnih sirovina, poveća konkurentnost evropskih kompanija, doprinese povećanju zaposlenosti u sektorima rudarstva i industrije zasnovane na mineralnim sirovinama i doprinese sveukupnom privrednom razvoju u skladu sa principima i usvojenim ciljevima održivog razvoja.

Imajući u vidu sveukupnu privrednu situaciju u Crnoj Gori realno je očekivati da, u skladu sa predloženim scenariom odgovornog, uravnoteženog razvoja, prosperitetne, ekonomski, socijalno i ekološki razvijene Crne Gore, rudarstvo i industrija zasnovani na korišćenju mineralnih sirovina, daju veći doprinos razvoju i održivosti društva u cjelini i povećaju nivo učešća u ostvarivanju nacionalnog BDP-a u budućnosti.

Zbog toga je veoma važno da se postojeći rudarski i industrijski kapaciteti sačuvaju i unaprijede, a isto tako da se, kroz donošenje prostorno-planskih dokumenata na svim nivoima, očuva pristup prostorima na kojima su otkrivene mineralne sirovine, obezbjeđujući da se detaljna geološka istraživanja i eksploatacija mineralnih sirovina vrši, kada uslovi za to budu pogodni.

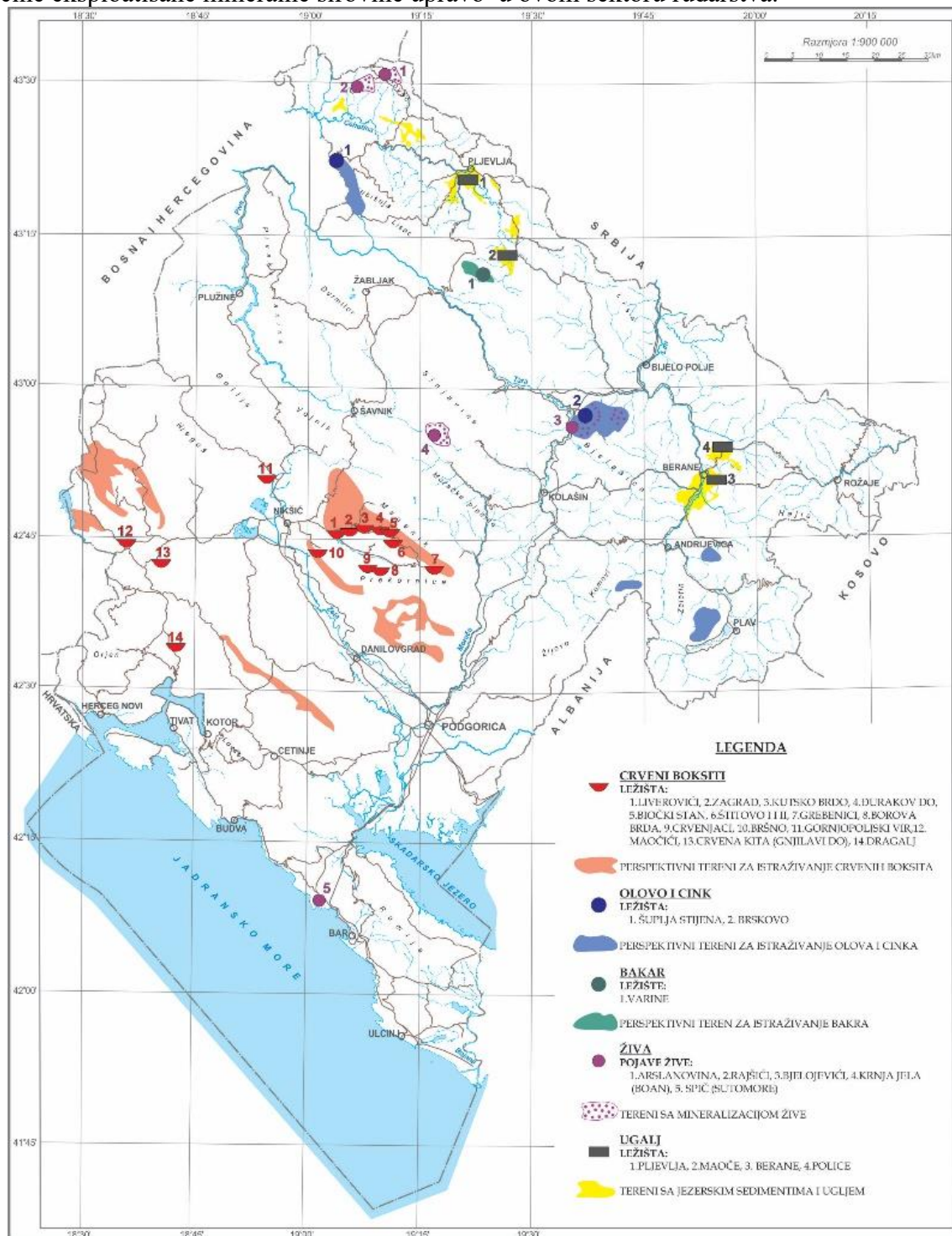
Očuvanje prostora na kojima su dokazana ležišta mineralnih sirovina i perspektivnih prostora za dalja geološka istraživanja, kroz sveobuhvatno prostorno planiranje, je stoga dugoročna investicija u okviru konteksta očuvanja održivog snabdijevanja mineralnim sirovinama na državnom i lokalnom nivou, ali i u širem regionalnom i evropskom kontekstu.

Mogućnost povećanje ukupne godišnje eksploatacije mineralnih sirovina

Ukupne količine čvrstih mineralnih sirovina koje se posljednjih godina otkopavaju u Crnoj Gori u svim rudnicima (uključujući i kamenolome) su oko 4 miliona tona, na godišnjem nivou. Povećanje ukupnog obima proizvodnje za dodatnih 2 miliona tona, bi imalo pozitivan efekat na razvoj rudarske industrije u cjelini, a ne bi uticao na opredjeljenje Crne Gore da ostane u domenu svog opredjeljenja da se razvoj zemlje bazira na održivom razvoju. U slučaju takvog povećanja eksploatacije razvoj sektora rudarstva bi bio i dalje daleko od modela intenzivnog razvoja. Povećanje proizvodnje, kod, u Crnoj Gori, tradicionalnih mineralnih sirovina, kao što su uglj, rude olova i cinka, boksiti, će u mnogome i dalje zavisiti od trendova koje će diktirati regionalne cijene električne energija kada je u

pitanju uglj, ili svjetske cijene metala kada su pitanju metalne mineralne sirovine poput olova i cinka. Rezultati poslednjih istraživanja ležišta olova i cinka ohrabruju kada je u pitanju očekivanje povećanja proizvodnje rude polimetala i koncentrata olova, cinka i bakra u Crnoj Gori. U suštini, država Crna Gora, sa postojećim nivoom proizvodnje, i bez obzira o kojoj se sirovini radi, ne spada u grupu svjetski značajnih proizvođača koji mogu na bilo koji način da utiču na tržište. Preostaje nam samo da kao država, u sektoru rudarstva, podstičemo primjenu najboljih svjetskih praksi i tehnologija, u namjeri da se napravi odklon od još uvijek široko korišćenih ali i zastarjelih metoda rudarenja. Modernizacija rudarstva bi neminovno dovela do smanjenja proizvodnih cijena po jedinici proizvoda a što bi uticalo na povećanje konkurentnosti.

Kod nemetalčnih mineralnih sirovina, kao primarna, izdvaja se proizvodnja tehničko-građevinskog kamena. Ona će i budućnosti biti u direktnoj zavisnosti od razvoja građevinskog sektora. Za očekivati je da se podizanje ukupne godišnje količine eksploatisane mineralne sirovine upravo u ovom sektoru rudarstva.

Kartogram 10.12.1. Karta najznačajnijih ležišta i perspektivnih terena metalnih mineralnih sirovina (crveni boksiti, olovo i cink, bakar i živa) i uglja u Crnoj Gori (Pajović i Radusinović, 2010)

Građevinarstvo je razvojno najintenzivnija industrijska grana u Crnoj Gori. Bez obzira na sadašnji stepen izgrađenosti, za očekivati je da se ovaj trend nastavi i u budućnosti. Ideju da svaki grad u Crnoj Gori, ima svoju

proizvodnju tehničko-građevinskog kamena (kamenolom) treba realizovati do kraja. Pored toga, određenim izmjenama u postojećoj zakonskoj regulativi, treba učiniti da se iskop materijala prilikom izgradnje građevinskih objekata, kada se radi o iskopu koji je sam po sebi iskop mineralnih sirova (građevinski kamen, šljunak i pijesak), iste i tretiraju kao takve, a to znači da država vodi evidenciju o količinama i naplaćuje nadoknadu za njihovo dalje korišćenje. Primjenjujući predloženo, vrlo je vjerovatno da će brzo doći do značajnog povećanja ukupne godišnje eksploatacije mineralnih sirovina.

Sprječavanje nelegalne eksploatacije tehničko građevinskog kamena

Nelegalna eksploatacija je višegodišnji problem koji još uvijek nije riješen, a trebao bi biti. Dva su ključna razloga koja podstiču na njegovo rješavanje. Prvi je direktan gubitak države od nemogućnosti prikupljanja koncesione nadoknade kao direktonog prihoda budžeta, a drugi je stvaranje neloyalne konkurencije velikom broju koncesionara, koji ovu aktivnost obavljaju u skladu sa važećim zakonima Crne Gore, i uz ispunjavanje svih finansijskih obaveza prema državi.

Rješavanje ovog problema bi se nelegalno proizvedene količine, dominantno tehničko-građevinskog kamena, stavile u legalne tokove, i dodavanjem tih količina, ukupnaeksploatacija mineralna sirovina, na godišnjem nivou, bi pretrpjela izvjestan rast.

INDUSTRIJA

Perspektive razvoja i ključni indikatori za praćenje razvoja

Model rasta naše ekonomije bazira se na stabilnoj investicionoj aktivnosti, koja će imati snažan uticaj na ukupne ekonomske tokove. U tom smislu, kontinuirano se dograđuje investicioni ambijent, sprovodi stimulaturna investiciona politika i pozicioniranje Crne Gore kao sigurne investicione destinacije. ***Imajući u vidu nizak stepen diverzifikacije crnogorske ekonomije i visoku uvoznju zavisnost, sprovodiće se mjere strukturnih reformi, usmjerene na otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok.***

Crna Gora je već prepoznata u sektoru usluga, prije svega turizma, ali i energetike i saobraćaja, i potrebno je usmjeriti se na diverzifikaciju izvora ekonomskog rasta kako bi se smanjio uticaj eksternih faktora (vremenskih prilika). Stoga, ***diverzifikacija proizvodnje predstavlja ključnu preporuku za dalji održiv i ekonomski razvoj.*** Planovi i projekcije razvoja treba da idu ka proizvodnji ekološke hrane i pića, prevoza, građevinarstva, finansijskih usluga, proizvodnji proizvoda sa većim stepenom prerade. Potencijal leži i u ulaganjima u obnovljive izvore energije, gradnji zelenih zgrada, održivoj organskoj poljoprivredi, pa je potrebno pružiti podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u MSP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija. Posljednjih godina posebna pažnja se poklanja ulaganjima u infrastrukturu. Veliki kapitalni projekti, u sektorima saobraćaja, turizma i energetike, su završeni, započeti ili su u pripremi. Dodatno, razvoj koncepta pametne specijalizacije će omogućiti razvoj novih sektorskih oblasti i industrija investiranjem u istraživanje i inovacije u oblastima koje sadrže strateški potencijal u našoj državi.

Sektori koji su ***Industrijskom politikom*** prepoznati da imaju potencijal rasta i koji mogu predstavljati pokretače industrijskog razvoja sa potencijalima za povećanje konkurentnosti na domaćem tržištu i jakim izvoznim potencijalima su: ***Prerađivačka industrija - prehrambena, drvna, metalna i farmaceutska; Energetika i Turizam.***

Sektori koji imaju potencijal rasta i treba da doprinesu ***modernom industrijskom razvoju*** su: ***Transport, ICT i kreativne industrije, Sektor biznis usluga i Građevinarstvo.***

Na bazi prepoznatih potencijala, slijede ključni indikatori praćenja kretanja industrije, koji su u direktnoj korelaciji sa ostvarenjem ciljeva Industrijske politike Crne Gore:

- povećanje učešća industrije u BDP;
- povećanje broja zaposlenih i sektoru industrije;
- povećanje učešća industrije u ukupnom izvozu.

Zaključak²⁰

Osnovni preduslov održivog i stabilnog razvoja svake države je zdrava ekonomija koja, prije svega, počiva na razvijenoj industriji. Industrija, kao najznačajniji dio materijalne proizvodnje, predstavlja veliki privredni multiplikator od kojeg zavisi razvoj, kako tercijalnih djelatnosti, tako i društva u cjelini.

U skladu sa ključnim preporukama za formulisanje Industrijske politike, usaglašenim sa principima politike u EU, ključne mjere čijom primjenom bi Crna Gora efikasno uticala na povećanje međunarodne konkurentnosti zemlje podrazumijevaju sljedeće:

- izgradnja infrastrukture koja bi podržala ekspanzivni rast ekonomije
- unaprijeđenje istraživanja i inovacija, u funkciji razvoja, kako bi se jačala konkurentnost domaćih kompanija
- kreiranje biznis okruženja jednostavnijim i predvidivim
- rješavanje problema strukturnog disbalansa na tržištu rada (visoka nezaposlenost mladih, dugoročna nezaposlenost), suzbijanje jaza za potrebnim znanjima
- jačanje eksterne pozicije zemlje (kroz jačanje izvoznih kapaciteta) i integrisanje crnogorskog biznisa u zajedničko tržište.

Osnovne aktivnosti u narednom periodu treba da budu usmjerene na podizanje svijesti o značaju inovativnosti, stvaranje inovativnih dostignuća, posebno kroz međusobno povezivanje MSP sa centrima znanja, uspostavljanje instrumenata finansijske podrške, formiranje kritične mase inovativnih MSP, poštovanje međunarodnih standarda i kreiranje uslova za internacionalizaciju poslovnih inovacija.

Veoma je važno izgraditi i ojačati kapacitete nacionalnog inovacionog sistema u cjelini koji će na efikasan način omogućiti povezivanje nauke i privrede i pružiti podršku visokoinovativnim MSP, omogućiti veće korišćenje sredstava iz programa EU raspoloživih za ove namjene i podstaći preduzeća da inovativno razmišljaju. Potrebno je pružiti podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u industriji i MSP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija.

Dodatno, uvažavajući komponentu ravnomjernijeg regionalnog razvoja zemlje, nužno je podsticanje dinamiziranja razvoja sjevernog regiona, u kojem je koncentrisan najveći dio razvojnog potencijala zasnovanog na raspoloživim prirodnim resursima. Razvojnou i ekonomskom politikom uticaće se na bolje korišćenje i tržišnu valorizaciju neaktiviranih potencijala ovog regiona, naročito za razvoj turizma, raspoloživih šumskih i energetskih potencijala, kao i potencijala za razvoj poljoprivrede, posebno u segmentu proizvodnje zdrave hrane.

SEKTOR ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA

Iako svijet ide ubrzanom korakom prema obnovljivim izvorima energije, vjerujemo da će nafta i gas, i u decenijama koje dolaze, imati nezamjenjivu ulogu u razvoju svijeta. Još uvijek, na vidiku, ne postoji niti jedan energent koji bi mogao zamijeniti ugljovodonike. Stiće se utisak, kroz sve veću prisutnost električnih putničkih automobile, da se era potrošnje dizela i benzina bliži kraju. No to je samo privid. Čak i kada bi se svi putnički automobile, koji danas postoje na svijetu, zamijenili električnim, to bi u konačnom, smanjilo ukupnu potrošnju nafte i gasa za samo 20 procenata. Ostalih 80, ostaje za kamionski i brodski prevoz, avionski saobraćaj i ogroman konzum koji danas ima petrohemija. Nafta i gas će još dugo imati ulogu primarnog energenta u svijetu. Imajući to u vidu Crna Gora mora nastaviti sa razvojem sektora istraživanja nafte i gasa sa ciljem da postanemo zemlja proizvođač nafte i gasa.

Nastavak istraživanja crnogorskog podmorja

U naftnoj industiji, područje Južnog Jadrana, sa aspekta mogućnosti postojanja komercijalnih količina ugljovodonika, spada u vrlo perspektivno. U isto vrijeme radio se o slabo istraženom prostoru. Posljednjih godina ova situacija se mijenja. Postojeći koncesionari su, u skladu sa obavezama iz Radnog programa Ugovora o koncesiji za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, izvršili 3D geofizička istraživanja krajem 2018. godine. Na prikupljenim podacima je izvršen procesing tokom 2019. godine. Tako procesuirani i obrađeni podaci su interpretirani i na osnovu njih definisane su lokacije na kojima će biti vršena prva istražna bušenja. Medjutim stepen

²⁰ Bazna studija (Integralno: Nikolić i sar., 2018)

pokrivenosti ukupne površine podmorja 3D seizmičkim istraživanjima je još uvijek nizak i iznosi nešto oko 12% (1500 km²).

Tokom 2021. godine - završena je započeta aktivnost na bušenju jedne od dvije istražne bušotine u podmorju Crne Gore (Eni, Novatek). Prva bušotina, i to bušotina za koju je inicijalno planirano da ide do dubine od 6,500 m, izbušena je do dubine od i izbušena je 27 km jugo-zapadno od Bara. Cilje bušotina je da nam daju odgovor na pitanje o postojanje nafte i gasa u dubokom karbonatnom prospektu. Na tom mjestu dubina mora je 100m. Na osnovu raspoloživih podataka, bušotina je na dubini od 5800 m, ušla u ciljanu geološku sredinu, kredne karbonatne krečnjake, na žalost, bušotina je bila suva i nije utvrdila prisutvo ugljovodonika. Druga, plića bušotina, planirano je da bude bušena do 1,500m dubine, i trebalo bi da provjeri postojanje gasa u izdvojenom gasnom prospektu. Ova bušotina nalaziće se na 15.6 km od Luke Bar.

Nakon što budu završene ove dvije ugovorene bušotine očekuje se da se započne bušenje i treće istražne bušotine (Energean) čija lokacija u ovom trenutku još uvijek nije poznata.

Od rezultata bušenja u mnogome zavise i buduće aktivnosti u upstream sektoru u Crnoj Gori. U slučaju pozitivnog ishoda, to jest ako bila koja od planiranih istražnih bušotina dokaže postojanje komercijalnih količina nafte i gasa, Crna Gora će biti upisana na svjetskoj listi proizvođača ugljovodonika.. Nakon toga, razvoj industije ove industije će biti prirodan i neminovan. Uslijediće raspisivanje novih tendera za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, zatim dolazak novih kompanija, nova istraživanja, nova bušenja i nova otkrića.

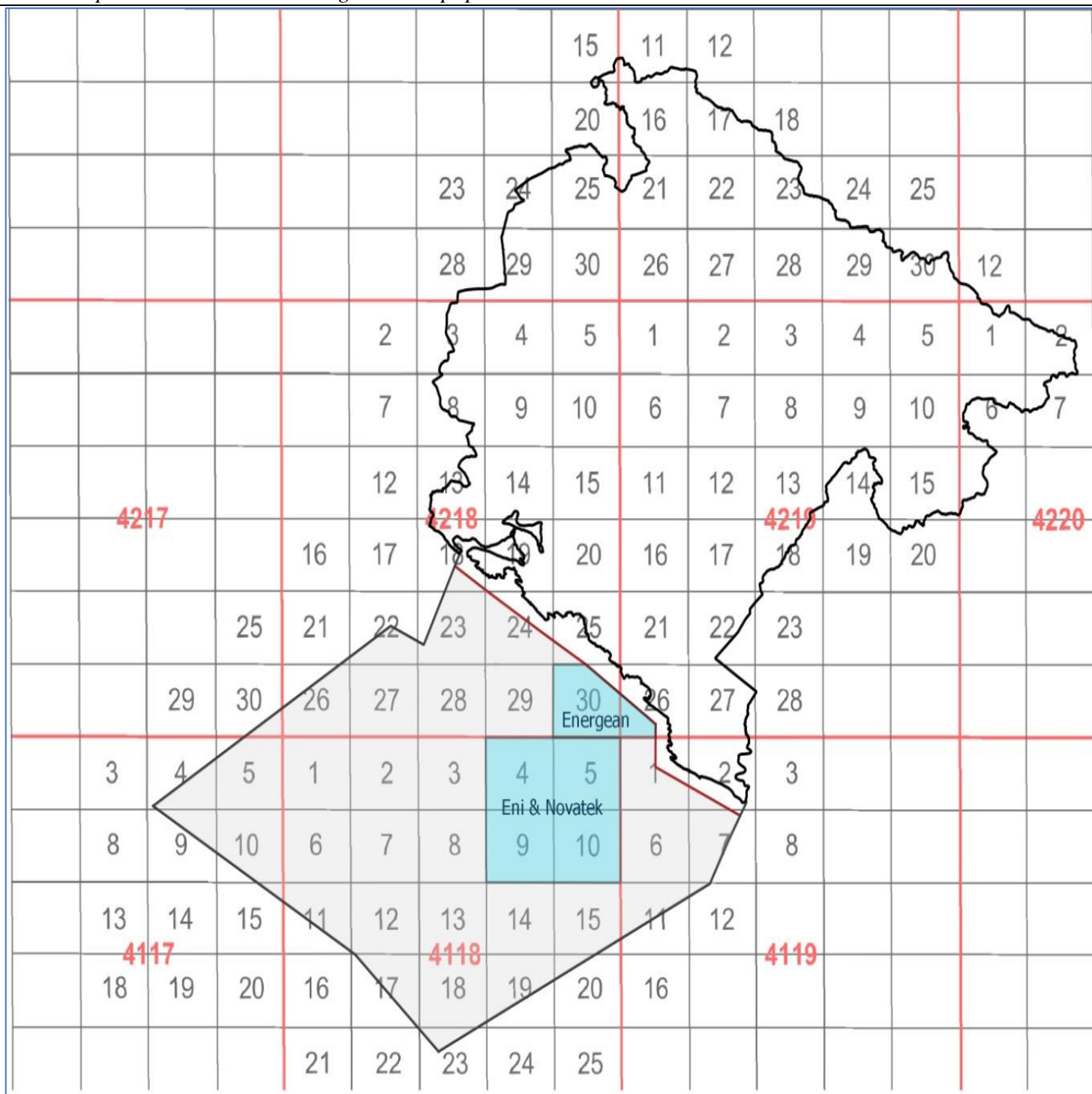
Negativni rezultat bušenja duboke istražne bušotine je svakako negativno uticao na zainteresovanost industrije za ovaj prostor. Atraktivnost prostora je sigurno značajno opala. U ovom slučaju, Vladi Crne Gore ostaje da aktivira već pripremljen tender za dodjelu koncesije za istražvinje na preostalim slobodnim blokovima u podmorju. Raspisivanje ovog tendera bi imalo za cilj da se prostor ponudi geofizičkim kompanijama, koji bi o svom trošku i na svoj rizik, uradile seizmička prozračivanja prostora u namjeri da se izdvoje novi interesantni prospekti, u kojima bi bilo moguće doći do novih komercijalnih otkrića. Nakon toga bi uslijedio novi ciklus raspisivanje tendera za dodjelu koncesije za istraživanje i proizvodnju.

Bez obzira koji od prezentiranih scenarija razvoja upestram aktivnosti bude aktualan, Vlada Crne Gore mora da izvrši utvrđivanje pomorskih granica sa susjedima Albanijom i Hrvatskom, sa kojima Sporazum o razgraničenju na moru još uvijek nije zaključen.

Proizvodnja nafte i gasa

U slučaju pozitivnog ishoda planiranih bušenja, i ako planirane bušotine otkriju komercijalne količine nafte i gasa, koncesionari će biti u obavezi da državi dostave Program razvoja i proizvodnje (DPO), koji u sebi treba da sadrži plan razvoja polja, tip i vrstu instalacije za proizvodnju, plan proizvodnje, kao i plan uklanjanja postrojenja nakon završenog vijeka eksploatacije.

Proizvodnja nafte i gasa, sa aspekta planiranja prostora, nosi sa sobom instalaciju postrojenja za ekspanziju nafte i gasa, čije će postojanje na lokaciji, biti u narednih 30-40 godina.

Kartogram 10.12.2. Podjela teritorije Crne Gore na blokove i položaj ugovornih područja
(Izvor: Uprava za ugljovodonike)

10.13. RAZVOJ POLJOPRIVREDE

Analiza postojećeg stanja poljoprivrede u Crnoj Gori i svih njenih specifičnosti ukazuje na to da se značaj poljoprivrede ne može sagledavati samo kroz doprinos bruto društvenom proizvodu (7 - 8%), već i kroz njenu multifunkcionalnu ulogu koju ima za društvo i ekonomiju u održivom razvoju, sa ekonomskog i ekološkog aspekta: u očuvanju ruralnih područja, obezbjeđivanju prihoda i zapošljavanja, razvoju turizma, zaštiti od erozija, zarastanja, očuvanja pejzaža i očuvanju kulturne i prirodne baštine.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi

Osnovni ciljevi razvoja poljoprivrede su u skladu sa osnovnim opredjeljenjima koji su definisani strateškim dokumentima na nivou države, u kontekstu opšteg opredjeljenja Crne Gore da vodi politiku pridruživanja EU su:

1. Gazdovanje poljoprivrednim resursima na dugoročno održiv način, uz očuvanje životne sredine;
2. Obezbeđivanje stabilne ponude bezbjedne hrane, prihvatljive u pogledu kvaliteta i cijena;
3. Unapređivanje životnog standarda seoskog stanovništva i ukupnog ruralnog razvoja, uz očuvanje tradicionalnih vrijednosti;
4. Jačanje konkurentnosti proizvođača hrane.

Posebni ciljevi

Iz glavnih ciljeva proističu specifični ciljevi u razvoju poljoprivrede Crne Gore u narednih 20 godina:

- Zaštita postojećeg potencijala poljoprivrednog zemljišta od dalje degradacije ili pretvaranja u građevinsko zemljište;
- aktiviranje nekorišćenog poljoprivrednog zemljišta i time povećanje površina korićenog poljoprivrednog zemljišta;
- Povećanje obima poljoprivredne proizvodnje do nivoa optimalnog i dugoročno održivog korišćenja raspoloživih resursa;
- Smanjenje uvozne zavisnosti, naročito u sektoru proizvodnje voća, povrća, mlijeka i mesa;
- Unapređenje organske poljoprivrede u svim oblastima,
- Unapređenje kompletne infrastrukture u ruralnim područjima, kako bi se zaustavio trend dalje depopulacije crnogorskog sela,
- Pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga direktno na farmi, posebno turistička valorizacija i očuvanje katuna,
- Čvrsto povezivanje primarnih proizvođača sa prerađivačima i turističkim kapacitetima,
- Stvaranje većih robnih proizvođača i udruživanje malih proizvođača u asocijacije,
- Afirmacija i zaštita tradicionalnih tehnologija i tradicionalnih proizvoda,
- Diversifikacija djelatnosti na selu (podsticanje tradicionalne kućne radinosti, zanata) i očuvanje seoske kulturne baštine,
- Jačanje institucionalnih kapaciteta za podršku poljoprivrednim proizvođačima, implementaciju standarda i sl.
- Dalji razvoj prerađivačkih kapaciteta - agroindustrije, kao i mini pogona za preradu i pakovanje poljoprivrednih proizvoda,
- Jačanje horizontalne i vertikalne povezanosti u lancu proizvodnje hrane i dr.
- Udruživanje u okviru integralne ruralne ekonomie – porodični biznis, poljoprivrede i seoskog turizma.

Prioritetni ciljevi

U narednih pet godina prioriteti u razvoju poljoprivrede su:

- Očuvanje i raspoloživih poljoprivrednih površina (privođenje kulturi nekorišćenog zemljišta, sprečavanje njegovog daljeg pretvaranja u građevinsko zemljište, zaštitu od erozije, očuvanje plodnosti zemljišta i kvaliteta zemljišnih voda),
- povećanje površina koje se navodnjavaju,
- tehnološko osavremenjavanje poljoprivredne proizvodnje,
- dalje širenje organske proizvodnje i proizvoda sa zaštićenim geografskim porijeklom,
- diversifikacija aktivnosti u ruralnim područjima,

- Izgradnja institucija i snažnija podrška investicijama

Predlog indikatora za praćenje realizacije

- Sačuvano poljoprivredno zemljište, posebno vrijedne površine koje se mogu privesti intenzivnoj obradi,
- Obuhvat korišćenog poljoprivrednog zemljišta povećan za najmanje 35%,
- Povećan obim i vrijednost poljoprivredne proizvodnje ukupno posmatrano za najmanje 40%,
- Prerađivački kapaciteti unaprijeđeni ili novouspostavljeni (pogoni za ljekovito bilje, pogoni za preradu ili pakovanje voća i sl.)
- Unaprijeđena infrastruktura i uslovi života u ruralnim područjima,
- Udruživanje proizvođača u asocijacije i klastere i povezivanje sa agroindustrijom, trgovinskim i ugostiteljskim lancima,
- Tradicionalni poljoprivredni proizvodi zaštićeni kao kulturna baština, uvršteni u turističke ponude,
- Pružanje usluga seoskog turizma široko rasprostranjeno i sl.

Detaljnija razrada indikatora (po svim oblastima) uradiće se kroz pripremu smjernica i projekcija daljeg razvoja poljoprivrede, u sljedećoj fazi izrade dokumenta PPCG.

Planske i prostorne smjernice za razvoj poljoprivrede posmatrano po regionima

Na osnovu analize raspoloživih potencijala poljoprivrednog zemljišta, predviđa se očuvanje sljedećih površina:

U Primorskom regionu: Ulcinjsko polje, Zoganjsko polje, Područje Štoja – štojski pijesak, potez od Ade dolinom Bojane do Šasa i Šaskog polja, preostali dio Barskog polja, preostali dio Mrčevog polja, iako je izvršena restitucija, te Grbaljsko i Sutorinsko polje. U ovom rejonu se na osnovu značajnih potencijala predviđa povećanje proizvodnje citrusa i maslina, kao i proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru. Veliki potencijal postoji i za razvoj organske proizvodnje, naročito u oblasti sakupljanja samoniklog ljekovitog bilja koga u ovom rejonu ima u izobilju, pa se planira intenzivniji razvoj.

U Centralnom regionu, u kojem je vrijedno poljoprivredno zemljište (ravničarsko) najviše i napadnuto gradnjom, treba ograničiti disperzivno širenje privatnih naselja u Zetskoj ravnici, počev od Karabuškog polja do Skadarskog jezera, kao i dio Sadina i Lješkopolja. Veliki dio najkvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta u Bjelopavličkoj ravnici je već ugrožen industrijskom gradnjom (uz glavne saobraćajnice) i disperzivnom privatnom gradnjom, što je neophodno u narednom periodu spriječiti. Stoga se predlaže očuvanje postojećih poljoprivrednih površina.

Zbog veoma povoljnih klimatskih uslova u ovom rejonu je moguća intenzivna proizvodnja svih poljoprivrednih kultura (ratarsko-povrtarskih kultura, voćarska i vinogradarska proizvodnja). Posebnu pažnju treba posvetiti povećanju proizvodnje u zaštićenom prostoru, zasnivanju i proizvodnji visokoprinosnih krmnih usjeva za ishranu stoke. S obzirom da su u ovom regionu glavni prerađivački kapaciteti, potrebno je osnaživati intenzivnu stočarsku proizvodnju shodno raspoloživim površinama (farme mliječnih krava, kozarske farme), ali i živinarske i farme za tov svinja.

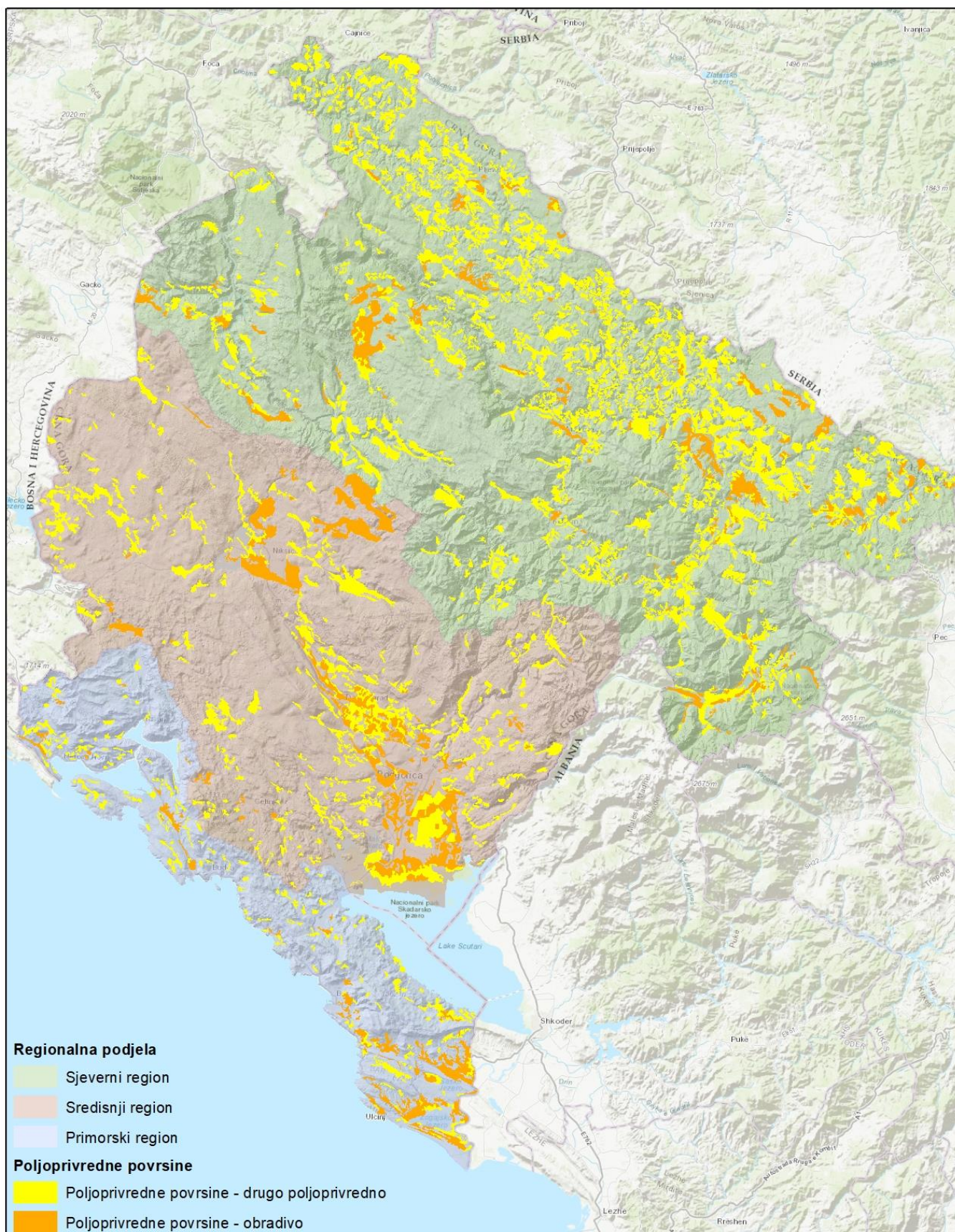
Na teritoriji opštine Nikšić postoje potencijali za znatno bolju valorizaciju poljoprivrednih površina. Posebnu pažnju treba obratiti na slobodni dio Nikiškog polja (Gornje polje, Krupačko i Slansko polje, Vir i Miločani), Grahovsko polje, kao i ravne površine Župe nikšićke. Ističu se i vrijedne visoravni Krnova, Lukova i druge površine koje su na većim nadmorskim visinama i koriste se za proizvodnju krompira, žitarica, proizvodnju stočane hrane i sezonsku ispašu stoke.

U Sjevernom regionu se kvalitetne poljoprivredne površine nalaze u dolini Lima, a najviše su napadnute u opštini Bijelo Polje, počev od Poda i Zatona od Beranske opštine do Rasova, Njegnjeva i dalje prema granici Crne Gore. Te zone raspoloživog poljoprivrednog zemljišta je neophodno očuvati u narednom periodu.

Potencijal su veće zone (platoi) u većini drugih opština koje je značajno očuvati u narednom periodu su u Kolašinu – posebno Lipovo i Trebaljevo, Plužinama, Žabljaki, Petnjica, Beranama, Andrijevići i dr).

U drugim opštinama širenje naselja je manje intenzivno, osim Pljevalja gdje se dio poljoprivrednih površina stalno zahvata za eksploataciju rude. U narednom periodu očekuje se da će krupni infrastrukturni objekti, kao što je autoput, energetske objekti – dalekovodi i druga saobraćajna infrastruktura, zauzeti dio poljoprivrednih površina, pri čemu je potrebno očuvati vrijedne poljoprivredne površine.

U nižim oblastima Sjevernog regiona, naročito onim u dolinama rijeka, postoje značajne mogućnosti za povećanje površina pod voćnim vrstama (jagodasto, koštičavo, jabučasto), i povrćem, a u višem, planinskom području sjemenskog krompira i žita, što treba u planskom periodu planskim mjerama podržavati. U cijelom sjevernom regionu su veliki rapsoloživi resursi za stočarstvu proizvodnju, naročito gajenje preživara (poluintenzivno i poluekstenzivno) i jedini način valorizacije pašnjačkih i livadskih površina, što je potrebno podržavati kroz određene mjere i programe.

Kartogram 10.13.1. Poljoprivredne površine i reoni

10.14. RAZVOJ MARIKULTURE I RIBARSTVA

RAZVOJ MARIKULTURE

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi razvoja

Sadašnje i buduće stanje obalnog i morskog područja proporcionalno je stepenu održivosti, racionalnom korišćenju resursa i otpornosti na prirodne i antropogene uticaje. Razvojni potencijali najvećim dijelom zavise od bogatstva prirodnih resursa područja, pa je jedan od osnovnih razvojnih ciljeva racionalno, pažljivo i odmjereno korišćenje istih. Zbog ograničenosti prostora, razvojni ciljevi obalnog i morskog područja treba da se temelje na sinergetskom djelovanju najvažnijih privrednih djelatnosti (turizam i rekreacija, poljoprivreda vezana za lokalne kulture, ribarstvo i marikultura, eksploatacija podvodnih mineralnih bogatstava, eksploatacija morske soli, pomorski transport i dr.). Zagađenje morske sredine koje nastaje antropogenim uticajem jedan je od najznačajnijih ekoloških problema današnjice jer svaka nekontrolisana aktivnost na moru, kao i uticaj zagađenja sa kopna značajno utiču na zdravlje morskog ekosistema na način da izazivaju poremećaje u ekosistemu mora, fizički devastiraju područje i ugrožavaju prirodna dobra.

Adekvatno prostorno planiranje može značajno uticati na ublažavanje određenih negativnih uticaja. Jedan od glavnih razvojnih ciljeva pri planiranju namjene površina mora i obalnog područja treba da bude razvoj kompatibilnih djelatnosti na istom prostoru (npr. Povezivanje sektora turizma i sektora ribarstva i marikulture). Obavezno treba uzeti u obzir i evidentne promjene izazvane klimatskim promjenama, koje će sve više uticati na podizanje nivoa mora i povećanje temepratura. Stoga, jedan od opštih razvojnih ciljeva treba da bude i planiranje širenja naselja uz obalu uz značajan odmak od obalne linije, kao i pravilno planiranje zelene infrastrukture u cilju uticaja na smanjenje temeprature.

Posebni ciljevi razvoja

Posebni ciljevi razvoja predstavljni su konkretno za oblasti morske sredine, marikulture i otpada u moru

- Izrada Startegije zaštite morske sredine (u skladu sa međunarodnim direktivama i konvencijama)
- Sprovođenje procedure zaštite dijela podmorja na području Kotorsko-Risanskog zaliva (Dražin vrt i Sopot) zbog nalazišta vrijednih koraligenih zajednica;
- sprovođenje procedure zaštite novih područja u moru (“Marine Protected areas“ – MPA)
- ograničavanje uzgoja ribe na području Bokokotorskog zaliva i razvoj uzgoja ribe na otvorenom moru;
- tretiranje Kotorskog i Tivatskog zaliva kao područja od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mladi;
- zaštita peloida i ljekovitog blata u Igalskom zalivu zbog posebnosti i jedinstvenosti mineralnog blata koje se koristi u ljekovite svrhe;
- zaštita i unaprijeđenje (inovacije i tehnološki napredak) uzgajališta školjki na postojećim lokacijama u Bokokotorskom zalivu i razvoj marikulture na lokacijama koje su utvrđene kao pogodne
- Razvoj „plavog rasta“ u skladu sa EUSAIR Strategijom
- analiza uticaja kruzning turizma na ekosistem mora – predlog smjernica i mjera zaštite
- podsticanje održivog privrednog razvoja i stvaranje poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta u području „plavih“ privrednih sektora – ribarstva i marikulture. Ovo se posebno odnosi na definisanje novih lokacija za marikulturu na otvorenom moru crnogorskog primorja kao i razvoj uzgoja morske ribe na kopnu (u recirkulacijskim sistemima-RAS)
- održivi razvoj i unaprijeđenje marikulture kao podrška razvoju turizma u Primorskom regionu (dobijanje sertifikata o organskom uzgoju školjki, brendiranje proizvoda, formiranje klastera i novih turističkih ponuda usko povezanih sa ribarstvom i marikulturom)
- povećanje kapaciteta inovativnih tehnologija u procesu uzgoja, difuzija i transfer tehnologija i tehnološkog znanja, poboljšanje tehnoloških procesa
- uspostavljanje inovativne mreže između akademsko-istraživačkih centara, zakonodavne i izvršne vlasti u cilju formiranja klastera proizvođača tradicionalnih primorskih proizvoda, među kojima su i proizvodi iz marikulture
- promovisanje međusektorskih inovativnih kapaciteta sektora ribarstva, marikulture i turizma u mikroregijama primorskih opština kroz uspostavljanje mreže znanja o značaju ribarstva i marikulture sa zadatkom poboljšanja inovativnosti, kompetitivnosti, internacionalizacije, održivosti i inkluzivnog razvoja ova dva sektora.

Prioritetni ciljevi razvoja marikulture

- Izrada Startegije zaštite morske sredine (u skladu sa međunarodnim direktivama i konvencijama)
- analiza uticaja kruzing turizma na ekosistem mora – predlog smjernica i mjera zaštite
- ograničavanje uzgoja ribe na području Bokokotorskog zaliva i razvoj uzgoja ribe na otvorenom moru;
- podsticanje održivog privrednog razvoja i stvaranje poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta u području „plavih“ privrednih sektora – ribarstva i marikulture. Ovo se posebno odnosi na definisanje novih lokacija za marikulturu na otvorenom moru crnogorskog primorja kao i razvoj uzgoja morske ribe na kopnu (u recirkulacijskim sistemima-RAS)
- zaštita i unaprijeđenje (inovacije i tehnološki napredak) uzgajališta školjki na postojećim lokacijama u Bokokotorskom zalivu i razvoj marikulture na lokacijama koje su utvrđene kao pogodne

Polazišta i principi organizacije, uređenja i korišćenja prostora

Obalno područje suočava se sa sve većom koncentracijom stanovništva u priobalju, pritiscima koji nastaju uslijed nesistemskog razvoja turizma i nekontrolisane eksploatacije prirodnih resursa mora, sukoba interesa između različitih korisnika obale i mora i nedostatka integralnog razvojnog pristupa.

Opšta polazišta organizacije, uređenja i korišćenja prostora, kada je u pitanju morski ekosistem, jesu poštovanje Protokola o integralnom upravljanju obalnim područjem (IUOP) - koji predstavlja međunarodni pravni dokument koji propisuje obavezu integralnog upravljanja obalnim područjem, uz obavezu zaštite životne sredine i prirode, kulturne baštine i razvoj privrednih djelatnosti u funkciji održivog razvoja, posebno turizma, poljoprivrede i ribarstva. Dakle, neophodno je primjeniti sve principe Nacionalne Strategije integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore (NS IUOP), Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine, kao i principe ekosistemskog pristupa Planiranju namjene mora u skladu sa EU Okvirnom Direktivom o morskoj strategiji (2008/56/EC). Takođe, mreža područja Natura 2000 jedna je od temeljnih polaznih osnova za prostorno planiranje.

S obzirom da je Crna Gora proglasila tri zaštićena morska područja (Platamuni, ostrvo Katič i stari Ulcinj)), treba imati u vidu ograničenje planiranja namjene prostora na dijelovima obale koja se nalaze uz zaštićena morska područja (kao područja od posebnog interesa za državu). U tom smislu, neophodno je planirati prostor ograničnja u kontaktom pojasu kopna i mora.

Prilikom planiranja namjene i korišćenja prostora, zbog njegove ograničenosti, neophodno je planirati razvoj kompatibilnih djelatnosti na istom prostoru koji neće biti isključiv za bilo koji sektor (npr. povezivanje sektora turizma i sektora ribarstva i marikulture).

Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje

Zaštita morskog ekosistema i upravljenje resursima mora dio su sistema zaštite životne sredine i prirode. Mjere zaštite korišćenja resursa moraju da se temelje na principima opreza, preventivnog djelovanja i otklanjanja štete nanesene morskom ekosistemu u cjelini. Pomenute mjere moraju biti usaglašene u nacionalnom zakonodavstvu o zaštiti životne sredine mora. Poseban prekogranični uticaj moguć je po pitanjima tzv. “djeljivih” resursa kakvi su pelagični ribarstveni resursi, ali i po pitanju zagađenja mora otpadom (čvrstim, mikroplastikom itd), kao i unos invazivnih vrsta. Stoga je neophodno utvrditi sve negativne prekogranične uticaje na prirodne resurse mora i definisati mjere opreza, prevencije i smanjenja uticaja. S obzirom da određeni resursi, ali i pritisci u moru ne prepoznaju granice, neophodna je kontinuirana saradnja sa susjednim državama u cilju spriječavanja mogućih rizika i zaštite prirodnih vrijednosti područja.

To se može postići realizacijom prekograničnih projekata koji bi imali za cilj implementaciju međunarodnih Strategija i Konvencija u prostorno planiranje mora (Okvirna direktiva o morskoj strategiji, Barselonska Konvencija).

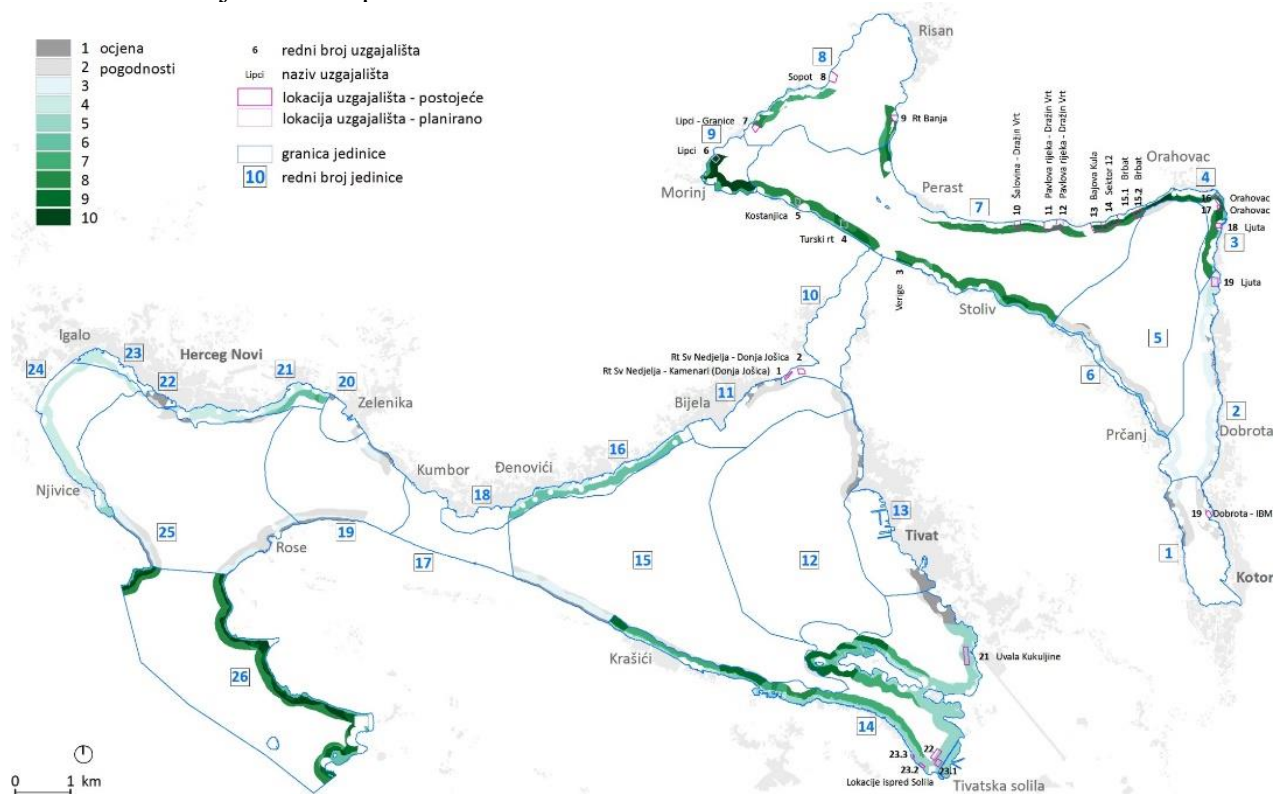
Smjernice za izradu sektorskih studija, analiza programa i projekata

Prilikom izrade sektorskih studija, analiza programa i projekata neophodno je poštovanje opštih i posebnih ciljeva razvoja koji se odnose na morsku sredinu, poštovanje međunarodnih Konvencija i principa opreza, prevencije i smanjenja svih mogućih negativnih uticaja na morski ekosistem i obalno područje kao cjelinu.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

- Razvoj uzgoja školjki na području Bokokotorskog zaliva (dopuna prostornih planova, definisanje novih pogodnih zona za uzgoj školjki)
- Broj novih, aktivnih uzgajališta za uzgoj ribe na otvorenom moru crnogorskog primorja
- Godišnja proizvodnja u marikulturi (trend rasta)

- Razvoj uzgoja morske ribe na kopnu (recirkulacijski sistemi) – broj i kapacitet proizvodnje
- Napredak u brendiranju proizvoda i broj sertifikata organske proizvodnje
- Broj ponuđenih servisa/novih turističkih ponuda usko povezanih sa marikulturom
- Broj novih radnih mjesta u sektoru marikulture
- Napredak u formiranju klastera proizvođača.

Kartogram 10.14.1. Analiza pogodnosti za razvoj marikulture na području Bokotorskog zaliva – uzgajališta školjki

RAZVOJ RIBARSTVA

Ciljevi razvoja

- Povezivanje ulova i uzgoja kao primarne proizvodnje s turizmom, kao i sa preradom, stvarajući pritom proizvode visoke dodate vrijednosti koji će biti konkurentni na tržištu čime će se obogatiti turistička ponuda
- Modernizacija postojeće ribarske flote, povećanje bezbjednosti na plovilima, modernizacija flote za izlov male plave ribe i flote malog obalnog ribolova;
- Izgradnja ribarskih luka, mjesta prvog iskrcaja, mjesta prve prodaje i mjesta za remont ribarskih brodova, kao i organizovanje otkupa ribe i ribljih proizvoda;
- Donošenje planova upravljanja za sve tipove ribolova i usklađivanje zakonodavnog okvira za pravilima Zajedničke ribarske politike;
- Dalji razvoj RMC koji će osigurati kontinuiran nadzor i kontrolu ribolovnih aktivnosti na moru i čime će se spriječiti svi vidovi nelegalnog ribolova;
- Kontinuiran monitoring stanja ribolovnih resursa i donošenje mjera koje će osigurati da je eksploatacija resursa zasnovana na principima održivog razvoja;
- Obilježavanje, čišćenje i zaštita ribarskih posta u Bokotorskom zalivu, u cilju zaštite i unapređenja tradicionalnog ribolova;
- Stvaranje uslova za upravljanje, čuvanje i preradu odbačenog dijela ulova;
- Jačanje administrativnih, inspeksijskih i naučnih kapaciteta.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

- Modernizovana ribarska flota;
- Uspostavljena infrastruktura na obali (ribarske luke, mjesta prvog iskrcaja, mjesta prve prodaje i mjesta za remont ribarskih brodova);
- Stvoreni uslovi na kopnu za upravljanje, čuvanje i preradu odbačenog ulova;
- Povećan udio ribarstva u BDP;

- Povećan broj zaposlenih u morskom ribarstvu;
- Povećana ponuda ribe i drugih morskih organizama i smanjen uvoz smrznute ribe;
- Povećan broj malih i srednjih preduzeća za preradu ribe i drugih morskih organizama;
- Povećana potrošnja ribe po glavi stanovnika;
- Konkurentne cijene ribe na tržištu;
- Bolja bezbjednost hrane iz mora-(HACCP);
- Razvijen lanac otkupa ribe i ribljih proizvoda;
- Organizovana mala i srednja preduzeća za preradu i pakovanje ribljih proizvoda;
- Planovi upravljanja ribarstvom.

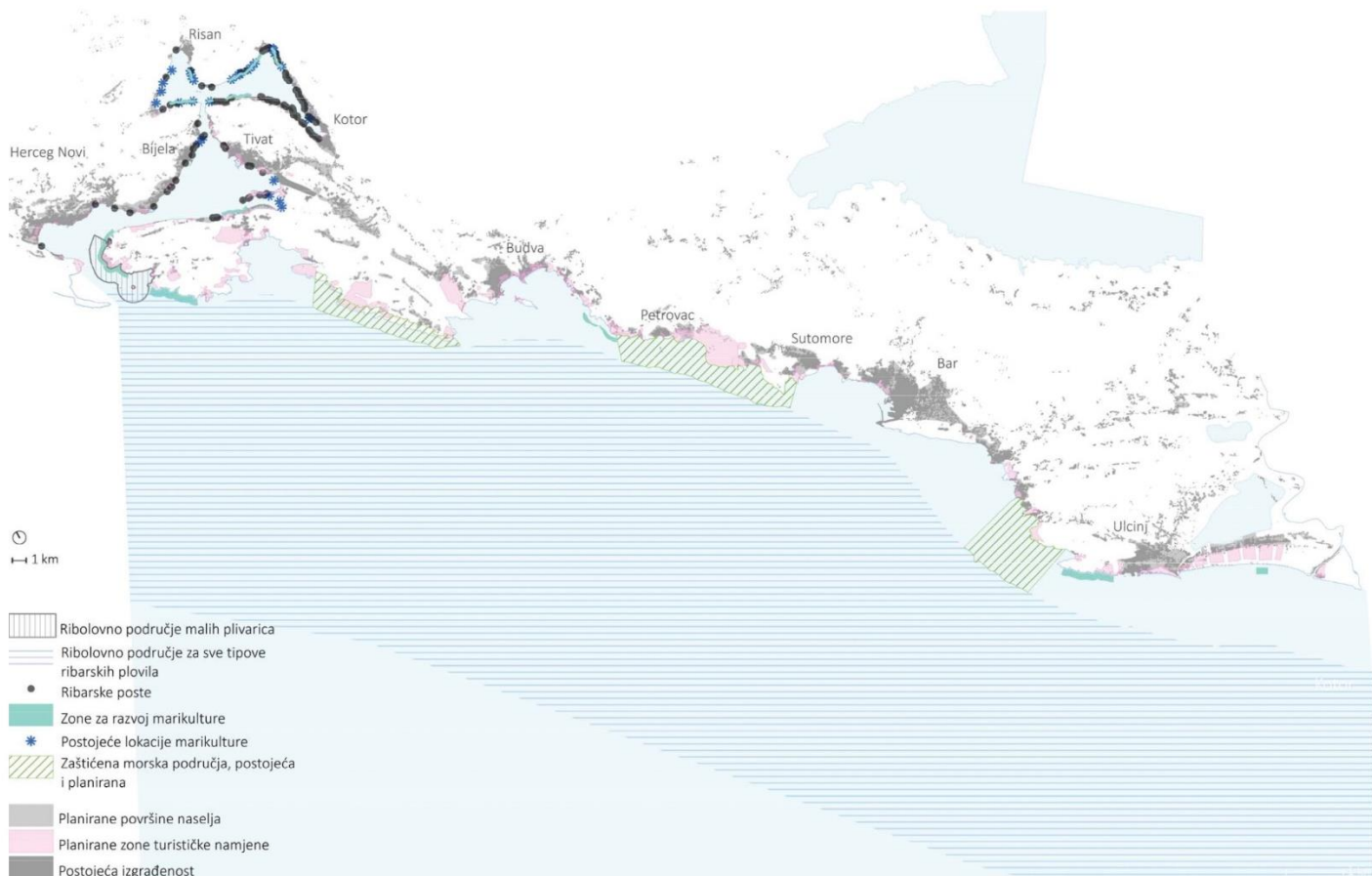
Ciljevi i mjere za unapređenje ribarstva i ribolova - Organ vlasti u Crnoj Gori koji je nadležan za pitanja slatkovodnog ribarstva (gazdovanje, iskorištavanje, unapređenja itd.) je Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja. U poglavlju 115 1.2 navedeni su akti koji na direktan ili indirektan način regulišu korišćenje i očuvanje resursa slatkovodnih riba Crne Gore.

Postojeći resursi su veoma degradirani, ali i obnovljivi, stoga je neophodno da se sistemski pristupi oporavku slatkovodnih ribarstvenih resursa kako bi se kasnije kroz primjenu planskih mjera omogućilo njihovo održivo korišćenje, a samim tim i očuvanje.

U cilju održivog korišćenja i valorizacije resursa slatkovodnog ribarstva neophodno je uraditi Ribarske osnove za sva važna područja u kontekstu ribarstva. Iste bi bile temeljene na naučnim osnovama i kako Pravilnik o sadržini ribolovne osnove predviđa, u njima bi bila precizirana ekonomska opravdanost korišćenja određene vode, kao i preporuke za razvoj pojedinih segmenata ribarstva.

Potrebno je definisati koncept intenzivnog unapređenja ribarstva u svim segmentima:

- Privredni ribolov u otvorenim vodama,
- Sportski ribolov,
- Akvakultura,
- Prerada ribe,
- Zaštita autohtonih populacija.

Kartogram, 10.14.2. Zone razvoja marikulture I ribarstva

10.15. ŠUMARSTVO

Razvoj šumarstva mora se temeljiti na multifunkcionalnosti, na stručnim kriterijumima, i na principima šumarske struke, u cilju naglašavanja opštekorisnih funkcija šuma i ekološke ravnoteže u prostoru, odnosno na načelu održivog razvoja – obezbjeđenja kontinuiteta produkcije i prihoda.

- Protežirati sistem gazdovanja koji će obezbijediti prirodnu obnovu, mješovitost i skupinasto prebirmu strukturu sastojina, kao i koncept - prirodni bliski sistem gazdovanja, obezbjeđujući polifunkcionalnost šumskih ekosistema i trajni sastojinski biodiverzitet, uz uvažavanje različitih stanišnih i sastojinskih prilika.
- Posebnu pažnju posvetiti zaštiti i očuvanju šumskog zemljišta naročito u planinskim područjima iznad gornje granice vegetacije.
- Postojeće površine šuma ne smiju se smanjivati, već se treba planirati obnova novih šuma na svim značajnim površinama izloženima eroziji, a posebno na područjima koja su u proteklom periodu bila zahvaćena požarima, ali isključivo autohtonim vrstama, u skladu sa zaštitom biotopa i vraćanjem pejzažnih vrijednosti prostora.
- Održivo gazdovanje šumama podrazumijeva i izradu kvalitetnije planske dokumentacije svih nivoa za cijelo područje Države, racionalno korišćenje drvnih i nedrvnih šumskih proizvoda, racionalno otvaranje šumskih kompleksa – izgradnju šumskih komunikacija, ekosistemski pristup u gazdovanju šumama, sinergiju između funkcija šuma, pravednije vrednovanje šumskih proizvoda i usluga, predostrožnost kod izvođenja šumskih radova, adekvatna zaštita od požara i biljnih bolesti i štetočina, sertifikaciju održivosti šuma i šumskih proizvoda po međunarodnim standardima, jačanje šumarske struke – izgradnju kapaciteta, permanentne obuke radnika u šumarstvu, korišćenje novih tehnologija i alata u šumarstvu.

Održivo gazdovanje šumama igra aktivnu ulogu u borbi sa negativnim efektima klimatskih promjena, njihovim ublažavanjem i mjerama prilagođavanja;

- održava, obnavlja i poboljšava biodiverzitet, uključujući genetske resurse;
- održava i poboljšava kvalitet i kvantitet voda, i ublažava prirodne nepogode kao što su: poplave, suše, lavine, klizišta i eroziju zemljišta;
- nudi mogućnost za brojne privredne, ekološke i socijalne aktivnosti (rekreacija i turizam zasnovan na prirodnoj baštini);
- omogućava duhovnu vezu sa prirodom i time povezanom kulturnom baštinom.

Skupinasto – prebirmim i prebirmim sistemom gazdovanja može se obezbijediti prirodni bliski sistem gazdovanja, obezbjeđujući polifunkcionalnost šumskih ekosistema i trajni sastojinski biodiverzitet, uz uvažavanje različitih stanišnih i sastojinskih prilika.

- Prebirmi sistem gazdovanja primijenio bi se u sastojinama koju čine vrlo loša – nekvalitetna stabala, na lošijim staništima i u reljefskom pogledu teškim terenima gdje se mora održavati visok stepen sklopa sastojine i gdje je prirodno obnavljanje otežano. U cilju što bržeg uklanjanja takvih stabala, a poštujući princip kontinuiteta gazdovanja, neophodno je preduzeti najefikasniju mjeru za podizanje kvaliteta prinosa u što kraćem periodu. Za postizanje te mjere najpodesniji je prebirmi sistem gazdovanja. Primjenom prebirmog sistema gazdovanja u tim sastojinama, uz uslov da se sječe racionalno vrše, udio loših stabala znatno bi se smanjio već za dva turnusa.

Ovi sistemi gazdovanja obezbjeđuju mješovitost sastojina što pozitivno utiče na stabilnost i otpornost sastojina na biotske i abiotske faktore, na brže uklanjanje stabala loših uzgojno-tehničkih i tehničkih osobina što će u narednom periodu obezbijediti kvalitetan prirast, poboljšati debljinsku strukturu obezbjeđujući srazmjerno učešće svih debljinskih klasa, postizanje optimalnog sklopa koji štiti sastojinu i zemljište a istovremeno obezbjeđuje prirodno podmlađivanje autohtonim vrstama adaptiranih staništu bez ili sa vrlo malo troškova, omogućava razvoj najboljih individualnih stabla naspram pažnje usmjerene na kompletnu sastojinu (izbor i podržavanje stabala budućnosti). Projektovani umjeren obim sječa, u zavisnosti od postojećeg stanja sastojine i staništa, pod uslovom da se eliminišu nedozvoljene i neevidentirane sječe, znatno će uticati na povećanje kvalitetnije drvene zalihe po jedinici površine, i očekivati je da će na kraju planskog perioda (2040. god.) kretati u prosjeku od 200 – 210 m³/ha, a u privrednim šumama povećanje zapremine u prosjeku bi bilo za cca 40 m³/ha.

Ovi sistemi gazdovanja uvažavaju i ekološke, socijalne i privredne funkcije, tako da obezbjeđuju i adekvatnu zaštitu vodoizvorišta i riječnih tokova, zaštitu naselja i puteva, obezbjeđuje zaštitu i unapređenje zaštićenih staništa i vrsta,

potpomažu ruralni razvoj, i sl. Planskim dokumentima svih nivoa pokrila bi se cijela Država, sertifikovala bi se šuma, sve aktivnosti bi se vodile u digitalnom obliku u GIS-u.

KONCEPT RAZVOJA ŠUMARSTVA

Stručnim gazdovanjem šumama, povećati stabilnost šuma i otpornost na klimatske ekstreme i štetne pojave. Time se stvara i dodata vrednost koja se ostvaruje od korišćenja šuma u ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju Crne Gore. U osnovi ovog modela je strateško i dugoročno unapređenje Sistema, ali i operativna primjena utvrđenih principa gazdovanja šumama, koji se ostvaruju kroz plansku dokumentaciju, koja trenutno ne pokriva sve šume na teritoriji Crne Gore, a čini osnovu za dalji razvoj šumarstva.

Principi daljeg razvoja proizilaze iz analize stanja šuma na bazi podataka dobijenih Prvom nacionalnom inventurom šuma, ali i iz programa gazdovanja šumama, sadašnjeg stanja i aktuelnog modela i stepena korišćenja šuma u Crnoj Gori, a zasnivaju se na principu održivosti, ekosistemskom pristupu u gazdovanju šumama, sinergiji između funkcija šuma, vrijednosti resursa, predostrožnosti, ekonomičnosti, kvalitetu rada, monitoringu i evaluaciji rezultata, smanjenju štetnog uticaja na životnu sredinu, zaštiti prirodnih resursa i prirodnog nasleđa, ograničenja uticaja prirodnih nepogoda i prilagođavanju na klimatske promjene.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi u oblasti razvoja šumarstva i održivog korišćenja šuma su obezbjeđenje i poboljšanje otpornosti i produktivnosti šumskih i drugih ekosistema, kao i održavanje biljnih i životinjskih vrsta; obezbjeđenje i održivo ispunjavanje ekoloških, socijalnih i ekonomskih – privrednih funkcija šuma; višenamjensko korišćenje šuma uz obezbjeđivanje održivog gazdovanja šumama i šumskim zemljištima i stalni monitoring šuma u cilju zaštite i očuvanja zdravstvenog stanja, obezbjeđenju doprinosa održivom socijalnom i ekonomskom razvoju ruralnih područja; obezbjeđenju dugoročnog razvoja i konkurentnosti drvne industrije; obezbjeđenju dugoročnog razvoja šumarske struke i djelatnosti šumarstva. Zaštita i korišćenje šuma odvijace se u skladu sa načelom održivog korišćenja prirodnih resursa do stepena i na način kojim se ne ugrožava raznovrsnost i funkcionisanje prirodnih sistema i procesa.

Posebni ciljevi u oblasti zaštite i održivog korišćenja šuma i razvoja šumarstva su:

- unapređivanje stanja šuma - povećanjem kvaliteta, kvantiteta i strukture drvne zalihe, povećanje raznovrsnosti - mješovitosti sastojina, povećanje učešća sastojina prebirne strukture, povećanje učešća četinarskih vrsta, plemenitih lišćara i voćkarica, povećanja sklopa, povećanje stabilnosti i otpornosti sastojina na biotske i abiotske faktore, podsticanje prirodnog obnavljanja i zaštita zdravstvenog stanja šuma, održavanje proizvodne sposobnosti staništa, povećanje učešća visokoproduktivnih šuma u odnosu na niskoproduktivne šume, sanirati, odnosno izvršiti rekonstrukciju i konveziju devastiranih i izdanačkih šuma, stvaranje uslova za proizvodnju nedrvnih šumskih proizvoda;
- podsticati povećanje površina pod šumom na račun šumskog zemljišta prirodnim podmlađivanjem i pošumljavanjem autohtonim vrstama, vodeći računa o ostavljanju čistina - enklava – progala u okviru sastojina za potrebe divljači. Pošumljavanje vršiti prevashodno na dostupnim površinama šumskog zemljišta boljeg boniteta, površinama zahvaćenim erozionim procesima, u zonama vodoizvorišta i vodenih akumulacija i usovištima, u zonama naseljenih mjesta, industrijskih postrojenja, saobraćajnica, površinskih kopova i jalovišta;
- očuvanje i unapređenje biodiverziteta, zaštita staništa, vrsta i genetskog potencijala, očuvanje, unapređenje, racionalno i održivo korišćenje i valorizacija ekoloških, socijalnih i privrednih funkcija šuma i povećanje doprinosa šumarskog sektora ekonomskom i društvenom razvoju primjenom odgovarajućih mjera planiranja, gazdovanja i monitoringa.
- očuvanje i jačanje kapaciteta šuma kao i šumskih čistina i rubova, kojima se omogućava povećanje otpornosti, prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promjena, preventiva od požara, zaštita biodiverziteta, unapređenje i zaštita predjela, pejzašna raznovrsnost, poboljšanje ekosistemskih usluga šuma, rekonstrukcija i optimalna izgradnje šumskih puteva, uklanjanje smeća i drugog komunalnog otpada iz šuma i šumskog zemljišta,
- smanjenje ilegalnih aktivnosti u šumarstvu, sertifikacija održivosti šuma i šumskih proizvoda po međunarodnim standardima – FSC i PEFC, implementacija Nature 2000 u šumama i na šumskim zemljištima, uspostavljanje

jedinstvenog informacionog Sistema za sve korisnike u sektoru šumarstva koji će se bazirati na Geografskom informacionom sistemu.

- Integralno planiranje na principima sprečavanja konflikata u prostoru i racionalno korišćenje šuma i šumskog zemljišta kao prirodnog resursa, zaštita šumskog zemljišta od pretvaranja u građevinske namjene i sl.

Prioritetni ciljevi

Realizacija ovih principa mora da bude praćena sistemskim mjerama kao što su: unapređenje stručnih i tehničkih kapaciteta, pokrivenost planskom dokumentacijom, razvoj putne infrastrukture i informacionog sistema i unapređenjem tržišta.

Od navedenih posebnih ciljeva u narednih pet godina i dalje u kontinuitetu neophodno je dati prioritet sljedećim ciljevima:

- Izrada planske dokumentacije svih nivoa (strategije, planove razvoja šuma i programe i planove gazdovanja šumama) za sve šume i šumska zemljišta na teritoriji Crne Gore u skladu sa datim smjernicama,
- Izrada druge nacionalne inventure šuma,
- Veću posvećenost i odgovornost zaštiti šuma od požara, biljnih bolesti i štetočina i suzbijanju i sprečavanju ilegalnih aktivnosti u šumarstvu i monitoringu u šumarstvu,
- uspostavljanje jedinstvenog informacionog Sistema šumarstva,
- unapređenje i obezbjeđenje stručnih i tehničkih kapaciteta u šumarstvu,
- uklanjanju smeća i drugog otpada iz šume i šumskog zemljišta,
- setifikaciji šuma,
- implementaciji Nature 2000.

Mjere za unapređenje šumarstva

Gazdovanje šumama zasnivaće se na univerzalnim panevropskim kriterijumima u okviru sledećih planskih rješenja:

- Održivo i prilagodljivo planiranje i upravljanje šumama i odgovarajuće uvećanje zapremine u državnim visokim privrednim šumama u prosjeku cca 40 m³/ha, a u privatnim u prosjeku za 20 m³/ha, poboljšanje kvaliteta, kvantiteta i strukture drvene zalihe, povećanja učešća četinara i voćkarica, sklopa, mješovitih i prebirnih–stabilnih sastojina, podsticanje prirodne obnove,
- Rekonstrukcija i konverzija izdanačkih šuma cca 10.000 ha u državnom vlasništvu i 5.000 ha u privatnom vlasništvu.
- Uvećati površine šuma za cca 5.000 ha na račun šumskog zemljišta pošumljavanjem prevashodno na dostupnim površinama šumskog zemljišta boljeg boniteta, površinama zahvaćenim erozionim procesima, u zonama vodoizvorišta i vodenih akumulacija i usovištima, u zonama naseljenih mjesta, industrijskih postrojenja, saobraćajnica, površinskih kopova i jalovišta;
- Održavanje i podsticanje proizvodnih, ekoloških i socijalnih funkcija šuma – u kontinuitetu,
- Izrada planske dokumentacije – plan razvoja šuma za šumska područja i programa gazdovanja šumama za gazdinske jedinice do 2030. god. za cijelu površinu Crne Gore.
- Jačanje stručnih kapaciteta u šumarstvu – u kontinuitetu,
- Poboljšati sistem za kontrolu kvaliteta gazdovanja šumama – u kontinuitetu ,
- Setifikacija šuma do 2030. god.
- Potpuno uspostavljanje Nacionalnog informacionog sistema za šumarstvo,
- Mapiranje NATURA 2000 područja u šumarstvu i izgraditi kapacitete za upravljanje Natura 2000 područjima u šumskim ekosistemima – 2030. god.,
- Prevenitivne aktivnosti u borbi protiv šumskih požara – u kontinuitetu ,
- Izgradnja, rekonstrukcija i redovno održavanje svih šumskih puteva u privrednim šumama – do 2040. god.
- Smanjenje ilegalnih aktivnosti i neregistrovanih sječa - u kontinuitetu,
- Povezivanje šumarstva i energetike kroz korišćenje obnovljivih izvora energije porijeklom od šumske i drvene biomase - u kontinuitetu,

Realizacijom opštih i posebnih ciljeva kao i predloženih mjera za unapređenje šumarstva obezbijediće se uslovi usklađivanja zaštite i održivog korišćenja šuma, šumskog zemljišta i voda, i ostvarivanje integrisane zaštite

životne sredine, biodiverziteta, nasleđa i predjela, a
razvoja Države:

imaće sljedeće efekte na unapređenju prostornog

- direktni pozitivni efekti upravljanja šumskim resursima na efikasnost održivog gazdovanja šumama, zaštiti životne sredine, razvoju ruralnih područja i ublažavanju efekata klimatskih promjena,
- direktan pozitivan efekat čuvanja šuma i njihovih staništa na zaštitu biodiverziteta i predjela,
- direktni pozitivni efekti unapređivanja kvaliteta i kvantiteta šuma, na uvećanje njenog proizvodnog efekta i udjela šume u obnovljivi izvor energije, ublažavanje negativnih efekata klimatskih ekstrema, smanjenje erozije, klizišta, neravnomjernosti proticanja i obezbjeđenja stalnosti i kvaliteta izvorišta voda.

Mjere za unapređenje drvne industrije

- Prilagoditi kapacitete primarne prerade drveta realnom kapacitetu i kvalitetu drvnih masa koje potiču iz održivog gazdovanja šumama,
- Povećati finalizaciju obrade drveta,
- Uvođenje sistematskih zakonskih mjera i obezbeđenje tržišta za proizvode od drveta,
- Prodaja drvne mase klasifikovane prema kvalitetu i u transparentnoj proceduri putem licitacija,
- Kreiranje klastera drvnih proizvođača,
- Ograničenje izvoza sirovine, (trupaca i oble građe),
- Uvesti kvote na uvoz gotovih proizvoda i poluproizvoda od drveta na tržište Crne Gore,
- Jačanje stručnih kapaciteta u drvnjoj industriji,
- Upostavljanje sistema za kontrolu kvaliteta proizvoda od drveta.

Cilj je povećanje doprinosa sektora šumarstva i drvne industrije ukupnom ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju.

LOVSTVO

Koncept razvoja lovstva

Opšti cilj u oblasti održivog korišćenja divljači i razvoja lovstva su višenamjensko korišćenje lovnih potencijala, uz obezbjeđivanje održivog gazdovanja populacijama divljači i njihovih staništa na način i u obimu kojim se trajno održava i unapređuje vitalnost populacija divljači, proizvodna sposobnost staništa i biološka raznovrsnost, a posebni cilj je unapređenje održivog gazdovanja lovnom faunom, očuvanjem i unapređenjem biodiverziteta u lovnim područjima, očuvanjem i unapređenjem brojnosti i kvaliteta divljači primjenom odgovarajućih mjera planiranja, gazdovanja i kontrole.

Mjere za unapređenje lovstva

Za dostizanje, održavanje i unapređivanje brojnosti, polne i uzrasne strukture populacija sitne i krupne divljači u obimu koji će obezbijediti njihovu dugoročnu varijabilnost predviđene su sljedeće mjere i aktivnosti:

- Preduzimanje mjera za razvoj, očuvanje i unapređenje opšteg brojnog stanja autohtonih populacija divokaze, srne, zeca, medvjeda, velikog tetrijeba, jarebica, orlova, sokolova i dr.
- Unapređenje staništa divljači kroz aktivnosti na unapređenju prehrandbenih potencijalasta staništa, očuvanju i formiranju prirodnih skloništa za divljač, očuvanje zdravstvenog stanja, obezbjeđivanje vode i mira u lovištu i preduzimanje drugih stručnih upravljačkih aktivnosti,
- Sprečavanje šteta koju divljač može da prouzrokuje na poljoprivrednom zemljištu, šumi, objektima i sl., šteta koju prouzrokuje divljač na divljači, kao i šteta koje nastaju kao posledica više faktora rizika povezanih sa klimatskim uslovima i prirodnim katastrofama (požari, suše, poplave, velike sniježne padavine i sl.) u lovištu,
- Unaprijediti podršku borbe protiv krivolova i trgovine zaštićenim vrstama,
- Školovanje kadrova, periodični – godišnji trening i obuka upravljača lovišta i korisnika lovišta,
- Podsticanje razvoja lovstva i stvaranje poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta (turizam, sport, rekreacija).

10.16. POMORSKA PRIVREDA

Koncepcijski zahtjevi

Saobraćajni aspekt

Pomorski saobraćaj

- Razvoj održivog lučkog sistema u skladu sa potrebama i projekcijama. Kompletiranje postojećih sadržaja i rezervacija prostora za nove potrebe;
- Razvoj mreže varijabilnih cross docking terminala za realizaciju distribucije robe morskim putem;
- Plan kapaciteta za prihvatanje nafte i naftnih derivata na povoljnim lokacijama, pogotovu za potrebe nalazišta u Crnoj Gori;
- Plan prihvatanja kruzera i putničkih brodova nove generacije;
- Plan brodogradilišta za plovila nautičkog turizma u cilju kompletiranja usluge u segmentu remonta i održavanja plovila;
- Planiranje novih kapaciteta u nautičkom turizmu – marine na lokacijama koje zadovoljavaju maritimne uslove, prostorni kontekst u odnosu na namjenu i teren, zaštita okoline i kapacitet komunalne infrastrukture;
- Razvoj mreže logističkih centara tijesno povezane sa morskim lukama u funkciji ispomoci i racionalizacije.
- **Jezerki saobraćaj**
- Razvoj luke Virpazar za robni i putnički saobraćaj
- Razvoj više pristaništa duž obale na Skadarskom jezeru u cilju realizacije robnih, putnih i turističkih tokova.
- **Riječni saobraćaj**
- Razvoj saobraćaja na rijeci Bojana, na relaciji sistem Porto Milena - kanal (južno od solane) – rijeka Bojana - Skadarsko jezero.
- Razvoj prijemno – otpremnih mjesta za splavarenje na rijeci Tari.

Ekonomski aspekt

- Primjena savremenih logističkih strategija (justi in time, logistic controlling, supply chain management, itd.) u cilju minimiziranja troškova i ostvarivanja veće ekonomske koristi;
- Pospješivanje razvoja privrednih centara regiona i otvaranja novih radnih mjesta;
- Ekonomska valorizacija Pan - evropskog multimodalnog koridora XI;
- Stvaranje kvalitetnih uslova za veću produktivnost morske luke Bar na način što bi mreža IM terminala doprinijela kvalitetnom kopnenom servisu jedinicama IMT smanjujući zagušenja IM terminala u samoj luci – razvoj dry port koncepta;
- Kvalitetan logistički servis projektovanim IM tokovima u narednom vremenskom periodu;
- Bolja produktivnost rada nacionalnih transportnih sistema i kvalitetniji odgovor korisničkim logističkim potrebama;
- Prihod od tranitnih robnih i putničkih tokova;
- Privlačenje direktnih greenfield investicija u razvoj sistema;

Prostorni aspekt

- Optimalni prostorni raspored i optimalna veličina vodno zavisnih infrastrukturnih kapaciteta, logističkih centara i intermodalnih terminala;
- Rezervisanje prostora za buduće tehnološke i logističke potrebe u regionu;
- Stvaranje osnove za prostorno - tehnološko spajanje luka, terminala i logističkih centara u cilju sprovođenja procesa koncentracije, koordinacije, kooperacije, konsolidacije i racionalizacije;
- Geografsko spajanje ili razdvajanje pojedinih logističkih funkcija u cilju ušteda prostora i vremena,
- Mogućnost sveobuhvatne i jednovremene optimizacije svih karika materijalnih, energetskih i informacionih tokova na mreži terminala;
- Stvaranje neophodnih preduslova za razvoj Regionalne i City logistike i uključivanje morskih luka Bar i Zelenika u realizaciju logističkih procesa;
- Vizuelno uklapanje u ambijentalnu sredinu.

Aspekt zaštite životne sredine

- Primjena zelenih eko rešenja u vodnom saobraćaju u cilju smanjenje emisije CO₂;
- Smanjenje broja teških kamiona na cestama i u urbanim sredinama primjenom plave strategije i korišćenjem vodnog vida saobraćaja u procesu distribucije robe i prevoza putnika duž jadranske obale, što za posljedicu treba da ima manji broj kamiona, manji nivo buke i vibracija i više slobodnog prostora u gradovima;
- Koncentracija logističkih operacija na jednom mjestu izvan urbanih sredina;
- Mogućnost boljeg praćenja robnih i saobraćajnih tokova, i mogućnost pravovremene intervencije u slučaju ekoloških potreba;
- Smanjenje potrošnje prirodnih resursa.

10.17. TURISTIČKI RAZVOJ

Opšta načela planiranja turističkog razvoja

Usmjeravanje rasta smještajnih kapaciteta u smjeru visokokvalitetne ponude

Prostorni planovi u svim regionima Crne Gore trebaju usmjeriti razvoj smještajnih kapaciteta u smjeru diverzifikacije i visokog kvaliteta. Navedeno je poseban izazov u smislu snažnog rasta privatnog smještaja i kapaciteta u nekomercijalnim objektima, primarno u obalnim područjima, koji opterećuju opštu infrastrukturu te u određenom dijelu generiraju i druge negativne posljedice kao što su visoka sezonalnost, niži nivo opšteg kvaliteta proizvoda i dr.

Zaštita prostora kao temelj razvoja

Kroz zaštitu prostora, kao temeljnog razvojnog resursa, potrebno je pružiti mogućnost strateški definisanog razvoja, u skladu s destinacijskim pozicioniranjem, ali i temeljnim postulatima održivosti, te s ciljem smanjenja negativnog uticaja na okolinu. Dodatno, u oblastima pod određenom razinom zaštite, ulaganje u nove ili proširenje postojećih kapaciteta i turističku infrastrukturu mora biti regulisano na osnovu zasebnih prostornih i urbanističkih planova za datu oblast.

Racionalno smještanje turističkih zona

Realizacija i iskorištavanje turističkih zona u prostoru zavisi od mnoštva faktora, međutim, ključan je faktor adekvatnosti prostora za realizaciju turističkih projekata. Stoga, se definicija pojedine turističke zone treba temeljiti na tržišnoj opravdanosti, uzevši u obzir adekvatnu zaštitu prostora.

Smislen razvoj cjelovitih zona i turističkih središta

Turističke zone, odnosno, projekte koji se realizuju u pojedinim zonama, potrebno je na vizualno i praktično smislen način uklapati u opšti ambijent destinacije te kroz realizaciju projekata pozitivno uticati na uređenje i sofisticaciju širih prostora.

Osiguravanje generalne infrastrukture kao osnovni preduvjet realizacije turističkih projekata

Nedostatak opšte infrastrukture kao što su saobraćajnice, kanalizacija, snabdijevanje vodom, električnom energijom i internetom ima snažan negativan učinak na realizaciju turističkih projekata te je zapravo jedan od ključnih preduslova kontrolisanog i održivog razvoja.

Specifičnosti regiona Crne Gore u planiranju turizma

PRIMORSKI REGION

Obuhvat regiona

Primorski region čine sljedeće opštine: Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat, Ulcinj, kao i teritorijalno more i isključiva ekonomska zona, u skladu sa Zakonom o moru („Službeni list CG“, broj 17/07), uključujući dio područja u granicama nacionalnih parkova „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“, kao i područje prirodnog i kulturno - istorijskog područja Kotora sa zaštićenom okolinom, koje je pod zaštitom Organizacije za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija (UNESCO).

Vizija razvoja regiona

Vizija razvoja Primorskog regiona definisana je na način da bude u skladu s aktualnim Prostornim planom posebne namjene obalnog područja Crne Gore te se temelji na sljedećim načelima:

- Napredna integracija načela održivosti u cjelokupni proces razvoja, a posebno u kontekstu planiranja prostora i sadržaja turističkih razvojnih projekata.
- Razvoj smještajne strukture u smjeru diverzifikacije vrste i nivoa kvaliteta usluga, što postaje jedno od ključnih uporišta savladavanja izazova visoke sezonalnosti turističkog prometa.
- Razvoj turističke infrastrukture omogućuje snažan razvoj konkurentnosti turističkog proizvoda, prvenstveno u smislu ključnih turističkih proizvoda i doživljaja za cjelogodišnje poslovanje.
- Kroz uređenje opšte infrastrukture unaprijeđen je opšti ambijentalni i turistički doživljaj destinacija regiona.

„Destinacije Primorskog regiona prepoznate su na globalnom nivou kao odredišta visokog ranga kvaliteta usluge i sofisticacije prostora koje na inovativan i napredan način isporučuju turistički doživljaj Mediterana i mediteranskog zaleđa najzahtijevnijim tržišnim segmentima.“

Primarni turistički proizvodi

Iako region pruža mnoštvo doživljaja, primarni turistički proizvodi prioritizirani su s obzirom na uticaj na količinu turističkog prometa, tj. stvaranje motiva dolaska te uticaju na opterećenje infrastrukture i razvojne zahtjeve:

Sunce i more - Proizvod sunca i mora još je uvijek ključan motiv dolaska u Primorski region Crne Gore čemu u prilog govori stepen sezonske koncentracije turističkog prometa. Međutim, potporna turistička infrastruktura još uvijek je nedostatna, što se primarno odnosi na ključni resurs ove vrste turizma - plaže. Atraktivni prirodni resurs obale koji je u obalnom području Crne Gore neupitan, potrebno je zaštititi u većoj mjeri kroz strateški definisan način upravljanja, jačanje kvaliteta i infrastrukture te uspostavljanja snažnije saradnje privatnog i javnog sektora.

Cruising / touring - *Cruising* i *touring* pozicionirani su kao jedinstveni turistički proizvod s obzirom na niz zajedničkih obilježja, odnosno, shodno načinu konzumiranja turističkog proizvoda destinacije. S obzirom da se u najvećem dijelu radi o jednodnevnim ili poludnevnim posjetama destinaciji od strane velikih grupa u vršnim satima, čest je slučaj da upravo ove vrste proizvoda u najvećoj mjeri opterećuju nivo zasićenosti destinacije. Kroz strateški razvoj, odnosno infrastrukturne zahvate i implementaciju raznih soft inicijativa, cilj je odgovoriti na potrebe ove vrste turističkog proizvoda kako bi se uticalo na smanjenje gužvi i spriječilo zagađenje ekološki osjetljivog prostora u kojem se ovaj proizvod događa.

Nautički turizam - Crnogorsko primorje je atraktivna i potentna geografska cjelina Jadranskog mora, tj. Mediterana za razvoj nautičkog turizma, što je u proteklom razdoblju prepoznato od strane tržišta te su pokrenute značajne investicije u potrebnu infrastrukturu. U narednom je periodu potreban strateški fokus treba postaviti na sistematizaciju postojećih i realnu procjenu potrebnih novih kapaciteta, kako bi se osigurao održivi razvoj i zaštita konkurentnosti proizvoda.

Ruralni turizam - Primorski region ima mogućnost razvoja ruralnog turizma, posebno u planinskim ruralnim područjima u neposrednom zaleđu, te drugim ruralnim područjima. Ruralni turizam u Primorskom regionu potrebno je temeljiti na autentičnim smještajnim kapacitetima u skladu s destinacijskim pozicioniranjem, autohtonoj enogastronomiji, atraktivnoj interpretaciji ruralnih proizvoda (vinoteka, enogastronomska događanja i sl.) te sadržajima aktivnog odmora (pješačenje, biciklizam i sl.). Primarni cilj razvoja proizvoda je smanjenje negativnih utjecaja sezonalnosti turističkog prometa.

Sekundarni turistički proizvodi

- MICE
- Aktivni odmor
- Zdravstveni i wellness
- Golf

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Uvođenje modernog sistema mjerenja i nadzora smještajnog kapaciteta - Visok stepen ne konkurentnog i sezonalnog smještajnog kapaciteta u ukupnoj smještajnoj strukturi definisan je kao jedan od ključnih izazova Primorskog regiona u narednom periodu. Kako bi se navedenom izazovu pristupilo, ideja je razviti sistem mjerenja koji će omogućiti realan uvid u stanje na terenu, a samim time pružiti mogućnost upravljanja sistemom na nivou cijele Crne Gore. Prijedlog je uvođenje digitalnog sistema koji će integrisati *real-time* sistem prijave i odjave gostiju u smještajni kapacitet te postati preduslov registracije kapaciteta. Takođe, kroz sistem je potrebno mjeriti i kapacitete sekundarnog stanovanja.

Sistem razvoja konkurentne smještajne strukture - S druge strane, osim uspostavljanja sistema mjerenja i nadzora, kroz prostorne planove i druge mjere od strane javnog sektora (poticaji i sl.), potrebno je pozitivno uticati na razvoj sljedećih vrsta smještajnih kapaciteta: rizorti mješovite namjene visoke kategorije, hoteli više, visoke i luksuzne kategorije, vile i privatni smještaj visoke kategorije.

Kroz realizaciju projekata rizorta mješovite namjene, potrebno je postaviti fokus na proizvodne komponente koje su temelj stvaranja dodane vrijednosti destinacije i unaprijeđenja ukupnog kvaliteta proizvoda, te onih komponenti koje u najvećoj mjeri generiraju turistički promet u trenutno slabijim razdobljima sezone (npr. sadržaji nautičkog turizma, golf, autentična gastronomija i sl.). Rezidencijalna komponenta projekata ove vrste je jedan od ključnih predušlova ekonomske opravdanosti investicije, generator potražnje u najvećem dijelu godine, ali i jedna od komponenti koja je najotpornija na nepredviđene tržišne uslove (kao što je pokazala kriza uzrokovana pandemijom COVID-19). No, rezidencijalna komponenta ne utiče primarno na stvaranje dodane vrijednosti ukupnom proizvodu destinacije. Stoga, određeni udio rezidencijalne komponente u projektima ove vrste je poželjan, međutim, kroz planiranje projekata i pametnu konceptualizaciju potrebno je izbjeći izgradnju rizorta koji zauzimaju velike prostore, a primarno su orijentirani na izgradnju rezidencija. Također, potrebno je istaknuti kako je okvir za realizaciju projekata rizorta mješovite namjene postojeći (Član 14. Pravilnika o vrstama, minimalno-tehničkim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata) te je u tom kontekstu veoma bitno osigurati usklađivanje projekata s važećim legislativnim okvirom.

Osim razvoja broja kapaciteta visoke kategorije, ključno je postaknuti i diverzifikaciju strukture u skladu s modernim globalnim trendovima razvoja. U tom se smislu ističu glamping rizorti, wellness rizorti, etno sela i sl. **uz** osnovni predušlov razvoja sadržaja koji će generirati potražnju u razdobljima van glave sezone. U kontekstu kampova, bitno je postaviti fokus na proizvod visokog nivoa kvaliteta, odnosno, podsticati kvalitativan razvoj u odnosu na kvantitativan rast.

Za razvoj konkurentnih turističkih zona potrebno je koristiti bivše vojne komplekse i industrijske zone koje do danas nisu postale predmetom turističkog razvoja. Razvoj takvih projekata mora biti temeljen na profesionalno izrađenim master planovima za određenu zonu.

S obzirom na već izražen problem sezonalnosti i prekomjernog opterećenja pojedinih opština na području regiona, u sljedećoj projektnoj fazi će se definisati konkretne zone u kojima se još očekuje rast kapaciteta i realizacija turističkih projekata.

Ulaganje u kvantitet i kvalitet plaža - Ključni cilj smjernice je primarno osigurati nosivost u toku najvećih sezonskih opterećenja radi osiguravanja visokog nivoa kvaliteta doživljaja posjetilaca. Plaže je, osim u prostorno-planskom kontekstu razvoja kvantiteta, potrebno uređivati na način da se osiguraju dodatne usluge, pristup, tržišna segmentacija i dr.

Razvoj i unaprijeđenje dostupnosti destinacije - Dostupnost destinacija jedan je od ključnih predušlova daljnjeg održivog razvoja turizma Primorskog regiona Crne Gore. U sklopu ponude elitnog turizma djelomično je započeto s adresiranjem ovog izazova kroz ulaganje u nautičke marine globalnog nivoa konkurentnosti i brendiranje objekata. Međutim, s ciljem održivosti razvoja ukupne turističke ponude područja nužno je riješiti izazov nisko konkurentne vazdušne dostupnosti destinacija Primorskog regiona, ali i Crne Gore u cjelini. Takođe, potrebno je započeti značajna ulaganja u kopneni prevoz kroz osmišljavanje saobraćajnih obilaznica i brzih saobraćajnica koje omogućavaju efikasniji duž - obalni promet i ne narušavaju ambijent destinacije, ali i kroz razvoj kvalitetnog duž obalnog morskog linijskog prevoza. Takođe, u destinacijama koje se nalaze pod visokim pritiskom turizma u toku glavne sezone, potrebno je osmisliti sistem upravljanja turističkim tokovima, kao i razviti zone za ukrcaj / iskrcaj.

Infrastruktura za aktivni odmor - Osim navedenih primarnih turističkih proizvoda, na području Primorskog regiona potrebno je omogućiti diverzifikaciju proizvodne strukture kroz razvoj infrastrukture za aktivni odmor koja, između ostalog, može uključivati sljedeće: centri za aktivnosti na vodi, adrenalinski centri, biciklističke i pješačke staze, vidikovci, i sl. Međutim, osim same infrastrukture ključna je *soft* nadgradnja proizvoda i kvalitetna interpretacija ponude od strane destinacijskih dionika te postavljanje fokusa na aktivnosti koje je moguće komercijalizovati izvan trajanja glavne turističke sezone.

Pri razvoju mreže biciklističko-pješačkih staza, potrebno je uvažiti kriterijume koji osiguravaju kvalitet infrastrukture i sigurnost korisnika: staze je u što većoj mjeri potrebno graditi odvojeno od puteva, mrežu je potrebno razvijati kao dio transnacionalnih biciklističkih i pješačkih staza, razvoj sadržaja na trasama i uvažavanje ekološke komponente.

Centri za posjetioce - U skladu s trendovima na globalnom turističkom tržištu, ideja je razviti sistem centara za posjetioce u kojima je cilj interpretirati bogato kulturno-istorijsko nasljeđe i prirodnu baštinu regiona. Centri moraju na konceptualno inovativan način prezentirati bogatu resursnu osnovu te na taj način pružiti dodatan motiv za

posjetu i boravak gostiju i izvan trajanja glavne turističke sezone, ali i pozitivno uticati na opšti stepen zadovoljstva gostiju.

SREDIŠNJI REGION

Obuhvat regiona

Središnji region čine sljedeći gradovi i opštine: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad, Nikšić i Tuzi, izuzimajući dio područja u granicama nacionalnih parkova „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“.

Vizija razvoja regiona

Vizija razvoja Središnjeg regiona temelji se na sljedećim načelima:

- Održivost razvojnih projekata zajedničko je opredjeljenje svih inicijativa u urbanim i ruralnim sredinama.
- Bogat i raznolik resurs kontrolisano se i pametno valorizuje kroz napredne i inovativne razvojne koncepte turističkih projekata.
- Ruralne sredine stvaraju dodatne motive za posjetu i produženje boravka gostiju u destinaciji kroz prezentaciju i doživljaj autentičnosti.
- Smještajni kapaciteti razvijaju se u smjeru cjelogodišnjeg održivog poslovanja te osmišljavanja različitih sadržaja, zavisno od resursne osnove područja u kojem se nalaze.
- Proizvodna i opšta infrastruktura pruža dodatno unaprjeđenje konkurentnosti privrede i vizuelne atraktivnosti regiona.
- Središnji region predstavlja iskustvenu i funkcionalnu vezu između Primorskog i Sjevernog regiona.

Vizija razvoja regiona:

„Središnji region kroz raznovrsnost doživlja tokom cijele godine stvara motiv posjete inovativnom, naprednom i atraktivnom području koje spaja urbani i ruralni karakter Crne Gore.“

S obzirom na ograničeni kapacitet nosivosti i osjetljivost područja u kontekstu ekološke održivosti, razvoj turističkih projekata mora biti temeljen na detaljnim (master) planovima za svaku pojedinu zonu, u sklopu kojeg će se predmetna tematika adekvatno obraditi. U sljedećoj projektnoj fazi definisaće se potencijalne zone razvoja turističkih, primarno hotelskih, projekata u regionu.

Primarni turistički proizvodi

U regionu se radi specifičnosti resursa i opšte ponude, događa određena količina *touringa* koji primarno konzumira ponudu kulturnog i religijskog turizma. Međutim, razvojne potrebe *touringa* u prostorno-planskom smislu (npr. prihvatna infrastruktura i sl.) će se zadovoljiti kroz realizaciju razvojnih inicijativa drugih turističkih proizvoda.

Kratki odmor - S obzirom na glavni grad Podgoricu i niz različitih dostupnih doživljaja u cijelom regionu (npr. događanja, ruralni turizam, gastronomija, prirodna i kulturna baština i dr.) na relativno maloj udaljenosti, kratki odmor je definisan kao proizvod koji na optimalan način pruža jedinstvenu platformu diverzifikacije ukupnog turističkog proizvoda.

Kultura - Kultura kao turistički proizvod Središnjeg regiona podrazumijeva interpretaciju bogatog materijalnog i nematerijalnog kulturno-historijskog nasljeđa. Osim samog proizvoda kulturnog turizma, za potrebe ovog dokumenta, kao jedan od ključnih dijelova proizvoda podrazumijeva se i bogata ponuda religijskog turizma.

Aktivni odmor - Aktivni odmor istaknut je kao jedan od primarnih proizvoda regiona radi bogate resursne osnove i niza prirodnih atrakcija u sklopu kojih je moguće planirati razne sadržaje i aktivnosti na otvorenom.

Sekundarni turistički proizvodi

- Touring
- MICE

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Urbana regeneracija gradskih središta - Gradska središta zahtijevaju regeneraciju i prilagođavanje potrebama modernog doba. Navedeno se posebno odnosi na dijelove gradova koji su kroz tranzitno razdoblje i

deindustrijalizaciju izgubili originalnu namjenu. Konverzijom prostora kroz inovativne koncepte potrebno je redefinisati namjenu prostora na način da novi sadržaji budu u skladu s modernim politikama održivosti te da pružaju mogućnost razvoja atraktivnih komercijalnih sadržaja. Osim navedenog, poseban je fokus potrebno postaviti na razvoj zelenih površina u urbanim središtima te uz praktičnu svrsishodnost infrastrukture, pažnju posvetiti i ambijentalnoj ugodnosti razvojnih koncepata.

Inovativni i diverzificirani smještajni kapaciteti - S obzirom da Središnji region obuhvata urbanu i ruralnu komponentu, razvoj smještajnih kapaciteta potrebno je prilagoditi području na kojem se objekti otvaraju. Primjera radi, u urbanim i ruralnim sredinama potrebno je razvijati *boutique heritage* hotelske objekte, međutim, svaki od njih mora interpretirati nasljeđe područja u kojem se nalazi. Ideja je da se na cijelom području regiona razvijaju objekti s inovativnim konceptima koji će na turističkom tržištu prezentirati kompleksniju ponudu od samog smještaja. Shodno navedenom, u ruralnim sredinama iskazuje se potreba za razvojem dodatne ponude u sklopu smještajnih kapaciteta – ugotiteljski objekti sa ponudom autohtonih jela i pića, centri za posjetitelje u sklopu proizvodnih pogona i razvoj vinskog turizma (npr. putevi vina, panoramski putevi...).

Infrastruktura za aktivni odmor - S obzirom na bogati resurs prirodne baštine, na području Središnjeg regiona iskazuje se potreba za turističkom valorizacijom resursa kroz izgradnju infrastrukture na globalnom nivou kvaliteta. Stoga, razvojni fokus je potrebno postaviti na razvoj mreže pješačkih i biciklističkih staza, odmorišta, vidikovaca, centara za aktivnosti na vodi, zimskih centara i sl. Kroz osmišljavanje koncepata, posebnu je pažnju potrebno postaviti na sezonalnost sadržaja i mogućnost aktivnosti u toku razdoblja van glavne sezone. Takođe, u obzir je potrebno uzeti i činjenicu da je infrastruktura koju je potrebno realizovati u zaštićenim područjima često ograničena posebnim režimima izgradnje.

Centri za posjetioce - Bogata kulturno-istorijska ponuda regiona temelj je dosadašnjeg razvoja znatnog udjela turističke potražnje Središnjeg regiona. Ideja je da se kroz razvoj niza centara za posjetioce na inovativan način i kroz upotrebu moderne tehnologije interpretira bogato nasljeđe. Osim kulturno-istorijskog usmjerenja, centri za posjetitelje mogu interpretirati prirodne resursa područja.

SJEVERNI REGION

Obuhvat regiona

Sjeverni region čine sljedeće opštine: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Plužine, Pljevlja, Rožaje, Šavnik i Žabljak, izuzimajući područje u granicama nacionalnih parkova „Biogradska gora“ i „Prokletije“, kao i područje Nacionalnog parka „Durmitor“, koje je pod zaštitom UNESCO.

Vizija razvoja regiona

Vizija razvoja Sjevernog regiona temelji se na sljedećim načelima:

- Osjetljivost prirodnog resursa i neosporna potreba za ekološkim očuvanjem prostora, pozicionira pametne koncepte održivog razvoja turističkih sadržaja kao razvojne projekte bez alternative.
- Kroz investicije u razvoj turizma, ali i investicije iz svih ostalih oblasti, osigurava se kontrolisana valorizacija atraktivnog resursa i napredni nivo zaštite aktivnosti.
- Pri razvoju proizvodne infrastrukture u Sjevernom regionu, poseban uticaj imaće ograničenja koja su posljedica visokog nivoa zaštite pojedinih područja.
- Smještajni kapaciteti razvijaju se u skladu s pozicioniranjem regiona te pružaju dodatne motive posjeta i produženja boravka u destinaciji.
- Sjeverni region pruža „upper-upscale“ doživljaj prirode bez kompromisa u kvalitetu doživljaja koji se isporučuje kroz visoko kvalitetan turistički lanac vrijednosti.
- Sjeverni region je povezan s ostatkom zemlje visokokvalitetnim dramskim, ali i drugim mogućim oblicima prijevoza, primarno železničkim.

Vizija razvoja regiona

„Sjeverni region je destinacija visokog nivoa kvaliteta doživljaja prirode i ruralnog ambijenta Crne Gore dostupnog tokom cijele godine kroz bogatstvo održivih turističkih proizvoda i iskustava.“

S obzirom na ograničeni kapacitet nosivosti i osjetljivost područja u kontekstu ekološke održivosti, razvoj turističkih projekata mora biti temeljen na detaljnim (master) planovima za svaku pojedinu zonu, u sklopu kojeg će

se predmetna tematika adekvatno obraditi. U sljedećoj projektnoj fazi definisaće se potencijalne zone razvoja turističkih, primarno hotelskih, projekata u regionu.

Primarni turistički proizvodi

Aktivni odmor - Aktivni odmor na području Sjevernog regiona ima ulogu stvaranja cjelogodišnjeg motiva posjeta gostiju radi različitih aktivnosti u prirodi. Bogati prirodni resurs omogućava razvoj cjelogodišnjeg poslovanja uz preduslov pametnog ulaganja u infrastrukturu koja će osim zimskih aktivnosti podržavati atraktivne doživljaje u ostatku godine, kada klimatske okolnosti ne omogućavaju skijanje i druge povezane doživljaje.

Ruralni turizam - Doživljaj ruralnog turizma može postati jedna od ključnih prodajnih propozicija Sjevernog regiona uz preduslov razvoja proizvodne infrastrukture, kao *hardware* komponente i ostalih *soft* komponenti potrebnih za razvoj globalno konkurentnog proizvoda ruralnog turizma. U kontekstu Regiona, komponentama ruralnog turizma smatra se autohtona gastronomska ponuda, manifestacije, kultura-istorijsko i religijsko nasljeđe. Osnovni preduslov razvoja proizvoda je održivost poljoprivrednog sektora te integracija ruralne ekonomije seoskih domaćinstava u turistički proizvod.

Sekundarni turistički proizvodi

- Zdravstveni i wellness turizam

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Razvoj sportsko-rekreativnih centara za cjelogodišnje aktivnosti - Centri za aktivnosti mogu se razvijati na područjima gdje postoje prirodni preduslovi za osmišljavanje cjelogodišnjeg turističkog proizvoda, odnosno, u područjima gdje se u toku zimskih mjeseci mogu valorizovati klimatski uslovi i snježne padavine, dok se u ostatku godine fokus postavlja na aktivnosti za koje ne postoji potreba za snijegom. Takvi sadržaji, prema primjerima dobre prakse, mogu biti *mountain bike* staze, planinarske staze, staze za letnje sankanje, adrenalinski centri, *paintball* igrališta, downhill, paragliding, ski paragliding staze za 4x4 i *quad* ture i ostala infrastruktura za razvoj aktivnog odmora. Za razvoj aktivnosti u zimskom periodu, potrebno je razvijati infrastrukturu koja podržava aktivnosti iz spektra alpskog i nordijskog skijanja (npr. skijaške i sankaske staze, zimski rekreativni parkovi i sl.).

Daje sse mogućnost

Diverzificirani kapaciteti visokog nivoa kvaliteta usluge - Osim sadržaja aktivnog odmora, iz prostorno-planske perspektive, u sklopu rekreativnih zona potrebno je planiranje smještajnih kapaciteta visokog nivoa kvaliteta usluga i diverzificiranog sadržaja, u skladu s pozicioniranjem regiona. Osim zimskih rizerata koji će biti temelj smještaja gostiju tokom zimske sezone, fokus je moguće postaviti na razvoj visoko kvalitetnog privatnog smještaja i objekata kao što su planinske kuće, planinski *chaleti*, glamping resorti, planinski i ruralni pansioni, planinarski domovi te ruralna domaćinstva, etno sela i katuni. S obzirom na visoki potencijal razvoja ruralnog turizma, smještajne objekte je potrebno razvijati u sklopu seoskih domaćinstava, gdje se na optimalan način interpretira autentična ruralnost područja.

Centri za posjetioce - U skladu s trendovima na globalnom turističkom tržištu, ideja je razviti mrežu centara za posjetioce u kojima je cilj interpretirati bogato kulturno-istorijsko nasljeđe i prirodnu baštinu regiona. Centri moraju na konceptualno inovativan način prezentirati bogatu resursnu osnovu te na taj način pružiti dodatan motiv za posjetu i boravak gostiju i izvan trajanja glavne turističke sezone, ali i pozitivno uticati na opšti stepen zadovoljstva gostiju.

Poseban osvrt na zaštićena područja

Obuhvat zaštićenih područja

- Nacionalni park “Biogradska gora“ koji obuhvata dijelove teritorije opština: Kolašin, Mojkovac, Andrijevica i Berane;
- Nacionalni park „Lovćen“ koji obuhvata dijelove teritorije Opštine Budva i Prijestonice Cetinje;
- Nacionalni park „Skadarsko jezero“ koji obuhvata dijelove teritorije Glavnog grada Podgorica, Opštine Bar i Prijestonice Cetinje;
- Nacionalni park „Prokletije“ koji obuhvata dijelove teritorije opština Plav i Gusinje;
- Nacionalni park „Durmitor“ koji je pod zaštitom UNESCO i obuhvata dijelove teritorije opština: Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Plužine i Šavnik;

- Prirodno i kulturno - historijsko područje Kotor sa zaštićenom okolinom, koje je pod zaštitom UNESCO, a čije su granice određene Zakonom o zaštiti prirodnog i kulturno-historijskog područja Kotora ("Službeni list CG", br. 56/13 i 13/18) i obuhvataju dijelove opština Kotor, Tivat, Herceg Novi i Prijestonice Cetinje.

Razvoj u zaštićenim područjima potrebno je regulisati posebnom regulacijom koja će definirati razvojna pravila u skladu sa specifičnostima svakog područja. U skladu s navedenim, na zaštićenim je područjima kroz prostorno-plansku dokumentaciju potrebno dozvoliti razvoj, međutim, isključivo u smjeru visokog nivoa kvaliteta sadržaja sa što manjim uticajem na prirodnu održivost područja. Upravo se u ovim područjima iskazuje potreba za implementacijom modernih sadržaja osiguravanja energetske nezavisnosti smještajnih kapaciteta i „zero waste“ načela razvoja.

Model rasta smještajnih kapaciteta u Crnoj Gori

Pri definiciji modela rasta smještajnih kapaciteta u obzir su uzete stope rasta kapaciteta između 2011. i 2019. godine, koje su prilagođene na način da procjene rasta uvažavaju prethodno definirane viziju te smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja. Također, u kalkulacijama su uračunati postojeći hotelski projekti na području Crne Gore čija je realizacija izvjesna. Model rasta usklađen je sa Strategijom razvoja turizma Crne Gore 2022.-2025. godine, čije su projekcije rađene do 2025. godine.

Tabela 10.17. 1. Model rasta smještajnih kapaciteta Crne Gore do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	35.306	23,0%	40.814	19,7%	1,8%	52.200	34,0%	4,2%	53.700	22,7%	2,5%
5	1.310	0,9%	2.862	1,4%	10,3%	6.000	3,9%	-	9.800	4,1%	11,8%
4	8.278	5,4%	21.736	10,5%	12,8%	34.200	22,3%	7,8%	34.800	14,7%	4,4%
3	8.407	5,5%	9.210	4,5%	1,1%	11.000	7,2%	3,0%	8.600	3,6%	-0,6%
2	13.177	8,6%	5.217	2,5%	-10,9%	1.000	0,7%	-24,1%	500	0,2%	-19,2%
1	4.134	2,7%	1.789	0,9%	-9,9%	-	0,0%	-100,0%	-	0,0%	-100,0%
Kamp	2.554	1,7%	2.925	1,4%	1,7%	4.530	3,0%	-	6.250	2,6%	7,1%
Privatni smještaj	115.513	75,3%	163.135	78,9%	4,4%	170.020	110,9%	0,7%	176.700	74,7%	0,7%
UKUPNO	153.373	100%	206.874	100%	3,8%	226.750	148%	1,5%	236.650	100%	1,7%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

Prema prikazanom modelu, predviđa se rast ukupnog smještajnog kapaciteta za gotovo 30 000 novih kreveta u 2030. godini u odnosu na 2019. godinu. Ukupnom rastu kapaciteta podjednako će doprinijeti hoteli i slični objekti te privatni smještaj. Međutim, potrebno je uzeti u obzir kako se za hotelski smještaj predviđa ubrzani rast kapaciteta, dok je za privatni smještaj predviđena znatno niža stopa rasta kada se uporedi rast u razdoblju od 2019. do 2030. godine (0,7% godišnje) sa stopom rasta od 2011. do 2019. godine.

Prikazani je model u skladu sa strateškim opredjeljenjem za smanjenjem stope rasta ukupnog kapaciteta (1,7% 2030./2019. u odnosu na 3,8% 2019./2011.), uz poticanje rasta kapaciteta visoke kvalitete usluge i dodane vrijednosti.

Model je strukturiran na *bottom-up* principu, odnosno, uz procjenu kretanja broja smještajnih kapaciteta na regionalnoj razini te zbrajanjem rezultata na regionalnoj razini u strukturu na nacionalnoj razini

Tabela 10.17. 2. Model rasta smještajnih kapaciteta u Primorskom regionu do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	31.262	21,2%	35.289	18,1%	1,5%	42.300	20,2%	3,1%	42.500	19,6%	1,7%
5	1.310	0,9%	2.335	1,2%	7,5%	4.000	1,9%	9,4%	6.500	3,0%	9,8%
4	6.707	4,5%	19.071	9,8%	14,0%	28.800	13,8%	7,1%	29.000	13,4%	3,9%
3	7.068	4,8%	7.443	3,8%	0,6%	8.500	4,1%	2,2%	6.500	3,0%	-1,2%
2	12.154	8,2%	4.735	2,4%	-11,1%	1.000	0,5%	-22,8%	500	-	-18,5%
1	4.023	2,7%	1.705	0,9%	-10,2%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	1.869	1,3%	2.266	1,2%	2,4%	3.100	1,5%	5,4%	4.050	1,9%	5,4%
Privatni smještaj	114.515	77,6%	157.781	80,8%	4,1%	164.000	78,3%	0,6%	170.000	78,5%	0,7%
UKUPNO	147.646	100%	195.336	100%	3,6%	209.400	100%	1,2%	216.550	100%	0,9%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

U Primorskom je regionu fokus rasta u apsolutnom iznosu postavljen na kapacitetima u hotelima i sličnim objektima, gdje je predviđeno 7 tisuća novih kreveta, isključivo u 4* i 5* kategorijama, dok je u nižim kategorijama predviđeno smanjenje kapaciteta. U privatnom je smještaju predviđen nastavak rasta do 2030. godine, no po značajno slabijoj stopi u odnosu na razdoblje do 2019. godine (0,7% u odnosu na 4,1%). Ukupno, predviđa se rast kapaciteta od oko 21 tisuću kreveta, što će u najvećoj mjeri generirati privatni smještaj, dok je cilj poticati rast visokokvalitetnog hotelskog smještaja.

Tabela 10.17. 3. Model rasta smještajnih kapaciteta u Središnjem regionu do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	1.845	96,7%	3.580	49,8%	8,6%	4.900	54,1%	5,4%	5.300	53,0%	3,6%
5	-	0,0%	527	7,3%	-	1.000	11,0%	-	1.500	15,0%	10,0%
4	933	48,9%	1.791	24,9%	8,5%	2.400	26,5%	5,0%	2.600	26,0%	3,4%
3	580	30,4%	1.028	14,3%	7,4%	1.500	16,6%	6,5%	1.200	12,0%	1,4%
2	332	17,4%	224	3,1%	-4,8%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
1	-	0,0%	10	0,1%	-	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	-	0,0%	-	-	-	100	1,1%	-	200	2,0%	-
Privatni smještaj	63	3,3%	3.605	50,2%	65,8%	4.050	44,8%	2,0%	4.500	45,0%	2,0%
UKUPNO	1.908	100%	7.185	100%	18,0%	9.050	100,0%	3,9%	10.000	100%	3,1%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

U odnosu na Primorski, Središnji region raspolaže znatno manjim kapacitetom no uz razmjerno povoljniju strukturu. U projekciji do 2030. godini predviđa se dodatno unaprjeđenje strukture s učešćem hotelskih kapaciteta od 53%. s druge strane, s obzirom na karakteristike urbanih sredina (primarno Podgorica), predviđa se i određeni rast kapaciteta u privatnom smještaju. Općenito, predviđa se usporavanje rasta smještajnih kapaciteta u razdoblju do 2030. godini s tri puta većim kapacitetom hotela 5* i 50% više kapaciteta 4*.

Tabela 10.17.4. Model rasta smještajnih kapaciteta u Sjevernom regionu do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	2.199	57,6%	1.945	44,7%	-1,5%	5.000	60,2%	17,0%	5.900	58,4%	10,6%
5	-	0,0%	-	0,0%	-	1.000	12,0%	-	1.800	17,8%	-
4	638	16,7%	874	20,1%	4,0%	3.000	36,1%	22,8%	3.200	31,7%	12,5%
3	759	19,9%	739	17,0%	-0,3%	1.000	12,0%	5,2%	900	8,9%	1,8%
2	691	18,1%	258	5,9%	-11,6%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
1	111	2,9%	74	1,7%	-4,9%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	685	17,9%	659	15,1%	-0,5%	1.330	16,0%	12,4%	2.000	19,8%	10,6%
Privatni smještaj	935	24,5%	1.749	40,2%	8,1%	1.970	23,7%	2,0%	2.200	21,8%	2,1%
UKUPNO	3.819	100%	4.353	100%	1,6%	8.300	100%	11,4%	10.100	100%	11,1%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

Projekcija rasta u Planinskom regionu prate iste teorijske postavke kao i prethodno obrađeni regioni. Međutim, pri procjeni rasta kapaciteta u obzir su uzeti već postojeći projekti i projekti u planu čija je realizacija do 2030. godine izgledna. U Sjevernom je regionu predviđena najснаžnija stopa rasta kvalitetnih kapaciteta u hotelima i sličnim objektima, ali i rast kapaciteta u specijaliziranim planinskim kampovima (glamping i slični objekti), a sve u skladu s tržišnim pozicioniranjem i definiranim turističkim proizvodima. Do 2030. godine predviđen je rast s 4.353 na 10.100 kreveta, što rezultira prosječnom godišnjom stopom rasta od 11,1%. Previđa se da će hoteli i slični objekti generirati 69% rasta, kampovi 23%, a privatni smještaj 8%.

Indikatori održivosti

Osim ukupnog kapaciteta i strukture smještajnog kapaciteta, kao indikatore rasta potrebno je koristiti indikatore održivosti: 1) odnos broja kreveta i lokalnog stanovništva te 2) odnos broja noćenja (u hiljadama) i broja stanovnika (u stotinama) koji će se za potrebe ovog dokumenta nazvati **1) smještajni intenzitet turizma 2) intenzitet turističkog prometa**.

Za potrebe dokumenta, vrijednosti su u tabeli niže prikazane na razini regiona, međutim, potrebno je uzeti obzir kako svaki region, opština te pojedina zona ima vlastite karakteristike koje je potrebno uvažavati u procesu prostornog planiranja. Navedeno se posebno odnosi na kapacitete luksuzne i *upper upscale* kategorije i smještajne kapacitete u sklopu zaštićenih područja, gdje se vrijednosti kapaciteta i nosivosti trebaju utvrditi zasebnim planovima više razine detaljizacije (npr. urbani planovi na temelju konceptata najbolje upotrebe prostora i sl.).

Međutim, kao okvirna vrijednost održivosti smještajnog intenziteta turizma postavlja se koeficijent 1:1, dok je granična vrijednost odnosa za intenzitet turističkog prometa 1,6:1 prema EU standardima.

Tabela 10.17.5 Indikatori održivosti turizma Crne Gore u 2019. i 2030. godini

REGION	Smještajni intenzitet 2019.				Intenzitet turističkog prometa 2019.
	Hoteli i slično	Kamp	Privatni smještaj	Ukupno	
Primorski	0,23	0,01	1,02	1,26	8,87
Središnji	0,01	0,00	0,01	0,02	0,14
Sjeverni	0,01	0,00	0,01	0,03	0,20
UKUPNO	0,07	0,00	0,26	0,33	2,32

REGION	Smještajni intenzitet 2030.				Intenzitet turističkog prometa 2019.
	Hoteli i slično	Kamp	Privatni smještaj	Ukupno	
Primorski	0,27	0,03	1,1	1,40	10,64
Središnji	0,02	0,00	0,01	0,03	0,17
Sjeverni	0,04	0,01	0,01	0,06	0,24
UKUPNO	0,09	0,01	0,28	0,38	2,79

Izvor: Procjena autora temeljem definiranog modela rasta, Napomena: Procijenjen je rast broja noćenja za 20% u odnosu na 2019. godinu

Iz prikazanih procjena, vidljivo je kako su ključni negativni utjecaji na održivost generirani od strane privatnog smještaja u Primorskom regionu. Iz navedenog slijedi kako je u narednom razdoblju preduvjet održivog razvoja unaprjeđenje sustava kontrole rasta privatnog smještaja, ali i potican rast kvalitetnog hotelskog i drugih vrsta smještaja.

Turističke zone

Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore do 2025. godine, u skladu sa prirodnim, ekonomskim i sociokulturološkim karakteristikama, izdvaja se 7 ključnih turističkih zona u 3 regiona:

PRIMORSKI REGION

1. Zona Ulcinj - Podzone Velika Plaža i Ada Bojana, Stari Grad Ulcinj, Valdanos, Ulcinjska Solana, Šasko jezero, ruralno zaleđe;

Preporuke za razvoj: Područje Ulcinja predstavlja značajan razvojni potencijal, kako za Crnu Goru, tako i za opštinu Ulcinj. Potencijal za razvoj visokokvalitetnog turizma predstavljaju plaže značajnog kapaciteta, zona solila na Ulcinjskoj solani kao zaštićeno područje, Šasko jezero, Stari grad, uvala Valdanos sa maslinjacima kao posebna vrijednost: Ulcinj sa svojom istorijom od 25 vjekova, tri velike religije i bogatim kulturno istorijskim nasleđem.

Velika plaža sa Adom Bojanom i Solanom treba da postane kvalitetna destinacija produžene sezone, sa smještajnim kapacitetima visokog nivoa usluge i diverzifikovanom turističkom ponudom orjentisanom na prirodnim (plažni turizam, posmatranje ptica, pješačenje, pješačke ture unutar Solila i valorizacija i jahanje konja,..) i sportsko

rekreativnim aktivnostima te valorizaciji kulturnoistorijskog naslijeđa. Na detaljnom planskom nivou je potreban prihvatljiv prostorno planski pristup, kako se ne bi narušile prirodne vrijednosti ovog prostora.

2. Zona Bar - Podzona Barska rivijera, Stari Bar, Ruralno zaleđe sa obalom Skadarskog jezera

Preporuke za razvoj: Pogodnosti Barske rivijere, koje uz povoljan položaj u odnosu na luku Bar treba valorizovati su šljunkovite i kamenite plaže i pjeskovite plaže u Sutomoru. Ističu se turističke atrakcije Stari grad u Baru, Dvorac Kralja Nikole, Stara maslina koja je jedna od najstarijih u Evropi. Opština Bar ima dvije obale, morsku i obalu Skadarskog jezera. Značajno mjesto u ponudi imaju i vjerski objekti, crkve i džamije, stari i po više vjekova. Zaštitni znak barske rivijere su i stari maslinjaci, a lokalno stanovništvo je prepoznato kao proizvođač maslinovog ulja. Uz postojeće turističke kapacitete neophodno je unapređenje i razvoj komplementarnih sadržaja, naprimjer u kontekstu MICE te *spa&wellness* proizvoda. Pogodne lokacije za razvoj su Čanj, Veliki Pijesak, Utjeha i Maljevik.

3. Zona Budva - Podzona Budvanska rivijera, Stari Grad Budva, Ruralno zaleđe

Preporuke za razvoj: Osim grada Budva, koji je jedno od najstarijih naselja na Jadranu sa starim gradom i koji dugo predstavlja privlačnu tačku sa aspekta turističkog razvoja, ali i intenzivne gradnje koja ugrožava njen identitet, potrebno je u značajno većoj mjeri koristiti razvojne potencijale ruralnog zaleđa. Odgovarajućim planskim konceptima na detaljnijem planskom nivou potrebno je povezati postojeću turističku ponudu u uskom obalnom pojasu, sa očuvanim zaleđem, koje se može razvijati u pravcu ruralnog, eko i zdravstvenog turizma. Posebno se naglašavaju pogodnosti zdravstvenog turizma, zbog kontakta mora i planinskog zaleđa.

Kao potencijali se ističu i visoki kvalitet i karakteristike plaža, od kojih se ističu Slovenska plaža, ostrvo Sv. Nikola, poluostrvo Sveti Stefan, Miločerski park i plaže na Miločeru i Sv. Stefanu, po kojima je Crna Gora oduvijek bila poznata. Potencijal koji je potrebno dopunjavati i podizati na viši kvalitet su i postojeći hotelski sadržaji, od kojih neki posluju pod poznatim svjetskim brendovima, posjeduju MICE te *spa&wellness* sadržaje. Pogodnost koju treba u razvoju turizma koristiti je dobar saobraćajni položaj u odnosu na aerodrom Tivat i Podgorica, uz neophodno poboljšanja u oblasti drumskog, ali i pomorskog saobraćaja.

4. Zona Boka Kotorska - Podzone: Područje Kotorsko risanskog zaliva pod zaštitom UNESCO, Vrmac, Tivatska rivijera, Luštica, Hercegovačka rivijera, Orijen

Preporuke za razvoj: Područje Bokokotorskog zaliva koje obuhvata dijelove opština Kotor, Tivat i Herceg Novi, predstavlja značajan turistički potencijal te u smislu prirodnih vrijednosti te kulturnih znamenitosti. Među njima se izdvajaju Stari grad Kotor sa utvrđenjem koji je na UNESCO listi kulturne baštine. Kotor je poznat kao jedina kruzing destinacija u Crnoj Gori i kao posebno atraktivna turistička zona na Mediteranu. Grad Perast je prepoznat po tipičnoj arhitekturi, ostrvima Sveti Đorđe i Gospa od Škrpjela, ali i muzejima i vilama koje su bile u vlasništvu bogatih pomorskih porodica, a danas su nerijetko u funkciji hotela. Potencijalne lokacije za razvoj su i zona Risan, Bigova, Trstena u Donjem Grblju, Gornjem Stolivu i ruralno zaleđe.

U opštini Herceg novi ključni potencijali su područje Luštica, Meljine-Lalovina, Zelenika, Savina, Kumbor, Baošići te ruralno zaleđe. Takođe, ističu se i poznate turističke atrakcije te Citadela i Sat kula, tvrđave Španjola i Forte Mare, Kanli kula, muzeji, avanturistički park Vrbanj, park prirode Orjen, Titova vila te manastir Savina.

Područje Tivta je turistički poznato po lokaciji Porto Montenegro i ekskluzivnoj marini, Potencijal za razvoj su područja Plavi horizonti, Pržno, Župa Bonići, Ostrvo cvijeća i ostrvo Sv. Marko.

Turistički razvoj u području Bokokotorskog zaliva treba da se odvija na način da se očuvaju specifičnosti i vrijednosti prostora, posebno u zonama izvan naselja. To zahtjeva poštovanje prihvatljivih parametara za organizaciju i izgradnju turističkih sadržaja, u cilju dostizanja visokokvalitetne turističke ponude. Ističe se potreba za intenzivnijim razvojem ruralnog zaleđa u cilju očuvanja i unapređenja tog dijela prostora i rasterećenja uskog obalnog pojasa od prekomjerne izgradnje.

SREDIŠNJI REGION

5. Zona Cetinje - Podzone: NP Lovćen, Prijestonica Cetinje

Preporuke za razvoj: Prijestonica Cetinje je kulturno i istorijsko središte Crne Gore. Mala udaljenost te povezanost magistralnim putem sa crnogorskom obalom predstavljaju dobre predušlove za njegov razvoj. Prijestonica posjeduje

izvanredne potencijale za razvoj aktivnog turizma povezanog sa prirodom (pješačke, biciklističke i planinarske rute, sportovi na vodi, i dr.),

Na području opštine su dva nacionalna parka – Lovćen i dio Nacionalnog Parka Skadarsko jezero, brojne pećine od kojih je najpoznatija Lipska i neka od najljepših izletišta u Crnoj Gori – Rijeka Crnojevića, Žabljak Crnojevića i Njeguši. Na teritoriji Prijestonice se nalaze i brojne kulturne znamenitosti: Mauzolej na Lovćenu, dvorac Kralja Nikole, Plavi dvor, Biljarda, Istorijski muzej, Muzej novca, Njegoševa rodna kuća i drugi, kao i nekoliko vjerskih objekata od kojih je najznačajniji Cetinjski manastir. Skadarsko jezero je jedan od pet nacionalnih parkova površine cca. 400 km² sa statusom područja od međunarodnog značaja za boravak ptica.

Na ovom području se nalazi bogato kulturno - istorijsko nasljeđe - arheološka nalazišta, utvrđenja, srednjevjekovni manastiri, crkve, tradicionalno seosko graditeljstvo; nekoliko nalazišta iz ilirsko-helenističkog i rimskog perioda te fortifikacioni kompleksi iz perioda osmanske dominacije. Specifična narodna arhitektura - stare ruralne cjeline, pojedinačni primjeri ribarskih i stambenih objekata, kamenih mostova i mlinova na vodotocima rijeka, potvrđuju kulturni pejzaž od posebne graditeljske vrijednosti. Na ovom području je i jedan od najznačajnijih vinarskih regiona u Crnoj Gori – Crmnica.

U narednom periodu je potrebna veća promocija i valorizacija svih turističkih vrijednosti ovog područja.

6. Zona Skadarskog jezera - NP Skadarsko jezero

Preporuke za razvoj Područje Skadarskog jezera je značajno u turističkoj ponudi tri opštine: Cetinje, Podgorica i Bar. Razvoj turizma treba temeljiti na prirodnom potencijalu jezera, saobraćajnoj dostupnosti opštinskim centrima, uz mogućnost otvaranja plovnog puta preko rijeke Bojane, što omogućava dodatnu vezu sa lukom Bar i mogućí razvoj nautičkog turizma. Na taj način bi turistička ponuda Skadarskog jezera bila povezana sa turističkom ponudom u Primorskom i Središnjem region. Kao potencijal u zoni Skadarskog jezera treba razvijati naselja Donji Murići, Rijeka Crnojevića – marina u Lipoviku, Vranjina kao ulaz u Nacionalni park.

7. Središnja zona – Podzone; Podgorica, Tuzi, Danilovgrad, Nikšić

Preporuke za razvoj: Podgorica je grad koji se u turističkom smislu nije dovoljno valorizovao. Povoljnost za razvoj turizma se ogleda u položaju između Primorskog i Sjevernog regiona te dostupnosti nedovoljno valorizovanog ruralnog prostora u okruženju. Ističu se arheološki lokaliteti Duklja i Medun, Stara Varoš i Sahat kula, a u prirodnom smislu je atraktivan kanjom Moraće i Cijevne, planinsko zaleđe te blizina Skadarskog jezera.

Područje Danilovgrada, je kao destinacija prepoznato po manastirima Ostrog i Ždrebaonik, po relativno očuvanoj arhitekturi užeg gradskog jezgra, Zavičajnim muzejem, Spuškom tvrđavom, Martiničkom gradinom, rijekom Zetom sa brojnim plažama, koja je proglašena parkom prirode. Na rijeci Zeti, koja je proglašena Parkom prirode je više mostova iz različitih istorijskih perioda.

Opština Nikšić je najveća opština u Crnoj Gori i ima povoljan geografski položaj u odnosu na morski i planinski dio Crne Gore, a raspolaže i značajnim potencijalima za razvoj turizma. Povezan je magistralnim putevima s Podgoricom, Bokom Kotorskom i Žabljakom. Nikšić posjeduje kulturne i prirodne potencijale za razvoj turizma, među kojim su arheološko nalazište Crvena stijena, Carev most, Dvorac kralja Nikole, Bedem – gradska tvrđava, Saborna crkva Sv. Vasilija Ostroškog, nekoliko jezera, park-šume, izletišta. Posebne pogodnosti su jezera Slano i Krupac, planinski centar Vuče koje treba intenzivnije razvijati. Povoljnost položaja se ogleda i u mogućnosti saobraćajnog povezivanja sa Kolašinom, što je planski predviđeno.

Područje Tuzi ima povoljan saobraćajni položaj i prirodna bogatstva kao motiv dodatnog razvoja turizma. U neposrednoj blizini sa Podgoricom i susjednom Albanijom, izlazom na Skadarsko jezero, rijeku Cijevnu i potencijalima za razvoj poljoprivrede, u turističkoj ponudi središnjeg regiona može zauzeti značajnije mjesto. Locirano je na starom rimskom putu ka Skadru i na području Tuzi postoje ostaci iz perioda vladavine Ilira, Rimljana, Osmanlija, kao i ostaci rano-hrišćanskih crkava.

8. Zona Prokletije, Bjelasica, Komovi – Podzone: NP Prokletije, NP Biogradska gora, Park prirode Komovi

Preporuke za razvoj: Region Bjelasice, Komova i Prokletija je značajan potencijal Crne Gore kao planinske turističke destinacije, koje je potrebno intenzivno razvijati u narednom periodu. Područja nacionalnih parkova Biogradska gora i Prokletije predstavljaju posebne turističke atrakcije i vrijednosti budućeg razvoja.

Klaster Bjelasice, Komova i Prokletije obuhvata sjeveroistočni dio Crne Gore, dijelove opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Andrijevicu, Petnjicu, Rožaje, Plav i Gusinje. Ovim planinskim vijencima su obuhvaćena i dva nacionalna parka - Biogradska gora i Prokletije, kao i jedan regionalni park prirode – Komovi, koji je nedavno uspostavljen.

Bjelasica se prostire na teritoriji opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane i Andrijevića. Potencijali su planski prepoznati i planirani u Prostornom planu posebne namjene za Bjelasicu i Komove, na osnovu koga se je započeta realizacija planinskih turističkih centara. Ističe se područje Komova, koje se ističe sa nekoliko vrhova iznad 2.400 mnm - Kučki, Vasojevički i Ljevorečki Kom.

Razvoj područja Prokletija je planski predviđen Planom posebne namjene za Nacionalni Park Prokletije. Nekoliko planinskih vrhova je visine iznad 2.500mnm - Zla Kolata, Dobra Kolata, Maja Rosit na Bjeliču, predstavljaju posebnu atrakciju i privlače brojne istraživače i avanturiste. Prokletije raspolažu prirodnim atrakcijama kao što su Plavsko, Hridsko i Visitorsko jezero, ali i izvorima koji su poznata izletišta - Ali-pašini izvori kod Gusinja, Oko Skakavice (Savino oko), tjesnac Grlja i dolina Grebaje.

Ističu se dvije zone za razvoj turizma: Trojan-Grbaje-Vezirova Brada-Karanfili-Ropojana-Belič u zoni NP Prokletije i zona Zona Bor-Bogićevića-Starac-Visitor sa izuzetnim sa razvojnim potencijalima: Plav, Gusinje, Murino, Plavsko, Visitorsko i Hridsko jezero, sela, katuni, skijanje.

Za razvoj turizma se ističe zona Plavsko jezero – Kofiljača, koja zahvata prostor u okruženju naselja Plav gdje Plavsko jezero sa izvoristom Lima predstavlja prirodnu i ekološku vrijednost i jedan od turističkih motiva.

Potencijali poljoprivrede u ovom području su značajan potencijal u turističkoj ponudi, koji treba u komplementarnom razvoju poljoprivrede i turizma iskoristiti u značajnoj mjeri.

Potencijal koji je prepoznat i u PPCG do 2020.g. je područje Moračkih planina, koje zahvata prostor visokoplaninskih lanaca u izvoristima rijeka Morače, Bijele, Gračanice i Mrtvice, koja predstavlja značajan potencijal, koji se može valorizovati tek nakon saobraćajnog otvaranja.

9. Zona Durmitor i Sinjajevina sa kanjonom Tare – Podzone_ Park prirode Piva, NP Durmitor, ruralno područje Pljevlja, Sinjajevina; (opštine Žabljak, Pljevlja, Plužine i Šavnik)

Preporuke za razvoj: Nacionalni park Durmitor sa kanjonom rijeke Tare nalazi se na UNESCO-voj listi svjetske prirodne i kulturne baštine. Obuhvata masiv planine Durmitor, kanjone rijeka Tare, Drage, Sušice i najviši dio kanjonske doline Komarnice. U turističkom razvoju je prepoznat po atraktivnim planinskim vrhovim i 18 ledničkih jezera “gorske oči”, od kojih su najpoznatija Crno jezero, Škrčka jezera, Zminičko i Zminje, U središtu nacionalnog parka je naselje Žabljak, gradsko naselje na najvećoj nadmorskoj visini na Balkanu.

Potrebno je unaprjeđenje skijališta Savin kuk i po mogućnosti izgradnja dodatnih skijališta kao što je Štuoc.

Nacionalni park Durmitor i park prirode Piva su okosnica buduće turističke ponude ovog područja koje je potrebno unaprijediti. Turistički potencijali koji treba valorizovati su postojeći ski centar Savin Kuk koji se planira za razvoj, ambijentalne vrijednosti, četinarske šume, bogatstvo flore i faune, rezervat crnog bora i brojna jezera kao što su Crno jezero, Pošćensko, Modro, Zabojsko, Sušičko i dr.

Značajno kulturno-istorijsko nasleđe predstavlja i most na Tari, džamija u Pljevljima, manastir Dobrilovina te brojni drugi kulturno istorijski spomenici.

Brojne planinarske staze, kao što je Via Dinarica su okosnica avanturističke ponude, panoramski putevi, rafting na Tari i kanjoning u kanjonu Nevidio predstavljaju najatraktivnije avanturističke aktivnosti. U turističkom razvoju treba iskoristiti i planinski masiv Sinjajevine, poznat je po prostranim pašnjacima koji pogoduju razvoju poljoprivrede u cilju podrške turističkom razvoju. Graniči sa nacionalnim parkovima Durmitor i Biogradska Gora i

na tom području se nalazi i turistički atraktivno Zabojsko jezero. Kao dopuna razvoju turizma okolnih područja, postoje potencijali za pješačke i biciklističke ture, jahanje konja i dr.

Područje Pljevalja raspolaže potencijalima za razvoj turizma u dolini Tare i Čehotine, na području Ljubišnje i Kosanice. Cjelokupno ruralno područje ima pogodnosti za razvoj ruralnog i agro turizma.

10. Rožaje – podzone: Hajla, Štedim, Rusolija, Rožaje

Prirodni potencijali Rožaja, pogranično tranzitni položaj, bogatstvo voda, šuma, kulturna raznolikost i historijsko naslijeđe, daju velike razvojne šanse koje nisu iskorišćene u prethodnom razvoju. Potencijalne zone za turistički razvoj su Ahmica-Štedim-Rusolija, koja može iskoristiti potencijale po ugledu na Alpski dio Evrope. Ističu se padine Rusolije, Ahmice, Štedima, Hajle, Bisernice, Smiljevice pogodne za alpsko skijanje, planinarstvo, alpinizam i ostale vidove turističkog razvoja.

Seoska područja pogodna za razvoj turizma su Dolina Županice, Bašča, Paučina, Bukovica, Jablanica, Njeguši, Balotići, Plunci.

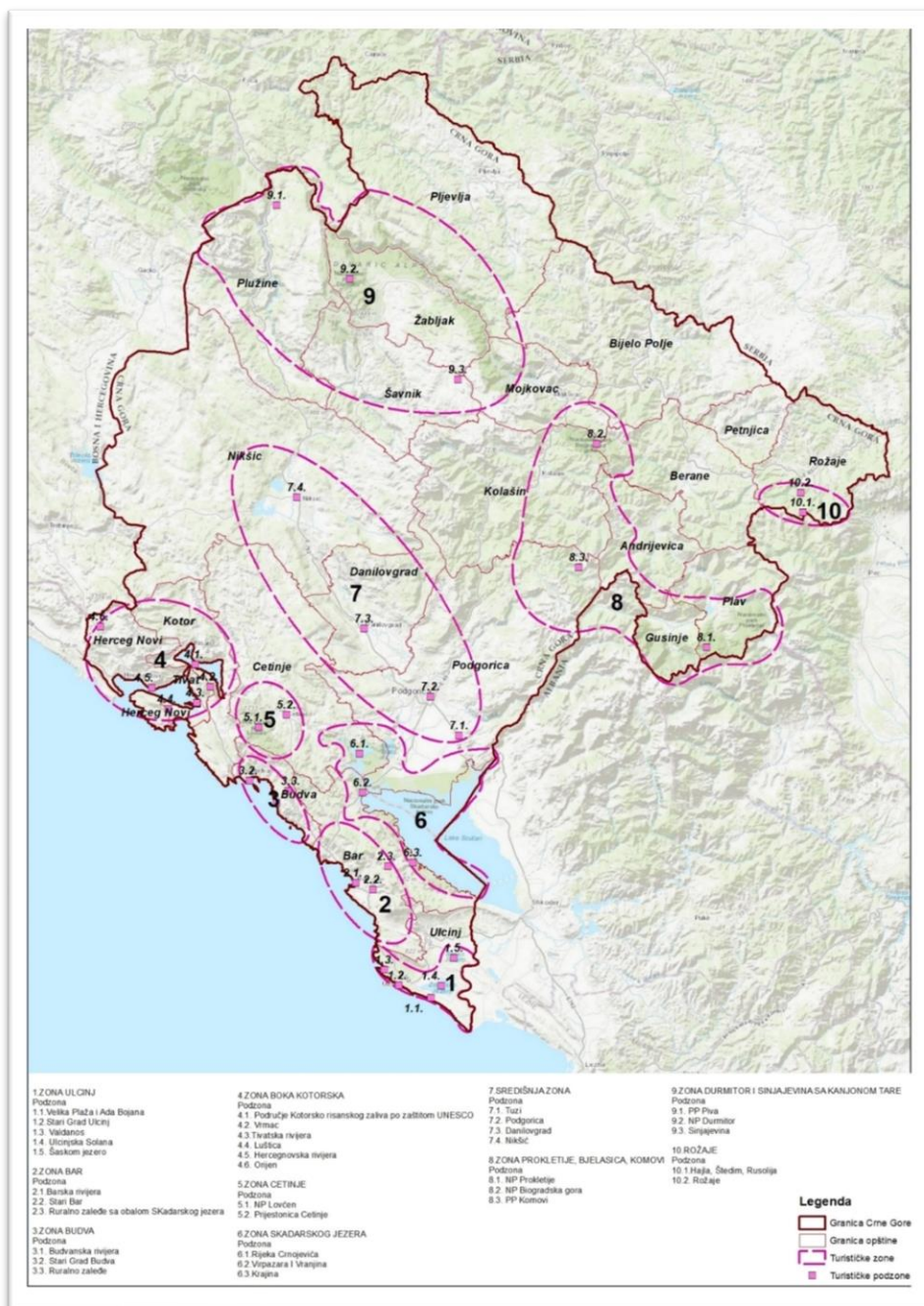

Tabela 10.17.6. Zone i podzone razvoja turizma

10.18. USLUŽNE DJELATNOSTI

U Analizi postojećeg stanja ukazano je na makroekonomsko okruženje sa osvrtom na spoljnu trgovinu, pravni i institucionalni okvir obavljanja trgovinske djelatnosti, strukturu trgovine. Analizirano je bankarstvo, pravni i institucionalni okvir i aktuelno stanje u bankarskom sektoru i analizirano je tržište kapital.

Trgovina

KLJUČNI CILJEVI	PREPORUČENI INDIKATORI
Nastaviti aktivnosti usmjerene na suzbijanju neformalne ekonomije, posebno u dijelu neprijavlivanja zaposlenih i neadekvatnog obračuna zarada, neregistrovanog obavljanja djelatnosti, te u slučaju izbjegavanja prijavljivanja prihoda	Broj prijavljenih i riješenih prekršaja nakon inspeksijskog nadzora ILO indikatori neformalne ekonomije (npr. odnos primalaca nadoknada za nezaposlene i ukupnog broja nezaposlenih)
Kreiranje efektivnog informacionog sistema trgovinske djelatnosti radi primjene adekvatnih mjera trgovinske politike	Implementacija novih programa i metodologija proizvođača zvanične statistike u predmetnoj oblasti
Povećanje učešća trgovine u BDP-u	Bruto dodata vrijednost (Monstat)
Povećanje produktivnosti zaposlenih u sektoru trgovine i rast prometa po stanovniku (norma – EU prosjek)	Ukupan promet/broj zaposlenih Ukupan promet/broj stanovnika
Rast prosječne veličine maloprodajnog objekta (modernizacija objekata i primjena novih standarda)	Broj stanovnika/ukupna prodajna površina u sektoru maloprodaje
Unapređenje (prostorne) regionalne disperzije trgovinske mreže	Rast broja objekata, odnosno ukupne prodajne površine, u nerazvijenim i manjim sredinama (npr. Sjeverni region)
Rast prosječne neto zarade u trgovinskoj djelatnosti	Prosječna neto zarada u sektoru trgovine/prosječna neto zarada na nivou Crne Gore
Jačanje i kontinuirana zaštita konkurencije u sektoru trgovine i onemogućavanja kartelskog/monopolskog ponašanja	Tržišni udio najvećih privrednih subjekata Hefindal-Hiršmanov indeks (zbir kvadrata pojedinačnih tržišnih učešća firmi u jednoj industrijskoj grani)
Promocija i unapređenje prodaje domaćih proizvoda u trgovini	Obim i rast prodaje domaćih proizvoda
Unapređenje i rast veleprodaje i skladišno-rashladnih kapaciteta u skladu sa rastom turističke ponude.	Obim i struktura veleprodajnih objekata u Južnom regionu.
Otklanjanje barijera, jačanje infrastrukture i unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira u oblasti elektronske trgovine.	Broj redovnih korisnika e-trgovine Obim bezgotovinskih transakcija u sektoru trgovine.

Bankarstvo

KLJUČNI CILJEVI	PREPORUČENI INDIKATORI
Smanjenje broja banaka i veća koncentracija bankarskog tržišta	Broj filijala na 100.000 stanovnika
Dalje usklađivanje finansijske regulative sa zahtjevima EU (Poglavlje 9 – Finansijske usluge)	Broj novousvojenih EU direktiva/regulativa/standarda poslovanja
Razvoj e-bankarstva i digitalizacija bankarskih usluga (elektronsko, internet i mobilno bankarstvo)	Broj realizovanih digitalnih aplikacija za kredite fizičkih i pravnih lica
Definisanje kamatnih stopa po individualnim scoring modelima, koji zamjenjuju univerzalne modele ocjene boniteta klijenta	Stopa prinosa na ukupnu imovinu (ROA) i stopa prinosa na ukupni kapital (ROE)

Povoljnija struktura kredita (trenutno je prisutan izrazit udio gotovinskih kredita u ukupnim kreditima).	Udjeli kredita prema namjeni u ukupno odobrenim kreditima (poređenje sa praksom razvijenih privreda).
---	---

Tržište kapitala

KLJUČNI CILJEVI	PREPORUČENI INDIKATORI
Povećanje ulaganja investicionih i penzionih fondova u akcije na berzi i jačanje povjerenja domaćih investitora.	Ukupan promet i ukupna tržišna kapitalizacija po sektorima; Učešće u prometu
Stvaranje uslova za emitovanje novih finansijskih instrumenta koji će privući profesionalne investitore.	Ukupan promet i ukupna tržišna kapitalizacija po sektorima; Učešće u prometu

10.19. KONCEPT RAZVOJA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE

U Analizi postojećeg stanja –(faza I izrade PPCG), predstavljeno je postojeće stanje u oblasti drumskog, željezničkog, vazdušnog i pomorskog saobraćaja. Definisani su ključni ciljevi razvoja i predloženi indikatori za praćenje realizacije.

Ciljevi razvoja

Ključni ciljevi razvoja za sve vidove saobraćaja:

- Završiti sve infrastrukturne projekte obuhvaćene SPP (Jedinstvena lista prioriternih infrastrukturnih projekata);
- Smanjiti vrijeme prelaska granice;
- Primjena tehnologija ITS u sektoru drumskog, željezničkog i pomorskog saobraćaja;
- Primijeniti sve neophodne organizacione i operativne mjere u cilju efikasnijeg i uspješnijeg funkcionisanja saobraćajnog sektora, obezbjeđivanja izvora finansiranja i pravilne raspodele, bolje koordinacije između relevantnih subjekata u transportu, uspješnijeg promovisanja ekološki prihvatljivijih projekata i sl.

U drumskom saobraćaju:

- Održavati adekvatan nivo usluge na državnoj putnoj mreži;
- Poboľjšati bezbjednost saobraćaja na državnoj putnoj mreži;
- Povećati podršku za drumski prevoz tereta u službi intermodalnosti,
- Obezbjediti rekonstrukciju i modernizaciju lokalnih puteva u svim opštinama.

U željezničkom saobraćaju:

- Uskladiti željeznicu sa zahtjevima interoperabilnosti;
- Završiti remont željezničke mreže i unaprijediti željezničku infrastrukturu u skladu sa standardima TENT i unaprijediti železnički prevoz;
- Ukinuti barijere u željezničkom saobraćaju.

U vodnom saobraćaju:

- Unaprijediti povezanost Luke Bar;
- Revitalizacija i/ili rekonstrukcija saobraćajne infrastrukture pomorskog saobraćaja.

U vazdušnom saobraćaju:

- Utvrditi mogućnosti i potrebe za revitalizacijom i/ili rekonstrukcijom saobraćajne infrastrukture vazdušnog saobraćaja.

KONCEPT RAZVOJA SAOBRAĆAJNE INFRASTRUKTURE

Pored drumskog saobraćaja kao osnovnog vida, željeznički, pomorski i vazdušni saobraćaj sastavni su dijelovi saobraćajne strukture u Crnoj Gori. Saobraćajna struktura ukupno gledano ima srednju razvijenost sistema, u pogledu gustine, kvaliteta i nivoa usluge, što je posledica dosadašnjih strategija razvoja, kao i karakteristika topografije Crne Gore.

Plan razvoja saobraćajne infrastrukture u Crnoj Gori potrebno je usaglasiti sa Strategijom razvoja saobraćaja Crne Gore, vodeći računa o opštim razvojnim ciljevima Crne Gore, a sve u okvirima definisanim strateškim sektorskim dokumentima EU. Sistem saobraćajne infrastrukture treba da obezbjedi realizaciju opštih ciljeva razvoja: ravnomjeran regionalni razvoj (povezivanje ekonomskih namjena), povezivanje sa okruženjem i lokalnu pristupačnost.

Da bi se postigli opšti ciljevi razvoja, potrebno je sprovesti sledeće:

- Realizovati mrežu glavnih saobraćajnih infrastrukturnih vodova,
- Povećati gustinu mreže u sjevernom dijelu Crne Gore,
- Razviti javni gradski, prigradski i međugradski saobraćaj,
- Povećati nivo usluga u svim vidovima saobraćajne infrastrukture,
- Povećati udio željezničkog i pomorskog saobraćaja u cjelokupnom sistemu,
- Povećati udio vazdušnog prevoza u transportu roba (naročito u razvoju poljoprivrede).

Navedene akcije u potpunosti su u skladu sa postavkama transportne politike EU, kao i razvojem strategije održivog razvoja transportnog sistema u Crnoj Gori, što podrazumijeva da transportna politika u Crnoj Gori treba da bude bazirana na platformi i principu realizacije mobilnosti stanovnika uz ograničeno korišćenje putničkih automobila.

Drumski saobraćaj

S obzirom na fleksibilnost i mogućnost da brže od ostalih vidova dovede do ostvarivanja predloženog koncepta razvoja, **drumski saobraćaj**, odnosno mreža puteva treba i dalje da ima veći značaj u odnosu na ostale vidove transporta. Osnovu razvoja drumskog saobraćaja treba da čini dogradnja i rekonstrukcija mreže svih nivoa putne mreže.

Prioriteti razvoja bazirani su na prioritetima iz važećeg Prostornog plana Crne Gore:

- Izrada nedostajućih tehničkih propisa (pravilnika, standarda,...)
- Poboljšanje bezbjednosti i sigurnosti saobraćaja na postojećoj putnoj mreži, što podrazumijeva adekvatno održavanje, zaštitu i sanaciju postojećih puteva, kao i modernizaciju pojedinih dionica puta (eliminisanje crnih tačaka, poboljšanje elemenata puta itd.) i omogućavanje bezbjedne upotreba puteva tokom čitave godine.
- Razvoj putne mreže kako bi se postigla bolja integracija prostora koji ima izuzetan značaj za dalji razvoj Crne Gore.
- Kod magistrale za brzi motorni saobraćaj osnovni zahtjev je da, slično autoputevima, prilaz bude kontrolisan. Broj raskrsnica treba da bude što manji, sa ciljem da se omogući bezbjedno odvijanje saobraćaja, kao i da raskrsnice budu denivelisane.
- Razvojem lokalnih puteva treba obezbijediti dobru pristupačnost svim ruralnim naseljima, turističkim, poljoprivrednim i drugim kompleksima, nacionalnim parkovima, odnosno podršku planiranom razvoju, što će se definisati planovima nižeg reda. Kod lokalnih puteva poseban naglasak treba staviti na puteve koji prolaze kroz teritoriju dvije ili više opština, a samim tim imaju veći značaj, i potrebno je da se, na nivou opština kroz koje prolaze, usaglase tehnički elementi.
- Uspostavljanje pješačkih i biciklističkih staza u naseljima (posebno u urbanim centrima), kako bi se omogućio bezbjedan pješački i biciklistički saobraćaj u naseljima.
- Unapređenje puteva, kao što su „panoramski putevi“, koje treba tretirati kao sredstvo za razvoj turizma. Primjer može da bude postojeći put od Njeguša do Kotora.
- Izgradnja zaobilaznica naselja (posebno urbanih centara), kako bi se negativni uticaji na životnu sredinu, izazvani zagađenjima od tranzitnog saobraćaja, sveli na minimum. Kod naselja duž glavnih koridora za drumski saobraćaj: autoput Bar – Podgorica – Boljare, Jadransko-jonski autoput i magistrale za brzi saobraćaj duž primorja, zaobilaznice će biti dio pomenutih puteva.
- Povezivanje putne mreže sa mrežom panevropskih multimodalnih koridora.
- Unapređenje multimodalne transportne mreže kako bi se ublažili negativni uticaji na životnu sredinu i povećala efikasnost transporta robe.

Predlog mreže saobraćajnica primarne mreže formiran je na osnovu ranijih planskih rješenja. Tako je trasa Jadransko-Jonskog autoputa (kontinentalnog), identična sa trasom iz prethodnog plana, prolazi zaledem Primorskog regiona i u području Crne Gore predstavlja konekciju između Hrvatske i Albanije.

Za autoput Bar-Boljare i saobraćajnicu za brzi motorni saobraćaj, rađena je analiza više varijantnih rešenja, kroz dokumentaciju na različitim nivoima razrade.

Dileme u oblasti saobraćaja

U oblasti drumskog saobraćaja postoje otvorene dileme u vezi definisanja koridora, odnosno trasa glavnih saobraćajnica u Primorskom regionu. U baznoj studiji saobraćaja, nisu dati inputi za rješavanje dilema u vezi koridora „brze saobraćajnice“ a u skladu sa preporukom PPPN za Obalno područje Crne Gore nisu urađene provjere alternativnih koridora u zoni Luštica i Budve. Otvorena pitanja su:

- 1. Koridor saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj - „BRZA saobraćajnica“.** - Ova dilema postoji preko 30 godina. U PPCG do 2020. godine je planiran koridor sa prelaskom preko Bokokotorskog zaliva, a u PPPN za Obalno područje Crne Gore su predložena alternativna rješenja, koja je trebalo do početka izrade plana tehnički provjeriti i definisati kroz studiju saobraćaja za potrebe izrade PPCG do 2040.godine. Ti inputi nisu dobijeni i pri

izradi plana u ovoj fazi se još uvijek ukazuje na dileme u vezi definisanja koridora brze saobraćajnice (Jadransko-jonski primorski koridor). U fazi Nacrta plana će se uzeti u obzir i finalni izvještaj studija čija je izrada u toku, a rade se u okviru Tehničke pomoći – „*Investicioni okvir za Zapadni Balkan-Tehnička pomoć 5 (IPF 5)*“

Analiziraju se sljedeće varijante koridora:

- koridor u zoni Boke Kotorske (prelaz Opatovo-Sv. Nedelja, Verige),
- alternativni koridor na relaciji Zelenika-Luštica, podvodnim mostom i dalje preko Luštice do Lastve Grbaljske.
- Koridor brze saobraćajnice u zoni Budve (alternativa u zoni Paštrovića).

2. Koridor autoputa i razmatranje alternativne kopnene varijante, kako bi se izbjeglo područje Skadarskog jezera. Intencija ovog plana je da se konačno razriješe otvorene dileme. Da bi planeri mogli predložiti optimalno rješenje, neophodne su dodatne informacije i analize i nakon toga postizanje konsenzusa sa relevantnim institucijama, na osnovu argumenata koji se odnose na prostorne aspekte u dijelu namjene i zaštite prostora sa aspekta prirodnih i kulturnih vrijednosti, tehničke i ekonomske pokazatelje za navedene koridore. S obzirom da Saobraćajnom studijom koja je rađena za PP CG nisu data preciznija uputstva u smislu rješavanja otvorenih dilema, (jer nije bilo dodatnih ispitivanja varijantnih rješenja iako je to predloženo u PPPN za Obalno područje Crne Gore), ostaje delikatan zadatak da se u fazi pripreme Nacrta plana do njegovog donošenja, **obezbjede neophodni podaci (posebna ekspertiza, Idejna rješenja, studijski zaključci i sl.), da bi se uz jasne argumente donijela optimalna planska rješenja za koridor „brze saobraćajnice“ i dijela autoputa u zoni Skadarskog jezera.**

Obrazloženje dosadašnjih analiza:

1. Koridor saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj-„BRZA saobraćajnica“.

1.1. Koridor u zoni Boke Kotorske (prelaz Opatovo - Sv. Nedelja, Verige).

U Prostornom planu posebne namjene za Obalno područje Crne Gore, planirana su varijantna rešenja, na dvije dionice.

Prva dionica je na potezu od Herceg Novog (čvor Herceg Novi – istok) do Budve (čvor Budva-zapad), a druga od Paštrovića do Đurmana.

Planirana trasa Jadranske magistrale za brzi motorni saobraćaj, analizirana je kroz izradu tehničke dokumentacije, i to:

- Glavni i izvođački projekat mosta Verige, 2004./2008.
- Prethodna studija opravdanosti sa Generalnim projektom "brze" saobraćajnice duž Crnogorskog primorja (Herceg Novi - Ulcinj), 2009. IGH, Zagreb
- Studija o vizuelnom uticaju predloženog Mosta Verige u Boki Kotorskoj, 2009.
- Idejni projekat obilaznice Tivta, 2009.
- Idejno rješenje brze saobraćajnice duž Crnogorskog primorja - dionica prelaza Bokokotorskog zaliva tunelom , 2012.
- Prethodna studija opravdanosti sa Idejnim rješenjem brze saobraćajnice duž Crnogorskog primorja - dionica prelaza Bokokotorskog zaliva tunelom , 2012.
- Idejni projekat obilaznice Bara, Institut Građevinarstva Hrvatske d.d. Zagreb
- Preparation of a Feasibility Study for a Priority Bypass on the Montenegrin Coast (Stage I) & Budva Bypass (Stage II), 2017.
- Studija izvodljivosti za Jadransko-jonski Autoput kroz Crnu Goru i Albaniju (IPF5), 2019. – čeka se finalna verzija i usvajanje od strane države.

Takođe za potrebe izrade PPPN za Obalno područje Crne Gore u okviru analitičko dokumentacione studije transportnog sistema ističe se da je varijanta prelaska Bokokotorskog zaliva mostom Verige jedino tehnički ispravno i moguće rešenje.

Ograničenja sa aspekta zaštite prostora - Sa druge strane postoji izraženo ograničenje sa aspekta zaštite UNESCO područja, što je iskazano u nekoliko Izvještaja ICOMOS misija. Uticaj je naglašen kako u pogledu „Izuzetne univerzalne vrijednosti“ područja Svjetskog nasljedja, tako i u vezi sa jasno vidljivim negativnim

posljedicama gradnje mosta za izgled pejzaža u širokim djelovima Boke Kotorske (posebno Tjesnac Verige i Tivatski zaliv). U tom smislu je dat predlog da se razmotre i druga moguća saobraćajna rješenja. Takođe je i Studija vizuelnog uticaja ukazala na nepovoljan uticaj na pejzaž, pa je predloženo da se odustane od prelaska Bokokotorskog zaliva mostom.

Na 36. zasijedanju, Komitet za svjetsku baštinu je takođe preporučio da se istraže drugi načini povezivanja zaliva, kao što je tunel. Misija preporučuje da se, uporedo sa radom na projektu tunela, istraže i druge alternative koje nemaju negativan uticaj na vizuelne karakteristike i integritet zaštićenog područja, a koje bi rasteretile vezu između zaliva i poboljšale opštu saobraćajnu mrežu Boke Kotorske, u skladu sa odlukama Komiteta za svjetsku baštinu : poboljšavanje službe trajekta, razvoj javnog saobraćaja, ne-drumskog i alternativnog; poboljšanje zaobilaznih puteva u Kotorskom zalivu, prema preporukama u izvještaju misije.

Predlaže se da se u toku izrade PPCG do 2040. razmotri sprovođenje/sprovede postupak pojedinačne Procjene uticaja na baštinu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirodnog i kulturno istorijskog područja (HIA studija) za obje varijante prelaza koridora brze saobraćajnice u Boki Kotorskoj.

1.2. Alternativni koridor na relaciji Zelenika-Luštica, podvodnim tunelom ili mostom dalje preko Luštice do Lastve Grbaljske.

Ova varijanta koridora je povoljna sa aspekta izbjegavanja konflikta sa UNESCO područjem i sa aspekta povezivanja djelova opštine Herceg Novi. Ističe se da bi u značajnoj mjeri negativno uticala i na predio Luštice. Za ovu varijantu koridora ne postoji tehnička dokumentacija, osim analize kroz Studiju IPF5 koja je u finalnoj fazi izrade.

Studija IPF5 analizira prelazak Bokokotorskog zaliva, na relaciji Zelenika-Luštica, tunelom. S obzirom na konfiguraciju terena i nagibe zahtijevane u dugačkim tunelima, kao moguće rešenje nameću se tuneli dužine od 15-18km. Ova rješenja su odbačena kao neracionalna, kako u pogledu izgradnje, tako i u pogledu održavanja i upravljanja. Za dalje poređenje opcija korišćene u dvije varijante sa različitim položajima mosta Zelenika-Luštica. Dosadašnji nalazi navedene studije ukazuju na to, da varijanta prelaska mostom ima takođe ozbiljna ograničenja, jer su troškovi eksproprijacije gotovo na visini troškova građevinskih radova. U daljem radu na Nacrtu PPCG će se, nakon finalizacije Studije, dodatnih konsultacija sa nadležnim institucijama i Savjetodavnim tijelima, dati precizniji podaci u cilju donošenja optimalnog rješenja.

1.3. Koridor brze saobraćajnice u zoni Budve (alternativa u zoni Paštrovića).

Alternativni koridor u ovoj zoni je predložen sa ciljem da se zaobiđu priobalna naselja i obezbjedi distanca sa postojećom magistralom. Za ovaj alternativni koridor, takođe ne postoje potrebne tehničke analize.

Studija IPF5 je u dosadašnjim analizama odbacila opciju koja izbjegava Paštroviće, zbog potrebe izgradnje tunela od 6.5km.

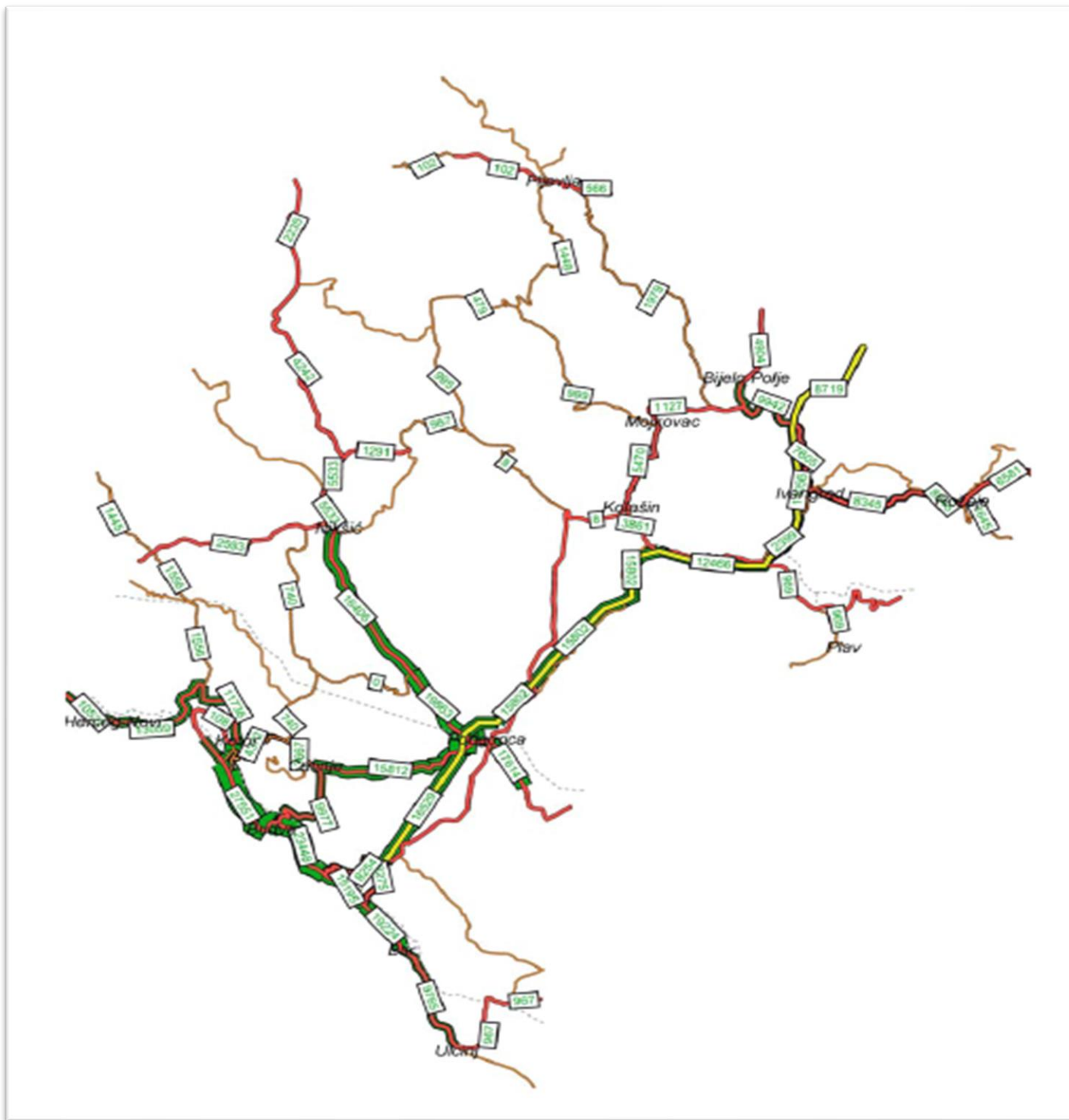
Obradivač plana je drugačijeg stava. Potrebno je dodatno ispitati ovu varijantu na istom tehničkom nivou na kojem je ispitana varijanta kroz Paštroviće, (Idejno rješenje ili Idejni projekat, - na nivou izrade tehničke dokumentacije koje predloži nadležno Ministarstvo).

1.4 Zaključak o dosadašnjim analizama diema koje se odnose na "Brzu saobraćajnicu":

Na osnovu poredjenja po kriterijumima: troškovi izvođenja i održavanja (koji su dalje prevedeni u ekonomske troškove), troškovi dobiti za korisnike (vrijeme putovanja, troškovi vozila, troškovi zaštite životne sredine, troškovi saobraćajnih nezgoda) Studija IPF5 dolazi do rezultata da je inicijalna trasa iz važećeg PP najpovoljnija, odnosno trasa koja Bokokotorski zaliv prelazi mostom Verige i ne zaobilazi Paštroviće. Zbog ograničenja sa aspekta zaštite prostora u fazi Koncepta plana se ne može predložiti konačno rješenje.

1.5 Dodatne analize mogućih alternativa longitudinalnih saobraćajnica

Slika saobraćajnog opterećenja preuzeta iz PSO, IGH 2008.godine. jasno pokazuje da su planirani longitudinalni pravci definisani u ranijoj planskoj dokumentaciji planirani na način da odgovore ovakvim zahtjevima volumena saobraćaja.

Kartogram 10.19.1. Saobraćajni volumeni na mreži bez investicije u 2017.g

Vrijednosti prosječnog godišnjeg dnevnog saobraćaja (PGDS) ukazuju i na prioritete izgradnje dionica.

2. Koridor autoputa i razmatranje alternativne kopnene varijante, kako bi se izbjeglo područje Skadarskog jezera.

Za kopnenu varijantu koridora autoputa kojom se izbjegava zona Skadarskog jezera, urađene su analize kroz studiju Tehnička pomoć “Koridor Orijent (Bliski istok) – Istočni Mediteran, Put R4, Izgradnja autoputa Bar-Boljare: Studija izvodljivosti i Analiza troškova i koristi”, IPF7, 2019. pa se Konceptom PP Crne Gore predlaže ova varijanta koridora. Iz ovog dokumenta izdvojene su dvije varijante:

1. Varijanta preko Skadarskog jezera - varijanta po prostornom planu autoputa Bar Boljare
2. Varijanta koja potpuno obilazi zaštićeno područje, „kopnena“ varijanta iz prostornog plana Bar – Boljare, modifikovana tako da potpuno zaobiđe zaštićeno područje nacionalnog parka (izlazi iz koridora definisanog u DPP).

Rešenja su analizirana višekriterijumskom analizom koja je obuhvatila sledeće aspekte:

- Inženjerske kriterijume;
- Karakteristike varijanti sa aspekta zaštite i očuvanja životne sredine (ekološke i socijalne kriterijume);
- Saobraćajne kriterijume;

Inženjerski kriterijumi su prezentirani u sledećoj tabeli:

Varijanta	V (km/h)	dužina	tuneli	mostovi	Otvorena trasa	Ukupno cijena
Preko SJ	100	35.11	7.98	2.42	23.82	309
Kopnena	100	49.59	15.20	5.63	26.43	588

Karakteristike varijanti sa aspekta zaštite i očuvanja životne sredine (ekološke i socijalne kriterijume):

Varijanta	Ukupna dužina prelaska (km)	Dužina prelaska u I zoni	Dužina prelaska u II zoni	Dužina prelaska u III zoni
Preko SJ	18.4		3	15.4
Kopnena	-	-	-	-

Ako se razmatra usklađenost sa Zakonom o zaštiti prirode i Nacrtom PPPN NP Skadarsko jezero, može se zaključiti da Varijanta preko Skadarskog jezera nije usklađena sa navedenim dokumentima. Lista za isključenje E&S Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD E&S politika, dodatak 1) navodi da banka neće finansirati „aktivnosti zabranjene zakonodavstvom zemlje domaćina ili međunarodnim konvencijama koje se odnose na zaštitu resursa biološke raznolikosti ili kulturnog nasleđa“

Ključna ograničenja varijanti sa ovog aspekta:

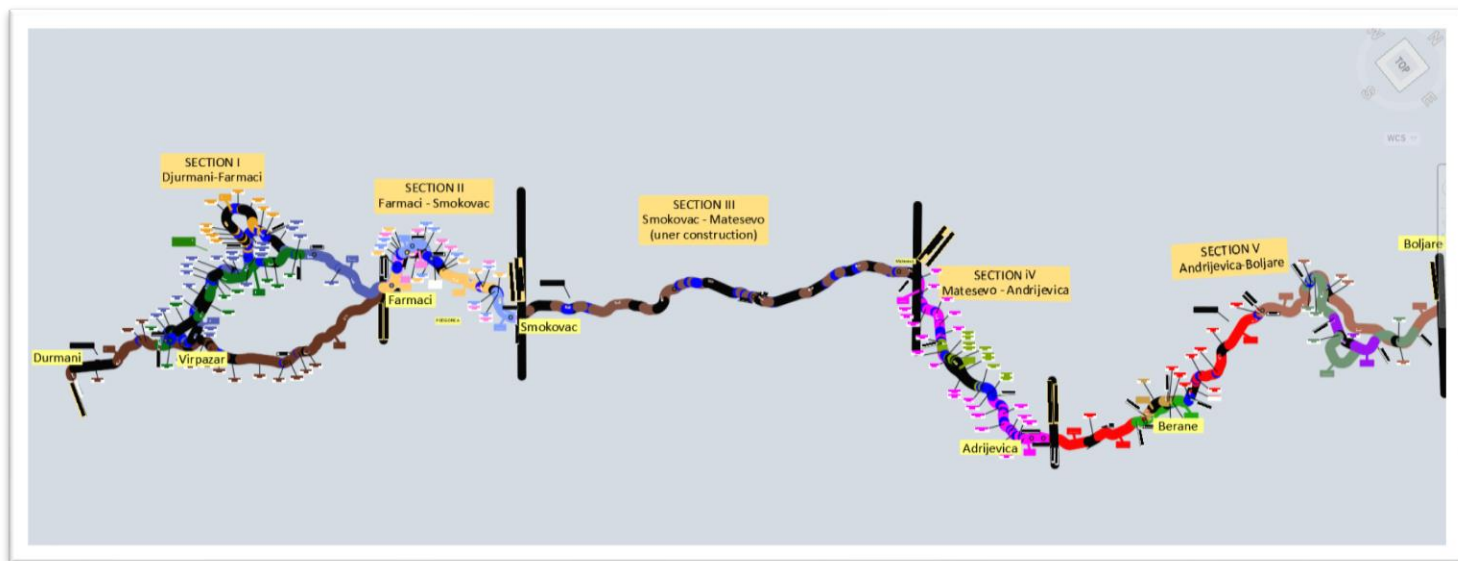
Varijanta	Biodiverzitet staništa	Biodiverzitet - vrste	Pejzaž
Preko SJ	Prolazak kroz NATURA 2000 (EU HD Aneks I): <ul style="list-style-type: none"> - Trajni gubitak staništa - Privremeni gubitak staništa (pristupni 	<ul style="list-style-type: none"> - Efekat barijere koji utiče na faunu - Uticaj na migracione rute - Smetnje zbog buke i vibracija 	<ul style="list-style-type: none"> - Suštinska promjena visoko osjetljivog i nacionalno vrijednog pejzaža (tip - pejzaž jezera u akvatorijumu jezera) - Kumulativni štetni uticaj i na funkcionalna i na vizuelna svojstva pejzaža Skadarskog jezera u kombinaciji sa postojećim vizuelnim negativnim

	<ul style="list-style-type: none"> – putevi, radna područja) – Fragmentacija staništa – Rizik od degradacije – vodenih staništa – Rizik od nesreća i – zagađenja jezerske vode 		<p>uticajem uzrokovanim postojećim regionalnim putem i željeznicom, koji prelaze Skadarsko jezero</p> <ul style="list-style-type: none"> – Negativan vizuelni efekat za korisnike pejzažnih ruta i vidikovaca u tom području
Kopnena	<ul style="list-style-type: none"> – Nema fizičkog prelaska preko kopnene ili vodene teritorije NP Skadarsko jezero. – Izbjegavanje direktnih efekata na biodiverzitet i žive prirodne resurse. – Ne ugrožava ciljeve očuvanja i integritet NP Skadarsko jezero 		<p>Potpuno izbjegava NP Skadarsko jezero, prelaskom dionice oko Rijeke Crnojevića na krajnjoj zapadnoj periferiji parka tunelom dužine 2,5 km:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nema uticaja na visoko osjetljive i nacionalno vrijedne pejzaže u Parku - Nema vizuelnog efekta na korisnike pejzažnih ruta i vidikovaca unutar turističkog područja Rijeke Crnojevića

Na osnovu naprijed navedenog može se zaključiti da prednost ima kopnena varijanta ako parametar poređenja koji se odnosi na ekološki aspekt ima najveću težinu.

Osim na potezu Skadarskog jezera, studija analizira i varijante autoputa na još tri poteza: obilazak Podgorice, Mateševo – Andrijevića i Andrijevića Boljare. Za obilazak Podgorice i Mateševo – Andrijevića, varijantna rešenja su u okviru koridora, pa se na nivou prostornog plana ne analiziraju.

Za varijante dionice Andrijevića-Boljare (Poda-Boljare) analizirane su tri varijante i odabrana je najduža varijanta sa najmanje objekata. Urađeno je i Idejno rješenje ove dionice i usvojena je varijanta koja obilazi grad Berane, odnosno ne prolazi kroz gradsko jezgro.

Kartogram 10.19.2. Prikaz analiziranih varijanti - Izvor - IPF7 WB18-MNE-TRA-02 BBH Options Analysis Report

Kartogram 10.19.3. Koridori glavnih saobraćajnica (autoputeva i brze saobraćajnice) i otvorene dileme

(Izvor: PPCG do 2040.)

U Konceptu plana razmatrano je na topografskoj podlozi više varijanti koridora brze saobraćajnice, sa aspekta uticaja na prostor, zaštite prirodnih i kulturalnih vrijednosti, tehničkih pogodnosti i ekonomskih efekata.

Na osnovu svega naprijed navedenog, Obradivač plana predlaže mrežu saobraćajnica prikazanu na sledećem kartogramu:

Kartogram 10.19.4. Planirana mreža drumskog saobraćaja

Za Autoput Bar-Bojare predlaže se sledeća trasa: Đurmani-tunel Sozina-Građani-Rijeka Crnojevića-Rvaši-Farmac-Smokovac-Mateševo-Andrijevića-Berane-Boljare. Ovim predlogom je u potpunosti izbjegnuta zona Skadarskog jezera. U zoni grada Berane, predlaže se varijanta koja ne prolazi kroz grad.

Za saobraćajnicu za brzi motorni saobraćaj duž crnogorskog primorja dat je sledeći predlog: granica sa Hrvatskom, zaleđe Herceg Novog, Kruševice, most Verige, obilaznica Tivta preko Gradiošnice, Kavač, Sutvara, Brtešići, obilaznica Budve do Stanišića, tunel u zoni Kuljača i veza sa autoputem u zoni Građana. Saobraćajnica za brzi saobraćaj nastavlja dionicom autoputa od Gržana do izlaza iz tunela Sozina i dalje nastavlja obilaznicom Bara i Ulcinja do granice sa Albanijom.

Obrađivač plana je stava da predložena rješenja treba dalje razrađivati na tehničkom nivou na kojem su već razrađene dionice glavnih saobraćajnica za koje postoje dileme. (Idejno rješenje/Idejni projekat, prema predlogu nadležnog Ministarstva).

Popis tehničke dokumentacije urađene za autoput Bar Boljare i „brzu saobraćajnicu u Primorskom regionu:

Brza saobraćajnica

- Glavni i izvodački projekat mosta Verige, 2004./2008;
- Prethodna studija opravdanosti sa Generalnim projektom "brze" saobraćajnice duž Crnogorskog primorja (Herceg Novi - Ulcinj), 2009. IGH, Zagreb;
- Studija o vizuelnom uticaju predloženog Mosta Verige u Boki Kotorskoj, 2009;
- Idejni projekat obilaznice Tivta, 2009;
- Idejno rješenje brze saobraćajnice duž Crnogorskog primorja - dionica prelaza Bokokotorskog zaliva tunelom, 2012;
- Prethodna studija opravdanosti sa Idejnim rješenjem brze saobraćajnice duž Crnogorskog primorja - dionica prelaza Bokokotorskog zaliva tunelom , 2012;
- Idejni projekat obilaznice Bara, Institut Građevinarstva Hrvatske d.d. Zagreb;
- Preparation of a Feasibility Study for a Priority Bypass on the Montenegrin Coast (Stage I) & Budva Bypass (Stage II), 2017;
- Studija izvodljivosti za Jadransko-jonski Autoput kroz Crnu Goru i Albaniju (IPF5), 2019. – čeka se finalna verzija i usvajanje od strane države.
- Budva Bypass: Preliminary Design (30 km), Detailed Design (13 km) and Tender documents (13 km), Technical assistance for the Mediterranean Corridor, Montenegro -Croatia - Albania R1 Road Interconnection (IPF7) – izrada u toku

Jadransko-Jonski Autoput:

- Generalni projekat Jadransko Jonskog autoputa, dionica Nudo-Zelenika, 2008.
- Generalni projekat Jadransko Jonskog autoputa, dionica Zelenika-granica sa Albanijom 2008.

Autoput Bar Boljare:

- Infrastructure Project Facility, Technical Assistance 5, Idejni projekat autoputa Bar Boljare, dionica Mateševo Andrijevića, izrada u toku
- Idejno rješenje autoputa Bar Boljare, dionica Andrijevića Boljare, Put inženjering 2020.
- Infrastructure Project Facility, Technical Assistance 5, Podgorica Bypass Idejni projekat autoputa Bar Boljare, dionica Farmaci Smokovac, izrada u toku
- Technical Assistance “Orient/East-Med Corridor, Road R4, Construction of Bar-Boljare Highway: Feasibility Study with Cost-Benefit Analysis”, 2022.

Tabela 5.1. Postojeći i planirani Magistralni i regionalni putevi u Crnoj Gori

Magistralni putevi su:	
M-1	Debeli Brijeg (granica sa Hrvatskom) - Meljine (raskrsnica sa M-12) - Lipci (raskrsnica sa M-8) - Kotor (raskrsnica sa R-1) - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M-11) - Budva (raskrsnica sa M-10) - Petrovac (raskrsnica sa M-2) - Sutomore (raskrsnica sa M-1.1) - Bar - Ulcinj (raskrsnica sa R-22) - Vladimir (raskrsnica sa R-15) - Sukobin (granica sa Albanijom);
M-1.1	Sutomore (raskrsnica sa M-1) - Tunel Sozina - Virpazar (raskrsnica sa M-2);
M-2	Petrovac (raskrsnica sa M-1) - Sotonići - Virpazar (raskrsnica sa M-1.1) - Virpazar (raskrsnica sa R-15) - Golubovci (obilaznica) - Podgorica (raskrsnica sa M-3) - Podgorica (raskrsnica sa M-4) - Bioče (raskrsnica sa R-13) - Mioska (raskrsnica sa R-21) - Kolašin (raskrsnica sa R-13) - Mojkovac (raskrsnica sa R-10) - Slijepač Most (raskrsnica sa R-11) - Ribarevina (raskrsnica sa M-5) - Bijelo Polje (obilaznica) - Barski Most (granica sa Srbijom);
M-3	Šćepan Polje (granica sa Bosnom i Hercegovinom) - Plužine (raskrsnica sa R-16) - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-6) - Vir (raskrsnica sa R-7) - Nikšić (raskrsnica sa M-7) - Cerovo (raskrsnica sa R-23) - Danilovgrad (raskrsnica sa R-14) - Podgorica (raskrsnica sa M-10) - Podgorica (raskrsnica sa M-2);

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

M-4	Podgorica (raskrsnica sa M-2) - Tuzi - Božaj (granica sa Albanijom);
M-5	Ribarevina (raskrsnica sa M-2) - Berane (raskrsnica sa R-2) - Budimlja (raskrsnica sa R-12) - Kalače (raskrsnica sa R-12) - Rožaje (raskrsnica sa R-5) - Most Zeleni (raskrsnica sa R-6) - Dračnovac (granica sa Srbijom);
M-6	Ranče (granica sa Srbijom) - Trlica (raskrsnica sa R-11) - Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Đurđevića Tara (raskrsnica sa R-10) - Žabljak (obilaznica) - Virak (raskrsnica sa R-20) - Pošćenski kraj (raskrsnica sa R-16) -Tunel Ivica - Šavnik (raskrsnica sa R-20) - Kruševice - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-3);
M-7	Nikšić (raskrsnica sa M-3)- Vilusi (raskrsnica sa M-8) - Vilusi (raskrsnica sa M-9) - Ilijino Brdo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
M-8	Lipci (raskrsnica sa M-1) - Grahovo - Vilusi (raskrsnica sa M-7);
M-9	Vilusi (raskrsnica sa M-7) - Petrovići - Deleuša (granica Bosnom i Hercegovinom);
M-10	Podgorica (raskrsnica sa M-3)-Cetinje (raskrsnica sa R-1)-Budva(raskrsnica sa M-1);
M-11	Lepetani (Trajekt) - Tivat - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M1);
M-12	Meljine (raskrsnica sa M-1) - Petijevići - Sitnica (granica sa Bosnom i Hercegovinom).
	PLANIRANI
	Izmještanje obilaznice Bijelog Polja

Regionalni putevi	
R-1	Cetinje (raskrsnica sa M-10) - Čekanje (raskrsnica sa R-17) - Krstac - Trojice - Kotor (raskrsnica sa M-1);
R-2	Berane (raskrsnica sa M-5) - Buča (raskrsnica sa R-24) - Andrijevića (raskrsnica sa R-19) - Murino (raskrsnica sa R-9) - Plav - Gusinje - Grnčar (granica sa Kosovom);
R-3	Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Dajevića Han (raskrsnica sa R-4) - Metaljka (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-4	Dajevića Han (raskrsnica sa R-3) - Čemerno (granica sa Srbijom);
R-5	Rožaje (raskrsnica sa M-5) - Kula - Stubica (granica sa Kosovom);
R-6	Most Zeleni (raskrsnica sa M-5) - Vuča (granica sa Srbijom);
R-7	Vir (raskrsnica sa M-3) - Krstac (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-8	Resna (Raskrsnica sa R-17) - Grahovo - Nudo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-9	Murino (raskrsnica sa R-2) - Bjeluha (granica sa Kosovom);
R-10	Đurđevića Tara (raskrsnica sa M-6) - Mojkovac (raskrsnica sa M-2);
R-11	Slijepač Most (raskrsnica sa M-2)-Tomaševo-Pavino Polje-Trlica (raskrsnica sa M-6);
R-12	Budimlja (raskrsnica sa M-2) - Stjenice - Kalače (raskrsnica sa M-2);
R-12.1	Podvade (raskrsnica sa R-12) – Petnjica;
R-13	Bioče (raskrsnica sa M-2) - Mateševo (raskrsnica sa R-19) - Kolašin (raskrsnica sa M-2);
R-14	Danilovgrad (raskrsnica sa M-3) - Čevo (raskrsnica sa R-17);
R-15	Vladimir (raskrsnica sa M-1) - Ostros – Virpazar 3 (raskrsnica sa R-28) - Virpazar 2 (raskrsnica sa M-2) - Rijeka Crnojevića – Donji Ulići (Raskrsnica sa M-10);
R-16	Plužine (raskrsnica sa M-3) - Trsa - Pošćenski kraj (raskrsnica sa M-6);
R-17	Čekanje (raskrsnica sa R-1) - Resna (raskrsnica sa R-8) - Čevo (raskrsnica sa R-14) - Riđani (raskrsnica sa M-7);
R-18	Pljevlja (raskrsnica sa M-6) - Gradac - Šula;
R-19	Mateševo (raskrsnica sa R-13) - Andrijevića (raskrsnica sa R-2);
R-20	Virak (raskrsnica sa M-6) - Tušina (raskrsnica sa R-21) - Šavnik (raskrsnica sa M-6) ;
R-21	Mioska (raskrsnica sa M-2) - Semolj - Boan -Tušina (raskrsnica sa R-20);
R-22	Ulcinj (raskrsnica sa M-1) - Ada;
R-23	Cerovo (Raskrsnica sa M-3) - Bogetići - Glava Zete - Danilovgrad - Spuž – Vranjske njive;
R-24	Buča (Raskrsnica sa R-2) – Lubnice;
R-25	Cetinje–Ivanova korita– Međuvršje (raskrsnica sa R-25.1)–Krstac (raskrsnica sa R-1);

	R-25.1 Međuvršje (raskrsnica sa R-25) – Lovćen;
R-26	Vrela (raskrsnica sa M-6) – Njegovuđa;
R-27	Cijevna Zatrijebačka (granica sa Albanijom)–Dinoša –Podgorica 4(raskrsnica sa M-3);
R-28	Bar (Biskupada, raskrsnica sa M-1) – Virpazar (raskrsnica sa R-15);
R-29	Bar (Tunel Čafe, raskrsnica sa M-1) – Kamenički most – Krute (raskrsnica sa M-1).
	PLANIRANI
	Boka Kotorska-bajpas ka Cetinju- rekonstrukcija R1, R25
	Plav – Dečani, dio puta Plav – Bogičevica – granica sa Kosovom.
	Kolašin – Mioska – Žabljak, preko Boana – tunel Semolj, rekonstrukcija R1
	Obilaznica Tuzi -Božaj
	Bar-Sutorman-Virpazar i Bar-Kamenički most-Krute, rekonstrukcija R28 i R29

Željeznički saobraćaj

Ulogu **željezničkog saobraćaja**, osim kao transportnog sistema za daljinski razmjenu ljudi i roba treba proširiti i u lokalnom smislu. To znači da je planiranje razvoja željezničkog saobraćaja potrebno usmjeriti na dva nivoa: povezivanje unutar države i sa balkanskim prostorom i povezivanje sa evropskim željezničkim sistemom. Za ostvarivanje ovih ciljeva potrebno je sprovesti sledeće mjere i akcije:

- unutrašnju konsolidaciju željezničkog saobraćaja kroz prestrukturiranje, saniranje i modernizaciju, primjenu savremenih tehnologija transporta,
- povezivanje sa balkanskom i evropskom mrežom u sklopu čega težiti da se verifikuju evropski koridori na našoj željezničkoj mreži, pospješiti uslovi tranzitnog saobraćaja, primjene najviši tehnološko-ekonomsko-ekološki kriterijumi,
- racionalno korišćenje i zaštitu prostora sa što manjim zahtjevima za novim površinama.

S obzirom na naprijed navedeno, mrežu željezničkog saobraćaja u Crnoj Gori potrebno je definisati kao primarnu i sekundarnu.

Primarnu mrežu je predstavlja crnogorski dio pruge Beograd-Bar sa kracima Podgorica –Nikšić i Podgorica-Tuzi drž.gr.sa Albanijom, dok sekundarnu mrežu čine:

1. Pljevlja-Prijepolje (alternativa Pljevlja –Ravna Rijeka);
2. Bijelo Polje - Berane - Peć (alternativa Mateševo-Peć);
3. Nikšić-Trebinje-veza na koridor V.

Prioriteti u realizaciji plana razvoja željezničke mreže su:

- dovršetak, rekonstrukcija i modernizacija pruge Beograd-Bar,
- rekonstrukcija, elektrifikacija i modernizacija pruge Podgorica – Tuzi državna granica sa Albanijom
- izmještanje dijela trase pruge Nikšić – Podgorica koji prolazi kroz Duklju
- izgradnja intermodalnih terminala u Bijelom Polju, Podgorici i Baru.

Nadogradnja željezničke mreže uslijedila bi poslije ovog planskog perioda. Zato je neophodno uraditi studije opravdanosti izgradnje predloženih pruga. Na ovaj način bi se i odabrali a i očuvali predloženi koridori.

Vazdušni saobraćaj

Unapređenje vazdušnog saobraćaja treba da se ogleda u raznovrsnijoj ponudi prevoza robe.

Za buduće infrastrukturne projekte koji su nužnost i realnost u budućem periodu neophodno je obezbijediti kvalitetnu plansku dokumentaciju, kako za zone aerodroma, tako i za zone oko njih, kako se ne bi stvarale eventualne vazduhoplovne prepreke.

Za Aerodrom Tivat su kroz DSL Sektor 24 date jasne smjernice njegovog budućeg razvoja. Ovu vazdušnu luku u skorom periodu očekuje značajan infrastrukturni razvoj, koji će se u najvećoj mjeri naslanjati na već urađeno idejno rješenje, koje nameće potrebu za određenom interвенicijom na granicama zahvata DSL Aerodrom Tivat – Sektor 24. Što se tiče Aerodroma Podgorica, neophodno je što prije donijeti odgovarajući planski dokument u cilju stvaranja formalnih pretpostavki za njegov dalji razvoj. S tim u vezi, kao dobar korak se nameće brzo donošenje lokalne studije lokacije, za predmetno područje, čiji nacrt je već u proceduri.

Slična je situacija i sa Aerodromom Berane, budući da će eventualni investitor željeti da ima jasnu sliku oko investicionih mogućnosti na definisanom području, koje je u ovom trenutku dodatno devastirano neplanskom izgradnjom.

Na Aerodromu Nikšić su se u prethodnom periodu dogodila značajna investiciona ulaganja, i trenutno se radi analiza mogućnosti i opravdanosti stavljanja ove vazdušne luke u funkciju za komercijalni vazdušni saobraćaj. Zavisno od dalje namjene, vrste i obima saobraćaja stvoriće se pretpostavke za njegov dalji razvoj, što bi iziskivalo i izradu detaljnih planskih dokumenata.

Prema Strategiji razvoja saobraćaja dva crnogorska međunarodna aerodroma su sada u fazi koja zahtijeva proširenje i unaprijeđenje kapaciteta, kako bi se odgovorilo na rastući sezonski saobraćaj. Planirano je nekoliko projekata, posebno za aerodrom Tivat, gdje se očekuje snažan rast saobraćajne potražnje u narednim godinama.

U buduće projekte spada i aerodrom Berane, gde će se, nakon svestrane analize, procijeniti njegova valorizacija. U toku su aktivnosti vezane za aerodrom Nikšić (Kapino za koji će se uraditi biznis plan razvoja aerodroma u Nikšiću sa elementima opravdanosti. Postoji inicijativa za otvaranje aerodroma u Ulcinju.

Konceptom PPCG se u cilju intenzivnijeg razvoja, podržava razvoj postojećih aerodroma i planiranje novih, odgovarajućeg kapaciteta. (Ulcinj, Berane, Nikšić).

Pomorski saobraćaj

Vizija razvoja

- Na osnovu istraživanja, predviđanja i percepcije u vremenskom horizontu do 2040 godine u oblasti vodnog saobraćaja može se očekivati:
- Kontinuirani rast učestalosti vodnog vida saobraćaja (more, rijeke, jezera i kanali) u realizaciji lanaca snabdijevanja, kruzing putovanjima i nautičkom turizmu. Tendencija razvoja savremenih luka u Svijetu i u Europi usmjerena je na koncentraciji prometa robe i pitnika na manji broj većih luka, koncentraciji različitih ekonomskih funkcija u istoj luci, razvoj fider servisa, razvoj dodatnih logističkih usluga u okviru luka, i razvoj dodatnih logističkih kapaciteta, koridorska povezanost sa zaleđem na intermodalnoj osnovi;
- Razvoj nove relacije *regionalizacija luka – lanci snabdijevanja – vodni transport – fizička distribucija*, u kojoj funkcija distribucije robe postaje veoma važna dimenzija. Mrežna orijentacija u realizaciji robnih tokova je u mnogome redefinisala funkcionalnu ulogu luka u vrijednosnim lancima i generisala nove koncepte u realizaciji robnih tokova. To je dovelo do novih lučkih hijerarhija. Dosadašnji modeli prostornog i funkcionalnog razvoja luka i lučkih sistema fokusirani na komponentu tradicionalnog planiranja logističkih procesa samo se djelimično uklapaju u novu logističku paradigmu. Razvoj nove logističke paradigme kao sistemskog odgovora na probleme operabilnosti logistike, vezana je za procese optimizacije i racionalizacije su neminovnost, jer se lanci snabdijevanja sve više suočavaju sa nizom izraženih procesa koji zahtijeva proces reinženjeringa;
- Razvoj koncepta integrisanog transporta, inteligentnog transporta i integrisane logistike, kao odgovora na proces logističkog metabolizma po pitanju strukture, obima i načina realizacije robnih tokova i sve strožijih zahtjeva korisnika logističke usluge. Ovi koncepti su zamišljeni kao generatori logističkih integracionih procesa i to u *horizontalnoj* (integracija regionalnih subjekata) i *vertikalnoj* ravni (međuregionalna integracija). Spajanjem, preraspodjelom, kooperacijom i koordinacijom u logistici, treba da se ostvari *sinergijska* komparativna prednost svih subjekata i veća transportno - logistička efikasnost, itd;
- Tehnološka unapređenja zasnovana na unapređenim sistemskim rešenjima (solarno-električni pogoni za brodove, Automatsko Gonjena Vozila i sl.);
- Sprovođenje aktivnosti definisanih u okviru EUSAIR²¹ strategije EU za Jadransko - Jonski region u oblasti saobraćaja i energetike, kako bi se adekvatno promovisali značaj funkcionalne i sinergijske povezanosti morskog priobalja sa kontinentalnim zaleđem regiona u oblastima saobraćaja na koridorskim osnovama. Predloženo je i prihvaćeno da prvi stub tzv. «Plavi razvoj», bude posvećen podsticanju inovativnog pomorskog rasta u regionu podsticanjem održivog privrednog razvoja, radnih mjesta i poslovnih prilika u «plavoj privredi» koja između ostalog uključuje ribarstvo i akvakulturu. Cilj drugog stuba «Povezivanje regiona», jeste poboljšanje saobraćajne

²¹ EUSAIR obuhvata nekoliko država, i to: Srbiju, Italiju, Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Grčku, Crnu Goru i Sloveniju. Evropska komisija usvojila je Saopštenje o EUSAIR Strategiji za Jadransko-jonski region 17. juna 2014. godine, čime je rad na tekstu ove strategije uspješno završen.

i energetske povezanosti u regionu i sa ostatkom Evrope, i to smanjivanjem broja «uskih grla» i razvoj infrastrukturnih mreža i regulatornih okvira. Koordiniranim praćenjem pomorskog saobraćaja i multimodalnog transporta, koji je uključio povezivanje morskih luka i riječnih luka sa drumskim i železničkim koridorima, povećaće se konkurentnost Jadransko-Jonskog regiona. Kao cilj trećeg stuba «Kvalitet životne sredine», prepoznato je poboljšanje kvaliteta životne sredine saradnjom na nivou regiona. Cilj četvrtog stuba «Održivi turizam», ima za cilj da razvije puni potencijal regiona s obzirom na inovativan, održiv, odgovoran i kvalitetan turizam;

- Kontinuirani rad na unapređenju i razvoju sistema i procesa multimodalnosti. U okviru EU i EUSAIR strategije u domenu saobraćaja prepoznata je potreba razvoja multimodalnog saobraćaja, a naročito povezivanja morskih i riječnih luka zelenim koridorima, a shodno tome, obezbeđene adekvatnih nacionalnih razvojnih politika, prostornih kapaciteta, tehnoloških elemenata i udruženja u horizontalnoj i vertikalnoj ravni;
- Razvoj regionalnih mreža logističkih centara, koje će biti u direktnoj korelaciji sa lukama, te razvoj multimodalnih mreža povezanih željeznicom sa logističkim centrima. Predviđanja ukazuju na potrebu i značaj razvoja vodnog vida saobraćaja, logistike i multimodalizma kao prirodno uparenih sistema i ključnih okosnica međunarodne robne razmjene;
- Razvoj i unapređenje plavih autoputeva i plave strategije saobraćaja. Smjernice TEN-T iz 2013. godine (Uredba EU br. 1315/2013) fokusirane su na redefinisane i razvoj transevropske saobraćajne mreže plavih autoputeva u cilju razvoja evropskog pomorskog prostora bez prepreka;
- Razvoj kooperacije i koordinacije drumskog i vodnog vida saobraćaja u procesu fizičke distribucije robe s ciljem obezbjeđenja kompletne logističke usluge (eng. *Full Service packet*) po JIT (eng. *Just In Time*) strategiji na ekonomsko i ekološko – zeleno prihvatljiv način;
- Povezivanja više funkcija: **stanovanja, turizma, tranzita, skladištenja i city logistike**, u jedan funkcionalni model logistike u kojemu luka predstavlja centralni element;
- Razvoj integrisanog sistema bezbjednosti i sigurnosti plovidbe kao i zaštitu vodnih površina i životne sredine od zagađenja sa plovila;
- Razvoj kruzinga i jahtinga i sistema za njihov prihvatanje, smještaj i opslugu;
- Razvoj luka u skladu sa evropskom lučkom politikom, koja je usmjerena na: (i) povećanje lučke efikasnosti i integraciju luka sa TEN mrežom, (ii) osiguranje korektno konkurencije između luka, (iii) pokriće troškova od strane korisnika luke, (iv) isključenje diskriminacije.
- Razvoj zelenih koridora, klastera, udruženje i outsourcinga.

Ciljevi

Glavni cilj evropske a usko sa time i crnogorske saobraćajne politike jeste zajednički, integrisan i ujednačen razvoj svih vidova sobračaja. Polazne osnove razvoja zajedničkog evropskog saobraćajnog sistema date su Rimskim ugovorom²² iz 1957. godine. Zahtjevi za integrisanim i razvijenim saobraćajem u EU neprekidno se povećavaju od 70-tih godina dvadesetog Vijeka. Ti zahjevi se povećavaju uporedo s povećanjem bruto društvenog proizvoda (BDP) u pojedinim zemljama²³.

EU danas predstavlja jedno od najprosperitetnijih ekonomskih područja na Svijetu. Unutar same unije sve više se produbljuju procesi integracije u svim oblastima a pogotovu u oblasti saobraćaja, koji svoje snažne refleksije imaju i na prostor Balkana. U cilju efikasnije realizacije ove ideje planeri u EU-ji su definisali osnovne ciljeve razvoja za regionalne cjeline na teritoriji zemalja svojih članica, kao i za zemlje koje očekuju ulazak u EU, na što sigurno računa i Crna Gora²⁴.

1. **ciljevi konkurentnosti, efikasnosti i rasta**, koji treba da pomognu efikasnijem, dinamičnijem i stabilnijem sveobuhvatnom ekonomskom i socijalnom razvoju kroz poboljšanje konkurentnosti prostornih struktura ekonomije i infrastrukture,
2. **ciljevi ujednačenog razvoja i povezanosti**, posmatrani kroz uravnoteženje struktura u ekonomiji i društvu i jačanje ekonomskih, socijalnih i prostornih veza regiona,

²² Zemlje potpisnice Rimskog ugovora su bile: Francuska, Zapadna Njemačka, Italija, Belgija, Holandija i Luksemburg.

²³ Saobraćaj čini 7-8% BDP u EU i zapošljava oko 7% ukupnog broja radnika EU.

²⁴ Izvor: VISION PLANET - Strategije integralnog prostornog razvoja područja Centralne Evrope, Podunavlja i Jadrana.

3. **ciljevi zaštite životne sredine, prirodnog i kulturnog nasleđa**, kao potrebi zaštite prirodnog i kulturnog nasleđa, održivim razvojem, kao i očuvanjem životne sredine za buduće generacije, i
4. **ciljevi integracije**, kao osnova stvaranju propustljivih graničnih područja preko kojih se lako mogu uspostavljati veze i kontakti i na taj način zbližavati ekonomski, socijalno i psihološki udaljeni regioni i gradovi, kao i rešavanje zajedničkih međusobno povezanih pitanja u vidu saradnje.

Sasvim je evidentno, da su međusobni uticaji razvoja privrede, društva i saobraćaja na prostoru Evrope izuzetno jaki. Oni omogućavaju realizaciju tranzicionih procesa, prestrukturiranje tržišne privrede i njeno brže uključivanje u nove svjetske procese i tokove. Vodni saobraćaj, luke i lučki sistemi uopšte, u ovakvim okolnostima, predstavljaju posebno važne sisteme, koji zbog svoje ogromne ekonomske snage, imaju sve važniju ulogu u nacionalnim privredama država kojim pripadaju. Može se reći da, broderska operativnost i propusna moć luka ima sve veći značaj na obim međunarodne robne razmjene, kao i na to, da se luke i brodarstvo sve više koriste kao instrumenti nacionalnih privreda. Razlog leži u činjenici da, vodni vid transporta i dalje ima vodeću ulogu u sistemu transporta, pogotovo kada se radi o interkontinentalnoj robnoj razmjeni, zbog svojih povoljnih ekonomskih karakteristika po toni prevezenog tereta. Takođe, bitna odrednica jeste jasno opredjeljenje EU za ublažavanje stalno rastućeg zagušenja na drumskim putevima kroz veće angažovanje vodnog vida saobraćaja. Sama činjenica, da godišnja finansijska ulaganja u luke prelaze 12 mld\$, govori o značajnim investicijama koje su usmjerene na razvoj ovog sistema u cilju iznalaženja adekvatnog odgovora na izražene zahtjeve i potrebe, koje se stavljaju pred njih.

Pravci razvoja vodnog vida saobraćaja na globalnom nivou su usko povezani sa: (i) globalnim privrednim i neprivrednim promjenama, (ii) razvojem novih tehnologija, (iii) strukturnim promjena i operativnosti lanaca snabdijevanja i logistike, (iv) razvojem intermodalizma i (v) potrebom za razvojem novih modela optimizacije i racionalizacije ukupnog transporta.

Koncept razvoja vodnog vida saobraćaja u Crnoj Gori usmjeren je u pravcu ravnomjernog i ujednačenog i integrisanog razvoja svih podsistema vezanih za vodne površine, more, jezero i rijeke. Zbog svog šireg ekonomskog, transportnog i logističkog značaja, u konceptu je glavni fokus stavljen na pomorski saobraćaj, čiji razvoj će biti oslonjen na: (i) integrisanu evropsku pomorsku politiku i EUSAIR strategiju, (ii) novu logističku paradigmu, (iii) razvoj logističkih centara i multimodalnosti (iv) digitalizaciju i primjenu eko sistemskih rešenja. Ovo u osnovi podrazumijeva takav razvoj sistema, koji novoplaniranim prostornim resursima zadovoljava ljudske i privredne potrebe za planirani vremenski horizont do 2040 godine, ne ugrožavajući prirodne sisteme i životnu sredinu, čime se osigurava dugoročno postojanje ljudskog društva i njegovog okruženja sa jedne, a operativnost sistema u skladu sa potrebama sa druge strane. Koncept održivog razvoja vodnog vida saobraćaja predstavlja novu strategiju i filozofiju ujednačenog društvenog razvoja Crne Gore u ovoj oblasti, koja se prvenstveno odnosi na more, a podrazumijeva pojačanu koordinaciju i kooperaciju između svih podsistema pomorske privrede kao što su brodarstvo, luke, brogradnja, marine, životna sredina, istraživanje i iskorišćavanje mora i podmorja, druge prateće djelatnosti u pomorskom saobraćaju, pomorski i priobalni turizam, ribarstvo i marikultura.

Kao bitna odrednica u razvoju koncepta za vodni vid saobraćaja uzeti bitni principi i načela:

1. **Principi** koji su opredjelju koncept razvoja vodnog vida saobraćaja:

- **princip usklađenosti** nacionalnih strateških opredjeljenja sa EU i regionalnim strateškim planovima kojima se utvrđuju opšti pravci razvoja vodnog vida saobraćaja,
- **princip uvažavanja potreba** shodno globalnim trendovima i njihovom reperkusijom na prostor Crne Gore,
- **princip adekvatne rezervacije prostora** za inovativna i održiva transportna rešenja u cilju smanjenja potreba za mobilnošću,
- **princip integrisanosti sistema i procesa** koji podrazumijeva eliminaciju dupliranja kapaciteta i koncentraciju procesa u okviru jednog sistema,
- **princip finansijske održivosti** koji podrazumijeva da se prilikom planiranja vodilo računa o poboljšanju koordinacije pri planiranju kapaciteta i investicija na području saobraćajne infrastrukture i sredstava i uvođenjem principa «realnih troškova»,
- **princip kontinuiteta** koji podrazumijeva da je obezbijeđen kontinuirani i ujednačeni razvoj svih podsistema vodnog saobraćaja shodno predviđanjima potreba razvoja;
- **princip ekonomičnosti i racionalnog planiranja** koji podrazumijeva da se prilikom planiranja vodilo računa o stepenu raspoloživosti prostorni, organizacionih, finansijskih i materijalnih resursa koji su na raspolaganju.

2. Načela koja opredjelju koncept razvoja vodnog vida saobraćaja:

- **Načelo uzajamnog prožimanja i međuzavisnosti razvoja privrede, tranzitnog saobraćaja i vodnog vida saobraćaja** - To se načelo zasniva na shvatanju prema kome postoji jaka međusobna povezanost dostignutog stepena razvoja privrede, tranzitnog saobraćaja i elemenata sistema vodnog vida saobraćaja;
- **Načelo usklađenog djelovanja podsistema vodnog vida saobraćaja i turističkog sistema** - Ovo načelo čini osnovu za određivanje mjera kojima se određuju odnosi između različitih nosioca vodnog saobraćaja u cjelini sa jedne i turističkim potrebama sa druge strane. Postoje dva pristupa: prvi, odnosi se prepuštaju slobodnom djelovanju tržišta, i drugi koji se oslanja na svjesno djelovanje nosioca transportne politike na vodni sistem kako bi se zadovoljile pored transportnih i turističke potrebe;
- **Načelo društvene rentabilnosti** - Ovo načelo odnosi se na to, da je vodni sistem u kapitalno intenzivnoj djelatnosti. Izgradnja vodno saobraćajne infrastrukture zahtijeva velika investiciona sredstva, a svojim uspostavljanjem izaziva veliki broj posrednih i neposrednih učinaka za spektar subjekata koji su vezani za istu. Zato je pri donošenju investicione odluke pri planiranju infrastrukturnih objekata, korisno primjeniti **načelo društvene**, a ne individualne rentabilnosti;
- **Načelo cjelovitosti vodnog sistema** - Ovo načelo zasniva se na shvatanju da je vodni sistem jedinstven i složen tehnički, tehnološki, organizaciono, ekonomski i organizacioni sistem, te ga treba posmatrati kao cjelinu koju čine pojedini podsistemi (luke, marine, brodogradilišta, itd) sa svim svojim specifičnim obilježjima;
- **Načelo ostvarivosti integrisane vodne saobraćajne politike** - Ovo načelo pretpostavlja određivanje takvog okvira i mjera lučke i transportne politike koje garantuju da se zadati ciljevi mogu ostvariti.

3. Konceptijski zahtjevi

Saobraćajni aspekt

Pomorski saobraćaj

- Razvoj održivog lučkog sistema u skladu sa potrebama i projekcijama. Kompletiranje postojećih sadržaja i rezervacija prostora za nove potrebe;
- Razvoj mreže varijabilnih cross docking terminala za realizaciju distribucije robe morskim putem;
- Plan kapaciteta za prihvatanje nafte i naftnih derivata na povoljnim lokacijama, pogotovu za potrebe nalazišta u Crnoj Gori;
- Plan prihvata kruzera i putničkih brodova nove generacije;
- Plan brodogradilišta za plovila nautičkog turizma u cilju kompletiranja usluge u segmentu remonta i održavanja plovila;
- Planiranje novih kapaciteta u nautičkom turizmu – marine na lokacijama koje zadovoljavaju maritimne uslove, prostorni kontekst u odnosu na namjenu i teren, zaštita okoline i kapacitet komunalne infrastrukture;
- Razvoj mreže logističkih centara tijesno povezane sa morskim lukama u funkciji ispomoci i racionalizacije.

Jezerski saobraćaj

- Razvoj luke Virpazar za robni i putnički saobraćaja
- Razvoj više pristaništa duž obale na Skadarskom jezeru u cilju realizacije robnih, putnih i turističkih tokova.

Riječni saobraćaj

- Razvoj saobraćaja na rijeci Bojana, na relaciji sistem Porto Milena - kanal (južno od solane) – rijeka Bojana - Skadarsko jezero.
- Razvoj prijemno – otpremnih mjesta za splavarenje na rijeci Tari.

Ekonomski aspekt

- Primjena savremenih logističkih strategija (justi in time, logistic controlling, supply chain management, itd.) u cilju minimiziranja troškova i ostvarivanja veće ekonomske koristi;
- Pospješivanje razvoja privrednih centara regiona i otvaranja novih radnih mjesta;
- Ekonomska valorizacija Pan - evropskog multimodalnog koridora XI;

- Stvaranje kvalitetnih uslova za veću produktivnost morske luke Bar na način što bi mreža IM terminala doprinijela kvalitetnom kopnenom servisu jedinicama IMT smanjujući zagušenja IM terminala u samoj luci – razvoj dry port koncepta;
- Kvalitetan logistički servis projektovanim IM tokovima u narednom vremenskom periodu;
- Bolja produktivnost rada nacionalnih transportnih sistema i kvalitetniji odgovor korisničkim logističkim potrebama;
- Prihod od tranitnih robnih i putničkih tokova;
- Privlačenje direktnih greenfield investicija u razvoj sistema;

Prostorni aspekt

- Optimalni prostorni raspored i optimalna veličina vodno zavisnih infrastrukturnih kapaciteta, logističkih centara i intermodalnih terminala;
- Rezervisanje prostora za buduće tehnološke i logističke potrebe u regionu;
- Stvaranje osnove za prostorno - tehnološko spajanje luka, terminala i logističkih centara u cilju sprovođenja procesa koncentracije, koordinacije, kooperacije, konsolidacije i racionalizacije;
- Geografsko spajanje ili razdvajanje pojedinih logističkih funkcija u cilju ušteda prostora i vremena;
- Mogućnost sveobuhvatne i jednovremene optimizacije svih karika materijalnih, energetske i informacionih tokova na mreži terminala;
- Stvaranje neophodnih preduslova za razvoj Regionalne i City logistike i uključivanje morskih luka Bar i Zelenika u realizaciju logističkih procesa;
- Vizuelno uklapanje u ambijentalnu sredinu.

Aspekt zaštite životne sredine

- Primjena zelenih eko rešenja u vodnom saobraćaju u cilju smanjenje emisije CO₂;
- Smanjenje broja teških kamiona na cestama i u urbanim sredinama primjenom plave strategije i korišćenjem vodnog vida saobraćaja u procesu distribucije robe i prevoza putnika duž jadranske obale, što za posljedicu treba da ima manji broj kamiona, manji nivo buke i vibracija i više slobodnog prostora u gradovima;
- Koncentracija logističkih operacija na jednom mjestu izvan urbanih sredina;
- Mogućnost boljeg praćenja robnih i saobraćajnih tokova, i mogućnost pravovremene intervencije u slučaju ekoloških potreba;
- Smanjenje potrošnje prirodnih resursa.

Javni transport putnika

Strategija održivog razvoja transportnog sistema, odnosno podrška koncepta zadržavanja priliva stanovništva u velike gradove, sa aspekta utroška energije i smanjenja opštih troškova sistema podrazumijeva realizaciju mobilnosti stanovnika uz ograničeno korišćenje putničkih automobila, odnosno razvoj gradskog i prigradskog javnog prevoza. Zato je osnovni segment Plana razvoja sistema transporta putnika u Crnoj Gori sistem javnog transporta putnika. Strateški ciljevi sistema javnog transporta putnika, odnosno njegov okvir treba biti određen na nacionalnom nivou, a lokalna uprava treba da bude stimulisana da te ciljeve realizuje u okviru svog specifičnog okruženja, uslova, interesa i raspoloživih budžeta.

Generalno, sistem javnog transporta putnika mora zadovoljavati širi spektar opštih ciljeva i zahtjeva hijerarhijski viših sistema i zahtjeva ključnih aktera.

Granični prelazi

Na teritoriji Crne Gore funkcioniše 30 graničnih prelaza. (20 drumskih, 2 vazdušna, 6 pomorskih, 2 željeznička). Prema Republici Hrvatskoj 2, BiH 8, Republici Srbiji 5, Republici Kosovu 1 i Republici Albaniji 4 granična prelaza.

	Granični prelaz	Susjedni granični prelaz	Država	Vrsta saobraćaja	Klasifikacija prometa
1.	Kobila	Vitaljina	Hrvatska	Drumski	Putnički
2.	Debeli brijeg	Karasovići	Hrvatska	Drumski	Putnički
3.	Metaljka	Metaljka	BiH	Drumski	Putnički i robni
4.	Šćepan Polje	Hum	BiH	Drumski	Putnički

5.	Krstac	Krstac	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
6.	Vraćenovići	Deleuša	BiH	Drumski	Putnički i robni, zajednički
7.	Ilinobrd	Klobuk	BiH	Drumski	Putnički i robni
8.	Sitnica	Zupci	BiH	Drumski	Putnički
9.	Nudo	Arandjelovo	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
10.	Šula	Vitine	BiH	Drumski	Putnički
11.	Ranče	Jabuka	Srbija	Drumski	Putnički i robni
12.	Dračenovac	Špiljani	Srbija	Drumski	Putnički i robni
13.	Vuča	Godovo	Srbija	Drumski	Putnički
14.	Dobrakovo	Gostun	Srbija	Drumski	Putnički i robni
15.	Čemerno	Čemerno	Srbija	Drumski	Putnički
16.	Kula	Kulina	Kosovo	Drumski	Putnički i robni
17.	Grnčar	Bašikim	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
18.	Sukobin	Murićani	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički
19.	Božaj	Hani Hotit	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
20.	Cijevna Zatrijebačka	Grabom	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
21.	ŽS Bijelo Polje	Prijepolje	Srbija	Željeznički	Robni
22.	ŽS Tuzi	Bajza	Albanija	Željeznički	Robni
23.	Aerodrom Podgorica			Vazdušni	Putnički i robni
24.	Aerodrom Tivat			Vazdušni	Putnički i robni
25.	Luka Kotor			Pomorski	Putnički i robni
26.	Luka Bar			Pomorski	Putnički i robni
27.	Luka Budva			Pomorski	Putnički, sezonski 1.05.-30.10.
28.	Luka Tivat			Pomorski	Putnički i robni
29.	Luka Zelenika			Pomorski	Putnički i robni
30.	Luka Kumbor			Pomorski	Putnički

Izvor: <https://www.gov.me/cyr/clanak/granicni-prelazi> autor Uprava policije

Dalji razvoj u zonama graničnih prelaza Crne Gore sprovodiće se u skladu sa Strategijom integrisanog upravljanja granicom (2020-2024), koja je usklađena sa obavezama iz procesa pregovora sa EU na nacionalnom nivou. (Poglavlje 24, za podoblast Vanjske granice i Šengen), u cilju obezbjeđivanja evropskog integrisanog upravljanja granicama. Implementacija strategije je značajna za usaglašavanje sa evropskim sistemom bezbjednosti i jačanje sposobnosti Crne Gore za preuzimanje obaveza koje proizilaze iz članstva u Evropskoj Uniji i ispunjavanje preduslova za pristupanje Šengenskom prostoru. (učinjen je napredak u prilagođavanju sa Šengenskim informacionim sistemom).

Predlog indikatora za praćenje realizacije

Indikatori za oblast saobraćaja su definisani na način da su vezani za one aktivnosti, odnosno rezultate u saobraćaju, koji obezbjeđuju direktne ekonomske benefite i koji su direktno povezani sa podizanjem nivoa ekonomije i porastom privredne aktivnosti ili na neki drugi način podstiču rast ekonomskog blagostanja. Indikatori su razvrstani po vidovima saobraćaja:

Indikatori razvoja u željezničkom saobraćaju:

- Obim rada u teretnom željezničkom saobraćaju;
- Obim rada u putničkom željezničkom saobraćaju;
- Broj novih operatera na željeznici;
- Učešće željeznice u ukupnom saobraćaju.

Indikatori razvoja u drumskom saobraćaju:

- Prosječno vrijeme zadržavanja na drumskim graničnim prelazima;
- Povećanja obnovljenog voznog parka u drumskom saobraćaju (javni prevoz);
- Realizovan broj putovanja javnim prevozom;

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

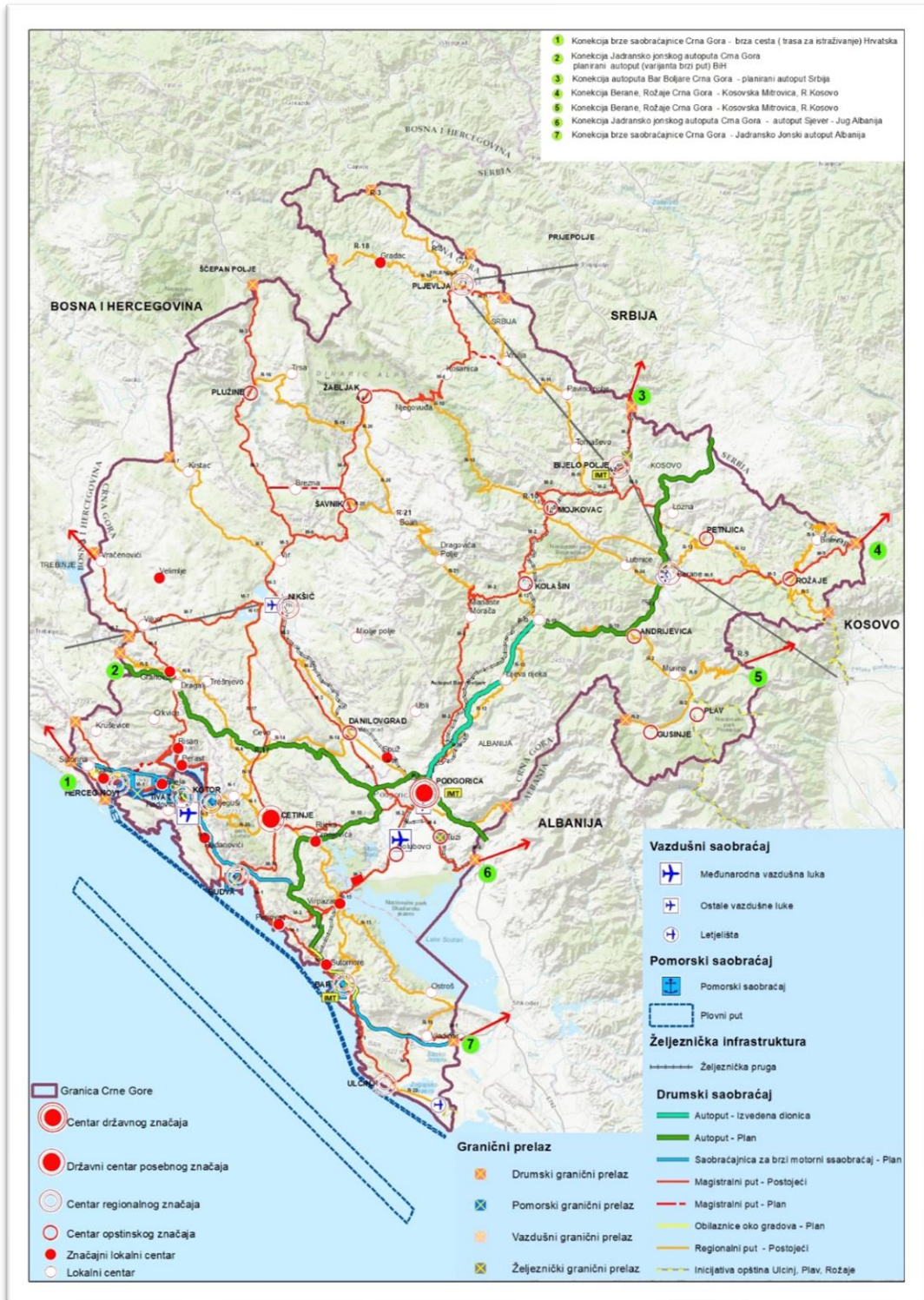
- Učešće prevoza sa alternativnom vrstom goriva;
- Učešće drumskog prevoza u službi povezivanja intermodalnih terminala;
- Ukupan broj saobraćajnih nezgoda;
- Broj saobraćajnih nezgoda sa smrtnim ishodom.

Indikatori razvoja u vazдушnom saobraćaju:

- Obim rada u putničkom vazдушnom saobraćaju;
- Obim rada u teretnom vazдушnom saobraćaju.

Indikatori razvoja koji mogu biti primjenjivi za sve vidove saobraćaja:

- Broj ugovora o koncesiji;
- Broj ugovora o JPP.

Kartogram 10.19.5 Saobraćajna infrastruktura

10.20. ELEKTRONSKA KOMUNIKACIONA INFRASTRUKTURA

U Analizi postojećeg stanja je ukazano na to da oblast elektronskih komunikacija utiče na razvoj svih ostalih grana privrede. Obuhvata oblasti mreže fiknih elektronskih komunikacija i interneta, mreže radio televizijske difuzije i kablovske televizije, mobilnih komunikacija i interneta, satelitske mreže, govorne i alternativne mreže i poštansku djelatnost.

Trend razvoja svakog razvijenog društva, pa i našeg kreće se u pravcu sveobuhvatne digitalizacije koja se u razvijenom svijetu a samim tim i kod nas nalazi u završnoj fazi. Zbog te činjenice jedan od strateških ciljeva izrade ovog plana jeste i izgradnja i modernizacija ukupne komunikacione infrastrukture kao neophodne osnove i podrške procesu potpune digitalizacije usluga i servisa u multidisciplinarnoj oblasti elektronskih komunikacija. Svakako da će taj process u budućnosti imati ubrzani trend razvoja i da će se u potpunosti završiti u narednih nekoliko godina, a da će se u sledećim fazama realizacije ovog plana ogledati u permanentnim tehnološkim unapređenjima i digitalnim transformacijama elektronskih mreže i servisa.

U tom cilju, oblast fiksnih elektronskih komunikacija na čitavom prostoru mora se kretati ka ubrzanoj izgradnji i razvoju savremenih elektronskih komunikacionih mreža, posebno u sferi razvoja širokopoljasnih mreža i servisa, što samo po sebi generiše, ne samo povećanje kvaliteta dostupnih servisa, već i povećanje broja novih, posebno na urbanom prostoru države, čemu smo svjedoci poslednjih godina.

Sobzirom na dosta nepovoljnu geografsku razućenost značajnog dijela potencijalnih korisnika elektronskih servisa, na prostoru Crne Gore, njihovo priključenje na mreže trenutno dostupnih elektronskih mreže i servisa predstavlja i predstavljaće u budućnosti poseban izazov za dostupne i nove operatore elektronskih komunikacija. Ne manji doprinos razvoju savremenih elektronskih komunikacija daju operatori mobilne telefonije koji sa razvojem novih tehnologija u oblasti elektronskih komunikacionih mreža i servisa postaju, ne samo zdrava konkurencija fiksnim komunikacijama, već i ozbiljni partneri u razvoju globalne višefunkcionalne mreže elektronskih komunikacija.

Sa druge strane, snažan razvoj elektronskih komunikacija u prethodnom periodu, a koji se zbog dobre povezanosti između država u svijetu, zašto su opet zaslužne elektronske komunikacije, prenosi na globalni nivo, doveo je do razvoja velikog broja interaktivnih društvenih mreža i moderne i višefunkcionalne televizije. Sve navedeno, kao i novi servisi koji se zbog vrlo snažnog razvoja elektronskih komunikacija realno očekuju u budućnosti ukazuje na to da je sektor elektronskih komunikacija pokretač razvoja privrede i pokazatelj brzine i kvaliteta informisanosti svakog savremenog društva.

Ovim planom se predviđa koncept i izgradnja takvog elektronskog komunikacionog sistema u našoj državi, koji je u skladu sa postojećom komunikacionom infrastrukturom i budućim razvojem elektronskih komunikacija u svijetu. Osnovna karakteristika intezivnog razvoja elektronskih komunikacija u narednom planskom periodu će biti okončanje procesa digitalizacija i daljeg razvoja procesa integracije savremenih komunikacionih mreža. Sadašnja izgrađenost mreže sa digitalnim komutacijama i prenosnim sistemima, kao i razvoj optičkih pristupnih mreža, tj. primjena kablovske tehnike prenosa sa optičkim vlaknima, na nivou čitave države, omogućiće pored dosadašnjih i sasvim nove komunikacione usluge (videofonija, stereofonski radiokanali, muzička biblioteka, telemetrija, telesignalizacija, telekomande, konverzija glas-tekst, sporo analizirajuća televizija, učenje na daljinu, medicinske dijagnostike, elektronsko plaćanje, razni oblici digitalnih konferencija, virtualnih komunikacija i slično).

Da bi izloženi koncept razvoja elektronskih komunikacija bio tehnološki i ekonomski održiv za zakonski predviđeni period važenja plana potrebno je ostvariti sledeće posebne ciljeve:

- Okončanje izgradnje komunikacione infrastrukture duž prioritete dionice Auto puta “Smokovac-Mateševo”, koja je puštena u saobraćaj, kao i nastavak izgradnje komunikacione infrastrukture na preostalim dionicama Auto puta “Bar-Boljari u periodu realizacije ovog prostornog plana.
- Planiranje izgradnje nove komunikacione infrastrukture duž planiranog “Jadransko jonskog” auto puta, koji se po planu ukršta sa planiranim Auto putem “Bar Boljari”.
- Planiranje izgradnje komunikacione infrastrukture duž svih ostalih, novih međunarodnih i državnih magistralnih putnih pravaca;
- Izgradnja optičke komunikacione infrastrukture, duž postojećeg putnog pravca prema Plužinama i dalje prema Republici Srpskoj odnosno prema Bosni I Hercegovini;
- Obezbeđivanje pouzdanog funkcionisanja međunarodnog komunikacionog saobraćaja Crne Gore povezivanjem sa međunarodnim telekomunikacionim mrežama (Srbija – preko Pljevalja, Rožaja i Boljara,

Bosna i Hercegovina – preko Nikšića i Plužina, preko Herceg Novog i Bara podmorskim međunarodnim vezama za Dubrovnik – Zagreb, Albanija – preko Plava i preko Bara – podmorskim i kopnenim vezama, Italija – preko Bara za Bari podmorskim vezama i preko Bara i Krfa.

- Obezbjedivanje dovoljnih kapaciteta u novoj komunikacionoj infrastrukturi za potrebe većeg broja komunikacionih operatora, o čijoj će raspodjeli voditi računa nadležni organi državne uprave i lokalne samouprave kroz izdavanje odgovarajućih dozvola i subvencija za gradnju, posebno u ruralnim područjima.
- Zamjena postojećih i dotrajalih pristupnih mreža sa bakarnim provodnicima savremenim komunikacionim mrežama koji se oslanjaju na optičke tehnologije.
- Izgradnja novih optičkih komunikacionih pristupnih mreža, kao i izgradnja novih i proširenje i unapređenje postojećih spojnih međuopštinskih optičkih puteva.
- Izgradnja, unapređenje i proširenje mreže baznih stanica operatora mobilne telefonije, posebno na ruralnim područjima, kao i uz postojeće i planirane putne pravce, kako međunarodne tako i državne-regionalne na teritoriji države Crne Gore. U ovom cilju u potpunosti koristiti resurse postojećih, kao i planiranih spojnih optičkih puteva.
- Izgradnja nove i rekonstrukcija postojeće mreže baznih stanica sa optičkim pristupom u cilju izgradnje mobilnih komunikacija većeg tehnološkog nivoa, odnosno mobilnih mreža sledeće generacije, takozvane 5G i 6G mreže. Ove mobilne mreže, visoke tehnologije, koje zahtijevaju nekoliko puta veću gustinu baznih stanica u odnosu na 3G i 4G mreže, potrebno je razvijati uz pažljivu kontrolu i odobrenje stručnih i relevantnih domaćih i međunarodnih zdravstvenih institucija, na osnovu donešenih sveobuhvatnih studija i domaćih i inostranih iskustava iz ove oblasti.
- Stvaranje planskih, normativnih i organizacionih uslova za proces održavanja, unapređenja i tehnološku modernizaciju poštanske mreže uz postizanje visokog kvaliteta u svim segmentima mreže, uključujući i pružanje kvalitetne usluge stanovnicima na udaljenim ruralnim područjima.

Da bi se planirana, savremena mreža elektronskih komunikacija i servisa mogla u potpunosti ponuditi i staviti u funkciju svim korisnicima u narednom planskom periodu, neophodno je pored izloženih ciljeva preduzeti i sljedeće mjere pri planiranju i izgradnji elektronske komunikacione infrastrukture:

- Digitalne komutacione elemente i elektronske servise u tehnološkom smislu što više približiti korisnicima;
- U pristupnim mrežama dominantno koristiti optičke kablove;
- Tamo gdje, zbog ekonomičnosti i dobrog stanja u kojem se nalaze, treba zadržati kablove sa bakarnim provodnicima treba skratiti dužinu pretplatničke petlje do najviše 1,5 km, čime bi se omogućilo svim korisnicima kvalitetno korišćenje širokopojasnih komunikacionih i drugih servisa.

Imajući u vidu analizu postojećeg stanja u sferi elektronskih komunikacija u našoj državi, kao i programski zadatak za izradu Prostornog plana Crne Gore, a kojim se potencira iznalaženje realnih rješenja u prostoru za nove razvojne programe i potrebe svih stanovnika, poslovnih korisnika i institucija, treba permanentno raditi na stalnom uređenju odnosno unapređenju cjelokupne tehničke infrastrukture. U okviru ovih zahtjeva ovim konceptom se izdvaja i tretira modernizacija postojeće i izgradnja nove elektronske komunikacione infrastrukture. Koncept razvoja elektronske komunikacione infrastrukture na teritoriji koja se ovim planom tretira, usklađen je sa opštim ciljevima izrade Prostornog plana Crne Gore, od kojih se izdvaja:

- Ubrzanje ekonomskog rasta i razvoja i smanjenje regionalne nerazvijenosti,
- Modernizovanje postojeće i izgradnja nove infrastrukture,
- Obezbjedjenje ravnopravnog pristupa uslugama i resursima,
- Poboljšanje sistema upravljanja prostorom i
- Unaprijeđenje učešće javnosti i registrovanih operatera u procesu planiranja.

U okviru modernizovanja komunikacione kanalizacione infrastrukture podrazumijeva se zamjena dotrajale i oštećene kanalizacione infrastrukture novom i to po pravilu većeg kapaciteta, kao i proširenje postojeće funkcionalne kanalizacione infrastrukture. Za sva područja u Crnoj Gori u okviru izgradnje svih novih saobraćajnica planirati novu komunikacionu kablovsku kanalizaciju.

Postojeću i planiranu komunikacionu infrastrukturu prilagoditi i potrebama razvoja bezbjedonosnog koncepta civilnog društva države Crne Gore, a u sklopu bezbjedonosnog koncepta razvijene Evrope. Stoga se ovim planom afirmiše i izgradnja potrebne komunikacione infrastrukture, kao podrška savremenim razvojnim projektima kao što su „pametni“ gradovi, „pametne“ zgrade i sl. U eri aktuelnih zdravstvenih događaja koji se ogledaju u pandemiji „Korona virusa“ sa kojima se naša država i savremeni svijet susrijeće, sistem elektronskih komunikacija ima tehnološki kapacitet da se aktivno uključi i koristi u kontroli širenja i zaustavljanja ove i sličnih pandemija.

Potrebno je permanentno modernizovati i komunikacionu infrastrukturu prilazima objekata kao i komunikacionu infrastrukturu u unutrašnjosti objekata, kako bi se korisnicima elektronskih servisa omogućilo da koriste usluge svih dostupnih operatera, a sa druge strane pristup svim operaterima svim korisnicima elektronskih servisa. Modernizaciju i u ovim slučajevima treba da prati zamjena dotrajalih kablova pristupne mreže i instalacionih kablova u objektima sa novim, tehnološki naprednijim, uz preporuke da se svi kablovi sa bakarnim provodnicima mijenjaju gdje je god to moguće sa optičkim kablovima.

Zamjena, modernizacija i proširenje ukupne komunikacione infrastrukture se odražava i na izgradnju novih, tehnološki naprednijih, komutacionih čvorova, baznih i radio-difuznih stanica, antenskih stubova, repetitora i slično, što je glavna odrednica razvojnog koncepta elektronskih komunikacija. U tom cilju će se u skladu sa razvojnim planovima komunikacionih operatera na svim novim putnim pravcima i trasama naselja ili djelova naselja predvidjeti mogućnost izgradnje novih komunikacionih resursa.

Trase nove elektronske komunikacione infrastrukture, treba u principu da se poklapaju sa trasama postojećih i planiranih saobraćajnica, uključujući i trase pristupnih saobraćajnica. Nove priključne i komunikacione resurse graditi u blizini, ili na glavnim trasama nove ili modernizovane elektronske komunikacione infrastrukture.

Predloženim konceptom elektronskih komunikacija u procese priključenja i komunikacija se uključuju i afirmišu svi raspoloživi resursi svih zainteresovanih operatera, a ne samo operatera koji su „prisutni“ na razmatranom području. Novim rješenjima stiže se mogućnost da operatori autonomno i nezavisno nude načine priključenja i komunikacija i definišu koncepte tehničkih rješenja za priključenje i komunikacije svih korisnika sadržaja sa područja Crne Gore, na raspoložive savremene komunikacione širokopojasne servise i servise mobilne telefonije.

Ostvarenje strategije i ciljeva razvoja tokom perioda realizacije plana, obezbijediće se **scenario intenzivnog razvoja** elektronskih komunikacija za cjelokupan period njegovog važenja i to za čitav prostor države Crne Gore. Takav scenario državu Crnu Goru dovodi u društvo razvijenih država Evrope u oblasti elektronskih i digitalnih komunikacija i daje snažan podsticaj u razvoju ostalih grana privrede kao i nesmetan, kvalitetan i trajan pristup dominantnog dijela stanovništva velikom broju širokopojasnih servisa.

Samim tim obezbjeđuje se i **održivi razvoj** cjelokupnog sektora elektronskih komunikacija, koji će nastati kao realna posledica razvoja regionalne i državne saobraćajne i urbane infrastrukture države. Ovako koncipiran razvoj elektronskih komunikacija ima dodatne kvalitete i održivost jer izgradnjom elektronske komunikacione infrastrukture u sklopu dva planirana kapitalna projekta, auto puta, “Bar-Boljari” i “Jadransko Jonski” auto put, stavlja Crnu Goru u središte kablovske komunikacione infrastrukture Jugoistočne evrope.

Planiranje i razvoj sektora elektronskih komunikacija predviđa i tehnološki održiv **ekološki scenario**. Naime, intenzivna izgradnja i razvoj elektronskih komunikacija i medija, posebno zbog prisustva novih tehnologija, kao nusprodukt ima neminovan raznovrsni elektronski otpad koji se u posljednje vrijeme značajno uvećava. Ovakav trend će se zadržati i u narednom planskom periodu. Stoga je potrebno da država kroz poštovanje evropskih direktiva, donošenjem novog ili izmjenom sistemskog zakona (Zakon o upravljanju otpadom) na društveno odgovaran i organizovan način riješi problem odlaganja, reciklaže i čuvanja elektronskog otpada koji ako se pravilno ne skladišti može biti opasan po zdravlje ljudi i životnu sredinu. Time bi se dao još jedan podstrek strategiji razvoja Crne Gore kao ekološke države.

U procesu realizacije ovog plana u multidisciplinarnoj oblasti elektronskih komunikacija neophodno se pridržavati odredbi sledećih relevantnih zakona i pravilnika:

- Zakona o elektronskim komunikacijama (»Službeni list Crne Gore« broj 40/13, 56/13, 2/17 i 49/19),
- Pravilnika o širini zaštitnih zona i vrsti radio koridora u kojima nije dopušteno planiranje i gradnja drugih objekata (»Službeni list Crne Gore« broj 33/14),
- Pravilnika o tehničkim i drugim uslovima za projektovanje izgradnju i korišćenje elektronske komunikacione mreže, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme u objektima (»Službeni list Crne Gore« broj 41/15)
- Pravilnika o uslovima za planiranje, izgradnju, održavanje i korišćenje elektronskih komunikacionih mreža, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme (»Službeni list Crne Gore« broj 59/15 i 39/16),
- Pravilnika o zajedničkom korišćenju elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme (»Službeni list Crne Gore« broj 52/14) i
- Pravilnika o granicama izlaganja elektromagnetnim poljima (»Sl. list Crne Gore« br. 6/15).

Prilikom izrade tehničke dokumentacije potrebno je da se:

- Gradnja, rekonstrukcija i zamjena elektronskih komunikacionih mreža i elektronske komunikacione infrastrukture izvodi po najvišim tehnološkim, ekonomskim i ekološkim kriterijumima.
- Elektronska komunikaciona mreža, elektronska komunikaciona infrastruktura i povezana oprema treba da se gradi na način koji omogućava jednostavan prilaz, zamjenu, unapredjenje i korišćenje koje nije uslovljeno načinom upotrebe pojedinih korisnika ili operatora, odnosno treba da bude obezbijeđen pristup i nesmetano održavanje iste tokom čitavog vijeka trajanja.
- Kod gradnje novih objekata i rekonstrukcije postojećih treba obavezno obezbijediti zaštitu postojećih elektronskih komunikacionih mreža, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme.
- U slučaju da se trasa elektronske komunikacione infrastrukture poklapa sa trasom drugih instalacija (vodovodne, kanalizacione i trasom elektro instalacija) u svrhu eliminisanja mogućeg mehaničkog i hemijskog oštećenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme kod paralelnog vođenja, približavanja i ukrštanja sa ostalim infrastrukturama u prostoru poštovati propisana minimalna rastojanja, a dinamiku izgradnje vremenski uskladiti.

10.21. UPRAVLJANJE OTPADOM**Procjena količina otpada koji će se sakupljati u Crnoj Gori i po opštinama u periodu 2020 do 2040. godine poslije obavezne selekcije otpada na mjestu stvaranja**

Očekuje se da će se u Crnoj Gori u potpunosti primijeniti novi Zakon o upravljanju otpadom koji je na javnoj raspravi, Direktiva EU o upravljanju ambalažom i ambalažnim otpadom i realizovati obaveza predselekcije komunalnog otpada na mjestu stvaranja. U sledećim tabelama data je procjena generisanja komunalnog otpada u Crnoj Gori i po opštinama u periodu 2020-2040. godina, procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.) i procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine, na bazi demografske projekcije.

Tabela 10.21.1. Procjena generisanja komunalnog otpada u Crnoj Gori i opštinama na osnovu demografske projekcije za period 2020 - 2040. godina (t/god)

	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevića	1748	1697	1680	1681	1682
Bar	28706	29406	30229	31106	32008
Berane	9948	9779	9828	9887	9946
Bijelo Polje	15865	15706	15691	15785	15879
Budva	25065	27571	29805	31533	33362
Cetinje	6984	6684	6563	6567	6570
Danilovgrad	5115	5233	5345	5366	5388
Gusinje	1752	1699	1655	1656	1657
Herceg Novi	20367	19756	19598	19765	19933
Kolašin	3011	2981	2865	2867	2870
Kotor	14913	14883	14995	15264	15539
Mojkovac	3131	3087	3075	3113	3194
Nikšić	30660	29710	29650	29932	30216
Plav	3452	3383	3385	3412	3439
Petnjica	2087	1974	1916	1924	1934
Pljevlja	10840	9951	9653	9662	9672
Plužine	1182	1064	1006	1007	1008
Podgorica	82226	86008	89449	92937	96562
Rožaje	8468	8458	8686	9042	9413
Šavnik	638	545	381	381	382
Tivat	9855	10225	10562	10921	11292
Tuzi	5374	5530	5635	5722	5811
Ulcinj	13271	13085	13085	13223	13361
Žabljak	1284	1207	1171	1171	1172
UKUPNO:	305942	309662	315908	323924	332290

U tabeli 2 je prikazana procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.), a u tabeli 3 procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine, na bazi proračuna iz tabele 1.

Tabela 10.21.2. Procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.)

Procijenjena količina SEKUNDARNO SELEKTOVANIH RECIKLABILA po opštinama i kategorijama prema MORFOLOSKOM SASTAVU (t/god)										
Vrsta reciklabilnih materijala	Papir i karton	Staklo	Teški metali	Obojeni metali	PET	Plastika	Guma	Kompozitna ambalaža	Ostalo	UKUPNO
Procenat sekundarno selektovanih reciklabila u ukupnoj količini date vrste otpada obrađene na postrojenju za separaciju (%)	70	14	65	65	68	65	7	10	11	
Opština										
Andrijevica	68	11	5	7	24	49	1	3	47	214
Bar	1551	250	113	168	546	1115	17	76	1075	4910
Berane (sa Petnjicom)	567	91	41	61	199	407	6	28	392	1793
Bijelo Polje	688	111	50	74	242	494	8	34	475	2176
Budva	1493	241	108	161	525	1073	16	73	1034	4725
Cetinje	393	63	29	42	138	282	4	19	272	1244
Danilovgrad	301	49	22	33	106	216	3	15	209	953
Herceg Novi	1197	193	87	129	421	861	13	59	829	3790
KolaSin	131	21	10	14	46	94	1	6	91	415
Kotor	808	130	59	87	284	581	9	40	560	2558
Mojkovac	128	21	9	14	45	91	1	6	90	405
Nikšić	1316	212	96	142	463	946	15	64	911	4165
Plav(sa Gusinjem)	196	32	14	21	69	141	2	10	136	620
Pljevića	487	78	36	53	171	350	5	24	337	1541
Plužine	67	11	5	7	24	48	1	3	46	212
Podgorica	4306	694	315	465	1514	3095	48	210	2982	13627
Rožaje	337	54	25	36	119	242	4	16	234	1068
Šavnik	30	5	2	3	10	21	0	1	20	93
Tivat	524	84	38	57	184	376	6	26	363	1657
Ulcinj	751	121	55	81	264	540	8	37	523	2380
ŽaUjak	64	10	5		23	46	1	3	46	205
UKUPNO:	15402	2481	1124	1663	5417	11070	170	753	10671	48752

Tabela 10.21.3. Procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine

	2020	2025	2030	2035	2040
Procenat efikasnosti reciklabilnih komponenti i iznos (t/god)	30%	35%	40%	50%	50%
Andrijevića	210	238	269	336	336
Bar	3445	4117	4837	6221	6402
Berane	1194	1369	1572	1977	1989
Bijelo Polje	1904	2199	2511	3157	3176
Budva	3008	3860	4769	6307	6672
Cetinje	838	936	1050	1313	1314
Danilovgrad	614	733	855	1073	1078
Gusinje	210	238	265	331	331
Herceg Novi	2444	2766	3136	3953	3987
Kolašin	361	417	458	573	574
Kotor	1790	2084	2399	3053	3108
Mojkovac	376	432	492	623	639
Nikšić	3679	4159	4744	5986	6043
Plav	414	474	542	682	688
Petnjica	250	276	307	385	387
Pljevlja	1301	1393	1544	1932	1934
Plužine	142	149	161	201	202
Podgorica	9867	12041	14312	18587	19312
Rožaje	1016	1184	1390	1808	1883
Šavnik	77	76	61	76	76
Tivat	1183	1432	1690	2184	2258
Tuzi	645	774	902	1144	1162
Ulcinj	1593	1832	2094	2645	2672
Žabljak	154	169	187	234	234
UKUPNO:	36713	43347	50545	64785	66458

Napomena: procijenjeni udio reciklabilnih komponenti u komunalnom otpadu iznosi oko 40%.

Direktiva 94/62/EC o ambalaži i ambalažnom otpadu (dopunjena direktivama 2005/20/EC, 2004/12/EC, 1882/2003/EC)

Direktiva o ambalaži i ambalažnom otpadu EU ima kao primarni minimiziranje ambalažnog otpada, ponovno korišćenje, ponovnu upotrebu i ponovnu proizvodnju ambalaže.

Direktiva predviđa, da države članice sprovedu mjere za izbjegavanje nastajanja otpada od ambalaže, u formi pojedinačnih državnih programa i da iste podstiču i razviju sisteme za ponovno korišćenje ambalaže.

Države članice uređuju sisteme za prikupljanje i iskorišćenje otpada od ambalaže. Da bi ispunile ciljeve koji su eksplicitno navodi u prvobitnoj Direktivi EU potrebno je ispuniti da:

- **50% (min.) – 65% (max.) odbačene ambalaže** (po težini) treba da se koristi ponovo („recovery“);
- (prema aktuelizovanju je konkretizovano sljedeće: od 30.06.2001. treba ovi djelovi da se iskoriste materijalno ili da se termički unište u MVA);
- **25% - 45% ambalažnog otpada treba da se iskoristi materijalno**, pri čemu svaka ambalaža treba zasebno da se materijalno iskoristi sa 15%.

Nacrtom Zakona o upravljanju otpadom, član 56 predviđa način upravljanja otpadnom ambalažom, koji je naveden u tekstu koji slijedi.

Privredno društvo koje upravlja organizovanim sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže dužno je da preduzme mjere kako bi se na godišnjem nivou za preradu, uključujući i energetska preradu, sakupilo do 31. decembra 2030. godine najmanje 60% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište.

Privredno društvo koje upravlja organizovanim sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže, dužno je da preduzme mjere radi obezbjeđenja recikliranja do 31. decembra 2030. godine najmanje 55% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište na način da se ostvari najmanje sljedeći odnos recikliranja pojedinih komponenti:

- 60% mase stakla;
- 60% mase papira i kartona;
- 50% mase metala;
- 22,5% mase plastike;
- 15% drvene mase.

Privredno društvo koje upravlja sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže, dužno je da preduzme mjere radi obezbjeđenja recikliranja do 31. decembra 2035. godine najmanje 65% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište na način da se ostvari najmanje sljedeći odnos recikliranja pojedinih komponenti:

- 70% mase stakla;
- 75% mase papira i kartona;
- 70% mase za željezne metale i 50% mase za aluminijum;
- 50% mase plastike; i
- 25% drvene mase.

(Potrebno je da što prije resorno Ministarstvo donese podzakonski akt kojim će se definisati plaćanje nadoknade po plastičnoj kesi (tregerici) uzetih iz trgovačkih objekata.

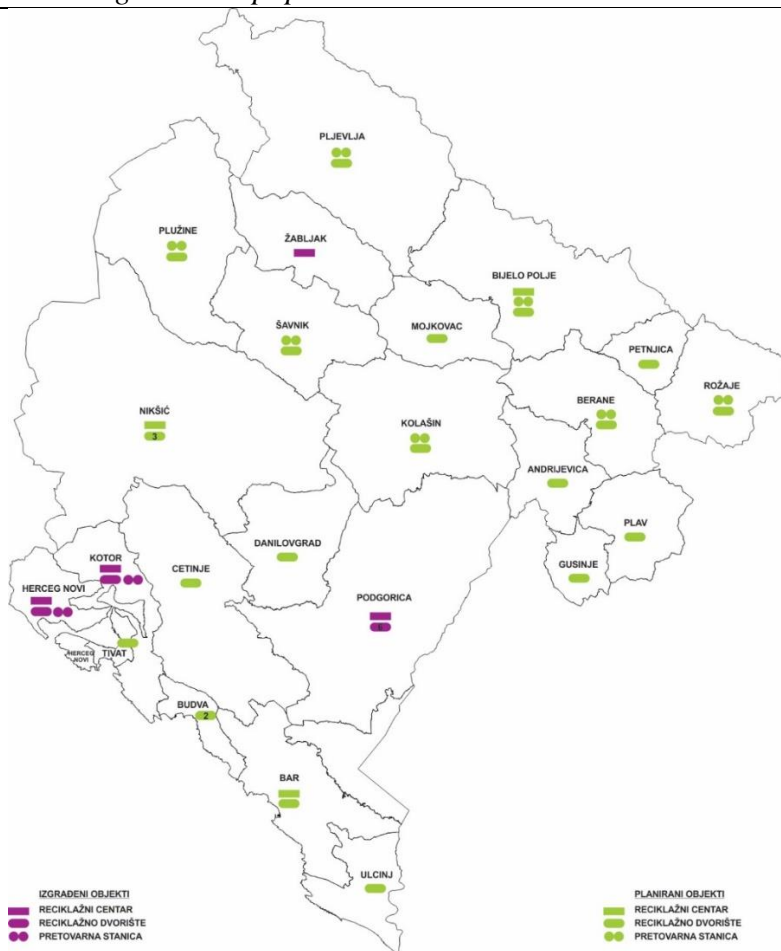
Predlaže se da se uvoznici svih proizvoda PET ambalaže pri uvozu naplaćuje kao i domaćim proizvođačima taksa po svakoj boci koja se pušta u promet i uplaćuje u EKO–fond Crne Gore. Isto važi da se podzakonskim aktom definiše iznos takse po jedinici plastičnih proizvoda HDPE svih vrsta boca i posuda. U podzakonskom aktu definisati način vraćanja dijela novca za svaku jedinicu prazne PET i HDPE boce ili posude).

Reciklažni centri, transfer stanice, reciklažna dvorišta i zelena ostrva u periodu 2020-2040. godina

Prema predloženom konceptu na *kartogramu 10.21.1.* je prikazana mapa Crne Gore sa postojećim i planiranim deponijama, a na *Slika 10.21. 2.* mapa Crne Gore sa izgrađenim i planiranim objektima za reciklažu otpada.

Kartogram 10.21.1. Postojeće i planirane deponije (predloženi koncept)

Slika 10.21. 2. Izgrađeni i planirani objekti za reciklažu otpada (predloženi koncept)

Slika 1 pokazuje koncept koji obuhvata četiri regionalna centra za obradu komunalnog otpada u okviru kojih bi egzistirale i sanitarne deponije. Sa slike se takođe vidi da od četiri regionalna centra, u Baru i Podgorici su u okviru njih već izgrađene sanitarne deponije, dok bi se u regionalnim centrima u Nikšiću i Bijelom Polju izgradile u narednom periodu.

Sa slike 2 se vidi da je konceptom plana predviđeno da se u svim opštinama, u kojima to do sada nije realizovano izgrade reciklažna dvorišta, a da se u Baru, Nikšiću i Bijelom polju (koji će biti regionalni centri za obradu otpada) izgrade reciklažni centri. Broj reciklažnih dvorišta isključivo će zavistiti od broja stanovnika po opštinama. Pretovarne, odnosno transfer stanice su planirane u nekim opštinama sjevernog regiona i to u Plužinama, Šavniku, Pljevljima, Kolašinu, Bijelom Polju, Beranama i Rožajama. Preporuka je da se same opštine odluče koji nivo pretovarne (transfer) stanice žele da izgrade na svojoj teritoriji, a shodno obaveznoj izradi Studije izvodljivosti.

Naglašava se da bi u narednom periodu do 2040. godine trebalo razmotriti mogućnost da se u okviru regionalnih centara obezbijedi prerada recikliranih komponenti, što bi u generalnom smislu omogućilo da se sve lokalne samouprave bolje i efikasnije posvete upravljanju komunalnim otpadom na odgovarajući način, čime bi se obezbijedila i određena finansijska sredstva prodajom prerađenih recikliranih komponenti.

Procjena izdvajanja kartona, papira, PET boca, plastike, metala, stakla, u periodu 2020-2040. godina u skladu sa DPUO i Direktivom EU o ambalaži i ambalažnom otpadu

U tabeli 3 su prikazane procjene količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine. Za očekivati je da u 2040. godini bude izdvojeno **66.458** tona reciklabilnih komponenti (ukupno za Crnu Goru), sa porastom procenta efikasnosti izdvajanja reciklabilnih komponenti do 50 %. Napominjemo da je za procijenjeni udio reciklabilnih komponenti u komunalnom otpadu uzeta vrijednost od 40%. **Podzakonskim aktom iz Eko fonda predvidjeti plaćanje nadoknade za povrat PET i HDPE ambalaže.**

Smatramo da će ove mjere direktno uticati na povećanje povraćaja ambalaže i smanjenja količine otpada koji će se deponovati u deponijama.

Selekcija otpada na mjestu stvaranja prema Zakonu i Direktivi EU

Kao što je definisano Zakonom o upravljanju otpadom, odvojeno sakupljanje otpada (selekcija) je sakupljanje otpada na način da se otpad u postupcima upravljanja otpadom drži odvojeno prema tipu i svojstvu kako bi se olakšala posebna obrada.

Otpad se sakuplja odvojeno, ako je to praktično u tehničkom i ekonomskom smislu i sa stanovišta zaštite životne sredine opravdano, na način da se ne miješa sa drugim otpadom ili drugim materijalom koji imaju različita svojstva, a odvojeno sakupljanje komunalnog otpada obavezno je prema članu 13 Zakona.

Način na koji se vrši odvojeno sakupljanje i sakupljanje komunalnog otpada radi obrade utvrđuje se propisom nadležnog organa jedinice lokalne samouprave, uz prethodnu saglasnost Ministarstva.

Upravljanje industrijskim otpadom, procjene generisanja i sanacije prostora u periodu 2020-2040. godina

Industrijski otpad obuhvata sve vrste otpada koje nastaju u proizvodnim procesima u industriji i zanatstvu, a razlikuje se od komunalnog otpada po svom sastavu i karakteristikama. Može biti opasan i neopasan. Postojeći podaci o količinama industrijskog otpada koji na godišnjem nivou nastaje na teritoriji Crne Gore nisu u potpunosti pouzdani. Informacije o količinama industrijskog otpada ne obrađuju se na jedinstven način. Agencija za zaštitu prirode i životne sredine se bavi, između ostalog, evidencijom tokova otpada, ali to radi i Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT). Evidencije koje ove dvije institucije vode su nezavisne i vrlo često se podaci koje posjeduju međusobno razlikuju.

U godišnjem Izvještaju o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom za 2013. godinu, a prema evidenciji MONSTAT-a, u Crnoj Gori su, u toku te godine, proizvedene količine industrijskog otpada predstavljene u tabeli 4 (izvor: DPUO do 2020.).

Tabela 10.21.4. Vrste i količine proizvedenog industrijskog otpada (2013. godina)

Vrsta otpada	Količine otpada proizvedene u okviru određenih industrijskih grana (t)			
	Rudarstvo	Prerađivačka industrija	Snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom	UKUPNO
Neopasan industrijski	121,44	36.593,16	384.592,24	421.206,84
Opasan industrijski	50,16	2.495,95	294,14	2.840,25
UKUPNO:	171,60	39.089,11	384.886,38	424.147,09

Iz UNIPROM – KAP-a su dobijeni podaci o količinama neopasnog i opasnog otpada koji se proizvodi u njihovim pogonima za kapacitet 60.000 t/god. u 2017 godini. Moramo istaći, da je prerada boksita i proizvodnja glinice prestala sa radom, tako da u budućnosti u periodu 2020-2035. godine ne treba planirati stvaranja-dobijanja nove količine crvenog mulja i deponovanja u bazenima za crveni mulj kod KAP-a.

Procjene stvaranja industrijskog otpada u UNIPROM – KAP-u za period 2020-2040. godina

Očekivanje je da će se količine industrijskog otpada u KAP- u povećati, ukoliko bude proizvodnje poslije 2022. godine, odnosno treba očekivati povećanje proizvodnje aluminijuma po 2% godišnje, tako da je nakon 2040. godine, realno očekivati proizvodnju od 80.000 t/god.

Za isti vremenski period očekuje se povećanje industrijskog otpada za oko 30%.

smatramo da je obaveza Investitora i države Crne Gore da u narednom periodu urade „Studiju izbora lokacije za odlaganje industrijskog otpada iz KAP-a za naredni period do 2035. godine“ i izgrade deponiju industrijskog otpada.

U tabeli 5. data je realna količina industrijskog otpada koji će se stvarati u pogonima KAP-a pri proizvodnji od 60.000-80.000 t/god tečnog aluminijuma.

Tabela 10.21.5. Procjena proizvodnje industrijskog otpada u KAP-u za period 2020-2035. godina, t/god

Vrsta otpada	2020. godina	2025. godina	2030. godina	2035. godina*
NEOPASAN OTPAD				
Otpadna šljaka od proizvodnje sivog liva	266,4	293,04	322,34	354,56
Ostaci polomljenih anoda	120	132	145,2	159,72
Prašina (ukupno iz više pogona)	989,2	1088,12	1196,93	1316,62
Otpad i prašina od čišćenja pogona	672	739,2	813,12	894,43
Vatrostalni materijali	1452,2	1597,42	1757,16	1932,88
Elektro-kablovi	0,12	0,132	0,145	0,159
Otpadni filteri	2,855	3,140	3,455	3,8
Gumeni otpad	10,69	11,759	12,935	14,228
Metalni otpad	391,46	430,606	473,667	521,033
Ostalo	19,7	21,67	23,837	26,22
OPASAN OTPAD				
Karbonski materijal-katodni dio obloge	780	858	943,8	1038,18
Prašina (ukupno iz više pogona)	1688,4	1857,24	2042,964	2247,26
Otpadna ulja	44,97	49,467	54,414	59,855
Zamašćeni otpad	3,6	3,96	4,356	4,792
Otpadni akumulatori	1,392	1,531	1,684	1,853
Otpadni kondenzatori	0,96	1,056	1,162	1,278
Elektronski otpad	0,00906	0,00997	0,01096	0,01206
Hemikalije	0,07452	0,08197	0,09017	0,09919
Ostalo	2,16	2,376	2,614	2,875

*ista količina otpada se očekuje i u 2040. godini pri proizvodnji od 80.000 t/god aluminijuma

Procjene stvaranja industrijskog otpada u „Željezari“ Nikšić u periodu 2020-2040. godina

Raspoloživi podaci pokazuju da se na obim proizvodnje od 200.000 t/god Fe-proizvoda u Željezari generišu sljedeće vrste neopasanog otpada: pepeo iz termoelektrane-proces sagorijevanja uglja 12.000 t/god, otpad nastao proizvodnjom čelika-šljaka 30.000 t/god, vatrostalni materijal iz procesa proizvodnje čelika 6.000 t/god, otpad iz procesa valjanja 3.000 t/god. Obzirom da je Željezara u Nikšiću projektovana za proizvodnju 300.000 t/god čelika raznih profila i dimenzija prikazane količine mogu se uvećati za najviše 50 % u periodu 2020-2040. godina, što prevashodno zavisi od godišnjeg obima proizvodnje (ukoliko proizvodnja bude na nivou projektovanih 300.000 t/god).

Procjene stvaranja industrijskog otpada u Termoelektrani Pljevlja u periodu 2020-2040. godina

Na osnovu sakupljenih podataka, smatramo da će procijenjena godišnja količina pepela i šljake koja se proizvodi u Termoelektrani Pljevlja, u periodu 2020-2040. godina, iznositi u intervalu 580.000-630.000 m³. Pepeo i šljaka iz TE Pljevlja predstavljaju osnovni materijal koji se deponuje na deponiji Maljevac i kategorisani su prema Katalogu otpada kao neopasan otpad. Ove procijenjene količine zavise i od toga da li će TE Pljevlja nastaviti dalje da radi?

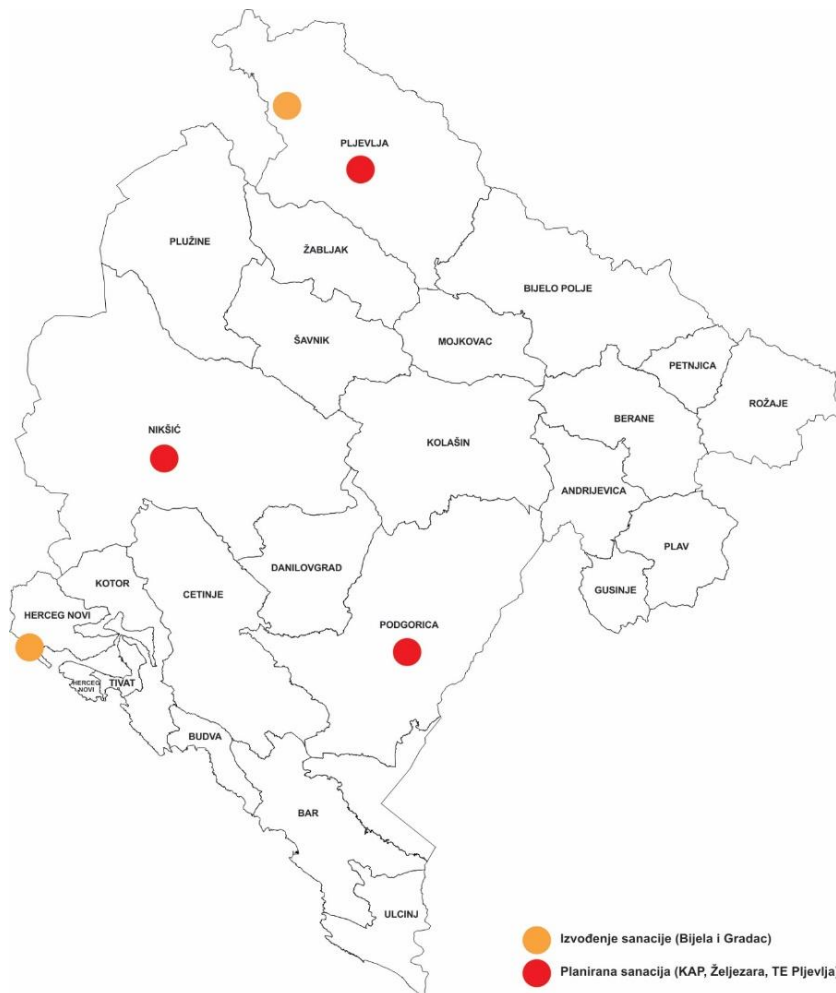
Sanacija industrijskog otpada odloženog do 2020. godine

Rješavanje pitanja zbrinjavanja industrijskog otpada nastalog u 20-om vijeku i prvoj deceniji 21-og vijeka, u nekoliko velikih industrijskih sistema u malim i srednjim preduzećima, predstavlja jedan od najvećih izazova u oblasti zaštite životne sredine u Crnoj Gori. Vlada Crne Gore je, preko Ministarstva održivog razvoja i turizma i Agencije za zaštitu životne sredine, a u saradnji sa Svjetskom bankom, u 2011. godini realizovala aktivnosti na stvaranju potrebnih preduslova za zaključivanje Ugovora sa Svjetskom bankom o kreditiranju realizacije projekta „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“ („Industrial Waste Management and Cleanup Project“). Projektom je predviđeno da se izvrše sljedeće aktivnosti:

- 1) Dobijeni kredit Svjetske banke namijenjen je za sanaciju najvećih lokacija na kojima se nalaze deponije opasnog industrijskog otpada kao što su:
 - Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP) – dva bazena crvenog mulja i deponija čvrstog otpada;

- Željezara Nikšić – deponija opasnog otpada;
 - Jadransko brodogradilište Bijela – deponija šljunka od pjeskarenja (grit);
 - Termoelektrana Pljevlja – deponija pepela i šljake na lokaciji Maljevac;
 - Flotaciono jalovište u naselju Gradac na teritoriji opštine Pljevlja;
- 2) Izrada Studije za izbor lokacije za izgradnju nacionalnog postrojenja i deponije za obradu i odlaganje-zbrinjavanje opasnog industrijskog otpada.

Od dobijenog kredita Svjetske banke za sanaciju crnih tačaka zagađenih opasnim industrijskim otpadom od iznosa 50 miliona € aktivirano je 20 miliona € za sanaciju prostora u Brodogradilištu Bijela, a to znači uklanjanje „opasnog grita“ i remedijacija. **Realizacija projekta sanacije Grita započela je oktobra 2018. godine, a rokovi za realizaciju su 21 mjesec od početka sanacije.**

Kartogram 10.21. 3. Lokacije koje su prikazane u projektu „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“ koje su predviđene za sanaciju i remedijaciju

Upravljanje medicinskim otpadom u periodu 2020-2040. godina

Medicinski otpad je otpad nastao u zdravstvenim ustanovama pri pružanju zdravstvenih usluga, vršenju naučnih istraživanja i eksperimenata u oblasti medicine, bez obzira na njegov sastav i porijeklo, tj. heterogena smješa klasičnog komunalnog otpada i opasnog medicinskog otpada.

Medicinski otpad razvrstava se prema agregatnom stanju i prema njegovim osnovnim karakteristikama i to:

- Prema agregatnom: čvrsti, tečni i gasoviti.
- Prema osnovnim karakteristikama: opasan i neopasan.

Kao specijalna vrsta medicinskog otpada iz, etičkih razloga, izdvaja se patoanatomski otpad kojim se upravlja na poseban način.

Na osnovu podataka iz Nacionalne strategije upravljanja medicinskim otpadom (2008. godina), od ukupne količine proizvedenog medicinskog otpada, prosječno oko 25% čini opasan otpad, a ostalo je komunalni. 80% opasnog

medicinskog otpada čini infektivni, a 20% ostali opasni otpad. U tabeli su prikazani podaci o količinama medicinskog otpada preuzeti iz Nacionalne strategije upravljanja medicinskim otpadom.

Vrsta otpada	Broj kreveta u 2006. godini	Broj kreveta u 2020. godini	Količina u 2006. godini (t/god)	Očekivana količina u 2020. godini (t/god)
Ukupni MO	2586*	2680	2331,4	2416,2
Komunalni MO	2586	2680	1708,4	1770,6
Opasni MO	2586	2680	623	645,6

* Statistički godišnjak 2006. godina – Institut za javno zdravlje

Na ovu količinu treba dodati otpad koji se generiše u domovima zdravlja i ostalim ustanovama koje proizvode medicinski otpad. Procjena je da količina 50% od vrijednosti date u prethodnoj tabeli pa ukupna procijenjena količina medicinskog otpada koja se generiše u Crnoj Gori iznosi 3496,5 t/god ili 874 t/god opasnog medicinskog otpada (podatak za 2006. godinu za 2586 kreveta).

Ukupan broj bolničkih kreveta, prema podacima raspoloživim podacima do 2017. godine je oko 2400. Autori bazne studije procjenjuju da se prikazani broj kreveta za 2020. godinu (prethodna tabela), kao i količina medicinskog otpada mogu odnositi tek na 2030 ili 2035. godinu. Na bazi ovih podataka, sagledavajući metodologiju iz Nacionalne strategije upravljanja medicinskim otpadom, u 2030/2035. godini ukupna procijenjena količina medicinskog otpada iznosiće oko 3623,3 t/god, od čega je oko 906 t/god opasni medicinski otpad. U slučaju izgradnje novih bolničkih objekata, povećao bi se broj bolničkih kreveta, što bi vjerovatno uslovlilo i povećanje količine proizvedenog medicinskog otpada.

Uporednom analizom planova upravljanja otpadom pojedinih zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori i saglasnosti Agencije za zaštitu životne sredine na te planove, utvrđena je vrsta i količina medicinskog otpada koja je prikazana u sljedećoj tabeli (podaci preuzeti iz Plana upravljanja medicinskim otpadom, 2016. godina).

Vrsta otpada u ZU u Crnoj Gori	Količina u kg/godini
18 01 01	29.317
18 01 03*	216.609
18 01 04	448.129
18 01 06* / 07/ 08*	11.220
18 01 07	10.900
18 01 09	2.356
18 01 02	24.473

Nakon razvrstavanja na mjestu nastanka i skladištenja u privremena skladišta, najveći dio opasnog otpada preuzimaju „Ekomedika“ d.o.o. i „Hemosan“ d.o.o. Komunalni i drugi inertni otpad se, po mogućnosti, takođe razvrstava i predaje na reciklažu ili odlaže u kontejnere Komunalnog preduzeća.

Obzirom da infektivni otpad čini najveći dio opasnog medicinskog otpada veoma je bitno utvrditi količinu ove vrste otpada. **Naime, primjenom principa predostrožnosti, pored otpada za oznakom 18 01 03 za infektivni otpad,** u obzir se uzimaju i 18 01 01 i 18 01 04, jer se polazi od pretpostavke da su upotrijebljeni oštri predmeti (igle, skalpeli sl.) i kao i veš, zavoji od gipsa, posteljina, odjeća za jednokratnu primjenu, platno, pelene. i sl., infektivni otpad.

Kao što se može vidjeti iz podataka u tabeli, ukupna količina infektivnog, potencijalno infektivnog otpada i oštih predmeta je 694.055 kg/godini.

Ključni faktor za uniformnost u upravljanju medicinskim otpadom je sistem razvrstavanja u ambalažu odgovarajuće boje i obilježavanje ambalaže prema kategorijama.

U zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori vrši se razvrstavanje otpada na mjestu nastanka i otpad se transportuje do privremenog skladišta, koji se nalazi u okviru ustanove, izuzev Opšte bolnice Berane i Kliničkog centra Crne Gore u Podgorici, gdje se otpad odvozi kolicima u Centar za obradu medicinskog otpada „Ekomedika“ d.o.o.

Većina zdravstvenih ustanova nema adekvatan prostor za skladištenje opasnog otpada, izuzimajući Dom zdravlja Podgorica.

U narednom periodu, do 2030. godine, predvidjeti da sve zdravstvene ustanove, bolnice i domovi zdravlja imaju obezbijeđen prostor za skladištenje medicinskog i drugih vrsta opasnog otpada.

Transport medicinskog otpada iz privremenog skladišta do odlaganja regulisan je Zakonom o upravljanju otpadom i Planovima upravljanja otpadom u zdravstvenim ustanovama.

Zdravstvene ustanove u Crnoj Gori, nemaju vozila za ovu namjenu pa preuzimanje i transport vrši „Ekomedika“ d.o.o, osim iz ustanova koje su u neposrednoj blizini centara za obradu medicinskog otpada (Podgorica i Berane), gdje se otpad transportuje specijalnim kolicima koja služe samo za tu namjenu. Preuzimanje i transport hemijskog i farmaceutskog otpada vrši „Hemosan“ iz Bara ili proizvođači lijekova sa kojima je zaključen ugovor o preuzimanju ove vrste otpada.

Obrada otpada je postupak prerade i/ili odstranjivanje otpada, uključujući pripremu prije prerade i/ili odstranjivanja, to je metod, tehnika ili proces projektovan ili sproveden da izmijeni biološki karakter ili sastav medicinskog otpada u cilju smanjenja ili eliminacije rizika po zdravlje stanovništva i životnu sredinu. „Ekomedika“ d.o.o., za sada jedini obrađivač otpada sa kojim Ministarstvo zdravlja ima ugovor o Koncesiji, dužna je, da dostavlja mjesečne izvještaje o količini obrađenog otpada preuzetog iz svake zdravstvene ustanove.

Kartogram 10.21. 4. Prostorni raspored obrade medicinskog otpada (izvor: Plan upravljanja medicinskim otpadom, 2016. godina)

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom potrebno je u periodu 2020-2040. godina nastaviti ugovaranje poslova za zbrinjavanje medicinskog otpada iz svih zdravstvenih ustanova i apoteka od strane stručnih i kvalifikovanih organizacija koje moraju biti verifikovane u Ministarstvu zdravlja. Obaveza je Agencije za zaštitu životne sredine da sređuje i objavljuje podatke svake godine o količini generisanog i sakupljenog medicinskog otpada, kao i da objavi količine obrađenog medicinskog otpada u Crnoj Gori.

Upravljanje kanalizacionim muljevima u Crnoj Gori u periodu 2020-2040. godina

Generisanje, sakupljanje, transport i obrada kanalizacionog mulja u Crnoj Gori po lokalnim zajednicama u periodu 2020-2040. godina

Prilikom prečišćavanja komunalnih otpadnih voda u lokalnim zajednicama nastaje kanalizacioni mulj kao nusproizvod prečišćavanja otpadnih voda. Uzimajući u obzir da u Crnoj Gori postoje 23 lokalne zajednice, obaveza Crne Gore je da u svima lokalnim zajednicama izgradi postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, a u njima i izdvajanje kanalizacionog mulja.

U svakoj lokalnoj zajednici treba planirati da se riješi pitanje dobijenog kanalizacionog mulja. Količina mulja zavisi od broja stanovnika priključenih na kanalizacionu mrežu.

Organizacija sistema upravljanja i korišćenja kanalizacionog mulja je veoma važan zadatak, na kome se do sada nije radilo. Zakonom o upravljanju otpadom je predviđeno da se planiranjem organizacije sistema upravljanja kanalizacionim muljem, u okviru Državnog plana upravljanja otpadom, bavi organ državne uprave nadležan za poslove veterinarstva i voda, tj. **Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, koji ujedno obezbjeđuje uslove i stara se o sprovođenju izrađenog plana upravljanja kanalizacionim muljem.** Kako strateško opredjeljenje Ministarstva poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede ne predviđa mogućnost korišćenja obrađenog kanalizacionog mulja u poljoprivredne svrhe, tako se javlja potreba da se pronade najadekvatniji način za njegovo korišćenje. Pored toga što Zakon o upravljanju otpadom predviđa mogućnost upotrebe kanalizacionog mulja u poljoprivredne svrhe, zatim za potrebe održavanja zelenih površina i parkova, za potrebe rekultivacije zemljišta, rekultivacije deponija, kao i za potrebe dovođenja zemljišta u željeno stanje za posebne namjene, a sve na osnovu planova o upravljanju otpadom i propisa o uređenju prostora, prijedlog teksta novog Zakona o upravljanju otpadom predviđa i mogućnost korišćenja kanalizacionog mulja za potrebe pošumljavanja, zatim u energetske svrhe i, kao posljednje, mogućnost odlaganja obrađenog kanalizacionog mulja na deponije.

U okviru dosadašnjih aktivnosti, urađene su dvije studije: „**Studija o odlaganju mulja za primorski region Crne Gore**“ i „**Studija upravljanja i primjene kanalizacionog mulja za centralni i sjeverni region Crne Gore**“ od strane firme „IK KONSALTING“ Beograd.

Urađene Studije predstavljaju loša dokumenta, koja su se pokazala veoma nekvalitetna u procjenama, da nijesu predložila održiva i adekvatna rješenja za rješavanja kanalizacionog mulja, za Primorske opštine i Sjeverni region. Zbog toga, danas imamo izražen problem, jer nije riješeno pitanje kanalizacionog mulja u opštinama Budva, Kotor-Tivat, Herceg Novi.

Koncept upravljanja kanalizacionim muljem

Na slici 5 prikazan je predlog koncepta upravljanja kanalizacionim muljem na prostoru Crne Gore. Ovaj koncept obuhvata četiri postrojenja (inseneratora) za termičku obradu ostatka kanalizacionog mulja koja treba izgraditi u periodu 2020-2040. godine i to u:

- Podgorici (sa Cetinjem i Danilovgradom),
- Nikšić (sa Pljevljima i Šavnikom),
- Bijelo Polje (sa gradovima Sjevernog regiona bez Pljevalja),
- Budva (sa gradovima Primorskog regiona).

Postrojenja koja će biti izgrađena za spaljivanje kanalizacionog mulja (insineracija) ili spaljivanje ostatka mulja poslije prerade mulja mogu proizvoditi električnu energiju i toplu vodu.

Kartogram 10.21.5. Mapa sa budućim postrojenjima (inseneratorima) za termičku obradu ostatka kanalizacionog mulja koja treba izgraditi u periodu 2020-2040. godina (predloženi koncept)

- Podgorica sa Cetinjem i Danilovgradom,
- Nikšić sa Pljevljima i Šavnikom,
- Bijelo Polje sa gradovima Sjevernog regiona bez Pljevalja,
- Budva sa gradovima Primorskog regiona.

Prilikom projektovanja postrojenja treba planirati prostor za insenerator i infrastrukturne sadržaje u površini cca 5.000-6.000 m².

Upravljanje građevinskim otpadom u periodu 2020-2040. godina

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom u Crnoj Gori i Državnim planom upravljanja otpadom iz 2015. godine predviđeno je da su sve lokalne zajednice u Crnoj Gori dužne, da u svojim planovima upravljanja otpadom definišu „deponije za odlaganje neopasnog otpada“.

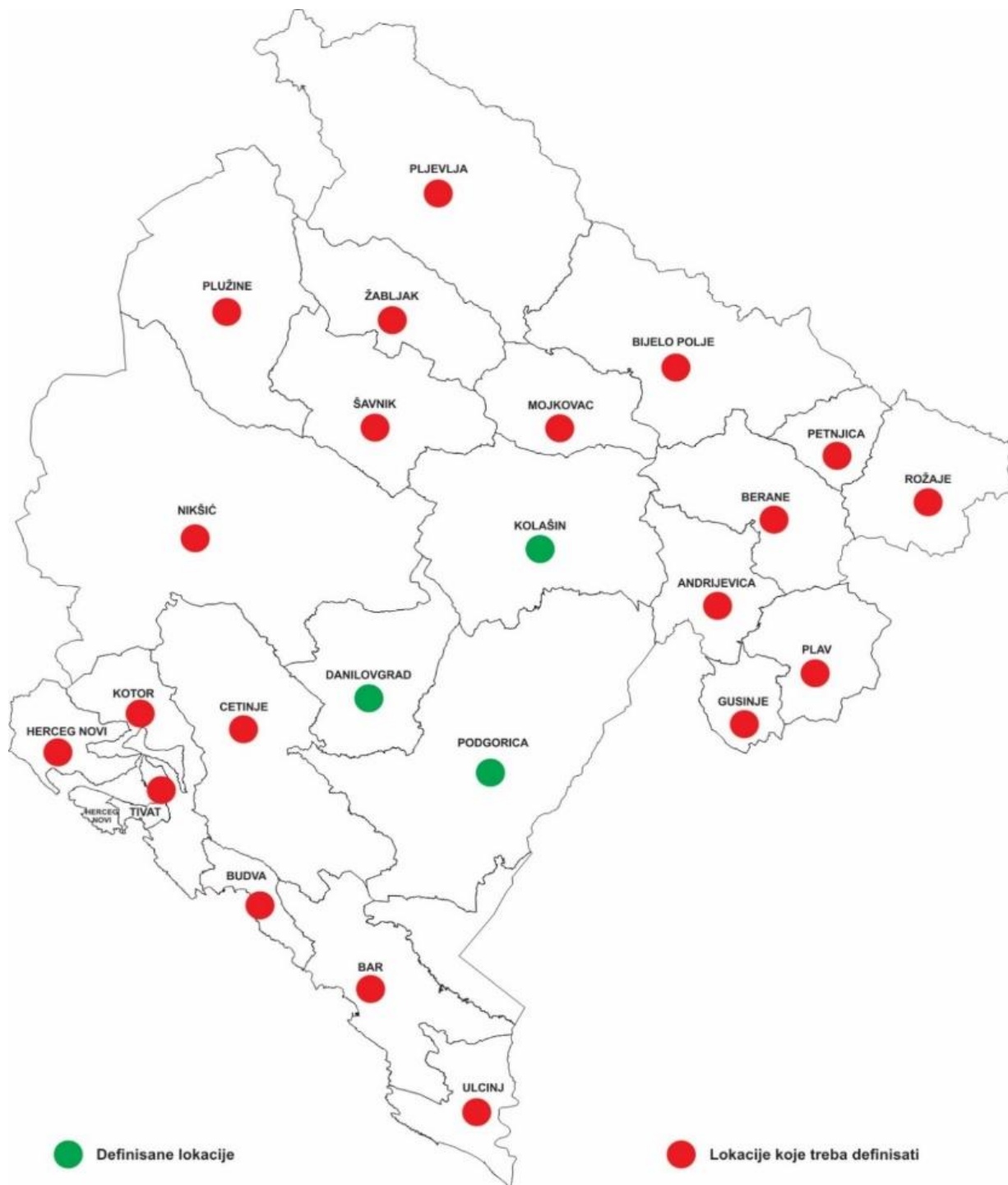
Direktiva Evropske Unije jasno propisuje obavezu za države članice, što znači i za Crnu Goru da u narednom periodu do 2035. godine najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada pripremi za ponovnu upotrebu i recikliranje. Takođe se predlaže da se drobljeni i samljeveni neopasni otpad iskoristi za pokrivanja deponija komunalnog otpada inertnim materijalom umjesto da se troši neki drugi materijal iz prirode.

Prijedlog teksta novog Zakona o upravljanju otpadom, kao i odredbe Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata u cjelosti propisuju način upravljanja neopasnim građevinskim i otpadom od rušenja. Kako je u količinama građevinskog otpada najveće učešće inertnog otpada i kako ovaj otpad najvećim dijelom nastaje od aktivnosti sprovedenih na lokalnom nivou, u prijedlogu teksta novog Zakona o upravljanju otpadom predviđeno je da su jedinice lokalne samouprave odgovorne za stvaranje uslova za upravljanje ovim vrstama otpada. Detaljniji zahtjevi u tom pogledu, dati su u Pravilniku o postupanju sa građevinskim otpadom, načinu i postupku prerade građevinskog otpada, uslovima i načinu odlaganja cement azbestnog građevinskog otpada („Službeni list CG“, broj 50/12).

Prema podacima navedenim u godišnjem Izvještaju o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom za 2013. godinu, nijedna opština nije uspostavila upravljanje građevinskim i otpadom od rušenja na način koji obezbeđuje evidenciju tokova ovih vrsta otpada. Prema istom Izvještaju za 2012. godinu, njih 14 od 21 nije uopšte definisalo lokacije za odlaganje građevinskog otpada, već se isti odlaže na neuređenim odlagalištima komunalnog otpada.

Zbog toga je neophodno odrediti lokaciju za obradu građevinskog otpada u svakoj od 23 jedinice lokalne samouprave, a u što skorijem vremenskom periodu započeti odlaganje ove vrste otpada na propisan način koji, između ostalog, zahtijeva redovno evidentiranje podataka o količinama koje se obrađuju. Razmotriti mogućnost prerade građevinskog neopasnog otpada, kako bi se ova vrsta otpada pripremila za ponovnu upotrebu.

Na slici 6 je prikazana mapa sa zvanično definisanim lokacijama za odlaganje neopasnog građevinskog otpada i lokacijama koje treba definisati u lokalnim zajednicama.

Kartogram 10.21.6. Mapa sa zvanično definisanim lokacijama za odlaganje neopasnog građevinskog otpada i lokacijama koje treba definisati u lokalnim zajednicama (predloženi concept)

Sa slike 10.21.6. se vidi da je veoma mali broj opština (svega 3 opštine) definisao lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada, dok njih 20 još uvijek nema opredijeljenu lokaciju za odlaganje neopasnog građevinskog otpada. Zbog toga je koncept plana da u narednom periodu sve lokalne samouprave odrede, u skladu sa zakonskim propisima, adekvatne lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada, sa fokusom na njegovu preradu.

Upravljanje otpadnim gumama i gumeno-tehničkom robom u periodu 2020-2040. godina

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom i predlogom novog Zakona, kao i Uredbom o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadnih guma i rada toga sistema, u narednom periodu 2020-2040. godina, predlažemo da se u Crnoj Gori izgrade 3 (tri) postrojenja za obradu otpadnih guma. Uzimajući u obzir da je „otpadna guma“ istrošena, uništena ili odbačena guma čiji je rok istekao, potrebno je u skladu sa najvišim EU standardima riješiti pitanje sakupljanja, transportovanja i obrade automobilskih guma i gumeno-tehničke robe.

Na slici 7 je prikazana mapa sa predloženim lokacijama centara za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe.

Kartogram 10.21.7. Mapa sa predloženim lokacijama centara za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe (predloženi koncept)

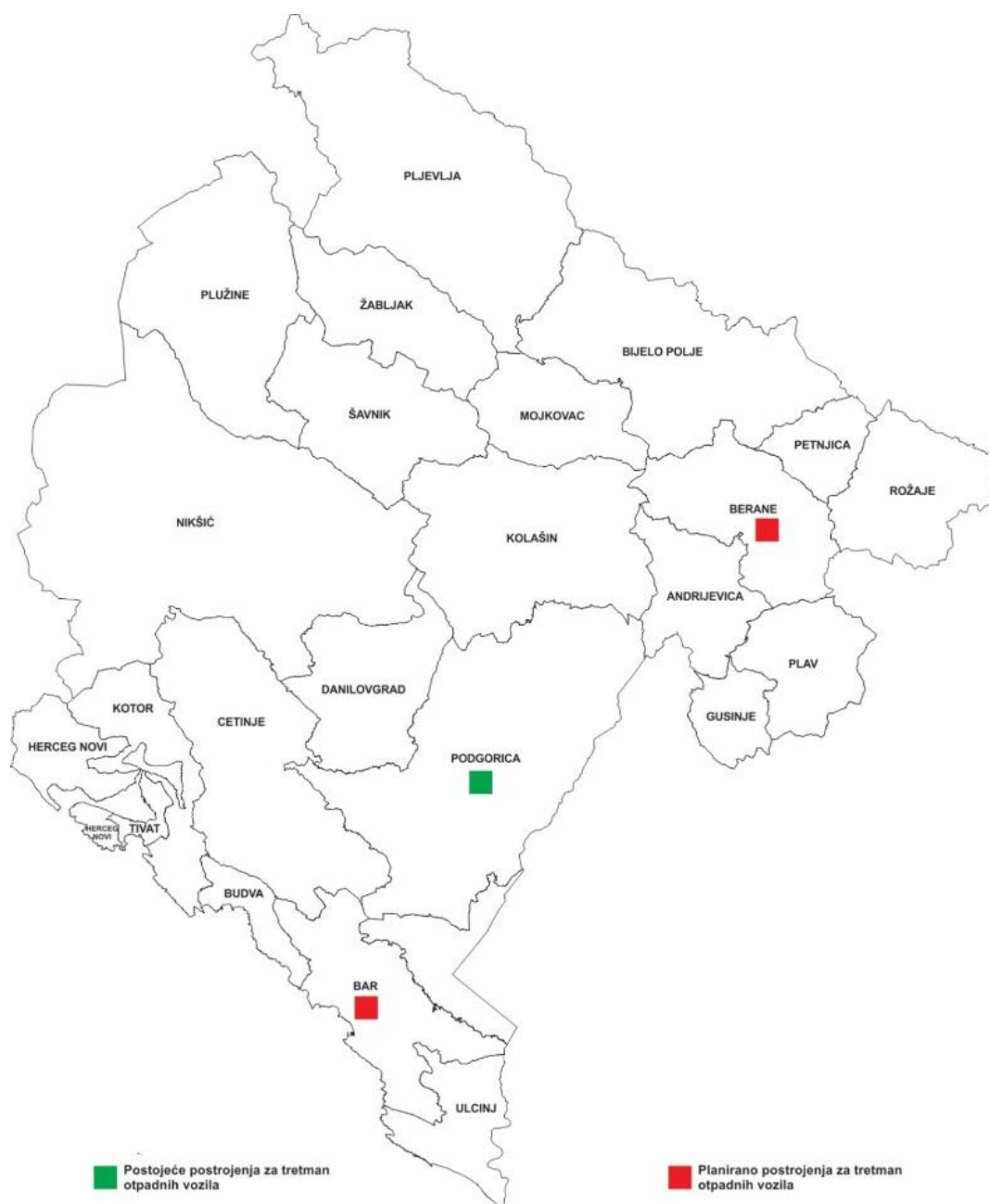
Sa slike 10.21.7. se vidi da je predloženo da se u Baru, Podgorici i Bijelom Polju izgrade centri za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe.

Upravljanje otpadnim vozilima

U skladu sa procjenama iz DPUO, predviđena godišnja količina otpadnih vozila se procijenjuje na oko 30% od vozila koja su po prvi put registrovana u toj godini na teritoriji Crne Gore. Prema podacima MONSTAT-a (Godišnja statistika saobraćaja, skladištenja i veza za 2017. godinu) prvi put se godišnje u Crnoj Gori registrovalo 18.897 vozila (u 2016. godini), odnosno 21 878 vozila (u 2017. godini). Porast broja vozila će se nastaviti u periodu do 2040. godine, kako ukupan broj, tako i broj vozila koja se po prvi put registruju.

Ukoliko se uzme u obzir da je prosječna masa vozila oko 1,2 t, ukupna količina otpadnih vozila u 2040. godini iznosiće oko 10.200 t/god (što odgovara brojcima od oko 8.500 otpadnih vozila godišnje).

Na slici 8 prikazana je mapa sa postojećim i predloženim lokacijama planiranih postrojenja za tretman otpadnih vozila u Crnoj Gori.

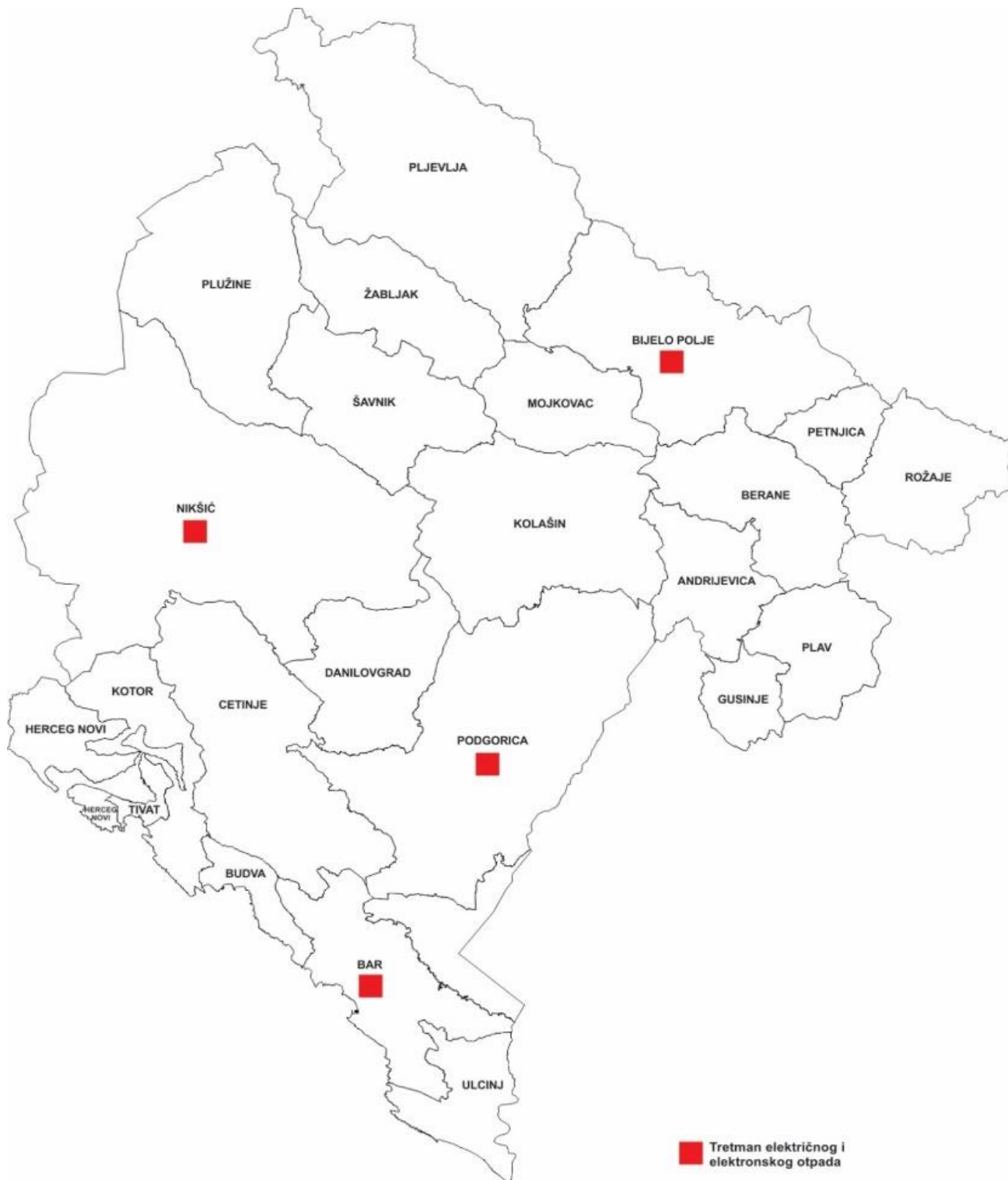

Kartogram 10.21.8. Mapa sa postojećim i predloženim lokacijama planiranih postrojenja za tretman otpadnih vozila u Crnoj Gori (predloženi koncept)

Sa slike 10.21.8. se vidi da predloženi koncept obuhvata izgradnju dva nova postrojenja za tretman otpadnih vozila u Baru i Bijelom Polju, uz već postojeće postrojenje u Podgorici.

Upravljanje otpadom od električnih i elektronskih proizvoda

Saglasno projekcijama prikazanim u DPUO do 2020. godine, predviđa se da godišnja količina otpada od električnih i elektronskih proizvoda iznosi 7 do 12 kg/stanovniku. Na bazi procijenjenog broja stanovnika u 2040. godini, količina ove vrste otpada iznosiće oko 6.700 t/god. Na sljedećoj slici prikazane su predložene lokacije postrojenja za obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda.

Kartogram 10.21. 9. Mapa sa predlogom postrojenja za prihvata i obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda u Crnoj Gori (predloženi koncept)

Sa slike 10.21.9. se vidi da predloženi koncept obuhvata četiri lokacije (Bar, Podgorica, Nikšić i Bijelo Polje), u okviru kojih bi se izgradila postrojenja za prihvat i obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda koji nastaje na teritoriji Crne Gore.

Upravljanje otpadnim baterijama i akumulatorima

U slučaju baterija i akumulatora, računa se da se na godišnjem nivou generiše 0,05 do 0,1 kg/stanovniku (prema DPUO do 2020. godine), što za ukupno područje Crne Gore u 2040. godini iznosi oko 50 t/god. Obradivači PPCG-a predlažu da se sakupljanje i dalja obrada otpadnih akumulatora i baterija može obavljati na istim lokacijama na kojima se vrši obrada otpada od električnih i elektronskih proizvoda.

Otpad u moru

Strateški ciljevi razvoja

Analiza nacionalne zakonske regulative u Crnoj Gori, a koja se specifično odnosi na otpad u moru i otpad na plažama pokazala je da ne postoje pravni instrumenti koji zabranjuju odbacivanje čvrstog otpada direktno u more i priobalje, osim Zakona o spriječavanju zagađenja mora sa plovila (Sl list CG 20/11, 26/11, 27/14).

Neophodna je izmjena i dopuna zakonske regulative u Crnoj Gori u cilju smanjenja količine otpada koji dospjeva u more i priobalje, zaštite životne sredine mora i očuvanja prirodnih vrijednosti područja.

Nakon analize praksi razvijenijih zemalja, ali i onih manje razvijenih ali osvješćenih po pitanju problematike otpada generalno, usklađivanje zakonske regulative sa zahtjevima EU direktiva i preporuka međunarodnih konvencija i Strategija treba uraditi što jednostavnije, odnosno termin „otpad u moru“ uvrstiti u jedan sektor (sektor upravljanja otpadom) i olakšati primjenu mjera i definisanje institucionalne odgovornosti u zemlji.

Prije uspostavljanja mjera upravljanja otpadom na plažama i morskoj sredini, neophodno je postaviti ciljeve i prioritete, uzimajući u obzir nacionalni i regionalni politički i socio-ekonomski kontekst. S obzirom na situaciju u Crnoj Gori, odnosno na nepostojanje zakonske regulative koja reguliše pitanje otpada u moru, realno je predložiti i za početak sprovesti manje stroge ciljeve i mjere.

Dalje, neophodno je uspostavljanje mehanizama za praćenje stanja (monitoringa) i to dogoročnog, ali i dodatno obrazovanje i obuka ljudi koji će biti odgovorni u sistemu upravljanja (posebno u kontroli) i implementaciji relevantnih praksi.

U okviru GEF projekta iz 2021, obrađen je ekološki cilj 10 (deskriptor 10 MSFD), koji propisuje obavezu postizanja dobrog ekološkog stanja na način da otpad na obali i u moru ne utiče nepovoljno na obalni i morski ekosistem. U ocjeni ekološkog stanja morskog ekosistema Bokotorskog zaliva i otvorenog mora crnogorskog primorja sa aspekta stanja količine, vrste i prostorne distribucije otpada u moru, u okviru EO10 relevantna je primjena usaglašenih indikatora ekosistemskog pristupa, koji se odnose na trendove u količini otpada ispranog ili deponovanog na obali, trendove količine otpada u vodenom stubu, uključujući mikroplastiku i otpad na morskom dnu i trendove količine otpada koji je progutan ili u koji su se zapetljali morski organizmi, posebno morski sisari, ptice i kornjače.

Kada je u pitanju otpad na plažama, COP 19 Barselonske konvencije i njenih protokola usvojio je u februaru 2016. godine ciljeve smanjenja otpada za glavne stavke u kategorizaciji sa posebnim naglaskom na otpad na plažama (smanjenje od 20% do 2024.). Kada govorimo o otpadu na morskom dnu, sredinski cilj je da stanje bude stabilno (u odnosu na procijenjeno dobro sredinsko stanje po državama), odnosno da dođe do smanjenja količine otpada od maksimalno 10% u roku od 5 godina, t.j. da procenat smanjenja u navedenom roku bude statistički značajan.

Analiza i procjena količine i vrste otpada koji se proguta i/ili u koji se upletu morski organizmi (posebno morske kornjače), kao i količina i vrsta otpada u bioti zahtijeva takođe statistički značajno smanjenje u cilju postizanja dobrog sredinskog stanja, ali bez navedenih rokova u dostizanju cilja.

Detaljna analiza i opis nacionalnih, međunarodnih i regionalnih instrumenata koji se bave problematikom otpada u moru predstavljaju reprezentativan prikaz širokog spektra relevantnih instrumenata. Dodatno postoje brojni dokumenti, primjeri dobrih praksi, rezultati međunarodnih projekata itd., što upućuje na činjenicu da postoji osnovan okvir za rješavanje problema otpada u moru i neophodnost za uspostavljanje mjera upravljanja.

Mjere upravljanja neophodno je podijeliti u nekoliko najvažnijih kategorija:

1. Prevencija
2. Smanjenje
3. Uklanjanje

4. Promjena obrazaca ponašanja

Opšti ciljevi

Potrebno je izmijeniti zakonsku regulativu u Crnoj Gori kako bi se smanjila količina otpada koji dospijeva u more i priobalna područja, zaštitila morska sredina i očuvale prirodne vrijednosti područja.

U Zakon o upravljanju otpadom uvrstiti pojam „otpad iz mora“ kao posebnu kategoriju otpada, te urediti posebne mjere donošenjem podzakonskog akta (Pravilnika) kojim bi se bliže definisali uslovi i mjere za sprovođenje politike upravljanja otpadom iz mora.

S obzirom na važnost sektora ribarstva u rješavanju problema otpada u moru, I. u Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi takođe uvesti pojam „otpad iz mora“ i zabraniti bilo kakvo odlaganje čvrstog otpada (uključujući stari i/ili oštećeni otpad, ribolovne alate I sl), i još važnije, zabraniti vraćanje otpada u more nakon redovitih ribolovnih aktivnosti. To je od izuzetne važnosti jer se tokom redovnog ribolova “ulovi” ogromna količina otpada koji se zbog nedostatka prostora na brodovima, nedostatka radne snage za odvajanje i selekciju otpada, kao i značajnog gubitka vremena, vraća natrag u more.

Posebni ciljevi

- Izraditi Plan za smanjenje količine otpada u moru
- Spriječiti dotok i/ili smanjiti količinu dotoka otpada putem rijeka i glavnih bujičnih tokova u more.
- Minimalizovati zagađenje rijeka čvrstim otpadom kako bi se smanjili uticaji otpada u moru i pritisci na morski ekosistem.
- Osigurati odgovarajuću podršku razvoju i sprovođenju programa praćenja čvrstog otpada odloženog na dnu mora, kao i u sprovođenju akcija čišćenja, uključujući razvoj naučno-istraživačkih projekata, ispitivanja mikroplastike u vodi i njenog uticaja na morski ekosistem.
- Sprovoditi programe redovnog uklanjanja i zpravnog zbrinjavanja žarišta morskog otpada
- Omogućiti potpuno operativan nacionalni monitoring program otpada u moru, pružajući procjenu uticaja otpada iz mora na sub-regionalnom nivou.
- Sprovoditi nacionalne kampanje čišćenja podmorja od otpada (posebno u već definisanim žarištima); učestvovati u međunarodnim kampanjama i programima čišćenja obale; primjenjivati dobre prakse definisane kroz međunarodne preporuke i Planove na nivou Sredozemnog mora.

Prioritetni ciljevi

- Izmijeniti zakonsku regulativu u Crnoj Gori kako bi se smanjila količina otpada koji dospijeva u more i priobalna područja, zaštitila morska sredina i očuvale prirodne vrijednosti područja.
- Omogućiti potpuno operativan nacionalni monitoring program otpada u moru, pružajući procjenu uticaja otpada iz mora na sub-regionalnom nivou.
- Definirati granične vrijednosti za sve kategorije otpada (plutajući otpad, otpad na morskom dnu, otpad na plažama, mikroplastika), u skladu sa preporukama Okvirne Direktive o Morskoj Strategiji za područje EU (EU MSFD) i Integralnog Programa Monitoringa i procjene (IMAP) za područje Sredozemnog mora.

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana

U cilju dostizanja dobrog sredinskog stanja morskog ekosistema, Crna Gora se zajedno sa ostalim zemljama Evropske Unije obavezala za sprovođenje Okvirne Direktive o Morskoj Strategiji (“Marine Strategy framework Directive”- EU 2008/56/EC). MSFD je ekološki stub evropske pomorske politike osmišljen radi uspostavljanja okvira za održivo korišćenje evropskih morskih voda. MSFD ima za cilj postizanje dobrog stanja životne sredine (GES) morskih voda EU do 2020. godine. Za one države koje nisu definisale kriterijume i standarde za postizanje dobrog stanja životne sredine do 2020. godine, iste to moraju učiniti prilikom početne procjene stanja životne sredine; utvrditi ciljeve, programe praćenja stanja i predlog mjera za svaku oblast definisanu kroz MSFD. Kako bi se državama članicama pomoglo u tumačenju značenja GES-a u praksi, Direktiva u Prilogu I MSFD (Anex I) navodi jedanaest kvalitativnih deskriptora koji opisuju kako će izgledati životna sredina postizanjem GES-a. Među navedenim deskriptorima, deskriptor 10 odnosi se na problem otpada u moru. MSFD zahtijeva od država članica EU da osiguraju da "svojstva i količine otpada u moru ne štete obalnoj i morskoj sredini".

Indikatori za praćenje stanja otpada u moru mogu se podijeliti na:

- **Indikator 1:** Trendovi količine otpada koji su dospjeli (deponovani) na obalu uključujući analizu sastava, prostorne distribucije i, gdje je moguće izvora zagađenja.
- **Indikator 2:** Trendovi količine otpada u vodenom stubu (koloni), uključujući mikroplatinu i otpad na morskom dnu.
- **Indikator 3:** Trendovi količine otpada koji je progutan ili u koji su se zapetljali morski organizmi, posebno morski sisari, ptice i kornjače

Svi pomenuti indikatori kompatibilni su sa IMAP indikatorima (IMAP – „Integrated Monitoring and Assessment Programme“) koji su usklađeni sa zahtjevima Barselonske konvencije i brojnim međunarodnim protokolima. Svaki indikator ima svoje minimalne, maksimalne i preporučene vrijednosti koje su neophodne za dostizanje dobrog stanja životne sredine kada je u pitanju otpad u moru.

Napomena: Nakon Analize postojećeg stanja dat je Koncept plana koji će se razraditi u Nacrtu plana. Koncept plana biće dopunjen sa preporukama za budući način upravljanja otpadom i konkretnim predlozima koji se dostave.

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana u oblasti Upravljanje otpadom

Opis	Indikator
Količina proizvedenog komunalnog otpada	SDG 11.6 SDG 12.5
Količina proizvedenog industrijskog otpada	SDG 12.4
Količina proizvedenog opasnog otpada	SDG 12.4
Godišnja stopa rasta generisanog otpada	SDG 12.5
Količina tretiranog i odloženog komunalnog otpada u odnosu na količinu proizvedenog komunalnog otpada	SDG 12.5
Količina proizvedenog industrijskog otpada	SDG 12.5
Procenat prerađenog industrijskog otpada	SDG 12.5
Procenat prikupljenog otpadnog materijala (staklo, papir, metal i plastika) pripremljen za ponovnu upotrebu i reciklažu	SDG 12.5
Procenat neopasnog građevinskog otpada koji je pripremljen za ponovnu upotrebu	SDG 12.5
Količina sekundarno izdvojenih komponenti otpada	SDG 12.5
Broj reciklažnih centara i reciklažnih dvorišta	SDG 12.5
Količina biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada	SDG 12.5

SDG 11.6. - Do kraja 2030. smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu mjeren po glavi stanovnika, između ostalog i tako što će se posebna pažnja posvetiti kvalitetu vazduha i upravljanju otpadom na opštinskom i drugim nivoima.

SDG 12.4. - Do kraja 2020. postići ekološki ispravno upravljanje hemikalijama i svim oblicima otpada tokom čitavog njihovog upotrebog ciklusa, u skladu sa dogovorenim međunarodnim okvirima, i značajno smanjiti njihovo ispuštanja u vazduh, vodu i zemljište kako bi se što više umanjili njihovi negativni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

SDG 12.5. - Do kraja 2030. značajno smanjiti generisanje otpada tako što će se sprječavati ili smanjivati njegovo generisanje, odnosno tako što će se otpad prerađivati i ponovo upotrebljavati.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Ciljevi zaštite životne sredine mora

U Analizi postojećeg stanja je posebno ukazano na ranjivost morske sredine Bokokotorskog zaliva.

Najznačajniji ciljevi razvoja su:

- Sprovođenje procedure zaštite dijela mora na području Kotorsko-Risanskog zaliva (Dražin vrt i Sopot) zbog nalazišta vrijednih koraligenih zajednica;
- Ograničavanje uzgoja ribe na području zaliva;
- Zajednica podvodnih livada Posidonije na lokalitetima Dobrota, Igalo – Njivice, Meljine i Mamula-Luštica;
- Zaštita područja akvatorijuma ispred Tivatskih solila kao područja ispred već nacionalno zaštićenog područja;
- Tretiranje Kotorskog i Tivatskog zaliva kao područja od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mlađi;
- Zaštita peloida i ljekovitog blata u Igalskom zalivu zbog posebnosti i jedinstvenosti mineralnog blata koje se koristi u ljekovite svrhe;
- Zaštita i unaprijeđenje uzgajališta školjki na postojećim lokacijama i razvoj uzgoja na lokacijama koje su utvrđene kao pogodne za razvoj marikulture.
- Razvoj „plavog rasta“ u skladu sa EUSAIR Strategijom.
- Analiza uticaja kruzing turizma na ekosistem mora – predlog smjernica i mjera zaštite

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana:

Kada je u pitanju morska sredina Bokokotorskog zaliva, indikatori za praćenje realizacije plana definišu se za svaku oblast posebno (npr. stepen biodiverziteta, prisustvo i brojnost invazivnih ili alohtonih vrsta morskih organizama, broj i veličina zaštićenog područja u moru, intenzitet sprovođenja mjera sanacije i/ili revitalizacije degradiranog priobalnog dijela mora, stepen eutrofikacije, količina i prostorna distribucija otpada u moru, bogatstvo ribarstvenih resursa, itd).

Ciljevi zaštite prirode

Glavni ciljevi zaštite prirode odnose se na povećanje površine pod nekim oblikom zaštite, pri čemu se teži očuvanju biodiverziteta u svim njegovim oblicima, uz omogućavanje odvijanja lokalnog i regionanog razvoja zasnovanog na održivom korištenju prirodnih resursa.

U cilju daljeg uvećanja kvaliteta i obima zaštite, treba nastaviti sa ustanovljavanjem novih zaštićenih područja prirode, revizijom statusa postojećih područja pod zaštitom, imenovanjem upravljača i izradom planova upravljanja. Prilikom proširenja postojeće mreže zaštićenih područja prirode treba posebnu pažnju obratiti na socioekonomski aspekt, posebno prava (svojine) lokalnog stanovništva.

Do 2025. godine treba uspostaviti ekološku mrežu (Natura 2000), a do 2030. godine mreža zaštićenih područja treba da pokriva minimum 17% teritorije Crne Gore od čega će marinska područja zauzimati najmanje 10%.

Usluge ekosistema predstavljaju poseban aspekt zaštite prirode, jer upravo one predstavljaju sponu između biodiverziteta i ljudske dobrobiti. Ekosistemski pristup u zaštiti je u svijetu norma, jer se na taj način nabolje čuvaju funkcije ekosistema koje obezbjeđuje biodiverzitet a koje se prevode u dobra i usluge koje ljudi koriste, kao i održava otpornost ekosistema na različite oblike stresa - bilo antropogenog ili prirodnog. Ovo je naročito bitno u kontekstu klimatskih promjena, gdje se očekuje povećana učestalost ekstremnih vremenskih nepogoda, požara, kao i u kontekstu sve većih potreba narastajuće ljudske populacije.

Projekcija zaštite prirode

Rezervati prirode

- Područja rezervata prirode koji su u sastavu Nacionalnih parkova treba da bude analizirana, revidovana i kategorisana u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode.
- Revizija Posbnog rezervata prirode (specijalni florističko-faunistički rezervat) Tivatska solila radi usaglašavanja nacionalne kategorije zaštite i usaglašavanja sa IUCN kategorijama upravljanja.

Nacionalni Parkovi

- Formiranje Nacionalnog parka "Orjen" (realizacija predloga PPCG 2008 - 2020). U toku je procedura revizije/uspostavljanja Parka prirode „Orjen“ koji teritorijalno pripada opštini Herceg Novi. Potrebno je proširiti granicu na područje Opštine Nikšić i novouspostavljeni Nacionalni park u trilateralnoj saradnji povezati sa područjima Orjena i Sniježnice u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.
- Povezivanje Nacionalnog parka "Prokletije" sa nacionalnim parkovima u Albaniji ("Thethi" i "Lugina e Valbonë") i Kosovu ("Bjeshkët e Nemuna") u okviru Projekta prekograničnog upravljanja zaštićenim područjima.
- Proširenje granica Nacionalnog parka "Skadarsko jezero" na područje Šaskog jezera i delte Bojane i/ili na park prirode Rumija (realizacija predloga PPCG 2008 - 2020).
- Povezivanje Nacionalni park "Biogradska gora" sa Parkom prirode "Komovi" (realizacija predloga PPCG 2008 - 2020).

Parkovi prirode

- Urađena je Studija zaštite za zaštićeno područje „Gornji tok rijeke Čehotine“ (Agencija za zaštitu životne sredine, 2022.) i donijet Nacrt Odluke o proglašavanju zaštićenog područja park prirode "Gornji tok rijeke Čehotine" (1.326,87 ha). Površina zaštitnog pojasa iznosi 2.782,71 ha.
- Park prirode "Orjen" na teritoriji opštine Herceg Novi je upisan u Registar zaštićenih prirodnih dobara 2018. godine. Postupak revizije ovog područja je u toku. Predložena površina za zaštitu je 15.027 ha.
- Realizacija predloga PPCG 2008 – 2020: Rumija, Sinjajevina (2017. urađena studije zaštite), Ljubišnja, Turjak sa Hajlom i novih inicijativa
- Predlozi na osnovu novih saznanja: Vrmac, Visitor sa Zeletinom i Prekornica.

Spomenici prirode i Predjeli izuzetnih odlika

- Područja za stavljanje pod ovu vrstu zaštite su predmet niže planske dokumentacije. Upravljanje se vrši na lokalnom nivou.

Marinska zaštićena područja

- Područja značajnih morskih staništa (habitata) koja predstavljaju potencijalna morska zaštićena prirodna dobra identifikovana su na sljedećim lokalitetima: Luštica (od Mamule do rta Mačka), Zona od rta Volujica do Dobrih Voda, Zona uvale Valdanos do Velike uvale, i Seka Đjeran sa južnim dijelom zone ispred Velike plaže do ušća Bojane.

Ekološka mreža

- Uspostavljanje područja ekološke mreže radi zaštite i očuvanja značajnih stanišnih tipova i vrsta od interesa za Crnu Goru i Evropsku uniju (Natura 2000) odvijaće se u skladu realizacijom projekta “Uspostavljanje Nature 2000 u Crnoj Gori”. Do 2025. godine treba stvoriti preduslove za formalno uspostavljanje ekološke mreže.
- Shodno “Akcionom planu za ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 27 - životna sredina i klimatske promjene”, potrebno je obezbijediti zaštitu prepoznatih značajnih područja sa aspekta vrijednosti biodiverziteta (potencijalna EMERALD, IPA, IBA), kroz Prostorni plan Crne Gore ova područja se moraju adekvatno tretirati u smislu smjernica zaštite i izbjegavanja konflikata planiranja sa potrebama njihove zaštite. Projektom “Uspostavljanje Emerald mreže u Crnoj Gori“ identifikovana su i kandidovana 32 Emerald sajta - područja (oblasti) od posebnog interesa za očuvanje (ASCI - Areas of Special Conservation Interest): Kotorsko-Risanski zaliv, Platomuni, Ostrvo Katići sa Donkova i Velja seka, Tivatska Solila, Buljarica, Brdo Spas, Plaža Pećin, Orjen, Lovćen, Rumija, Velika plaza i Solana, Šasko jezero - Rijeka Bojana - Knete - Ada, Skadarsko jezero, Čemovsko polje, Pećina u Đalovića klisuri, Rijeka i kanjon Cijevne, Kanjon Male rijeke, Kanjon Mrtvice, Komarnica, Ostatak kanjona Pive, Golija i Ledenice, Komovi, Durmitor, Bjelasica, Visitor sa Zeletinom, Prokletije, Hajla, Sinjajevina, Bioč - Maglić i Volujak, Ljubišnja, Dolina Lima i Dolina Čehotine.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

Realizacija planskih ciljeva pratiće se preko utvrđenih indikatora:

- Površina (ha) i % teritorije pod nacionalnom zaštitom (na kopnu i u moru)
- Površina (ha) i % teritorije Natura 2000 staništa
- Preklapanje Natura 2000 i nacionalno zaštićenih područja (površina – ha)
- Broj i % zaštićenih područja sa upravljačem i planom upravljanja
- Zastupljenost tipova ekosistema (ecosystem coverage, prema Corine LC)
- Reprezentativnost tipova ekosistema u sistemu zaštićenih područja.

Preporuke i indikatori za očuvanje biodiverziteta

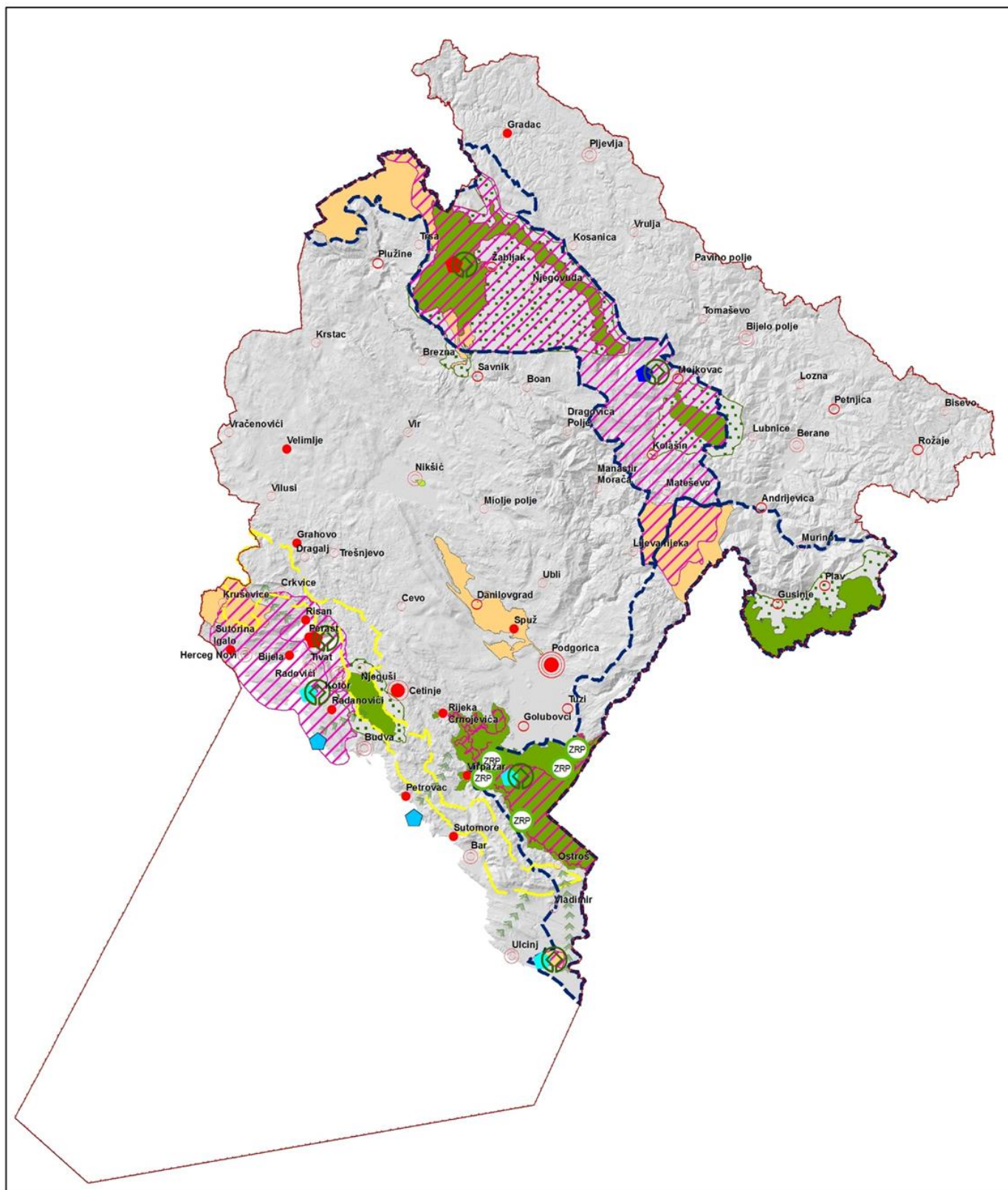
Tokom izrade prostorno-planskih dokumenata posebnu pažnju treba obratiti na:

- Populacije vrsta koje su zaštićene nacionalnom legislativom i onih koje se nalazi na spiskovima međunarodnih konvencija koje je Crna Gora ratifikovala. Treba imati u vidu da ni sve vrste sa pomenutih spiskova nemaju jednak prioritet u procesima zaštite. Populacije nekih vrsta koje su zakonom zaštićene su veoma brojne (npr. *Galanthus nivalis* L. (visibaba), *Orchis morio* L. (mirisni kačunak)), dok su neke zastupljene veoma malim brojem jedinki (*Ophrys lutea* (Gouan) Cav (žuta pčelica).
- Međunarodno značajna staništa, koja se nalaze na Direktivi o staništima, a predstavljaju važnu osnovu za formiranje NATURA 2000 mreže u Crnoj Gori. Posebno treba voditi računa o staništima koja su u Crnoj Gori rijetka i imaju malu površinu, kao i o reprezentativnim sastojinama ostalih tipova NATURA 2000 staništa.

Indikatori

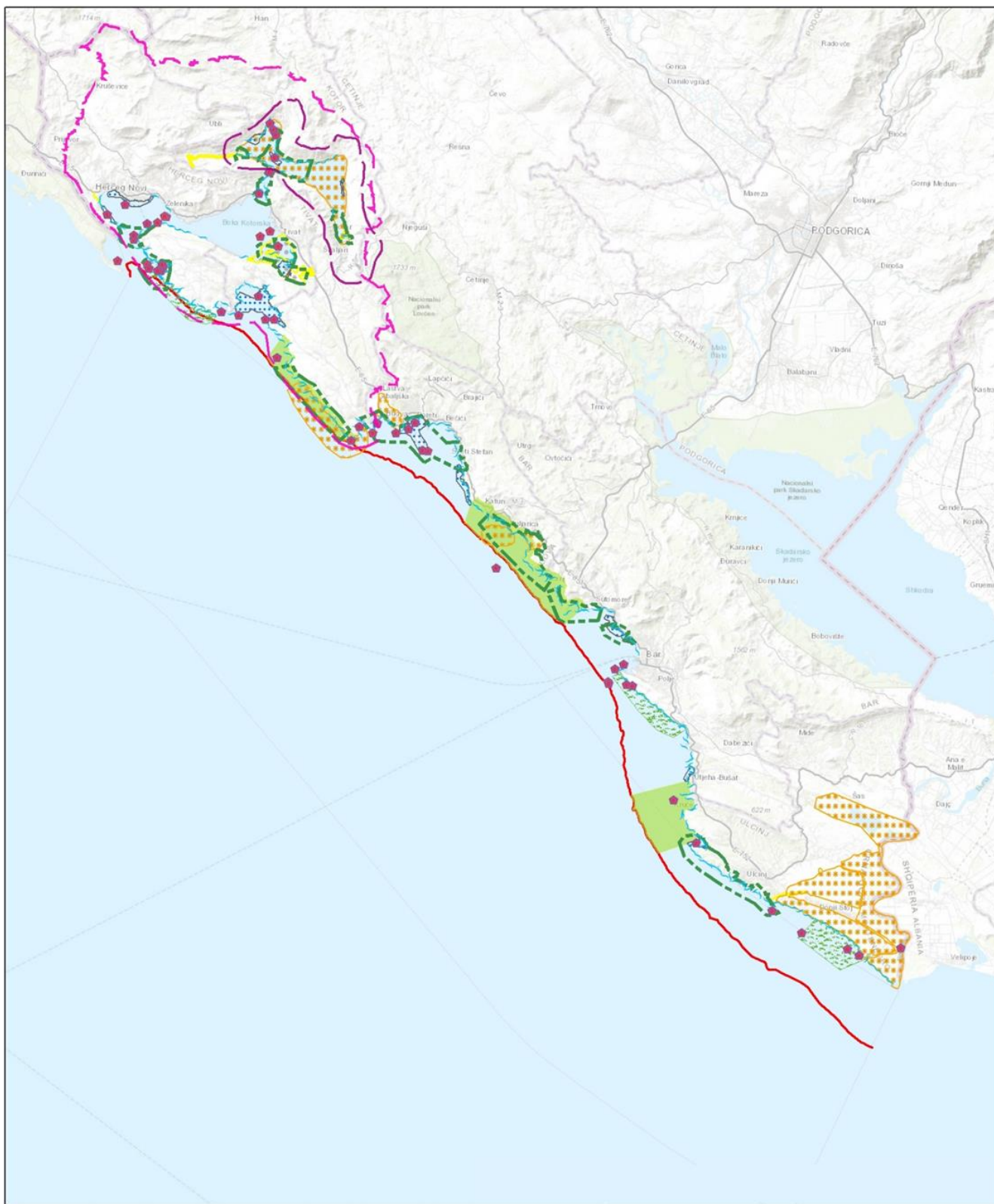
- Broj vrsta koje su zaštićene Zakonom o zaštiti prirode Crne Gore, čije populacije su redukovane prilikom realizacije PPCG.
- Procenat redukcije populacija vrsta koje su zaštićene Zakonom o zaštiti prirode Crne Gore
- Broj vrsta koje su međunarodno značajne, čije populacije su redukovane prilikom realizacije PPCG.
- Procenat redukcije populacija međunarodno značajnih vrsta prilikom realizacije PPCG.
- Broj biljnih vrsta koje je neophodno dodati na spisak zaštićenih, zbog realizacije PPCG.
- Broj vrsta kojima je promijenjena IUCN kategorija ugroženosti zbog realizacije PPCG.
- Broj međunarodno značajnih staništa čije su površine devastirane zbog realizacije PPCG.
- Površine međunarodno značajnih staništa (staništa koja se nalaze na spisku Direktive o staništima) koje su devastirane.

Kartogram 10.23.1. Zaštićena područja na kopnu

Granice	Zakonom zasticena područja	Zaštićeni lokaliteti
Granica PPCG	Međunarodno zaštićena područja	Posebni rezervat prirode
Granica Crne Gore	Nacionalni park	Međunarodno zaštićena područja
Mreža naselja	Park prirode	Ramsarsko područje
Centar državnog značaja	Posebni rezervat prirode	UNESCO - Rezervat biosfere (MAB)
Državni centar posebnog značaja	Predio izuzetnih odlika	UNESCO - Svjetska baština
Centar regionalnog značaja	Rezervat prirode	Katic i Platamuni
Centar opstinskog značaja	Zaštitna zona oko NP	
Značajni lokalni centar	Nacionalni bio-koridori	
Lokalni centar	Regionalni bio-koridori	
	Zeleni koridori na Primorju	

Kartogram 10.23. 2. Zastićena područja na moru

LEGENDA

Kulturna bastina

- Međunarodno zaštićena područja - UNESCO
- Međunarodno zaštićena područja - UNESCO- bafer zona
- Lokaliteti podmorske kulturne bastine

Vrijedni predjeli

- Predione cezure
- Sira područja zaštite značajnih morskih predjela

Prirodna bastina

- Zasticena područja park prirode
- Zasticena područja poseban rezervat prirode
- Područja vrijednih morskih stanista
- Područja potenc vrijednih stanista
- Predložena Emerald područja

Koncept usluga ekosistema na značaju dobija 2005. godine sa objavljivanjem UN dokumenta Milenijumska procjena ekosistema (Millenium Ecosystem Assessment, MEA) čiji je cilj bio da procijeni posljedice promjena u ekosistemima po čovjeka. Ovim dokumentom je prepoznat i definisan spektar usluga ekosistema, koje se mogu svrstati u četiri kategorije:

Usluge snabdijevanja – direktna dobra koja čovjek ima od prirode, kao što su hrana i hrana za životinje (iz agroekosistema ili prirodnih stanista), voda za piće, vlakna, gorivo, biohemijske supstance, građa i materijali.

Usluge regulacije – se odnose na koristi kao što su prečišćavanje vode, vazduha i zemljišta, regulacija klime, sprečavanje erozije i poplava, regulacija štetocina i patogena, oprašivanje.

Kulturne usluge – nematerijalne koristi koje se ogledaju u tome da priroda pruža mogućnosti za rekreaciju, turizam, estetski užitak, edukaciju, nauku, osjećaj identiteta i pripadnosti.

Usluge podrške – procesi koji omogućavaju sve ostale usluge, kao što su primarna produkcija kroz fotosintezu, kreiranje zemljišta, kruženje vode i nutrijenata.

MEA je poslala jasnu poruku da čovjek direktno i indirektno zavisi od uticaja ekosistema, kao i da ljudska potreba za uslugama koje nam pružaju raste, dok one istovremeno bivaju degradirane ili korištene na neodrživ način. Zbog svega toga, održavanje sposobnost ekosistema da te usluge pružaju postaje ključna potreba društva. Sa ovim dokumentom počinje intenzivnije da se radi na otkrivanju uticaja promjena u ekosistemima na dobrobit pojedinaca i zajednica.

Koncept usluga ekosistema ukazuje da je postizanje kratkoročne ekonomske koristi neodrživ i neracionalan način korištenja prostora i resursa, kao i da zaštita prirode nije luksuz, već ulaganje u budućnost zarad opstanka i dobrobiti ljudi i zajednica u dužem vremenskom roku. Kako ovaj pristup pokušava da usaglasi potrebe zaštite prirode sa potrebama razvoja, on se u sve većoj mjeri integriše u razvojne politike.

Konceptom usluga ekosistema se osim direktnih, identifikuje širi set benefita koje ljudi imaju od prirode. Na taj način se ističe značaj i onih „nevidljivih“ benefita kao što su regulacija erozije, klime, poplava, kulturne usluge itd - koje obično nemaju direktnu monetarnu vrijednost i ne uzimaju se obzir prilikom donošenja odluka, ali i pored toga imaju velikog uticaja na ljudsko blagostanje.

Usluge ekosistema u razvojnoj i sektorskim politikama u Crnoj Gori

Koncept usluga ekosistema je sam po sebi relativno mlad, i tek zadnjih 15-tak godina se njegova teorija razvija i primjenjuje u praksi. Što se Crne Gore tiče, ovaj koncept počinje da se populariše kroz nekoliko studija procjene i evaluacije usluga ekosistema koje su rađene kroz projekte finansirane od strane međunarodnih institucija (studija WWF-a o vrijednostima rijeke Tare iz 2005, procjena Arcadis Ecolas i IEEP o koristima od usklađivanja s pravnom tekovinom iz 2007, studija UNDP i ISSP o ekonomskoj vrijednosti zaštićenih područja u Crnoj Gori iz 2011, studija UNDP-ja o mehanizmima uvođenja održive ekonomije biodiveziteta i plaćanja usluga ekosistema iz 2013 i druge).

Uvođenje koncepta u sektor zaštite prirode u Crnoj Gori je stoga inicirano od strane međunarodne zajednice, ali je zahvaljujući navedenim studijama koncept počeo da se integriše u nacionalni zakonodavni i strateški okvir. Tako su one definisane Članom 61 Zakona o zaštiti prirode (Sl.list RCG 054/16) kao vrijednosti određenog ekosistema koje stvaraju direktnu ili indirektnu ekonomsku korist za korisnike ovih usluga. Takođe, Član 19 Zakona o nacionalnim parkovima (Sl.list RCG 39/16) definiše ih kao dodatne radnje i aktivnosti na zaštiti određenog ekosistema u cilju stvaranja direktnog ili indirektnog ekonomskog benefita za korisnike dobara nacionalnih parkova.

Usluge ekosistema su uvedene i u Nacionalnu strategiju održivog razvoja do 2030. godine koja je krovni strateski dokument razvoja Crne Gore²⁵.

I pored ovih pomaka, usluge ekosistema ostaju relativno nevidljive u crnogorskim politikama. Sektorske strategije prepoznaju neke od usluga ekosistema, iako ih eksplicitno ne imenuju. To su uglavnom usluge snabdijevanja koje imaju direktnu ekonomsku vrijednosti i tržišno su valorizovane (npr. biomasa u šumarstvu i energetici). Međutim,

²⁵ *Pojedine mjere Akcionog plana ove Strategije eksplicitno navode usluge ekosistema, čime se njihovoj procjeni, evaluaciji i zaštiti daje na značaju kako generalno, tako i u okviru pojedinih sektora (mjera 3.2.2.1, 3.2.3.7, 3.2.4.10, 4.4.3.2).*

sektorske politike uglavnom zanemaruju one usluge ekosistema, kao što su regulatorne ili kulturne, čija vrijednost se ne može monetarno procijeniti i/ili koje nemaju direktna tržišta.

Uvođenje koncepta usluga ekosistema u prostorno planiranje

Usluge ekosistema do sada nijesu bile inkorporirane u proces prostornog planiranja u Crnoj Gori. Potreba za tim postoji jer da bi bilo koje društvo bilo funkcionalno i otporno na negativne promjene koje su posljedica razvoja, prirodi mora biti dat prostor koji joj je potreban da bi mogla da trajno obezbjeđuje benefite za čovjeka. Takođe, tu je i činjenica da se razvojna politika Crne Gore oslanja upravo na one sektore koji direktno zavise od usluga ekosistema – a to su poljoprivreda, turizam, energetika. Zbog toga, razvoj tih sektora, ali i ukupne privrede, treba da bude povezan sa stanjem ekosistema i njihovim kapacitetom da pruže i održe važne usluge ekosistema.

Zato se ukazuje na potrebu da se kroz planove detaljne razrade sve funkcije u prostoru uzmu u obzir.

I urbane cjeline treba posmatrati kao socio-ekološke sisteme, u kojima će se planiranje izgradnje ukrstiti sa ekologijom u cilju obezbjeđivanja uslova za kvalitetniji život stanovništva, što neminovno podrazumijeva očuvanje usluga ekosistema. To je naročito bitno ako se uzmu u obzir projekcije po kojima će urbano stanovništvo i dalje da raste, stari i bude izloženo sve degradiranijoj životnoj sredini.

Na nivou Crne Gore, treba uraditi procjenu i mapiranje “vrućih tačaka ekosistemskih usluga”, tj. onih oblasti koje generišu širi spektar usluga ekosistema, od kojih koristi ima stanovništvo na regionalnom i nacionalnom (pa i globalnom) nivou. Njihovu identifikaciju treba da prati i definisanje tampon zona oko njih.

Na subnacionalnom nivou, prilikom korištenja bilo kog prostora, treba uvesti obavezu procjene i evaluacije usluga ekosistema. Planovi nižeg reda, treba da inkorporiraju ovaj proces, koji podrazumijeva sljedeće:

1. Identifikaciju i mapiranje usluga ekosistema tog prostora – drugim riječima prepoznavanje svih funkcija tog prostora.
2. Identifikaciju korisnika usluga ekosistema – tj. onih koji od tih usluga imaju koristi, i na koji način bi sprovođenje plana uticalo na njihove djelatnosti i kvalitet života.
3. Procjenu vrijednosti usluga ekosistema – ekonomskih, socijalnih i ekoloških.
4. Identifikaciju kompromisa između održavanja različitih usluga ekosistema, odnosno između dobiti/gubitka pojedinačnih usluga ekosistema.
5. Preporuke za restoraciju ili kompenzaciju usluga ekosistema koje mogu biti degradirane određenom intervencijom u prostoru.

U planovima svih nivoa veći akcenat treba staviti i na zelenu infrastrukturu i ekološke koridore, tj. da stvori pretpostavke za identifikaciju, uvezivanje i zaštitu prirodnih predjela u mrežu kojom se omogućava povezanost ekosistema kroz migracije vrsta i razmjenu gena a time i održavaju funkcije ekosistema koje obezbjeđuju usluge odnosno benefite. Prepoznavanjem vrućih tačaka, tampon zona i koridora kojim su povezane stvoriće se neophodni preduslovi za opstanak ekosistema u mozaiku pejzaža kojima dominira čovjek, a time i za održivo snabdijevanje uslugama ekosistema.

10.23. PREDJELI

Ciljevi i smjernice razvoja

Neophodno je posebno definisati principe, specifične ciljeve i obavezujuće mjere i smjernice razvoja predjela.

- Uvažujući vrijednost i strukturu predjela koncept održivog razvoja nameće se kao jedino prihvatljiv model. Taj koncept podrazumijeva: **održivo korišćenje raspoloživih resursa, uz veoma opreznu i promišljenu zaštitu, njegu i razvoj predjela.** Uključivanje predjela u instrumente prostornog planiranja olakšava obnavljanje čvrstih veza koje tradicionalno postoje između svakog društva i područja na kojem ono živi, jača osjećaj ukorijenjenosti i pripadnosti i tako omogućava ili bar olakšava očuvanje teritorijalne raznolikosti i posebnosti nekog mjesta;
- Umanjenje negativnih uticaja urbanog razvoja na predio i ograničiti buduće i planirane sadržaje na već izgrađena područja, pritom ne širiti naselja;
- Razvoj, očuvanje i unapređenje svih predjela, u skladu sa principima ekološkog planiranja predjela;
- Preduzimanje neophodnih mjera za otklanjanje potencijalnih oštećenja i negativnih uticaja na predio (u vizuelnom, biološkom i drugom pogledu).
- Osigurati očuvanje predionih resursa i karaktera predjela u razvojnim projektima;
- Jedan od najvažnijih činilaca koji utiče na urbani predio - zelena infrastruktura gradova a posebno nove planske intervencije posljednjih decenija koje su u velikoj mjeri narušile ustanovljenu mrežu strateškim planovima. Zelena infrastruktura je strateški planirana mreža prirodnih, poluprirodnih područja i elemenata sistema urbanog zelenila koja se formira u cilju očuvanja biološke raznolikosti i prilagođavanja klimatskim promjenama, pri čemu se unapređuje kvalitet života stanovnika.
- Analizirati uticaj **klimatskih promjena i zelenu infrastrukturu** kao važan činilac u ublažavanju istih.
- Uvažujući vrijednost i strukturu predjela koncept održivog razvoja nameće se kao jedino prihvatljiv model. Taj koncept podrazumijeva: održivo korišćenje raspoloživih resursa, uz veoma opreznu i promišljenu zaštitu, njegu i razvoj predjela. Uključivanje predjela u instrumente prostornog planiranja olakšava obnavljanje čvrstih veza koje tradicionalno postoje između svakog društva i područja na kojem ono živi, jača osjećaj ukorijenjenosti i pripadnosti i tako omogućava ili bar olakšava očuvanje teritorijalne raznolikosti i posebnosti nekog mjesta;
- Planirati sistemsku i stratešku mrežu zelenih pojaseva kao i zelenih infrastrukturnih sistema, sa tipološkim različitim i kvalitetnim zelenim otvorenim prostorima/predjelima i pješačko biciklističkim vezama;
- Planirati formiranje zelenih mreža pejzažnim uređenjem urbanog i ruralnog područja, uz putnu infrastrukturu obale, vodotoke i urbanim javnim područjima;
- Planirati i podsticati očuvanje zelenih područja i kvalitetno pejzažno uređenje na privatnim parcelama;
- Podsticati očuvanje, obnovu i unapređenje predionog karaktera u područjima intenzivnog razvoja;
- Integrisati lokalni predioni karakter (genius locci) i prirodni predio u procese planiranja razvojnih projekata;
- Planirati zelene prostore u cilju očuvanja bioraznovrsnosti u gradskim i van gradskim predjelima kao i linearno prediono povezivanje područja NATURA 2000,;
- Primjenjivati pejzažno arhitektonski pristup u procesu obnove urbanih predjela;
- Razvijati integrativnu zaštitu prirodnog i kulturnog naslijeđa i upravljanje njime, kao regeneratora turističkog i šireg ekonomskog razvoja, odnosno održivog razvoja čitavog područja;
- Očuvanje strukture, obezbjeđenje nesmetanog funkcionisanja prirodnih procesa i zaštita biodiverziteta;
- Zaštititi objekte različite namene sa istorijskim, etnografskim i arhitektonskim vrijednostima;
- Novogradnje planirati na osnovu prethodne izrađene Detaljne studije predjela, zatečenih prostornih mogućnosti, nagiba, obrade terena i stanja životne sredine. Tokom izgradnje minimalno uticati na životnu sredinu;
- Raditi na uređenju ruralnog predjela, naročito njihovih autentičnih tradicionalnih ambijentalnih cjelina u cilju zaštite i očuvanje prirodnih i izgrađenih repera i simbola u ruralnom predjelu;
- Zaštititi i valorizovati ekološki vrijedne prostore;
- Primjenjivati programe ekološkog obrazovanja i vaspitanja i zaposlenih i turista;
- Ojačati lokalne i institucionalne okvire za zaštitu i praćenje kvaliteta životne sredine;
- Napraviti jedinstveni okvir za identifikaciju izuzetnih kulturnih predjela i izgraditi registar izuzetnih kulturnih predjela;

- Podsticati razvoj djelatnosti, industrije, uređenje predjela koja može doprinjeti ekonomskom razvoju zemlje na posredan i neposredan način;
- Osigurati harmonizaciju između razvojnih i zaštitnih mjera upravljanja predjelom;
- Osigurati optimalno korišćenje predionih resursa očuvanjem i zaštitom putem sistema planiranja i održivog upravljanja;
- Strukturirati, ojačati i unaprijediti organizaciono upravljanje, razvoj ljudskih potencijala i profesionalizam na području rješavanja predione problematike;
- Podstaknuti uključivanje javnosti u planiranje, razvoj i zaštitu predjela;
- Promovisati izuzetne agrikulturne predjele kao važan segment održivog turizma;
- Promocija predjela kao turističke posebnosti područja;
- Obnoviti predione vrijednosti, degradirane razvojem unutar urbanih, suburbanih i ruralnih područja;

Potrebno je definisati smjernice za tretman predjela u institucionalnim dokumentima na lokalnom nivou:

Za svaku opštinu je potrebno uraditi **Studiju razvoja ruralnog predjela** sa smjericama za oblikovanje tradicionalnih objekata u predjelu a koja će dati kriterijume i potencijale za razvoj ruralnog predjela a na osnovu koje će se donijeti **Strategija razvoja ruralnog predjela Opština**.

Savjet Evrope je definisao pojam „ruralna oblast“ koji ima slijedeće karakteristike:

„To je dio zemlje u unutrašnjosti ili na obali koji uključuje manje gradove i sela, gdje se glavni dio teritorije koristi za:

- Poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu i ribarstvo;
- Ekonomske i kulturne aktivnosti stanovništva te seoske oblasti (zanatstvo, industrija, usluge);
- Neurbanu rekreaciju i slobodne aktivnosti;
- Druge svrhe, kao npr. stanovanje.

Za potrebe izrade nacrtu Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020 Crne Gore, usvojen je slijedeći pristup za definisanje ruralnih područja: Ukoliko opština ima preko 10.000 stanovnika u urbanim centrima tj. naseljima koja MONSTAT klasifikuje kao urbana i koja administrativno pripadaju urbanim centrima, ova naselja nijesu klasifikovana kao ruralna područja, dok preostali dio teritorije te opštine jeste. S druge strane, opštine koje su u Popisu 2011. godine imale manje od 10.000 koji žive u urbanim naseljima, klasifikovana su kao ruralna područja (Nacrt Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020 za Crnu Goru). Definicija ruralnog područja može da bude i sledeća: Ruralno ili seosko područje ili selo, je jedno od vrsta ljudskog naselja. To je osnovni oblik teritorijalne, socijalne i ekonomske organizacije stanovništva koje se bavi poljoprivredom ili se bavilo poljoprivredom. Porodično poljoprivredno gazdinstvo je poljoprivredno gazdinstvo na kojem poljoprivrednik sam ili zajedno sa članovima svog domaćinstva obavlja poljoprivrednu djelatnost; (Izvor; Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju („Službeni list CG“, broj 56/09, 34/14 i 1/15).

Studija razvoja ruralnog predjela treba da izradi detaljno mapiranje agrikulturnih predjela, tradicionalnih terasa sa suvomeđama kao dijela kulturnog identiteta područja, poljoprivrednih polja, naselja. Da definiše smjernice:

- za rekonstrukciju postojećih objekata I izgradnju smještajnih objekata u okviru ruralnog turizma i njihovo uklapanje u okolni predio koji neće narušiti tradicionalne cjeline;
- podizanje zasada voćnjaka i povrća koji će osim kao osnovna djelatnost biti i u funkciji razvoja ruralnog, agro i drugih vidova turizma i koji će se koristiti za pružanje turističkih i/ili ugostiteljskih usluga u ruralnim područjima opštine;
- uređenja terena, bašte, livade, terase ili vidikovaca;
- rekonstrukciju suvomeđa, guvna i ostalih tradicionalnih elemenata ruralnog predjela;
- razvoj infrastrukture i njeno uklapanje u okolni predio; itd.
- Na osnovu urađene studije Strategijom će se definisati osnovna strateška opredjeljenja za razvoj ruralnih predjela u funkciji razvoja turizma.
- Na nivou svih opština uraditi **Strategiju razvoja zelene infrastrukture i Katastar zelenih površina**. Dokumente izraditi u skladu sa pet ključnih uslova koji karakterišu žive, ili regenerativne, gradove:
- Priznavanje da je ozelenjavanje gradova više od estetskog razmatranja, već osnovni dio urbanog ekosistema koji poboljšava društvenu interakciju i fizičko i mentalno zdravlje stanovnika;
- Urbani predjeli moraju biti oblikovani tako da obavljaju višestruke zadatke - od prostora za socijalnu interakciju do sredstva za ublažavanje posledica klimatskih promjena;

- Mnogo više kreativnosti a manje ograničenja među projektantima i dizajnerima u predviđanjima strateških projekata za grad i osmišljavanje upotrebe postojećih malih prostora;
- Širu upotrebu tehnoloških alata i metodoloških pristupa za mjerenje vrijednosti koje nam priroda pruža putem usluga ekosistema;
- Integrirani pristup koja razbija barijere u smislu povezivanja politika razvoja turizma, stanovanja, poljoprivrede, zaštite životne sredine i planiranja prostora u cilju postizanja dugoročnih benefita.
- Predvidjeti izradu **Strategije i akcionog plana zaštite prirodne i predione/pejzazne raznolikosti Crne Gore**, sto je obveza prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti i Sveuropskoj strategiji zaštite biološke i predione raznolikosti (PEBLDS).

Opšte smjernice

- Usaglasiti plansku dokumentaciju sa utvrđenom Tipologijom i regionalizacijom predjela u Crnoj Gori.
- Za utvrđenu Tipologiju predjela u Crnoj Gori, u sklopu Studije predjela, a za potrebe izrade detaljne planske dokumentacije, izvršiti analizu osjetljivosti predjela na osnovu postojećih i planiranih pritisaka na predjele, njihove vrijednosne skale, procjena pogodnosti predjela (način korišćenja) i praga nosivosti prostora za novoplanirane sadržaje (turizam, stanovanje, sport i rekreacija i dr.)
- Karakterizacija predjela (Detaljna studija predjela), kao osnov za planiranje, zaštitu i upravljanje njihovim razvojem, je obavezna za sljedeća područja:
- Područja posebnih prirodnih i/ili kulturnih vrijednosti, Područja zaštićenih prirodnih vrijednosti, Područja zaštićenih kulturnih vrijednosti, Područja integralnih prirodnih i kulturnih vrijednosti.
- Prostori u kojima je kvalitet predjela i fizičke strukture naselja od posebnog značaja za razvoj: Turistički kompleksi, Internacionalne mreže (EMERALD, NATURA).
- Ugroženi i degradirani prostori u kojima je potrebno sprovesti mjere sanacije: područja otvorenih kopova, termoelektrane, kamenolomi, jalovišta, područja eksploatacije šljunka, pjeska, sanitarne deponije i dr.
- Područja pod posebnim pritiskom razvoja: prostori i naselja uz saobraćajne koridore, novi infrastrukturni i energetski sistemi i dr.
- Za prioritetna područja za koja se redi Detaljna studija predjela, a koja su u direktnoj vezi sa planiranjem novih sadržaja, potrebno je izvršiti i procjenu vizuelnog uticaja na pejzažne karakteristike područja.
- U sklopu izrade Plana generalne regulacije potrebno je uraditi Studiju razvoja ruralnih predjela kojom će se izvršilo detaljno mapiranje agrikulturnih predjela (tradicionalnih terasa sa suvomeđama kao dijela kulturnog identiteta područja, poljoprivrednih polja, ruralnih naselja i sl.).

Zaštićena i potencijalno zaštićena područja

- Uspostaviti sistema integralne zaštite, upravljanja i održivog korišćenja kulturne baštine i predjela.
- Unaprijediti zaštitu predjela od prepoznavanja i sprovođenja tipologizacije predjela, do uspostavljanja novih zaštićenih predjela. Prepoznate Izuzetno vrijedne predjele zaštititi (Predio izuzetnih odlika, Zaštićeni kulturni pejzaž).
- Napraviti jedinstveni okvir za identifikaciju izuzetnih kulturnih predjela i izgraditi registar izuzetnih kulturnih predjela.
- Mapirati Zaštićena i potencijalno zaštićena područja.
- Definisati upravljača zaštićenih područja.
- Uspostaviti zaštitu agrikulturnog predjela kao zatićenog područja.

Ruralne sredine

- Procjeniti pogodnost (korišćenje) i vrijednovati predjele za nove sadržaje u ruralnim sredinama (turizam, sport i rekreaciju, industriju i sl.).
- Definisati način korišćenja i uređenja predjela za koji nije uspostavljena zaštita a imaju odlike Vrijednih prirodnih i poluprirodnih predjela.
- Za turističke sadržaje u okviru zaštićenih i ruralnih sredina procjeniti prag nosivosti predjela.
- Ograničiti međusobno povezivanje izdvojenih građevinskih zemljišta u ruralnim sredinama (izdvojeno građevinsko zemljište).
- Građevinsko zemljište ruralnih sredina ne treba planirati na šumskim i kvalitetnim poljoprivrednim površinama, seoskim naseljima, ambijentalnim cjelinama ili predjelima od posebnog značaja.
- Predvidjeti rehabilitaciju degradiranog predjela i kreaciju novih predionih slika (rudnike, kamenolome, deponije komunalnog otpada, pustare i dr.) tako da ona ispunjava utvrđene ciljeve kvaliteta predjela.

- Narušene, devastirane predjele sanirati etapno, preko uspostavljanja ekološke ravnoteže do potpune revitalizacije predjela.
- Sačuvati matricu postojećeg poljoprivrednog zemljišta i uspostaviti zaštitu posebnih agrikulturnih predjela.
- Definirati način korišćenja negrađevinskog zemljišta (poljoprivrednog, šumskog, vodnog zemljišta) u vangradskim područjima koje je u neposrednom kontaktu sa građevinskim zemljištem radi unapređenja ili očuvanja sveobuhvatne slike predjela.

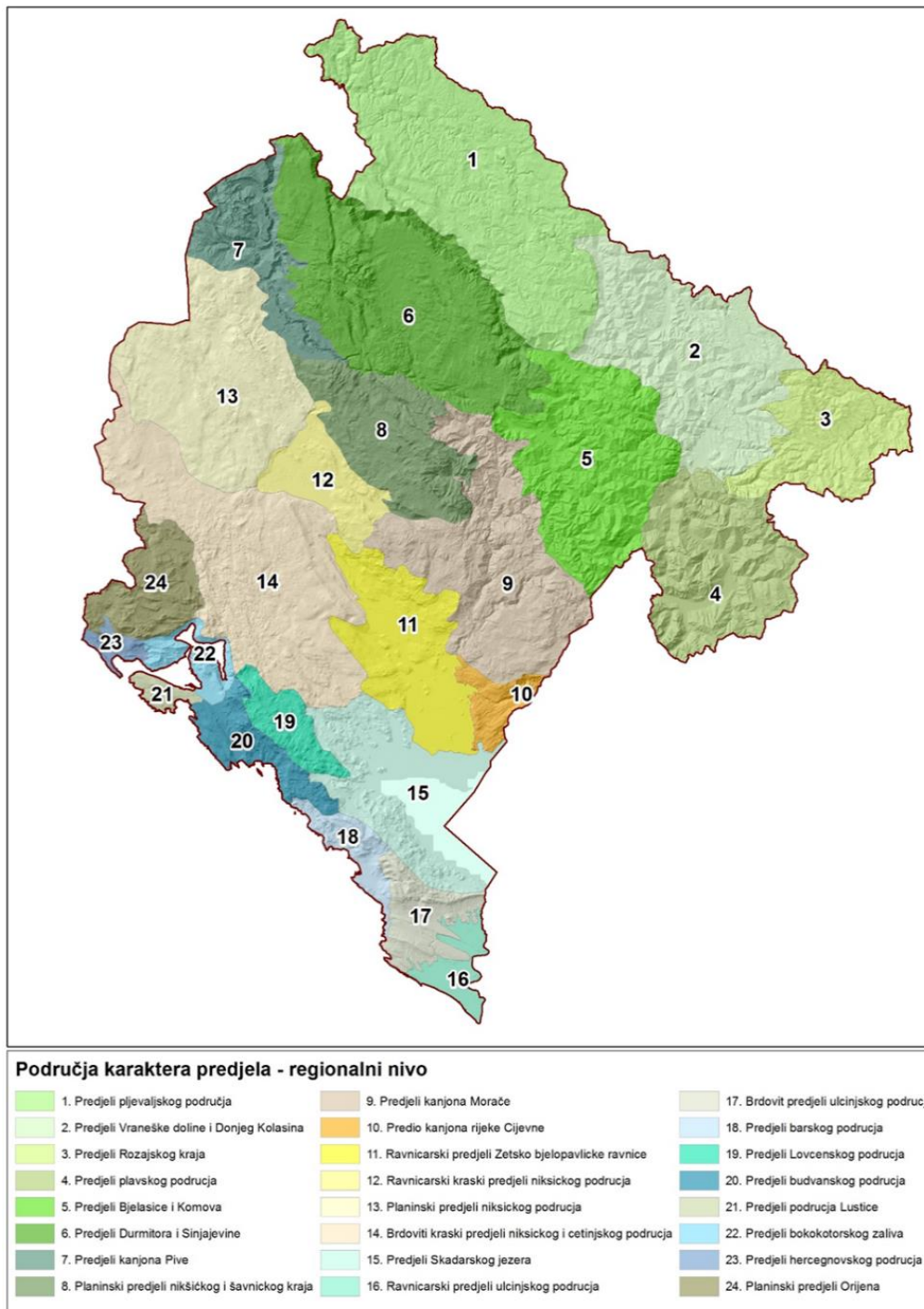
Urbane i ruralne sredine

- *Poštovati smjernice Habitat Agende (2016) za uspostavljanje održivih naselja. Ciljevi Agende od značaja za zaštitu pejzažnih vrijednosti su:*
 - očuvanje produktivnog zemljišta u urbanim i ruralnim područjima
 - zaštita osjetljivih ekosistema od negativnih uticaja naselja
 - zaštita i unaprijeđenje historijskog i kulturnog naslijeđa, tradicionalnih naselja, pejzaža i gradske flore i faune i dr.
 - Na nivou svih opština uraditi Strategiju razvoja zelene infrastrukture i Katastar zelenih površina.
 - Planirati formiranje zelenih mreža pejzažnim uređenjem urbanih i ruralnih područja, poteza uz putnu infrastrukturu, vodotoke i dr.
 - Integrisati lokalni predioni karakter (genius locci) i prirodni predio u procese planiranja razvojnih projekata.
 - Primjenjivati pejzažno arhitektonski pristup u procesu obnove urbanih predjela.
 - Područja gradova treba sistematski, interdisciplinarno istražiti i planirati. Ž
- *Planiranjem uređenja gradova potrebno je:*
 - Obezbjediti zaštitu karktera i identiteta vrijednih kulturnih pejzaža,
 - Obuhvatiti šire prostore uticaja i odrediti granične kapacitete već zauzetog prostora,
 - Sačuvati negrađevinsko zemljište od širenja građevinskog zemljišta u skladu sa važećim Pravilnikom,
 - Utvrditi kriterijume za razmještaj funkcija u naseljima,
 - Definirati sliku grada,
 - Odrediti kriterijume za oblikovanje pejzaža,
 - Odrediti prostore za zaštitu,
 - Definirati režim korišćenja i zaštite prostora u kontaktnim zonama.
- *Za ruralna naselja potrebno je:*
 - Ograničiti širenje ruralnog naselja na račun negrađevinskog zemljišta (poljoprivrednog i šumskog zemljišta),
 - Uskladiti izgradnju infrastrukturnih koridora i objekata sa karakterom i kapacitetom predela,
 - povezivati zatečene okolne zelene i druge prirodne površine sa ruralnom cjelinom,
 - Sačuvati morfologiju sela, usklađivanje gradnje sa tradicionalnim, prirodnim i predionim vrijednostima,
 - Očuvati karakteristični tradicionalni sklop i ruralne cjeline i omogućiti rekonstrukciju i revitalizaciju tradicionalnih stambenih grupacija,
 - Novom izgradnjom uvažiti specifični ruralni karakter fizičke strukture naselja,
 - Odrediti kriterijume za oblikovanje pejzaža,
 - Definirati prostore za zaštitu.
- *Za nelegalna naselja potrebno je:*
 - Prioritetno definirati javne zelene i slobodne površine, i površine od javnog interesa (zaštitne pojaseve) koje će omogućiti sanaciju i urbanu afirmaciju pejzaža,
 - Povezivati naselja preko javnih prostora i saobraćajnih koridora sa sistemom urbanog zelenila.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

- Izrada Atlasa predjela Crne Gore na osnovu urađenog Mapiranja predjela Crne Gore;
- Izrada Nacionalne strategije i akcionog plana razvoja i zaštite predione raznovrsnosti kao osnove identiteta;
- Izraditi Registar kulturnih predjela i mapiranje izabranih kulturnih predjela, smjernica upravljanja, zaštite i razvoja;
- Registar i mapiranje predjela izuzetnih odlika smjernica upravljanja, zaštite i razvoja;
- Strategija razvoja ruralnih predjela i mapiranje značajnih ruralnih predjela;

- Integracija predjela u sektorske politike i relevantne zakone u kojima to do sada nije urađeno kao i onih čija su nova zakonska rješenja derogirala do sada postignute rezultate;
- Edukacija i jačanje svijesti o predjelima – trenutne aktivnosti na implementaciji ELC Savjeta Evrope u državama koje su je ratifikovale, usmjeravaju na uvođenje nastave o predjelima na svim nivoima obrazovanja, od osnovne škole do fakulteta. Poseban akcenat je na uvođenju nastave o predjelima na svim fakultetima i stručnim ustanovama u kojima se nastava izvodi za zanimanja i aktivnosti koji neposredno imaju uticaja na predjele. (gradjevinski, arhitektonski, elektrotehnički itd.)
- Institucionalna regulativa kulturnih/prirodnih predjela i pejzažne arhitekture u Crnoj Gori – usaglašavanje različite zakonske regulative, usaglašavanje sa Evropskom konvencijom o predjelima i izrada podzakonskih akata, definisanje profesije pejzažni arhitekta.
- Izrada godišnjih analiza implementacije Evropske Konvencije o predjelima kao i analiza implementacije od ratifikacije 2008. godine do danas.
- Međunarodni programi i saradnja.

Kartogram 10.25.1 . Područja karaktera predjela. Regionalni nivo

10.24. KULTURNO NASLJEĐE

Planska projekcija zaštite, uz saniranje posljedica nastalih u uslovima izostale (formalne) systemske zaštite, treba da obezbijedi očuvanje identiteta i aktivno uključivanje kulturne baštine u strategiju odgovoranog, uravnoteženog, održivog razvoja Crne Gore, prije svega Kulturno-istorijskog područja Kotora (UNESCO), što predstavlja poseban Cilj PPCG do 2040.godine.

Ciljevi zaštite

Opšti cilj:

Uspostavljanje vrednosnog sistema zaštite u punom kapacitetu i njegovu mjerljivu implementaciju u *institucionalni, normativni i planski okvir* upravljanja prostorom Crne Gore, što podrazumijeva (izostalu):

- *Pripremu sveobuhvatne dokumentacije o kulturnoj baštini, na savremenoj osnovi, u skladu sa pozitivnim propisima* (formiranje informacionog sistema, obilježavanje kulturnih dobara, kako bi bila formirana – elektronska i analogna dokumentacija (registar kult dobara, dosije kultur dobra), *prije svega, o arheološkim istraživanjima i arheološkom materijalu;*
- *Zaštitu i unapređenje podvodnih arheoloških nalazišta i kulturnog pejzaža, u skladu sa pozitivnim propisima, te poštovanje i implementaciju međunarodnih dokumenata i preporuka;*
- *Zaštitu i integraciju tradicionalne (profane) arhitekture u razvojne procese – u kontekstu društvo, kulturnog, turističkog i ekonomskog potencijala za razvoj države;*
- *Definisanje granica kulturnih dobara i njihove zaštićene okoline kao integralnog dijela savremenog društvenog, ekonomskog i urbanog razvoja, na način kojim se poštuje njihov integritet i status i dosljedno sprovode režim i mjere zaštite;*
- *Analizu i kontrolu nelegalne gradnje kroz izradu programa sanacije i jačanje sistema zaštite;*

Mjera zaštite: Implementacija (izostale) zakoske obaveze – re/valorizacija kulturnih dobara

Poseban cilj:

Očuvanje IUV Prirodno kulturno-istorijskog područja Kotora (Izuzetna univerzalna vrijednost / IUV Kulturno-istorijskog područja Kotora sadržana je u izjavi o univerzalnoj vrijednosti, ostvarenoj u jedinstvu njegovih atributa koji doprinose Integritetu i koheziji opšte strukture pejzaža (građenog i prirodnog) kao esencijalnog kvaliteta po osnovu kojeg je Prirodno i kulturno istorijsko područje dobilo UNESCO status.

Mjera zaštite: Implementacija preporuka i smjernica međunarodne konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine, odluka Komiteta za svjetsku baštinu, Izveštaja (nalazi i preporuke) UNESCO misija u vezi stanja Područja od 2003 do 2018.godine, predstavljaju uslov za strukturiranje planske projekcije zaštite (smjernice za dalju razradu i implementaciju PPCG, u nastavku)

Specifičan cilj:

Reforma sistema zaštite kulturnih dobara u procesu izrade i implementacije prostornih planova; Revizija, unapređenje i koordinacija normativnog okvira (upravljanje i zaštita prostora)

Mjera zaštite: Redefinisanje – unapređenje sistema zaštite kulturnih dobara, kroz kadrovsko jačanje i institucionalne reforme; redefinisane uloge službe zaštite i uloge studije kulturnih dobara u postupcima izrade prostorno-planskih dokumenata, na način da se u studiji definišu odredbe za sprovođenje na nivou urbanističko-tehničkih, tj konzervatorskih uslova; HIA - *osigurati sprovođenje procesa uticaja na baštinu (HIA) tokom izrade/novelacije, a ne kao „post festum“ aktivnost eventualne afirmativne ili negativne verifikacije.*

Smjernice za dalju razradu i implementaciju PPCG

Opšte mjere: U daljoj razradi Plana, **potrebna je detaljna razrada planske projekcije (nivoi zaštite i smjernice)** – od pojedinačnih objekata, preko kulturno-istorijskih cjelina, do lokaliteta i područja kao zajedničkog djela čovjeka i prirode, i mogućoj podjeli na arheološko nalazište, kulturno-istorijsko područje i kulturni pejzaž).

Polazni osnov razrade – Revalorizacija (sintezna projekcija smjernica zaštite – u odnosu na status, stanje, granice nepokretnog kulturnog dobra i granice njegove zaštićene okoline.)

Mjere planske zaštite kulturnog naslijeđa

Predložene Mjere zaštite i granice zaštićene okoline kult dobra predložene su prema smjernicama sadržanim u sektorskim studijama (STUDIJA ZAŠTITE KULTURNIH DOBARA U OBUHVATU PPPN OBALNO PODRUČJE....poglavlje.)

- **Zaštita urbanih centara i kontakt zona.** Istorijske urbane cjeline (Cetinje, Stara Podgorica, Rijeka Crnojevića, Virpazar, Nikšić – Grahovo); **Istorijska jezgra i urbani centri naslijeđa 20 vijeka; Zaštita indistrijske arhitekture i arhitekture XX vijeka;** (rekognosciranje i savremena revitalizacija uz očuvanje duha vremena i funkcije, i mjesta određene istorijske epohe).
- **Zaštita seoske arhitekture i ambijenta** (Aktivna obnova autentičnih seoskih aglomeracija i njihovih aktivnosti uz stvaranje uslova za razvoj privrede - seoski turizam, proizvodnja zdrave hrane i sl.)
- **Zaštita arheoloških lokaliteta** (Formirati bazu podataka o svim poznatim i potencijalnim arheološkim lokalitetima i predvidjeti mjere njihove tehničke zaštite; Procedure za gradnju i investicije sprovoditi kroz mehanizme i procedure propisane pozitivnim tematskim propisima);
- **Zaštita fortifikacija** (Gradske fortifikacije uklopiti u funkcije savremene revitalizacije starih gradskih jezgara i unaprijediti sa aspekta tehničke zaštite, saobraćajne dostupnosti i povezanosti sa izdvojenim fortifikacijakim punktovima u uslovima nove – adekvatne (kompatibilne) funkcije);
- **Zaštita sakralne arhitekture** (sanacija i održavanje uz pridržavanje konzervatorskih principa)
- **Zaštita kulturnog pejzaža i ambijenta** (Prepoznavanje i razgraničavanje kulturnog pejzaža temelji se na nečelima očuvanja specijalnih ambijentalnih karakteristika građenog prostora i pejzaža)

Posebne mjere: U daljoj razradi Plana, potrebna je detaljna razrada planske projekcije – u odnosu na preporuke i odluke Komiteta za svjetsku baštinu, Izveštaje (nalazi i preporuke) UNESCO misija (u odnosu na konkretne lokacije oko Zaliva; sabračajne predloge):

Preporuke u odnosu na konkretne lokacije oko zaliva, uključujući i završenu i predloženu gradnju:

(permanently obustavljanje dalje gradnje (Kostanjica); ograničenje buduće gradnje (Morinj) u skladu sa održavanjem preostalog istorijskog karaktera mjesta i sklada između predjela i objekata; **zabrana gradnje** duž obale između prolaza Verige i Morinja (uključujući predviđeni novi put) i u **Glavatima** “turističkog sela”, ili **urbanizacije** ovog istorijski poljoprivrednog zemljišta između istorijskih naselja; **strogo ograničenje buduće gradnje** (Muo, Prčanj, Stoliv); **Postojeći neizgrađeni prostor između Ljute i Dobrote treba zadržati takvim**); moguća nova gradnja u funkciji turizma u skladu sa predjelom (Orahovac, Dražin vrt); **ublažavanje posljedica vizuelnog uticaja (sanacija)** već izgrađenog prostora za Kostanjicu, za projekte Boka projekat, i Boka Apartmani; **izrada HIA za projekat hotel Teuta, bivši hotel Fjord i zgradu Jugooceanije, žičare Cetinje - Škaljari** (dostaviti UNESCO na odobrenje); *Ograničiti “privremeno” postojanje objekta na Turskom rtu.*

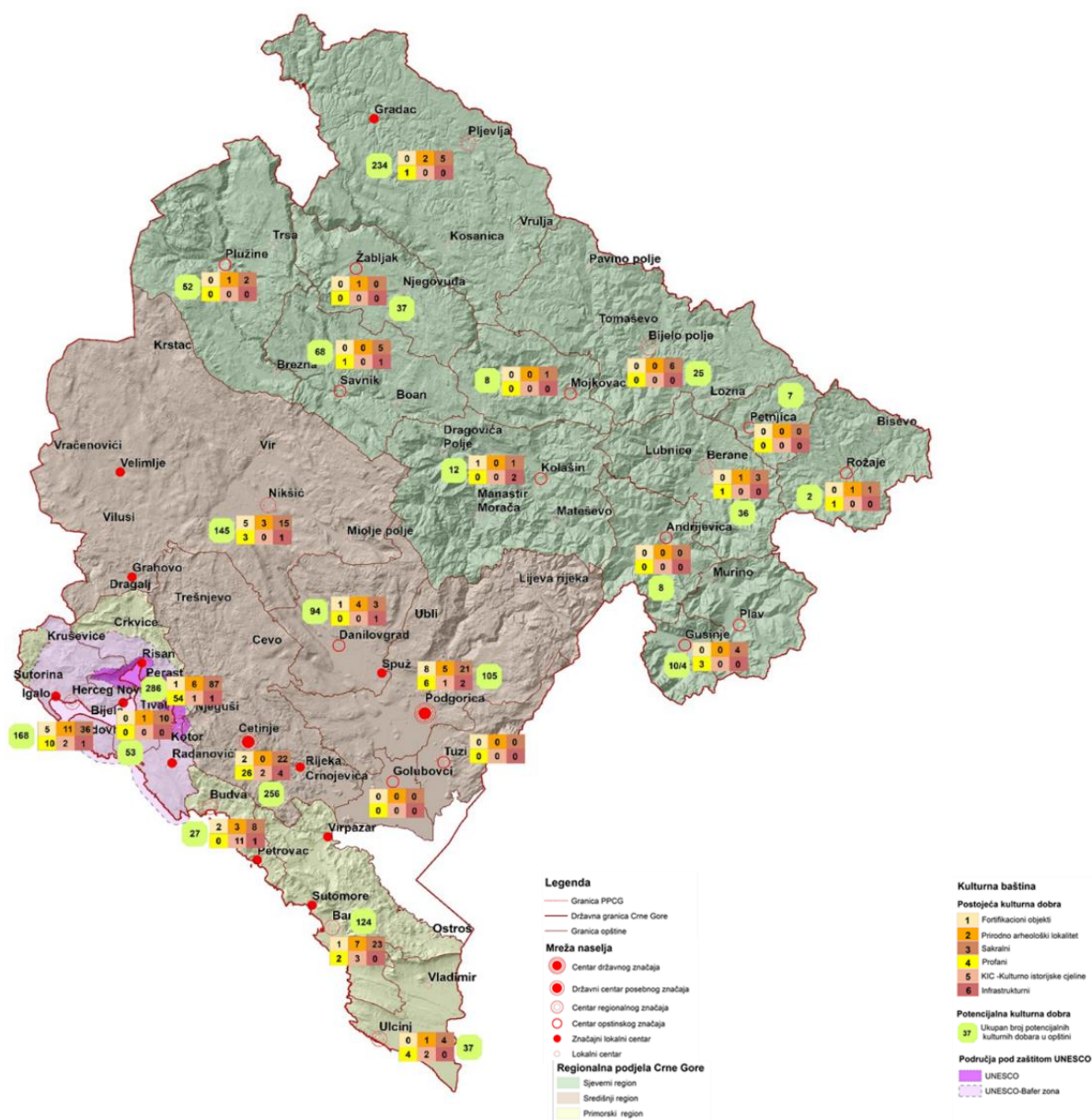
Preporuke u odnosu na saobraćajne predloge:

(donošenje integrisanog plana saobraćaja za cijelu Boku (raspoloživi resursi); **odustajanje od mosta na Verigama** (alternativna rješenja izvan tjesnaca ili tunel); *otkazivanje ili preispitivanje zaštićene trase predložene zaobilaznice za Risan (prostorna integracija); odustajanje od planova za izgradnju puteva u naseljima* (Muo, Prčanj, Stoliv, Kostanjica)... projektovanim *kako bi se olakšala I servisirala gradnja duž zapadne obale zaliva; alternativno rješenje kratkog tunela za zaobilazanje kotorskog Starog grada; ako se obilaznica i dalje smatra od suštinskog značaja za Risan ako počne gradnja Jadranske magistrale, treba ispitati manje ambicioznu trasu za nju u odnosu na morfologiju naselja;*

Polazni osnov razrade – provjere uticaja na IUV, kroz donošenje HIA studije (za Most Verige i sve alternative opcije kao osnov za izradu Regionalne saobraćajne strategije; HIA za turističke objekte na prostoru Glavati – Prčanj; HIA – lokalitet Kostanjica, Morinj; ažuriranje izvještaja Savjeta o stanju očuvanja baštine i sprovođenju istog.....)

Strategije, aktivnost, akcioni planovi:

- **Donošenje Nacionalnog programa razvoja kulture 2022-2026**
- **Revizija Menadžment plana upravljanja Prirodno kulturno istorijskim područjem Kotora.**
- **Donošenje Menadžment plana upravljanja nasljeđem Crne Gore, na lokalnom i državnom nivou** Integrisani u državni okvir zaštite na različite načine, menadžment planovi prioritsetno se moraju koristiti u svrhe održive valorizacije kulturne baštine
- **Revalorizacija kulturnih dobara Crne Gore** (Donošenje sanacionih planova (strategija/mjere zaštite i sanacije kulturnih dobara i zaštićene okoline;
- **Za kulturno - istorijske cjeline (Stari Gradovi) potrebno je donošenje i izrada novih urbanističkih projekata i uspostavljanje adekvatnog menadžmenta** (upravljačkih tijela za upravljanje starim gradovima).
- **Revizija, unapređenje i koordinacija tematskog normativnog okvira** (upravljanje i zaštita prostora/ Donošenje Pravilnika o izradi Studije zastite kulturnih dobara za potrebe izrade planskih dokumenata; Revizija – izmjena i dopuna Pravilnika o izradi HIA studije za potrebe izrade projektno-planske dokumentacije

Kartogram 10.26.1. Zaštićena kulturna dobra

10.25. SMANJENJE SEIZMIČKOG RIZIKA

Ciljevi oblasti kontrole i smanjenja seizmičkog rizika

Opšti cilj oblasti kontrole i smanjenja seizmičkog rizika (O.C.)

Dugoročno planirati prostorni i drugi razvoj države na način da se smanje ljudski, materijalni i ekonomski gubici u potencijalnim zemljotresima.

Posebni ciljevi kontrole i smanjenja seizmičkog rizika (P.C.)

Trasiraju načine postizanja zemljotresne sigurnosti, jačanje otpornosti i kapaciteta u Crnoj Gori. Važe za cijelu teritoriju države - koja je u cjelosti izložena visokom nivou seizmičkog rizika. Neki od njih potenciraju se za područja najvišeg seizmičkog hazarda i/ili sa prepoznatim problemima organizacije i korišćenja prostora.

P.C. 1. Jačanje seizmičkog monitoringa, dalja istraživanja seizmičkog hazarda i geotehničke sredine

P.C.1-1 Osavremenjivanje i jačanje kapaciteta nacionalne seizmološke mreže koje treba da obezbijedi kontinuitet seizmičkog monitoringa i istraživanja seizmičkog hazarda na teritoriji Crne Gore.

P.C.1-2 Valorizacija ranijih i nova istraživanja geotehničke sredine

Smjernice P.C.1-1:

- jačanje kapaciteta nacionalne seizmološke službe – Sektora za seizmologiju, Zavoda za hidrometeorologiju i Seizmologiju; jačanje seizmološke i širenje akcelerometrijske mreže;
- praćenje istraživanja seizmičkog hazarda implementiranih u nacionalnim propisima zemalja članica EFEHR, tj.
- unapređenje analize seizmičkog hazarda, kao i provjere nacionalno predloženih spektara odgovora (MEST EN 1998-1 Aneks A);

Smjernice P.C.1-1

- objedinjavanje svih elaborate mikroseizmičkog zoniranja na nivou države; formiranje GISa sa svim raspoloživim atributima mikroseizmičkog zoniranja i njegova kritička provjera u uslovima intenzivne urbanizacije mikrozoniranjem obuhvaćenog područja (gdje je došlo do značajnih intervencija u tlu);
- proširenje obima mikroseizmičkog zoniranja;
- definisanje geotehnički potencijalno nestabilnih sredina čiju namjenu u procesu prostornog planiranja treba ograničiti ili izbjeći;
- mapiranje potencijala likvifakcije na cijeloj teritoriji Crne Gore;
- Integracija svih geotehničkih istraživanja sprovedinih za kapitalne državne projekte (npr. regionalni vodovodi, autoput, itd.)
- promjena odredbi Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata u odnosu na način određivanja UTU problematičnih lokacija;
- dalja istraživanja tipova tla shodno i provjera odredbi MEST EN 1998-1 Aneks A, vezano za definisane tipove tla;

P.C.2. Jačanje sektora građevinarstva, uslova, zahtjeva i znanja potrebnih za smanjenje seizmičkog rizika

P.C.2-1 Dalja implemetacija Euro-kodova

P.C.2-2 Propisivanje strožih uslova i zahtjeva za smanjenje seizmičkog rizika u izgradnji i kontroli izgradnje objekata

P.C.2-3 Primjena iskustava iz dogođenih zemljotresa

P.C.2-3 Primjena iskustava iz dogođenih zemljotresa

Smjernice P.C.2-1:

- dalja implemetacija Eurokoda 8, kao i praćenje i osavremenjivanje postojeće normative (Eurokoda 8) u skladu sa evropskom praksom i domaćim istraživanjima;
- dalja inženjerska edukacija u aseizmičkom projektovanju, sanaciji i ojačanju objekata;

Smjernice P.C.2-2:

- izmjene odredbi Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata u odnosu na uslove i zahtjeve koji bi obezbjedili smanjenje seizmičkog rizika i kontrola gradnje; ... u dijelu propisivanja sadržaja planskih dokumenata umjesto „labavih“ smjernica i preporuka, moraju se definisati obaveze i zahtjevi vezani za smanjenje seizmičkog rizika.
- kontrola projektovanja i izvođenja novih i rekonstrukcije/adaptacije postojećih objekata;
- kontrola valorizacije seizmičke sigurnosti u procesu legalizacije objekta nelegalne gradnje prema MEST MEST EN 1998-3:2017 - Eurokod 8: Projektovanje seizmički otpornih konstrukcija - Dio 3: Procjena stanja i ojačanje zgrada;

Smjernice P.P.C.2-1:

- proučavanja šteta (na pojedinim vrstama konstrukcija / konstr. materijala) nastalih u zemljotresima radi formiranja preporuka inoviranja projektantske prakse;
- proučavanja šteta (na pojedinim vrstama konstrukcija / konstr. materijala) nastalih u zemljotresima radi formiranja metodeologije i načina ojačanja i rekonstrukcije postradalih objekata; ovo se odnosi i na zaštitu, sanaciju i ojačanje objekata kulturnog-istorijskih spomenika i nasljedja;
- formiranje edukovanog profesionalnog jezgro koje je sposobno da u odgovoru na potencijalni zemljotres kompetentno, pouzdano i brzo procijeni sigurnost i funkcionalnost objekata: a) kritične infrastrukture, b) stanovanja i privrede;
- identifikovanje prisutnih klasa povredljivosti objekata i pručavanja vulnerabiliteta;

P.C.3. Analiza, ocjena i evluacija seizmičkog rizika za potrebe prostornog planiranja

P.C.3-1 Identifikacija, analiza i evaluacija rizika od zemljotresa na nivou države

P.C.3-2 Identifikacija, analiza i evaluacija rizika od zemljotresa kritične infrastrukture

Smjernice P.C.3-1:

- objedinjavanje dostupnost i unifikovanost GIS-a o: distribuciji stanovništva, izgrađenoj sredini i seizmičkom hazardu na teritoriji države;
- centralno popisivanje tipologije zgrada i njihovog vulnerabiliteta
- opredijeliti tehničke i administrativne i dr. kapacitete za sprovođenje analize seizmičkog rizika na nivou CG;
- formiranje nacionalnog multi-profesionalno ekspertske tijelo koje će da: a) definiše nacionalni kontekst analize seizmičkog rizika b)ustanovi i definiše kriterijume evaluacije rizika i c) definiše metodologiju analize seizmičkog rizika, c)analizira odnos seizmičkog rizika prema drugim rizicima, kaskadnim efektima, klimatskim promjenama i sl. ;
- mapiranje područja dozvoljenog i nedozvoljenog rizika;

Smjernice P.C.3-2:

- objedinjavanje dostupnost i unifikovanost GIS-a o kritičnoj infrastrukturi i glavnim infrastrukturnim sistemima;
- objedinjavanje dostupnost i unifikovanost GIS-a o aktivnim klizištima i potencijalno nestabilnim terenima;
- centralno popisivanje vulnerabiliteta objekata kritične infrastrukture;
- formiranje nacionalnog multi-profesionalno ekspertske tijelo koje će da: a)ustanovi i definiše kriterijume evaluacije rizika i b) definiše metodologiju analize seizmičkog rizika ovakve najčešće linijske infrastrukture c)analizira odnos seizmičkog rizika prema drugim rizicima – posebno geološkim, ali i kaskadnim efektima, klimatskim promjenama i sl.;
- sprovođenje kontinuiranje evaluacije seizmičkog rizika - za kapitalne tj. najvažnije infrastrukturne sisteme(transport, vodosnadbijevanje, energetika itd.), kao i inženjerske objekte na njima;

P.C.4. Jačanje kapaciteta za upravljanje seizmičkim rizikom

P.C.4-1 Objedinjavanje i jačanje administrativnih kapaciteta za kontrolu i smanjenje seizmičkog rizika

P.C.4-2 Podizanje svijesti o seizmičkom riziku

P.C.4-3 Promovisanje ekonomskih mjera politike transfera rizika

Smjernice P.C.4-1:

- jasno određivanje nosilaca i njihove uloga u kontroli seizmičkog rizika;
- jačanje koordinacije sektora i administrativnih nivoa (planerskih nivoa, takođe) formiranje posebnog administrativnog tijela ili sl. sa isključivim zadatkom promovisanja, planiranja i politike smanjenja seizmičkog rizika uz koordinisanje i kontrolu sprovođenja iste po različitim sektorima i administrativnim nivoima;
- koordinisati sadržaj prostornih planova i planova zaštite od zemljotresa i to u funkciji obezbjeđenja efikasnog pripremljenosti na zemljotres;

Smjernice P.C.4-2:

- edukacija na različitim nivoima (profesionalnom, kod donisioca i sprovodioca odluka, jačanje svijesti i aktivnog učešća preduzetnika, jačanje NVO sektora, podizanje svijesti kod građanstva);

Smjernice P.C. 4-3:

- osiguranje objekata od zemljotresa, formiranje posebnih fondova, politike subvencionisanja ojačanja postojećeg fonda zgrada (slično politici postizanja energetske efikasnosti) i dr. ;

Prioritetni ciljevi kontrole i smanjenja seizmičkog rizika (PR.C.)

PR.C.1. Prilagoditi razvojne trendove nivou seizmičkog hazarda i rizika

Smjernice PR.C.1:

- Identifikovanje područja koja se - sagledavajući kartirani seizmički hazard u Crnoj Gori:
 - a) mogu smatrati kontraverznim, tj. gdje su razvojni trendovi u konfliktu sa prirodom i nivoom hazarda i koja se dalje mogu podijeliti na:
 - područja zatvorenim za određene vrste razvoja i
 - područja gdje – uz obaveznu primjenjenu svih potrebnih mjera, razvojni programi imaju prioritet i
 - b) područja gdje su razvojni trendovi u saglasnosti sa prirodom i nivoom hazarda;

PR.C.2 Smanjiti seizmički rizik u vulnerabilnim privrednim sektorima

Smjernice PR.C.2:

- Identifikovati vulnerabilne ekonomske sektore – kao što su na pr. turizam, kopneni saobraćaj, pomorska privredu - luke i podmorske infrastrukture, vodoprivreda;
- prilagoditi prostornu distribuciju privrednih aktivnosti i pozicioniranje velikih sistema infrastrukture u skladu sa seizmičkim hazardom i distribucijom poznatih aktivnih rasjeda;
- u turističkom razvoju Primorskog regiona, limitirati izgradnju novih turističkih kompleksa na nepovoljnim terenima (na nestabilnim u potpunosti zabraniti, a u uslovno stabilnim strogo primijeniti mjere ojačanja tla). Ograničiti kapacitete, gabarite i spratnost turističkih i hotelskih sadržaja;
- u oblasti Skadarskog jezera voditi računa o potencijalnim nestabilnostima terena i pojavi likvifikacije;
- ograničiti neselektivno iscrpljivanje prirodnih resursa u energetici zbog potencijala indukovanja seizmičnosti (vodnih u Sjevernom i Središnjem regionu, posebno ugljovodonika u zoni aktivnih seizmičkih rasjeda podmorja Jadana);

PR.C.3 Kontrolisati seizmički rizik urbanih sredina – pogotovu u Primorskom regionu

Smjernice PR.C.3

- Planom generalne regulacije Crne Gore treba definisati bliža ograničenja u planiranju urbanih područja, ali i svih zona intenzivnije gradnje van naselja;

- Planom generalne regulacije CG dati smjernice u smislu bližeg određivanja sadržaja UTU, definisanja sadržaja geotehničkih uslova, oblikovanja konstrukcija, izbora konstruktivnog sistema, oblikovanja urbanističkih blokova i dr.;
- Planom generalne regulacije Crne Gore definisati smjernice nižim planskim dokumentima u smislu zahtijeva prema regulisanju nelegalnih naselja, njihove sigurnosti i funkcionalnosti;
- takođe, definisati smjernice nižim planskim dokumentima vezano za pojedine inženjerske objekte (mostovi, tuneli, luke, i dr.) koji su elementi planiranih infrastrukturnih sistema u obuhvatu urbanih sredina;
- definisati smjernice sigurnosti u planiranju, projektovanju i kontroli gradnje vulnerabilnih sektora u urbanim sredinama;
- integrisati rezultate planirane analize seizmičkog rizika u kontroli seizmičkog rizika, po mogućnosti prema Planu Generalne Regulacije CG;
- u nižim planskim dokumenata umjesto „labavih“ smjernica i preporuka, moraju se definisati obaveze i zahtijevi vezani za smanjenje seizmičkog rizik. To se posebno odnosi na UTU, parametre za određene urbanističke blokove;
- u nižim planovima kontrolisati gustinu izgrađenosti;
- kontrolisati implementaciju datih smjernica za kontrolu seizmičkog rizika - ne samo u definisanju smjernica oblasti već uključenosti u cijelo tkivo planova;

PR.C.4 Omogućiti efikasan odgovor u potencijalnom zemljotresu

PR.C.4-1 Prostorno planiranje treba da omogući dovoljne kapacitete za sigurnost stanovništva i njegovo spašavanje neposredno nakon potencijalnog zemljotresa.

PR.C.4-2 Prostorno planiranje treba da omogući sigurnu i funkcionalnu kritičnu i vitalnu infrastrukturu i to izborom trase / lokacije objekata, te zahtjevima sigurnosti projektovanja i održavanja kritične infrastrukture.

Smjernice PR.C.4-1:

- davanje smjernica nižim planovima na kontroli gustine izgrađenosti;
- rezervisanju slobodnih zelenih površina i komunalnom opremanju istih (garantovanju slobodnog prilaza vozila hitnih službi zgradama i dvorišnim površinama, vodosnadbijevanjem na javnim prostorima) i dr.;
- vođenje zemljišne politiku u prepoznavanju i “rezervisanju” manje pogodnih terena za formiranje privremenih naselja u potencijalnom zemljotresu;

Smjernice PR.C4-2:

- formiranje sigurnih i diversifikovanih: mreža saobraćaja, elektro-snadbijevanja i komunikacija (uključujući objekte – mostove, brane, tunele, objekte masovnog tranzita, luke, aerodrome, cjevovode, centrala, rezervoare, repetitore i sl.);
- provjera seizmičke sigurnosti i ojačanje bolnica i škola, objekata najvišeg državnog administrativnog značaja, najvažnijih privrednih objekata, objekata čuvanja najvažnijih podataka, objekata obavljanja tehničko-tehnološki opasnih procesa, mjesta deponija za potencijalni građevinski otpad nastao u zemljotresu;

Indikatori sprovođenja ciljeva smanjenja seizmičkog rizika

Mjerljivi indikatori

- Promijenjen Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata (prilagođen sadržaj planskih dokumenta, postroženi uslovi definisanja UTU i i uslovi provjere seizmičke sigurnosti objekata nelagalne gradnje).
- Izvršena provjera i revizija Nacionalno determinisanih parametara sadržanih u MEST EN 1998-1 Aneks A
- Objedinjen GIS mikroseizmičkog zoniranja sa kritičkom provjerom validnosti nalaza u novonastalim uslovima intenzivne urbanizacije obuhvaćenog područja. Proširen obim mikroseizmičkog zoniranja
- Mapiran potencijal likifikacije za cijelu Crnu Goru
- Određen administrativni organ/tijelo zadužen za kontrolu seizmičkog rizika - koje bi kreirao, planirao i pratio sprovođenje politike smanjenja rizika

- Rekonstruisana seizmološka mreža i ojačana mreža akceleroografa. Pojačan profesionalni kapacitet seizmološke službe.
- Ojačana uloga revizije/kontrole projekata – i to kako geotehničkih elaborata tako i projekata konstrukcije
- Ojačana uloge revizije/kontrole novih prostornih planova svih nivoa
- Postrožene kaznene odredbi u oblasti kontrole projektovanja i izgradnje objekata.
- Ojačana uloga i kapacitet građevinske inspekcije
- Popisan fond i tipologija fonda zgrada (po klasama vulerabiliteta EMS-98 skale) u Crnoj Gori
- Izvršena probabilistička ocjena i evaluacija seizmičkog rizika Crne Gore uz propisivanje obaveze 5-godišnje revizije
- Izvršena probabilistička ocjena i evaluacija seizmičkog infrastrukturnih sistema u Crnoj Gori uz propisivanje obaveze 5-godišnje revizije
- Povećan broj osiguravajućih društava koje osiguravaju objekate od uticaja zemljotresa
- Pokrenite lokalne inicijative poreskih ili dugih olaksica i povoljnosti radi ojačanja postojećeg fonda zgrada objekata od uticaja zemljotresa

Nemjerljivi indikatori

Vezani su za policentrični razvoj, multisektorski razvoj, organizaciju naselja, kontrolu rasta urbanih sredina, diversifikaciju putne mreže, smanjenje siromaštva i dr.

10.26. SMANJENJE RIZIKA OD KATASTROFA

Prioriteti Crne Gore na planu sprovođenja politike u oblasti smanjenja rizika od katastrofa, zasnovani su na procjenama dvije grupe rizika iz Strategije za smanjenje rizika od katastrofa (elementarne nepogode i tehničko-tehnološke i druge nesreće) i determinisani su kroz ključne aktivnosti koje je potrebno realizovati u budućnosti.

Opšti ciljevi razvoja

Za izgrađivanje sveobuhvatne otpornosti i obezbjeđivanje sigurnog funkcionisanja, te u cilju *smanjenja rizika od katastrofa, odnosno zaštite i spašavanja od prirodnih (elementarnih) nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća* (od strane čovjeka izazvanih), izdvojeni su **opšti i posebni ciljevi**, kategorisani u okviru dvije prioritetne oblasti, i to:

Cilj 1 – prioriteti prostornog planiranja i ciljevi razvoja za odbranu i bezbjednost zemlje

Polazeći od osnovne svrhe prostornog planiranja, usaglašenog sa potrebama savremenog sistema odbrane, u cilju stvaranja uslova za efikasno funkcionisanje u uslovima ugrožene bezbjednosti i adekvatnog suprostavljanja rizicima, prijetnjama i izazovima bezbjednosti, prioritetni ciljevi su:

- Unaprijediti nacionalne kapacitete (materijalne i ljudske resurse) za krizno upravljanje;
- Prostornim planiranjem obezbijediti zahtjevane lokacije za potrebe Ministarstva odbrane i VCG;
- Obezbijediti adekvatnu putnu i ostalu potrebnu infrastrukturu, do svih novih vojnih lokacija;
- Planirati odgovarajuće lokacije za poligone za obuku i strelišta za izvođenje gađanja različitim vrstama naoružanja;
- Obezbijediti sigurnu zonu i zabraniti gradnju stambenih objekata u okolini vojnih objekata posebne namjene, posebno skladišta municije i minsko-eksplozivnih sredstava;
- Podići nivo sigurnosti snabdjevanja električnom energijom i otpornosti komunikaciono-informacione mreže u vojnim i policijskim objektima, zatim objektima službi zaštite i spašavanja, te drugim objektima službi bezbjednosti;
- Racionalnim planiranjem prostora pronaći rješenje za adekvatno dugoročno lociranje brodova Mornarice VCG i plovne jedinice crnogorske policije;
- Planirati lokacije za potrebe granične policije i obezbijediti sigurnu zonu i preglednost na državnoj granici i graničnim prelazima;
- Planirati adekvatne lokacije uz granicu sa susjednim državama za potrebe očuvanja neophodnog stepena bezbjednosti, u situacijama različitih vidova ugrožavanja (npr.masovne migracije).

Cilj 2 - prioriteti prostornog planiranja i ciljevi razvoja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa (prirodnih, tj. elementarnih nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća od strane čovjeka izazvanih)

Polazeći od osnovne svrhe prostornog planiranja, prioritetni ciljevi prostornog planiranja i ciljeva u oblasti smanjenja rizika od katastrofa su:

- Izrada Nacionalne procjene rizika od katastrofa u skladu sa smjernicama EU;
- Izrada lokalnih procjena rizika od katastrofa;
- Razvoj strategija za smanjenje rizika od katastrofa, kroz izradu lokalnih strategija za smanjenje rizika od katastrofa, a sve u skladu sa Mapom puta za sprovođenje Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa usvojenom od strane UN i EK;
- Izrada nacionalnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;
- Izrada lokalnih i preduzetnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;
- Integrisanje smanjenja rizika od katastrofa u ključnim oblastima poput održivog razvoja, klimatskih promjena, životne sredine i upravljanja prirodnim resursima, zdravstva itd;
- Sprovođenje sveobuhvatnih aktivnosti na planu realizacije sedam globalnih ciljeva i četiri prioriteta djelovanja Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa;

- Obezbijediti adekvatnu lokaciju za uspostavljanje nacionalnog-trening centra za potrebe stručnog osposobljavanja i usavršavanja učesnika sistema zaštite i spašavanja na nacionalnom i lokalnom nivou;
- Organizovati i poboljšati postojeće i uspostaviti nove kapacitete operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje predviđene Strategijom za smanjenje rizika od katastrofa za period 2018-2023 (lokalne službe zaštite i spašavanja u opštinama u kojima nisu uspostavljene; jedinice civilne zaštite; dobrovoljne jedinice, kao i preduzetne jedinice);
- Unaprijediti kapacite skloništa kao posebnih višenamjenskih objekata, koji mogu brzo biti osposobljeni za prihvrat građana u slučaju događanja većih prirodnih hazarda (zemljotresa), a posebno tehničko-tehnoloških hazarda (nuklearne, radijacione ili hemijske katastrofe);
- Uspostavljanje baze podataka o štetama/gubicima od katastrofa;
- Bivšem vojnom skladištu minsko-eksplozivnih sredstava “Rogami” koje koristi MUP, ne mijenjati namjenu u prostornom planu i obezbijediti sigurnu zonu oko skladišta;
- Unapređenje kapaciteta sistema za rano upozoravanje u slučaju događanja različitih hazarda (kapaciteti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju);
- Podići nivo otpornosti nove i postojeće kritične infrastrukture i obavezno šticeđenih objekata u Crnoj Gori, kroz izradu adekvatnih planova zaštite, uključujući infrastrukturu za vodu, saobraćaj i telekomunikacije, obrazovne ustanove, bolnice i druge zdravstvene ustanove itd., kako bi se osiguralo sigurno funkcionisanje u situacijama događanja katastrofa velikih razmjera, kao i nakon toga.
- U odnosu na procjenu rizika iz više kategorija hazarda/rizika (geološki hazardi, hidrometeorološki hazardi, rizici od požara, rizici od strane čovjeka izazvani, tehničko-tehnološki hazardi), u cilju smanjenja rizika i jačanja otpornosti, potrebna je dosljedna implementacija zakona, planova zaštite i propisa za podizanje stepena operativnosti i funkcionalnosti sistema za zaštitu i spašavanje od prirodnih i tehničko-tehnoloških akcidenata.

Geološki hazardi (zemljotresi, odroni, klizišta i usovi), među kojima je u Crnoj Gori najdominantniji zemljotres, zahtjevaju kontinuirano jačanje kapaciteta za izgrađivanje otpornosti. Zatim, opasnost od odrona, usova i klizišta velikih razmjera, naročito je ispoljena u gornjem i srednjem slivu rijeke Morače, kanjonima i klisurama i na strmim primorskih padinama Rumije, Sutormana, Lovćena i Orjena, dok je manje izražena u prostoru ravnica. Kombinacija rizika geoloških hazarda, povezana je sa seizmičkim i hidrometeorološkim rizicima, jer je Crna Gora trustno područje sa istaknutim rizikom od zemljotresa. (ključne preporuke za smanjenje seizmičkog rizika date su u prethodnom poglavlju).

Hidrometeorološki hazardi- ovi hazardi imaju tendenciju učestalog ispoljavanja u Crnoj Gori, sa potencijalnim mogućnostima izazivanja velikih šteta i značajno negativnih posljedica. Obzirom da postoji uticaj i ranjivost prostora, hazardi hidrometeorološkog karaktera se moraju ozbiljno shvatiti. Procjena rizika hidrometeoroloških hazarda, zasnovana je na intenzitetu i učestalosti dešavanja, te izazvanim posljedicama po stanovništvo, materijalna dobra i prostor. Kao najopasniji hazardi u Crnoj Gori, izdvajaju se poplave i sniježne padavine (sa mećavama i nametima). Rizici od poplava, podstaknuti klimatskim promjenama koje se reflektuju globalno, posebno mogu ugroziti i ozbiljno uništiti imovinu, stanovništvo i životnu sredinu. Upravljanje rizicima od poplava vrši se na osnovu planova zaštite od štetnog dejstva voda, planova zaštite i spašavanja od poplava i drugih mjera propisanih Zakonom o vodama i Zakonom o zaštiti i spašavanju. Plan upravljanja rizicima od poplava izrađuje se na osnovu preliminarne procjene rizika od poplava, utvrđenih područja, mapa opasnosti i mapa rizika od poplava.

Ciljevi za smanjenje rizika od hidrometeoroloških hazarda kroz prostorno planiranje i izgrađivanje otpornosti, sastoje se u sljedećem:

- u skladu sa Zakonom o vodama i Nacionalnom planu zaštite i spašavanja od poplava u prostornom planu će se prikazati sva ugrožena područja od poplava);
- u okviru prostornog planiranja se moraju integrisati planovi zaštite od štetnog dejstva voda i planovi zaštite i spašavanja
- na područjima koja su ugroženom poplavama, na osnovu mapa hazarda i mapa rizika, zabraniće se ili ograničiti prostorni razvoj kojim se može pogoršati stanje i povećati stepen ugroženosti od poplava i drugih oblika štetnog djelovanja voda;

- u područjima koja su značajno ugrožena poplavama, ako izgradnja nije suprotna prostornom planu, objekte je potrebno graditi na način da stambeni dio objekta ostane nepoplavljen i u slučajevima projektovanih velikih poplava;
- zabraniti gradnju kojom se presijecaju potoci i bujični tokovi;
- zabraniti gradnju na površinama iznad natkrivenih vodotoka, odnosno prostorno ih namjenski uređivati za ulice, trgove, zelene i druge slobodne površine, na način da se u ekstremnim uslovima obezbijedi površinski protok vode, bez značajnijih posljedica za građevine i infrastrukturu;
- u situacijama kada je izgrađena ili planirana brana uzvodno od naselja, na dijelu naselja između linija plavljenja, mogu se planirati samo zelene i druge neizgrađene površine, kao i infrastrukturni koridori, zbog eventualnih rizika od rušenja brane;
- u odnosu na procjenu rizika od poplava, planirati izgradnju objekata uređenja vodotoka i zaštite od ugrožavajućeg dejstva voda;
- izraditi kartu erozivnog područja (zemljišta ugroženog erozijom) i na tom području zabraniti ili ograničiti prostorni razvoj;
- kod planiranja prostora unutar urbanih sredina mora se voditi računa o smanjenju rizika od poplava, odnosno, planirati površine unutar urbanih sredina koje mogu prihvatiti i apsorbovati veću količinu vode u tlo, poput parkova, sportskih terena, dječjih igrališta i slično;
- kod projektovanja i gradnje, mora se uzimati u obzir količina padavina, kao i pri projektovanju kanalizacione mreže u gradovima i naseljima, gdje treba voditi računa o maksimalnim intenzitetima padavina u kratkim vremenskim intervalima, te atmosfersku odvodnu kanalizaciju dimenzionisati na način da se izbjegne izlivanje zagađenih atmosferskih voda;
- kod rekonstrukcije postojećih slobodnih površina (parkirališta i stajališta), izvršiti izmjenu nepropusnih sa propusnim površinama ili zelenim površinama, kako bi se olakšala apsorpcija atmosferske vode u tlo;
- manje vodotoke potrebno je uređivati na način koji omogućava izgradnju malih hidroelektrana, a spriječava povećanje rizika od pojave poplava i erozija;
- planirati mjere smanjenja rizika od od sniježnih nepravilnosti (nanosi, odroni, usovi i dr.), kao i izgradnju vještačkih prepreka (snjegobrani, galerije, šumski pojasevi);
- na osnovu iskustva iz perioda proglašenog vanrednog stanja iz 2012. godine, izazvanog ekstremnim sniježnim padavinama, neophodno je sačiniti planove smanjenja rizika po saobraćajnu infrastrukturu sa većim stepenom otpornosti na ugrožavanje od poplava, ekstremnih meteoroloških prilika i drugih rizika iz ove kategorije.

Rizici od požara - požari na otvorenom prostoru su redovna pojava karakteristična za ljetnji period i direktno je podstaknuta ekstremnim meteorološkim uslovima. Šume su jedan od najznačajnijih prirodnih resursa ekosistema i održivog razvoja Crne Gore, koje čine 60% teritorije Crne Gore, a sektori koji se oslanjaju na šumske resurse predstavljaju potencijal razvoja (prerada drveta, obnovljivi izvori energije, proizvodnja hrane, turizam). Ciljevi razvoja kroz prostorno planiranje, odnose se na smanjenje rizika od požara, za koje su prioritet preventivne planske mjere:

- unaprijediti mjere zaštite šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, te obezbijediti njihovu kontinuiranu primjenu;
- izraditi planove zaštite i spašavanja od požara šumskih kompleksa tj. područja unutar organizacione strukture Uprave za šume (područnih jedinica);
- obezbijediti izgradnju i održavanje šumskih puteva, prilaza, prolaza itd., prohodnih za vatrogasna i spasilačka vozila;
- uspostaviti efikasan sistema otkrivanja i nadzora šumskih požara;
- planirati i sprovesti sanitarne sječe šuma;
- obezbijediti uspostavljanje bezbjednih visina i udaljenosti elektroenergetskih vodova;
- uspostaviti siguran rubni pojas uz šumu, širine 50m;

- obezbijediti u urbanim sredinama, minimalnu udaljenost objekata od šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, radi spriječavanja širenja požara;
- smanjiti gustinu izgrađivanja objekata i urbanih površina;
- izgrađivanje prepreka protiv širenja požara (ispresijecanost urbanog tkiva, slobodne neizgrađene površine i sl.);
- obezbijediti sigurno snabdijevanje vodom za potrebe gašenja šumskih požara i požara na otvorenom prostoru;
- potrebno je obezbijediti za vatrogasna vozila, adekvatnu opremu i sredstva, kao i preduzimanje vatrogasnih mjera za prilaz do svih građevina/objekata;
- zabraniti bilo kakvu nadogradnju objekata koja bi onemogućila pristup u slučaju požara.

Tehničko-tehnološke i druge nesreće(od strane čovjeka izazvane) – rizici iz ove sfere, imaju tendenciju stalnog napredovanja, jer su uslovljeni naučno-tehnološkim i industrijskim progresom, a karakteriše ih ekstremno visok stepen rizika za stanovništvo, infrastrukturu i životnu sredinu, zbog potencijala da se uslijed nesreće efekti nekontrolisano prošire i kontaminiraju životnu sredinu (npr. nuklearne i radijacione nesreće, zagađenja vazduha, hemijska zagađenja i dr.).

U ovoj oblasti, širok je spektar rizika i izvora ugrožavanja, a potencijalni hazardi uključuju: nesreće u prevozu opasnih materija u drumskom saobraćaju, željezničke nesreće, nesreće na moru, nesreće u vazдушnom prostoru, nuklearne i radijacione nesreće, požare u javnim objektima i energetskim objektima i instalacijama, zagađenje vazduha i hemijska zagađenja. Stoga, pristupi zaštiti i spašavanju zahtjevaju cjelovost i spremnost za hitno djelovanje, kao i efikasan sistem, spreman da upravlja ovakvim situacijama. Ukoliko si saglasna???Ubaciti karte iz Procjene rizika od katastrofa Crne Gore

U ovoj oblasti, resursi se kontinuirano moraju unapređivati, a PPCG 2040 će predvidjeti obaveze i odgovornosti sistema i preduzeća u javnom ili privatnom vlasništvu, da u cilju smanjenja rizika od katastrofa primjenjuju mjere i bezbjednosne standarde, odnosno da izrade planove zaštite i spašavanja, te da unaprijede ljudske i materijalno-tehničke kapacitete za brzo i pravovremeno reagovanje (npr. uslijed postojanja realnog rizika od požara i eksplozija prilikom prevoza opasnih materija, odgovornost je na transportnim prevoznicima i preduzećima koja upravljaju transportnom kritičnom infrastrukturom).

U javnom saobraćaju (željeznički, drumski, vazdušni i pomorski), prisutan je stalan rizik od nesreća, požara i eksplozija, posebno prilikom transporta opasnih materija. Djelovi saobraćajne infrastrukture, mogu biti pod rizikom od tehničko-tehnoloških hazarda, kakav je primjer Luke Bar, jer su dio lučkog kompleksa dva rezervoara za skladištenje kaustične sode, rezervoari za naftu, naftne derivate i drugi rezervoari, a tunelom je Luka povezana sa skladištem eksplozivnih materija. Zbog toga je značajno stalno unapređivati standarde i pratiti međunarodne preporuke za unapređivanje sigurnosnih procedura i bezbjednosnih mjera.

Prirodne katastrofe, kao što su zemljotresi i poplave mogu da predstavljaju značajan rizik, te da utiču na objekte i postrojenja u kojima se nalaze hemikalije, energenti, nuklearni i radioaktivni materijal.

Zatim, industrijske i nuklearne i radijacione nesreće, zahtjevaju unapređivanje kontrolnih mjera i sigurnosnih standarda, da bi se spriječili rizici i obezbjedili kapaciteti za zaštitu i spašavanje. Iako se izvori potencijalne opasnosti od nuklearnih katastrofa ne nalaze na teritoriji Crne Gore, u cilju spriječavanja rizika od nesreća, najbitnije je da se unaprijede kontrolne mjere za nadzor izvora, da se sprovedu zakonom definisane mjere, da se transport radioaktivnih materija sprovodi po propisima i da se spriječi nelegalan promet nuklearnih i radioaktivnih materija.

Ciljevi i predložene mjere u oblasti zaštite od tehničko-tehnoloških i drugih nesreća su:

- Promovisati usklađeni razvoj i ograničavati aktivnosti koje mogu da prouzrokuju rizike, u regijama sa izraženim rizikom od tehničko-tehnoloških hazarda;
- U blizini velikih industrijskih postrojenja, naročito onih koji u redovnim djelatnostima upotrebljavaju opasne materije, vrše transport, njihovo skladištenje i čuvanje, unutar zone opasnosti ograničiti izgradnju građevina sa namjenom boravka većeg broja ljudi (npr. dječiji vrtići, škole, sportske dvorane, trgovački centri, zdravstvene ustanove i dr.);
- Prilikom planiranja izgradnje novih objekata u kojima će biti korištene ili skladištene opasne materije, potrebno ih je staviti pod kontrolu, na način da u slučaju nesreće ne ugroze stanovništvo;
- U blizini velikih industrijskih postrojenja, predvidjeti lokacije za privremeno odlaganje otpada nastalog iz velikih nesreća i katastrofa;
- Obezbiđediti adekvatan prilaz vatrogasno-spasilačkim vozilima do svih dijelova industrijskih postrojenja, kao i prostor za operativni rad vatrogasno-spasilačkih vozila i dovoljne količine vode za adekvatno sprovođenje mjera zaštite i spašavanja;

- Planiranjem je potrebno predvidjeti koridore saobraćajnih pravaca namijenjenih prevozu opasnih materija, izbjegavajući da se u zoni rizika nalaze građevine u kojima je smješten veći broj ljudi;
- Predvidjeti lokacije za privremena skladišta minsko-eksplozivnih materija u blizini gradnje velikih saobraćajnica, uz obavezu da budu za to određene bezbjedne lokacije van naseljenih mjesta;
- Prostornim planom će se predvidjeti lokacija/e za deaktiviranje i uništavanje neeksplozivnih ubojnih sredstava;
- Podići sigurnost i zaštitu luka i marina, kao i sigurnost plovidbe;
- Mjesta za benzinske stanice u lukama i marinama, namijenjena snabdijevanju jahti i brodova, planirati na bezbjednim udaljenostima od drugih plovnih i stacionarnih objekata.

Preporučeni indikatori za praćenje implementacije predloženih mjera

U skladu sa postavljenim **opštim i posebnim** ciljevima u oblasti smanjenja rizika od katastrofa, tj. prirodnih nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća, kao i odbrane I bezbjednosti države, definisani su indikatori za praćenje implementacije predloženih mjera.

Tabela 10.28.1. Indikatori za ciljeve razvoja za smanjenje rizika od katastrofa:

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	Izrada Nacionalne procjene rizika od katastrofa u skladu sa smjernicama EU;	Izrađena Nacionalna procjena rizika od katastrofa u skladu sa smjernicama EU.
2.	Izrada lokalnih procjena rizika od katastrofa;	Izrađene lokalne procjene rizika u svim jedinicama lokalne samouprave.
3.	Razvoj strategija za smanjenje rizika od katastrofa, kroz izradu lokalnih strategija za smanjenje rizika od katastrofa, a sve u skladu sa Mapom puta za sprovođenje Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa usvojenom od strane UN i EK;	Izrađene lokalne strategije za smanjenje rizika od katastrofa u svim jedinicama lokalne samouprave.
4.	Izrada nacionalnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;	Izrađeni nacionalni planovi zaštite i spašavanja za različite vrste rizika.
5.	Izrada lokalnih i preduzetnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;	Izrađeni lokalni i preduzetni planovi zaštite i spašavanja za različite vrste rizika.
6.	Unaprijediti kapacitete skloništa kao posebnih višenamjenskih objekata, koji mogu brzo biti osposobljeni za prihvatanje građana u slučaju događanja većih prirodnih hazarda (zemljotresa), a posebno tehničko-tehnoloških hazarda (nuklearne, radijacione ili hemijske katastrofe);	Skloništa spremna za korišćenje u slučaju događanja prirodnih i od strane čovjeka izazvanih hazarda/rizika.
7.	Organizovati i poboljšati postojeće i uspostaviti nove kapacitete operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje predviđene Strategijom za smanjenje rizika od katastrofa za period 2018-2023 (lokalne službe zaštite i spašavanja u opštinama u kojima nisu uspostavljene; jedinice civilne zaštite; dobrovoljne jedinice, kao i preduzetne jedinice);	Poboljšani postojeći i uspostavljeni novi kapaciteti operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje.
8.	Obezbijediti adekvatnu lokaciju za uspostavljanje nacionalnog trening centra za potrebe stručnog osposobljavanja i usavršavanja učesnika sistema zaštite i spašavanja na nacionalnom i lokalnom nivou;	Utvrđena lokacija za izgradnju i uspostavljanje nacionalnog trening centra.
9.	Integrisanje smanjenja rizika od katastrofa u ključnim oblastima poput održivog razvoja, klimatskih promjena,	Smanjenje rizika je integrisano u politike održivog razvoja, klimatskih promjena itd.

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

	životne sredine i upravljanja prirodnim resursima, zdravstva itd;	kroz izradu strateških i operativnih dokumenata.
10.	Sprovođenje sveobuhvatnih aktivnosti radi postizanja sedam globalnih ciljeva i četiri prioriteta djelovanja Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa;	Realizacija programa i projekata u oblasti smanjenja rizika od katastrofa.
11.	Bivšem vojnom skladištu minsko-eksplozivnih sredstava "Rogami" koje koristi MUP, ne mijenjati namjenu u prostornom planu i obezbijediti sigurnu zonu oko skladišta.	Mjera implementirana u planove i obezbijedena sigurna zona.
12.	Uspostavljanje baze podataka o štetama/gubicima od katastrofa.	Uspostavljena baza podataka o štetam/gubicima od katastrofa.
13.	Unapređenje kapaciteta sistema za rano upozoravanje za različite hazarde (kapaciteti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju).	Unaprijeđeni kapaciteti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju.
14.	Podići nivo otpornosti nove i postojeće kritične infrastrukture i obavezno štice objekata u Crnoj Gori, kroz izradu adekvatnih planova zaštite, uključujući infrastrukturu za vodu, saobraćaj i telekomunikacije, obrazovne ustanove, bolnice i druge zdravstvene ustanove itd., kako bi se osiguralo sigurno funkcionisanje u situacijama događanja katastrofa velikih razmjera, kao i nakon toga.	Uspješno se implementira Zakon o određivanju i zaštiti kritične infrastrukture, sa svim propisanim mjerama za jačanje otpornosti sektora kritične infrastrukture i zaštite lica i imovine.

Tabela 10.28.2. Indikatori za ciljeve razvoja za odbranu i bezbjednost zemlje:

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	Sprovođenje svih mjera i aktivnosti vezanih za pripremu i angažovanje raspoloživih ljudskih i materijalnih resursa za djelovanje u kriznim situacijama.	Uspostavljeni potrebni kapaciteti za sprovođenje mjera i aktivnosti vezanih za krizne situacije.
2.	Prostornim planiranjem obezbijediti zahtjevane lokacije za potrebe Ministarstva odbrane i VCG.	Lokacije koje zahtjeva Ministarstvo odbrane i VCG uključene u prostorne planove i plan regulacije, rok januar 2025.godine.
3.	Obezbijediti adekvatnu putnu i ostalu potrebnu infrastrukturu, do svih vojnih lokacija.	Pripremljeni i realizovani planovi za sistematski pristup održavanja putne infrastrukturu do novih vojnih lokacija.
4.	Planirati odgovarajuće lokacije za poligone za obuku i strelišta za izvođenje gađanja različitim vrstama naoružanja.	Određene lokacije za vojne poligone i strelišta.
5.	Obezbijediti sigurnu zonu i zabraniti gradnju stambenih objekata u okolini vojnih objekata posebne namjena, posebno skladišta municije i minsko-eksplozivnih sredstava.	Zakonski propisana zabrana gradnje stambenih objekata u neposrednoj blizini vojnih objekata posebne namjene (skladišta municije i minsko-eksplozivnih sredstava).
6.	Podići nivo sigurnosti snabdjevanja električnom energijom i otpornosti komunikaciono-informacione mreže u vojnim i objektima, te drugim objektima službi bezbjednosti.	Uspostavljen stabilan sistem snabdjevanja električnom energijom i otpornosti komunikaciono-informacione mreže svih službi sistema nacionalne bezbjednosti CG.

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Koncept plana

7.	Racionalnim planiranjem prostora pronaći rješenje za adekvatno dugoročno lociranje brodova Mornarice VCG i plovne jedinice crnogorske policije.	Planovima i propisima određene adekvatne lokacije.
8.	Planirati lokacije za potrebe granične policije i obezbjediti sigurnu zonu i preglednost na državnoj granici i graničnim prelazima.	Planovima i propisima predvidjeti sigurnu zonu i preglednost.
9.	Planirati adekvatne lokacije uz granicu sa susjednim državama za potrebe očuvanja neophodnog stepena bezbjednosti , u situacijama različitih vidova ugrožavanja (npr.masovne migracije).	Lokacije određene i preduzete mjere za stvaranja kapaciteta (pripremljene zaštitne mjere lokacija i mobilni smještajni objekti) na određenim lokacijama.

Indikatori za posebne ciljeve u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda,tehničko-tehnoloških i drugih nesreća:

Tabela 10.28.3. Indikatori za posebne ciljeve u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda,tehničko-tehnoloških i drugih nesreća: Geološki hazardi

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	Za novogradnju stambenih blokova propisati širinu otvora u bloku i dimenzije pristupa u dvorište bloka.	Obezbjeđeni pristupi svim blokovima i dvorišnim prostorima građevina za sprovođenje mjera iz oblasti odbrane, zaštite i spašavanja.
2.	Propisati obavezu da se mora osigurati pristup svakoj građevini i zabraniti svaku nadogradnju koja to onemogućava ili ograničava.	Propisana obaveza da se garantuje mogućnost pristupa građevinama i zabranjuje gradnja koja to sprječava ili ograničava.
3.	Kroz adekvatno prostorno planiranje povećati sigurnost energetskog snabdjevanja, odnosno mogućnosti za razvoj prenosa i transporta svih oblika energije, kao i podizanje stepena otpornosti informaciono-komunikacionih sistema.	Obezbjeđena sigurnost i podignut stepen otpornosti elektro-energetskih informaciono-komunikacionih Sistema.

Tabela 10.28.4. Indikatori za posebne ciljeve u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda,tehničko-tehnoloških i drugih nesreća: Hidrometeorološki hazardi

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	U skladu sa Zakonom o vodama i Nacionalnom planu zaštite i spašavanja od poplava u prostornom planu će se prikazati sva ugrožena područja od poplava);	Sačinjena mapa ugroženih područja od poplava.
2.	U okviru prostornog planiranja integrisati planove zaštite od štetnog dejstva voda i planovi zaštite i spašavanja.	Integrisani planovi zaštite od štetnog dejstva voda i planovi zaštite i spašavanja u urbanističke i prostorne planove.
3.	Na područjima koja su ugroženom poplavama, na osnovu mapa hazarda i mapa rizika, zabraniti se ili ograničiti prostorni razvoj kojim se može pogoršati stanje vodnog režima i time povećati stepen ugroženosti od poplava i drugih oblika štetnog djelovanja voda.	Preporuka implementirana u planovima.

4.	Područja koja su značajno ugrožena poplavama, ako izgradnja nije suprotna prostornom planu, objekte je potrebno graditi na način da stambeni dio objekta ostane nepoplavljen i u slučajevima eventualnih velikih poplava.	Preporuka implementirana u planovima.
5.	Zabraniti gradnju kojom se presijecaju potoci i bujični tokovi.	Zabranjena gradnja na lokacijama koje presjecaju vodene tokove.
6.	Zabraniti gradnju na površinama iznad natkrivenih vodotoka, odnosno prostorno ih namjenski uređivati za ulice, trgove, zelene i druge slobodne površine, na način da se u ekstremnim uslovima obezbjedi površinski protok vode, bez značajnijih posljedica za građevine i infrastrukturu.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
7.	U situacijama kada je izgrađena ili planirana grana uzvodno od naselja, na dijelu naselja između linija plavljenja, mogu se planirati samo zelene i druge neizgrađene površine, kao i infrastrukturni koridori, zbog eventualnih rizika od rušenja brane.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
8.	U odnosu na procjenu rizika od poplava, planirati izgradnju objekata uređenja vodotoka i zaštite od ugrožavajućeg dejstva voda.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
9.	Izraditi mapu erozivnog područja (zemljišta ugroženog erozijom) i na tom području zabraniti ili ograničiti prostorni razvoj.	Sačinjena mapa erozivnog područja.
10.	Kod planiranja prostora unutar urbanih sredina mora se voditi računa o smanjenju rizika od poplava, odnosno, planirati površine unutar urbanih sredina koje mogu prihvatiti i apsorbovati veću količinu vode u tlo, poput parkova, sportskih terena, dječjih igrališta i slično.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
11.	Kod projektovanja i gradnja, mora se uzimati u obzir količinu padavina, kao i pri projektovanju kanalizacione mreže u gradovima i naseljima, gdje treba voditi računa o maksimalnim intenzitetima padavina u kratkim vremenskim intervalima, te atmosfersku odvodnu kanalizaciju dimenzionisati na način da se izbjegne izlivanje zagađenih atmosferskih vo.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
12.	Kod rekonstrukcije postojećih slobodnih površina (parkirališta i stajališta), izvršiti izmjenu nepropusnih sa propusnim površinama ili zelenim površinama, kako bi se olakšala apsorbcija atmosferske vode u tlo.	Preporuka implementirana u urbanističkim planovima.
13.	Manje vodotoke potrebno je uređivati na način koji omogućava izgradnju malih hidroelektrana, a	Primjenjen “smart approach” i ispoštovani principi održivog razvoja.

	spriječava povećanje rizika od pojave poplava i erozija.	
14.	Planirati mjere smanjenja rizika od sniježnih neprilika (nanosi, odroni, usovi i dr.), kao i izgradnju vještačkih prepreka (snjegobrani, galerije, šumski pojasevi).	Primjenjuju se mjere smanjenja rizika i izgrađene su prepreke.
15.	Na osnovu iskustva iz perioda proglašenog vanrednog stanja iz 2012. godine, izazvanog ekstremnim sniježnim padavinama, neophodno je sačiniti planove smanjenja rizika po saobraćajnu infrastrukturu sa većim stepenom otpornosti na ugrožavanje od poplava, ekstremnih meteoroloških prilika i drugih rizika iz ove kategorije.	Sačinjeni planovi smanjenja rizika po saobraćajnu infrastrukturu sa većim stepenom otpornosti na ugrožavanje od poplava, ekstremnih meteoroloških prilika i drugih rizika iz ove kategorije.

Tabela 10.28.5. Indikatori za posebne ciljeve u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća: **Rizici od požara**

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	Unaprijediti mjere zaštite šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, te obezbjediti njihovu kontinuiranu primjenu.	Primjenjuju se mjere zaštite šuma i zakonski su definisane obaveze zaštite.
2.	Izraditi planove zaštite i spašavanja od požara šumskih kompleksa tj. područja unutar organizacione strukture Uprave za šume (područnih jedinica);	Izrađeni planovi zaštite i spašavanja od požara.
3.	Obezbijediti izgradnju i održavanje šumskih puteva, prilaza, prolaza i drugo, da budu prohodni za vatrogasna i spasilačka vozila.	Planovima predviđene mjere održavanja šumskih puteva, prilaza, prolaza, itd., da budu prohodni za vatrogasno-spasilačka vozila.
4.	Uspostaviti efikasan sistema otkrivanja i nadzora šumskih požara i požara na otvorenom prostoru.	Uspostavljen sistem ranog otkrivanja i nadzora šumskih požara i požara na otvorenom prostoru.
5.	Obezbjediti uspostavljanje bezbjednih visina i udaljenosti elektroenergetskih vodova.	Zakonski propisani parametri za bezbjednosne mjere elektroenergetskih vodova.
6.	Uspostaviti siguran rubni pojas uz šumu.	Izgrađeni sigurni rubni pojasi i pripremljeni pravilnici.
7.	Obezbjediti u urbanim sredinama, minimalnu udaljenost objekata od šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, radi spriječavanja širenja požara.	Propisane mjere o obaveznoj udaljenosti šumskih površina od urbanog djela.

8.	Izgrađivanje prepreka protiv širenja požara (ispresijecanost urbanog tkiva, slobodne neizgrađene površine i sl.)	Planovima predviđene tehničke mjere za sprečavanje širenja požara
9.	Potrebno je obezbjediti za vatrogasna vozila, opremu i uslove za preduzimanje vatrogasnih mjera, te adekvatan prilaz do svih građevina.	Obezbjeđen dovoljan broj vozila i potrebne opreme vatrogasnih jedinica.

Tabela 10.28.6. Indikatori za posebne ciljeve u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća: **Tehničko-tehnološke i druge nesreće (od strane čovjeka izazvane)**

	CILJ	INDIKATOR i mjere za suzbijanje:
1.	Promovisati usklađeni razvoj i ograničavati aktivnosti koje mogu da prouzrokuju rizike, u regionima sa izraženim rizikom od tehničko-tehnoloških i drugih nesreća .	Sprovode se mjere za smanjenje rizika od tehničko-tehnoloških i drugih nesreća – propisani standardi i SOP za zaštitu i spašavanje gdje postoje uslovi da se to primijeni (npr.industrijska postrojenja.)
2.	U blizini velikih industrijskih postrojenja (koje upotrebljavaju, transportuju, skladište i čuvaju opasne materije), unutar zone opasnosti ograničiti izgradnju građevina gdje boravi veći broj ljudi.	Propisane mjere i procedure u zonama opasnosti od rizika.
3.	Prilikom planiranja izgradnje novih objekata u kojima će biti korištene ili skladištene opasne materije, potrebno ih je staviti pod kontrolu, na način da u slučaju nesreće ne ugroze stanovništvo.	Preduzete neophodne mjere za bezbjedno čuvanje opasnih materija.
4.	U blizini velikih industrijskih postrojenja, predvidjeti lokacije za privremeno odlaganje otpada nakon eventualnih nesreća.	Planovima predviđjene lokacije za odlaganje otpada prilikom otklanjanja efekata od posljedica napada.
5.	Obezbjediti adekvatan prilaz vatrogasno-spasilačkim vozilima do svih djelova industrijskih postrojenja, kao i prostoru za operativni rad vatrogasno-spasilačkih vozila i dovoljne količine vode za adekvatno sprovođenje mjera zaštite i spašavanja;	Propisane zakonske mjere za omogućavanje prilaza vatrogasno-spasilačkih vozila do svih djelova industrijskih postrojenja i obezbjeđivanje dovoljne količine vode.
6.	Planiranjem će se predvidjeti koridori saobraćajnih pravaca namijenjenih prevozu opasnih materija, izbjegavajući da se u zoni rizika nalaze građevine u kojima je smješten veći broj ljudi.	Planovi sadrže koridore saobraćajnih pravaca namijenjenih prevozu opasnih materija, uz poštovanje udaljenosti od gusto naseljenih lokacija.
7.	Predvidjeti lokacije za privremena skladišta minsko-eksplozivnih materija u blizini gradnje velikih saobraćajnica, uz obavezu da budu za to određene bezbjedne lokacije van naseljenih mjesta.	Određene bezbjedne lokacije za skladišta minsko-eksplozivnih materija u blizini izgradnje saobraćajnica

8.	Prostornim planom će se predvidjeti lokacija/e za deaktiviranje i uništavanje neeksplozivnih ubojnih sredstava.	Planovima i vladinim odlukama su potvrđene lokacije za deaktiviranje i uništavanje neeksplozivnih ubojnih sredstava.
9.	Podići sigurnost i zaštitu luka i marina, kao i sigurnost plovidbe.	Primjenjuju se visoko profesionalne sigurnosne mjere zaštite luka i marina, kao i sigurnost plovidbe.
10.	Mjesta za benzinske stanice u lukama i marinama, namijenjena snabdijevanju jahti i brodova, planirati na bezbjednim udaljenostima od drugih plovni i stacionarnih objekata.	Planovima i procedurama predviđena bezbjedna udaljenost benzinskih stanica u lukama i marinama.

POPIS SKRAĆENICA:

EU – Evropska unija

EK – Evropska Komisija

DRR - Disaster Risk Reduction

KI – kritična infrastruktura

NATO – North Atlantic Treaty Organization

SOP – standardne operativne procedure

UN – Ujedinjene nacije

10.27. METEOROLOŠKI RIZICI (MH) U KONTEKSTU KLIMATSKIH PROMJENA

U Analizi postojećeg stanja obrazloženi su meteorološki rizici, posebno i sa aspekta klimatskih promjena i ukazano je na to da ekstremne meteorološke situacije, njihov uticaj i vjerovatnoća realizacije čine meteorološki rizik. U skladu sa stavovima i preporukama kancelarije Ujedinjenih Nacija za smanjenje rizika od katastrofa (UNDRR) posebno međunarodnim dokumentom “Sendai okvir”, utvrđeni su globalni ciljevi i prepruke za smanjenje rizika od katastrofa.

Izrada Prostornog plana je multidimenzioni proces. Klimatske promjene i meteorološki rizici pojavljuju kao jedna nova dimenzija u izradi prostornog plana.

Prostorni plan je pravo mjesto za implementaciju postavljenih ciljeva za smanjenje rizika od katastrofa u kontekstu klimatskih promjena i meteoroloških rizika. Prostorni plan je prilika za preventivno i proaktivno djelovanje i inkorporiranje struke što za rezultat daje jačanje otpornosti kritične infrastrukture, prostora i zajednice i to na duže vremenske staze.

Ciljevi i indikatori ostvarenje ciljeva

Prioritetni ciljevi

Cilj	Indikator
Da se valorizuju odnosno implementiraju klimatskih pogodnosti kao klimatski resurs u svim regionima Crne Gore, da se poveća stepen ekonomske sposobnosti, poveća stepen prostorne homogenosti društveno–ekonomskog razvoja i smanji razlika između razvijenih i nerazvijenih regiona	Izgrađena infrastruktura u cilju korišćenja klimatskih pogodnosti Ujedačeniji razvoj i smanjenje razlike između razvijenih i manje razvijenih regiona Crne Gore Povećan bruto domaći proizvod (BDP)
Da se u formi preventivnog djelovanja u prostorni plan implementiraju globalni ciljevi i prioritetne aktivnosti u cilju smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa UNDRR i Sendai okvira	Implementirani ciljevi i povećana efikasnost odgovora na klimatske promjene i meteorološke rizike Povećan stepen sposobnosti zajednice i kritične infrastrukture na klimatske promjene i povećana otpornost na meteorološke rizike Smanjene štete od dejstva meteoroloških rizika i klimatskih promjena
Povećana upotreba (namjena) prostora za obnovljive izvore energije	Izvršena namjena prostora za obnovljive izvore energije Izgrađeni kapaciteti za proizvodnju iz obnovljivih izvora energije Smanjena nezaposlenost Povećan domaći bruto proizvod (BDP)

Opšti ciljevi

Cilj	Indikator
Snijeg kao klimatski resurs. Jačati kapacitete za zimski turizam u sjevernom regionu	Urađeni novi projekti za zimski turizam Izgrađena nova infrastruktura Povećani prihodi od turističkih usluga Povećan BDP
Kiša i snijeg kao klimatski resurs u funkciji vodenog potencijala. Jačati kapacitete za hidroenergiju	Urađeni projekti za proizvodnju energije od hidroelektrana Izgrađena infrastruktura –velike akumulacione hidroelektrane i male hidroelektrane

	Povećana zaposlenost Povećan BDP
Vjetar kao klimatski resurs u funkciji proizvodnje energije. Povećanje prostora za vjetro elektrane po onshore i offshore modelu.	Uradjeni projekti za onshore i offshore vjetro elektrane Izgradjene vjetro elektrane Povećana zaposlenost Povećan BDP
Solarna energija kao klimatski resurs. Uspostaviti solarne elektrane na kopnu i na velikim vodenim površinama na održiv način (južni Jadran i Skadarsko jezero).	Uradjeni projekti za onshore i offshore solarne elektrane Izgradjene solarne elektrane Povećana zaposlenost Povećan BDP
Smanjiti rizik od otopljenja za zimske turističke sadržaje	Nova infrastruktura za ski centre sa početnom stazom za oko 200mnv iznad postojećih Alternativne metode za snijeg, vještački snijeg i akumulacije za vode izgradjene

Posebni ciljevi

Cilj	Indikator
Smanjiti rizik od efekta urbana ostrva toplote (UHI)	Propisima zabranjena primjena postojećeg obrasca za urbanizacije sa prekomjernom nesrazmjernom koncentracijom urbanizacije Uradjeni projekti sa novim obrascima formiranje urbanih cjelina Smanjena koncentracija urbanizacije Urbane sredine ispresecane parkovima i šumskim koridorima Projektovni magistralni prolazi za kvalitetno provjetravanje i eliminacija prekomjerne akumulacije toplote
Urbanizacija na bazi primjene energetski efikasnih objekata	Primjenjeni efikasni građevinski materijali sa smanjenom toplotnom provodljivošću tj. implementirani mehanizmi i materijali koji sprečavaju razmjenu toplote između objekta i spoljne sredine
Smanjiti rizik od efekta jezera hladnog vazduha i temperaturne inverzije	Za urbane sredine koje podležu ovim efektom, uradjena procjena rizika za neprihvatljiv dio rizika uradjen tretman rizika sa propisanim mjerama Zabranjeno formiranje objekata koji zagadjuju vazduh Za zagrevanje prostorija u zimskom periodu zabranjena upotreba gorivnog materijala koji zagadjuje vazduh Uradjeni projekti za substituciju ogrevnog materijala Uradjeni projekti i infrastrukture za gasifikaciju sjevernog regiona Crne Gore

<p>Smanjiti rizik od bujične i urbane flashflood meteorološke poplave</p>	<p>Uradjena procjena rizika od bujične i urbane poplave za neprihvatljivi -rezidualni dio rizika uradnje tretman rizika sa propisanim mjerama za smanjenje rizika Prostor neposredno uz bujične tokove zabraniti za urbanizaciju na propisanoj udaljenosti Prostor uz bujične tokove namjeniti za zelene koridore sa rekreativnim sadržajima Uradjeni zaštitni sistemi na rizičnim dijelovima tokova Propisane mjere za održavanje prirodnog protoka vode na bujičnim tokovima U urbanim sredinama propisane mjere za projektovane i održavanje drenažnog sistema za odvod kišne vode i snijega Urbani drenažni sistemi projektovani na intenzitet kiše povratni period 50 godina ili strožije</p>
<p>Smanjiti rizik od hidroloških poplava na riječnim sistemima i velikim vodenim površinama prouzrokovane meteorološkom situacijom kakve imamo a koje se povezuju sa aktuelnim klimatskim promjenama</p>	<p>Za prostor za koji postoji rizik od ovog vida poplave, uradjena procjena rizika i tretman za neprihvatljivi dio rizika sa propisanim mjerama za smanjenje rizika U ovim zonama zabranjena gradnja i urbanizacija Za formirane objekte ili postojeća namjena prostora uradjeni projekti i napravljena zaštitna barijera Za prostor sa visokim rizikom od poplave, koji je “žrtvovan”, na kome ne mogu da se formiraju objekti, uradjeni projekti za alternativnu namjenu prostora npr. za vjetro elektrane ili solarne elektrane , sa rekreaciju i odmor</p>

11. IMPLEMENTACIJA PROSTORNOG PLANA

U skladu sa važećim Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata Prostorni plan CG se razrađuje kroz izradu **Plana generalne regulacije CG (PGR)**. Poslove na izradi i donošenju PGR vrši Ministarstvo. PGR-om se detaljnije određuju ciljevi i mjere prostornog i urbanističkog razvoja CG, a donosi se na period od 10 godina.

Plan se izrađuje i donosi na nivou 5 regiona:

- **Sjeverni region**
- **Središnji region**
- **Primorski region**
- **Nacionalni parkovi (5 NP)**
- **Područje Boke Kotorske (pod zaštitom UNESCO)**

Planom generalne regulacije Crne Gore određuje se:

- namjena površina;
- uslovi uređivanja, izgradnje i korišćenja prostora;
- koridori i kapaciteti za infrastrukturu;
- granice građevinskih područja naselja, izdvojenih građevinskih područja van naselja, izdvojenih djelova građevinskog područja naselja;
- granice obuhvata za koje se razrađuju detaljna urbanistička rješenja;
- granice zona urbane sanacije;
- prostor predviđen za razradu urbanističkim projektima;
- granice područja pod zaštitom do II kategorije po kategorizaciji Međunarodne unije za očuvanje prirode (IUCN), međunarodno zaštićenih područja i područja ekološke mreže.

Plan generalne regulacije Crne Gore sadrži:

- pravila uređenja i pravila građenja po zonama;
- pravila parcelacije;
- smjernice urbane sanacije;
- smjernice za izradu urbanističkih projekata;
- smjernice za pejzažnu arhitekturu;
- smjernice za zaštitu kulturne baštine;
- smjernice za unapređenje i zaštitu prirode i životne sredine;
- smjernice za prevenciju i zaštitu od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških i drugih nesreća;
- smjernice za prilagođavanje na klimatske promjene; smjernice za smanjenje seizmičkog rizika;
- smjernice za povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije;
- smjernice za koncesiona područja;
- ekonomsko-tržišnu projekciju, i ostale smjernice za sprovođenje plana.

Za centar jedinice lokalne samouprave, plan generalne regulacije Crne Gore obavezno sadrži **detaljno urbanističko rješenje**.

Radi prostornog razvoja seoskog područja i podsticanja njihovog održivog razvoja, a uvažavajući geomorfološke različitosti (brdska, planinska, primorska i dr.), kao i regionalne i tradicionalne osobenosti (zbijen, razbijen tip, povremeno i stalno naseljena), plan generalne regulacije Crne Gore obavezno sadrži **osnovu uređenja seoskih područja**.

PGR se izrađuje na topografskim podlogama razmjere 1:50.000, 1: 25.000 i 1:5.000. Zone za koje se radi detaljno urbanističko rješenje razrađuju se na topografsko-katastarskim podlogama razmjere 1:2.500 i 1:1.000.

Sprovođenje PGR se vrši kroz izradu **urbanističkih projekata i elaborata parcelacije**.

Urbanistički projekat se radi za prostore koji su definisani Planom generalne regulacije, i to: prostor na kome predstoji značajnija i složenija izgradnja odnosno koji predstavlja posebno karakterističnu cjelinu, prostor devastiran nelegalnom gradnjom, kao i za naselja i djelove naselja koji predstavljaju nepokretna kulturna dobra od međunarodnog i nacionalnog značaja.

Poslove na izradi i donošenju urbanističkog projekta vrši jedinica lokalne samouprave.

Urbanistički projekat izrađuje se na topografsko-katastarskim planovima razmjere 1:1.000 i 1:500 ili 1:250.

Elaborat parcelacije se izrađuje radi usklađivanja katastarskih parcela sa pravilima parcelacije definisanim Planom generalne regulacije. Radi se za jedinicu građevinskog zemljišta na nivou bloka i njime se određuju urbanističke parcele.

Izradu elaborata parcelacije može da obezbijedi vlasnik katastarske parcele ili Katastar, po službenoj dužnosti.

Elaborat parcelacije izrađuje se na katastarskim planovima razmjere 1:250, 1:1.000 i 1:500.

U cilju unapređenja kvaliteta i kulture prostornog i arhitektonskog oblikovanja i stvaranja visokovrijednog izgrađenog prostora, kao i stvaranja uslova za unapređenje kvaliteta izgrađene sredine, očuvanje identiteta i prepoznatljivosti prirodnog i kulturnog predjela i podsticanja održivog razvoja, donose se **državne smjernice razvoja arhitekture**.

Državne smjernice razvoja arhitekture sadrže, naročito: preporuke oblikovanja i materijalizacije objekata, u odnosu na ambijentalna svojstva područja.

Državne smjernice razvoja arhitekture izrađuje Ministarstvo u saradnji sa strukovnim udruženjima, akademskim institucijama, nevladinim organizacijama i organom uprave nadležnim za zaštitu kulturnih dobara.

Državne smjernice razvoja arhitekture donosi Vlada, za period od deset godina.

U daljoj fazi izrade Prostornog plana biće definisane smjernice i preporuke za izradu Plana generalne regulacije na nivou 5 regiona, a koje se tiču sledećih aspekata:

- obaveza koje proističu iz međunarodne i nacionalne regulative
- usklađivanja prostornog razvoja sa opredeljenjima utvrđenim u Prostornom planu u dijelu namjene površina, urbanističkih parametara, kriterijuma i standarda za izgradnju, razvoja društvenih djelatnosti, privrede, saobraćajne i tehničke infrastrukture
- primjene mjera zaštite prirode i kulturno-istorijskog nasleđa, smanjenja seizmičkog rizika i rizika od klimatskih promjena
- formiranje jedinstvene GIS baze podataka
- prilagođavanja, kadrovske i tehničke osposobljenost organa i institucija za kvalitetno sprovođenje Plana generalne regulacije.

12. KARTOGRAFSKI PRILOZI

Radi pregleda se daje spisak kartografskih priloga koji se odnose na anлізу stanja I koncept plana:

- 01 - Topografska podloga
- 02 - Administrativna podjela i položaj u okruženju
- 03 - 01 - Hipsometrijska karta
- 03 - 02 - Nagib terena
- 03 – 03a - Ekspozicije terena
- 03 – 03b - Ekspozicije terena
- 03 - 04 - Geološke karakteristike
- 03 - 05 - Mineralne sirovine
- 03 - 06 - Hidrogeološke karakteristike
- 03 - 07 - Pedološke karakteristike
- 03 - 08 - Seizmološke karakteristike 2
- 03 - 08 - Seizmološke karakteristike
- 03-09 – Klimati
- 03 - 09 - Klimatske karakteristike Snijeg
- 03 - 09 - Klimatske karakteristike Tmax
- 03 - 09 - Klimatske karakteristike Tmin
- 03 - 10 - Šume
- 04 - Postojeća mreža naselja
- 05 - Namjena površina - postojeće stanje
- 07 - 01 - Infrastruktura – Postojeće stanje Saobraćaj
- 07 - 02 - Infrastruktura - Elektroenergetika
- 07 - 03 - Infrastruktura - Elektrokomunikaciona
- 07 - 04 - Infrastruktura - Hidrotehnika
- 08 - Zaštita prirodne baštine
- 08a - Zastita prirodne i kulturne bastine na području mora
- 09 - Zaštita kulturne baštine

10 - Koncept prostornog razvoja Crne Gore

11- Namjena mora

12. Saobraćajni sistem – Plan

13. Mreža naselja i razvoj funkcija – Plan

14. Planske zone i razvojni koridori

15. Ograničenja i potencijalni konflikti

16. Stanovništvo i mreža naselja

17. Urbanizacija

LITERATURA

Geološke, tektonske i mineralne sirovine

- Bešić, Z., 1948: Geotektonska struktura severne Crne Gore. Glasnik Prirodnjačkog muzeja Srpske zemlje, Ser. A, knj. 1, Beograd (100-109).
- Bešić, Z., 1975: Geologija Crne Gore. Stratigrafija i facijalni sastav Crne Gore. Posebna izdanja društva za nauku i umjetnost, knj.2. (1-411). Titograd.
- Mirković, M., Živajačević, M., Đokić, V., Perović, Z., Kalezić, M., Pajović, M., 1985: Geološka karta Crne Gore, 1:200.000. RSIZ za geološka istraživanja, Titograd (2 lista u boji, format 92 x 60 cm).
- Mirković, M., 1997: Strukturno-tektonska karta Crne Gore 1:200.000 i Tumač za strukturno-tektonsku kartu Crne Gore, Zavoda za geološka istraživanja, Podgorica (1-62)
- Pajović, M., 2005: Geološka građa Crne Gore (Studija). FSD, Republičkog zavoda za geološka istraživanja, Podgorica.
- Pajović, M., Radusinović, S., 2010: Mineralne sirovine Crne Gore. Crna Gora u XXI stoljeću u eri kompetitivnosti; Životna sredina i održivi razvoj, Posebna izdanja, Knj. 72, Sv 2; Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2010, 237-282
- Živajačević, M., 1989: Tumač Geološke karte SR Crne Gore, 1:200.000. Posebna izdanja Geološkog glasnika knj. VIII, Titograd (1-62).

Hidrogeologija

- Bešić Z (1969) Geology of Montenegro–Karst of Montenegro. Geological Survey of Montenegro, Podgorica
- Burić M (1993) Water supply of tourist settlements of the Montenegrin coast (in Serbian). Dissertation, University of Belgrade
- Burić M (2010) Atlas of waters of Montenegro (in Montenegrin). Montenegrin academy of sciences and arts, Podgorica
- Cvijić J (1899) Glacial and morphological studies of the mountains of Bosnia, Herzegovina and Montenegro (in Serbian). Voice Serb Roy Acad Sci 57:1-196
- Djordjević B, Sekulić G, Radulović M, Šaranović M (2010) Water potentials of Montenegro (in Serbian). Montenegrin academy of sciences and arts, Podgorica
- Hrvačević S (1999) Hydrogeological characteristics of Piva and Tara river basins from the aspect of utilization and protection of water potential (in Montenegrin). Master thesis, University of Belgrade
- Hrvačević S (2004) Resources of surface water in Montenegro (in Montenegrin). EPCG AD, Podgorica
- Lješević M (2004) Karst of Piva (in Serbian). Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Podgorica
- MARD (2017) Strategy for water management in Montenegro (in Montenegrin). Government of Montenegro, Ministry of agriculture and rural development, Podgorica
- Matović i dr. (2018) Final report about results of detailed hydrogeological investigations of the aluvion of Tara River, downstream from Mateševo, for the purposes of water supply of facilities along the highway Bar-Boljare, section Smokovac-Uvač-Mateševo. Geoprojekt Ltd, Podgorica
- Radulović V (1989) Hydrogeology of Skadar Lake watershed (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Radulović M (2000) Karst hydrogeology of Montenegro (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Podgorica
- Radulović MM (2012) Multi-parameter analysis of groundwater recharge in karstic aquifers–case examples from Skadar Lake basin (in Serbian). Dissertation, University of Belgrade
- Radulović M, Popović Z, Vujisić M, Novaković D (1989) Basic hydrogeological map of SRY 1:100,000, "Bar" sheet (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Radulović M, Popović Z, Vujisić M, Novaković D (1998) Guide book for the Basic hydrogeological map of SRY 1:100,000, "Bar" sheet (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Radulović MM, Novaković D, Sekulić G (2013) Geological and hydrogeological characteristics of the Montenegrin part of the Skadar Lake catchment area (in Serbian). In: Sekulić G, Bushati S (eds) Development

of hydrogeological and hydraulic study of regulation of Skadar Lake and Bojana river water regime (IPA Project)–Volume 1. Montenegrin Academy of Science and Arts, Podgorica, pp 9–115

- Radulović MM, Radulović M, Stevanović Z, Sekulić G, Radulović V, Burić M, Novaković D, Vako E, Blagojević M, Dević N, Radojević D (2015) Hydrogeology of the Skadar Lake basin (Southeast Dinarides) with an assessment of considerable subterranean inflow. *Environ Earth Sci* 74:71–82. doi: 10.1007/s12665-015-4090-7
- Radulović V, Radulović M (1999) Groundwater bodies (in Serbian). In: Gomilanović M (ed) Mineral resources and mine production in Montenegro. Ministry of Industry, Energy and Mining of Montenegro, Podgorica, pp 595–760
- Radulović M, Radulović, V (2004) Hydrogeological map of Montenegro 1:200,000 (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Podgorica
- Radojević D, Nedić D, Blečić V, Zečević M (2011) Basic hydrogeological map of Montenegro 1:100,000, sheets: "Gusinje", "Ivangrad" and "Šavnik". Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Radulović MM (2018) Hydrogeology of the Skadar Lake Basin. In: Pešić V, Karaman G., Kostianoy A (eds) Skadar/Shkodra Lake Environment. Springer International Publishing AG, Cham (Switzerland), pp 25-45
- Radulović M, Danilović T, Radulovic MM (2005) Specificities of hydrogeologic watersheds and directions of movement of aquifer waters in karstic terrains of Montenegro. In: Stevanović Z, Milanović P (eds) Water Resources and Environmental Problems in Karst. Proceedings of the International conference and field seminars, Belgrade & Kotor, 13-19 September 2005, pp 437-442
- Sekulić G., Radulović M.M. (2019) The hydrology and hydrogeology of Montenegro. In: Pešić V., Paunović M., Kostianoy A. (eds.) Rivers of Montenegro. The Handbook of Environmental Chemistry. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI https://doi.org/10.1007/698_2019_413
- Stevanović Z, Kukurić N, Pekaš Ž, Jolović B, Pambuku A, Radojević D (2016) Dinaric Karst Aquifer – One of the world's largest transboundary systems and an ideal location for applying innovative and integrated water management. In: Stevanović Z, Krešić, Kukurić N (eds) Karst without boundaries. Taylor & Francis Group, London, pp 3–25
- Torbarov K, Radulović V (1966) Regional hydrogeological research of Montenegro and Eastern Herzegovina (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Vlahović V (1975) Karst of Nikšić polje and its hydrogeology (in Serbian). The Society of Sciences and Arts of Montenegro, Titograd

Društvene djelatnosti

- Zvanični sajt Eurostata: <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Zvanični sajt Evropske komisije: https://ec.europa.eu/info/index_en
- Zvanični sajt Ministarstva kulture: <http://www.mku.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva nauke: <http://www.mna.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva prosvjete: <http://www.mpin.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva rada i socijalnog staranja: <http://www.minradiss.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva sporta i mladih: <http://www.ms.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva zdravlja: <http://www.mzdravlja.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Uprave za statistiku: <https://www.monstat.org/cg/>
- Agarwal, R., Jain, P., Ghosh, M. S., & Parihar, K. S. (2017). Importance of primary health care in the society. *International journal of health sciences*, 1(1), 6-11.
- Dragašević, Z., Rakočević, S. (2018). Bazna studija: Društvene djelatnosti (obrazovanje, nauka, zdravstvena zaštita, socijalna i dječija zaštita, fizička kultura).
- Krstić, M. S., Krstić, B., & Antonović, R. (2019). The Importance of Science for Improving Competitiveness of National Economy. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 013-030.
- Marcin, K. (2013). Intellectual capital as a key factor of socio-economic development of regions and countries. *Procedia Economics and Finance*, 6, 288-295.

Otpad u moru

- Pasquini, G., Ronchi, F., Strafella, P., Scarcella, G., Fortibuoni, T., (2016). Seabed litter composition, distribution and sources in the Northern and Central Adriatic Sea (Mediterranean). *Waste Manage.* 58, 41–51.
- Strafella, P., Fabi, G., Spagnolo, A., Grati, F., Polidori, P., Punzo, E., Fortibuoni, T., Marceta, B., Raicevich, S., Cvitkovic, I., Despalatovic, M., Scarcella, G., (2015). Spatial pattern and weight of seabed marine litter in the northern and central Adriatic Sea. *Mar. Pollut. Bull.* 91, 120–127. Pasquini *et al.*, 2016
- Vlachogianni, Th., Anastasopoulou, A., Fortibuoni, T., Ronchi, F., Zeri, Ch. (2017). Marine Litter Assessment in the Adriatic and Ionian Seas. IPA-Adriatic DeFishGear Project, MIO-ECSDE, HCMR and ISPRA. pp. 168

Demografske karakteristike

- Bakić R. (2006): Opšta demogeografija, Geografski institut Filozofskog fakulteta, Izdavačka kuća Komovi, Nikšić.
- Bakić R. (2006): Promjene u prostornom razmještaju stanovništva Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka – uzroci i posledice, Demografska kretanja i populacioni problemi u Crnoj Gori, Zbornik CANU, Podgorica, str. 121-137.
- Bakić R., Mijanović D. (2008): Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka, Nikšić.
- Bakić R., Mijanović D., Doderović M (2010): Demografska kretanja, dio projekta »Crna Gora u XXI stoljeću eri kompetitivnosti« knj. Populacioni aspekti, 73/6, CANU, Podgorica, str. 1-169.
- Breznik D., (1972): Demografski metodi i modeli, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Brajušković M., Mijanović D., Brajušković D., Spalević V. (2018): Indicators of regional differences in ageing population of Montenegro, *Journal of Environmental Protection and Ecology* 19, No 1, 309–318 (2018).
- Grupa autora, (1991): Geografija Crne Gore-faktori prerazmještaja stanovništva, knjiga I, Univerzitet Crne Gore, Nikšić.
- Mijanović-Vujačić D. (2004): Depopulacija u selima opštine Nikšić, Zbornik radova sa naučnog skupa »Selo u Crnoj Gori«, CANU i Univerzitet Crne Gore, str. 439- 445.
- Mijanović D. (2014): Changes of population density in the municipality of Niksic as a result of migration, *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijic" SASA*, (51-63).
- Mijanović D. Brajušković M., (2016): Savremene migracije na području durmitorskih opština, međunarodna konferencija „Savremene migracije stanovništva-nove perspektive i izazovi“, Beograd 18-21. 09. 2016. g.
- Mijanović D., Brajušković M., Vujačić D., Spalević V. (2017): Causes and effects of aging of Montenegrin population, *Journal of Environmental Protection and Ecology* 18, No 3, 1249–1258 (2017).
- Mijanović D., Brajušković M.(2018): Changes in the size of the population of the Montenegrin villages from the second half of the Twentieth century, rad za Međunarodnu konferenciju Green Room Sessions 2018, 2 i 3. novembar 2018. u Podgorici.

Izvori:

- Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Bazna studija za potrebe izrade PPCG - Demografski razvoj.
- Vlada Crne Gore, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2010, Podgorica, 2015.
- Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori 2016. godina.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. - prvi rezultati, Podgorica, maj 2011.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo- nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima i opštinama, knj. 1, Podgorica, septembar 2004.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo - pol i starost, podaci po naseljima i opštinama, knj. 2, Podgorica, oktobar 2004.
- Monstat - Zavod za statistiku, Stanovništvo– Vjeroispovijest i maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, podaci po opštinama, knj. 3, Podgorica, novembar 2004.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – školska sprema i pismenost, podaci po opštinama, knj. 4, Podgorica, mart 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – Djelatnost i pol, aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje, podaci po naseljima, knj. 6, Podgorica, maj 2005.

- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – migraciona obilježja, podaci po naseljima, knj. 8, Podgorica, septembar 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003, podaci po naseljima, knj. 9, Podgorica, septembar 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregledi za godine: 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 i januar i jun 2020.
- Monstat-Zavod za statistiku, Statistički godišnjaci za: 2006, 2012, 2017 i 2019. godinu.
- Monstat-Zavod za statistiku, Tabele popisa po naseljima, Tn4- starost i pol
- Monstat-Zavod za statistiku, Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore, Podgorica, 2014
- Republički zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine – rezultati za stanovništvo po naseljima i opštinama – opština Nikšić, Titograd, mart 1981.
- Republički zavod za statistiku, Titograd, Vitalna statistika za: 1961, 1971, 1981 i 1991. godinu.

Morska sredina

Reference

- PAP/RAC, MORT (2017). *Analiza ranjivosti morske sredine u Bokokotorskom zalivu. Metodološke smjernice.* Centar za regionalne aktivnosti programa prioritetnih akcija; Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore. Podgorica, 2017.